
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
6 A
10

CICERONIS

De Oratore libri. III

De Optimo genere Oratorum.

De claris Oratoribus.

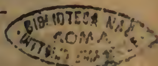
SCHOLIA. PAVLI. MANVTII

VENETIIS, ∞ D. LXIX.

AD.IOANNEM.MONLVCIVM,
Christianissimi Regis consiliarium, eiusdemq. apud Venetam Rempublicam Oratorem,

PAVLLI MANVTII *in Ciceronis oratorios libros praefatio.*

QVOD te non fugit, Monluci sapientissime, praestare omnes ceteris hominibus, sed alius alia re uult. non enim uniusmodi sunt nostrae uoluntates; sed quoniam ex animo, qui uarie afficitur, tamquam ex typo effinguntur, ipsae quoque uariae sint, & multiformes, necesse est. ergo non eadem omnibus prima sunt. Quoniam uero ex ijs, quae appetuntur, necesse est aliquid excellat, vt de multis optabilibus unum optabile maxime sit: quid sit id, quod ego ceteris praestare putem, si de me quaeratur; dicam, id, quod qui assequuntur, eorum in potestate sensus omnium animiq. sunt. id autem sine dubio eloquentia est: quae tantum possidet dignitatis, vt infra uel eorum fortunae, quorum imperium prouinciae nutumq. sequuntur, me quidem iudice constituantur: cum ita accidat, vt ab hac quamcunque in partem uolentes ducamur, illis inuiti saepe pareamus. Sed quoniam quo loco posita laus est, eum locum maximis difficultatibus natura circumsepsit, vt perueniendi facultatem paucissimis relinqueret: non est, quare nobis in mentem ueniat

giat mirari, cur neque diuturna, neque in multis per fectae fuerit species eloquentiae. illud uideo, cum in hanc cogitationem mentis aciem intuendi, bene dicendi gloriam duabus rebus alt maxime, otio, & libertate. itaque in urbe Roma, quae bonorum oratorum quasi foecunda genetrix partus edidit uberrimos, neque ante secundum Punicum bellum, neque post Caesaris dominationem magnopere fuit, quod in hoc genere probares. Hannibale uicto, hostis Italiae terribilis nemo fuit. tum in urbe securitas, tum summa tranquillitas orta: tum seditiosorum hominum ingenia popularibus concionibus acuit ambitio. conciones, inquam, eloquentiam pepererunt: nisi quid me fallit ratiocinantem: ratiocinor autem sic, & per hos quasi gradus interrogationis ascendo: Eloquentiae quod summum fuit propositum praemium? consulatus; qui summus honor fuit. consulatum quis mandauit? populus. populum quis tenuit? concionator optimus. ergo a concionibus extitit orator. idemq., sublatis concionibus, nullus fuit. cum enim ciuilibus armis oppressa respublica iaceret; uetus consuetudo periisset; a populo, cuius potestas uniuersi translata ad unum esset, non iam magistratus, non praefecturae peterentur: eloquentiae, quae populi gratiam honorum spe quaesierat, inanis omnis & superuacua fuit exercitatio, sic oratoria facultas, summorum hominum studiis exercitationibusq. culta, cum a duobus Gracchis ad C. Caesaris aetatem, hoc est per annos centum fere ita uiguisset.

ſet, ut nihil unquam fuerit illuſtrius; non effugit rerum humanarum commune fatum: quas ubi ad ſummum ſiue induſtria, ſiue natura perduxit, retro ferre praecipiti lapſu reuoluuntur. Imperatores deinde multi rem Romanam exceperunt: quorum aetatibus ueſtigium ueteris eloquentiae nullum agnoſceres. quid poſt? multo minus. nam imperij ſede in Graeciam translata, crebrae uaſtationes Italiae conſecutae; cum influentes barbararum nationum copias reprimeret nemo. tum non eloquentia modo, ſed ipſa pene litterarum memoria funditus deleta, nec ſuus eſt bonis diſciplinis honor niſi multis poſt ſaeculis reſtitutus. patrum denique, aut auorum noſtrorum memoria, cum exteros mores Italici caeli temperies aliquando ad humanitatem deduxiſſet, paullulum oculos litterae ſuſtulerunt. doctrina primum, ſerius enituit eloquentia: nec mirum: doctrinam enim ſine eloquentia laudamus; eloquentem ſine doctrina recte intelligens nemo duxit. nunc in oratorum nomine, quod eximium ſemper fuit, nihilo minor, atque haud ſcio an etiam maior, quam priſcis illis temporibus, dignitas, & amplitudo eſt. mittuntur a Regibus ad Reges, aut ad liberas ciuitates, qui non de ſtillicidijs agant, non de iure fundi; quarum rerum controuerſias qui perite, & copioſe diſceptarunt, ſcimus olim habitos eſſe eloquentes; ſed ea tractent, quae prudenter diſputata, otium gentibus conſtituere, dignitatem imperij conſeruare, terminos proferre poſſunt. hoc qui praeſtat, cum

ego ueteribus oratoribus non comparo solum, sed etiam antepono. illi caussas agebant primum apud iudices sorte ductos, deinde apud eos iudices, quibus de aliena re, non de sua iudicantibus persuadere orator siue hoc, siue illud non magno negotio posset. nunc agitur in consilio lectissimorum uirorum: agitur ijs de rebus, unde ad eos ipsos, qui iudicant, maximum potest siue emolumentum, siue damnum redundare; cum & de publica re iudicent, & in publica, extra quam nihil est, priuata cuiusque contineatur. his probare quae uelis, eo maioris ingenij uidetur esse, quo difficilius ab artificio capitur prudentia. itaque cum hoc multi uoluerint, magnum decus, atque ornamentum est eorum, quibus contigit, ut possent; qui sane pauci sunt: maximum uero, si cui tantum aut natura dedit, aut exercitatio doctrinae, ut inter hos ipsos emineret. qualem si quis te iudicet, Monluci clarissime, hunc ego recte iudicare mihi persuadeam. nam si consideremus, primum a quo missus orator sis, deinde ad quos, tum quibus de rebus missus: ita reperiemus, missum ab eo Rege, qui omnes Reges sapientia uicerit, quoniam quidem omnium unus, quid contra fortunam uirtus posset, maxime declarauit: ad eam rempublicam, quae nisi sapientissimorum ciuium copia floreret, semperq. floruisset, profecto neque tanta nunc esset, cum olim minima fuerit; neque tam diu staret, cum ceterae respublicae suorum ciuium temeritate conciderint: ijs autem de rebus esse missum

ſum, quarum quae magnitudo ſit, ex eorum, ad quos pertinent, opibus apparet; quae tantae ſunt, ut paucorum imperijs diſtributus terrarum orbis teneatur. Et cum haec legatio tibi perhonorifica fuit, tum illud ad tui nominis celebritatem longe maximum acceſſit, quod cum a principe Turcarum Solymano pacem defeſſa bellis Europa peroptaret, eaq. ſine Christianiſſimi Regis interceſſione deſperaretur; unus electus, qui tantum muneris obires, acceptis a Rege mandatis, aeſtate media, ſummis caloribus in Graeciam nauigaſti. pacem ut componeres, optabatur; compoſuiſti. hieme ſumma, difficillimis itineribus, per diſpoſitos equos in Galliam reccurriſti. exceptus alia cura, cum de ſedandis inter Regē tuum, Regemq. Britannum magni momenti controuerſijs ageretur, praefuiſti. te conſulente, agente, ultro citroq. curſante, abiectis armis pax inter eos firmiſſimo foedere conſtituta. habes hoc omnino, Monluci, non dico a fortuna, quam caſus & temeritas regit, ſed a te ipſo, qui ad conſilium & rationem omnia refers, ut in tuis actionibus felix uſquequaque ſis. nimirum ſors, quam in rebus humanis dominari quidam ſunt opinati, non omnium eſt aeque communis, ſed ipſa ſibi uirtus propriam fortunam architectatur. non erras, quia non eſt errare ſapientis: & quia ſapienter agis, omnia procedunt. Bonus etiam orator es, quia bonus uir: ingenium enim probitas commendat; nec minus mouet is, qui dicit, quam ea, quae dicuntur. quod

nisi latinum sermonem in Italia peregrinitas immutasset: nec tu nobis longo interuallo & Crassos, & Antonios retulisses. sed quoniam ea lingua utimur, quam multis coeuntibus linguis generatam corrupta consuetudo peperit: ueteribus Romanis oratione dissimilis, ingenio simillimus, non tu quidem loqueris ut illi, sed ut illi tamen & sapis, & persuades. Quare non fuit ab re, cum ego eos libros, in quibus perfecti formā oratoris a Cicerone uidemus expressam, mendis antea deformatos, nunc mea correctione in suam ueterem formam, integritatemq. magna ex parte restitutos emitterem: non fuit, inquam, ab re, tuo nomini dicatos emittere; ut, quae de perfecto oratore traduntur, ea perfecti item oratoris titulo cohonestarentur. hoc cum ita existimassem, quia uidebatur esse aptissimum, feci, & feci eo libentius, quod, cum tu mihi & multa iam summae humanitatis officia tribuisses. & is esses, qui tribuere etiam maiora posses; ego, nisi aliquid, praesertim ubi daretur occasio, retribuerem, uerebar ne, ex duobus maxime insignibus uitijs, alterutrius infamiam non effugerem, ut uel ea uiderer, quae a te accepissem, minus meminisse, quod a consuetudine naturaq. mea alienissimum est; uel ea, quae sperari possent, negligere; quod quia superbi esset, abest nō modo a fortuna mea, sed etiam a uoluntate plurimum. Vale.

M. D. XLVI. *Venetijs.*

M. Tullij

M. TVLLI. CICERONIS
AD. QVINCTVM. FRATREM
DIALOGI. DE. ORATORE

COGITANTI *mihi ſaepenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quincte frater, illi uideri ſolent, qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerent, eum uitae curſum tenere potuerunt, ut uel in negotio ſine periculo, uel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit quidem tempus illud, cum, mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad utriuſque noſtrnm praeclara ſtudia referendi, fore iuſtum, & prope ab omnibus conceſſum eſſe arbitrarer, ſi infinitus forenſium rerum labor, & ambitionis occupatio decurſu honorum, etiam aetatis flexu conſtitiſſet. quam ſpem cogitationum, & conſiliorum meorum cum graues communium temporum, tum uarij noſtri caſus fefellerunt. nam qui locus quietis, & tranquillitatis pleniſſimum fore uidebatur; in eo maximae moleſtiarum, & turbulentiſſimae tempeſtates extiterunt. neque uero nobis cupientibus, atque optantibus fructus otij datus eſt ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter noſq. recolendas. nam & prima aetate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinae ueteris: & couſulatu deuenimus in medium*

dium

dium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne post consulatum obiecimus ijs fluctibus, qui per nos a communi peste depulsi, in nosmet ipsos redundarunt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis obsequar studijs nostris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel caussae amicorum, uel ipsa resp. tribuet otij, ad scribendum potissimum conferam. Tibi uero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quisquam apud me plus ualere te potest, neque uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoriae non sane satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris: ut cognoscas, quae uiri omnium eloquentissimi clarissimiq. senserint de omni ratione dicendi. uis enim, ut mihi saepe dixisti, quoniam, quae pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris incohoata, atque rudia exciderunt, uix hac aetate digna, & hoc usu, quem ex caussis, quas diximus, tot, tantisq. consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius a nobis, perfectiusq. proferri: solesq. nonnunquam hac de re a me in disputationibus nostris dissentire; quod ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam, tu autem illam ab elegantia doctrinae segregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem saepenumero in summos homines, ac summis ingenijs praeditos in-

intuenti, quaerendum esse uisum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quam in dicendo, admirabiles extitissent. nam quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quocunque genere uidebis, non mediocrium artium, sed prope maximarum. quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem? quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate praestantissimos pene innumerabiles, in dicendo autem excellentes uix paucos proferre possimus? Iam uero, consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt: cum boni perquandiu nulli, uix autem singulis aetatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis forte cum alijs studijs, quae reconditis in artibus, atque in quadam uarietate litterarum uersentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia, comparandam putet: conuertat animum, & ea ipsa artium genera circumspiciat, quiq. in ijs floruerint, quamq. multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperq. fuerit paucitas, iudicabit. neque enim te fugit, laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Graeci uocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in

qua,

qua, difficile est enumerare, quo uiri, quanta scientia, quantaq. in suis studijs uarietate, & copia fuerint; qui non aliqua in re una separatim elaborarint, sed omnia, quaecunque essent, uel scientiae peruestigatione, uel differendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici uocantur, quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, subtiliq. uersentur quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo fere studuisse ei scientiae uehementius uideatur, quin, quod uoluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio litterarum, quod profitentur ij, qui grammatici uocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium pene infinitam uim, & materiam scientia, & cogitatione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor esse dicturus; ex omnibus ijs, qui in harum artium studijs liberalissimis sint doctrinisq. uersati, minimam copiam poetarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & Graecorum copia com parare uoles, multo tamen pauciores oratores, quam poetae boni reperirentur. quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia ceterarum artium studia fere reconditis, atque abditis e fontibus hauriuntur; dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more, & sermone uersatur: ut in ceteris id

maxime

maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuq. disiunctum; in dicendo autem uitium uel maximum sit, a uulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici potest, aut plures ceteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut praemijs ad perdiscendum amplioribus commoueri. Atque, ut omittam Graeciam, quae semper eloquentiae princeps esse uoluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quam eloquentiae studia uiguerunt. nam postea quam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmauit; nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod praeceptum artis esse arbitrentur, tantum, quantum ingenio, & cogitagitatione poterant, consequebantur. post autem, auditis oratoribus Graecis, cognitisq. eorum litteris, adhibitisq. doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq. in omni genere caussarum; ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum

strorum praecepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quae nunc quoque sunt, proposita praemia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero, ut multis rebus possumus iudicare, nostrorum hominum multum ceteris hominibus omnium gentium praestiterunt. Quibus de caussis, quis non iure miretur, ex omni memoria aetatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, studijsq. collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, praestantissimis hominum ingenijs, infinita caussarum uarietate, amplissimis eloquentiae propositis praemijs, esse caußae putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi; quod omnis uis, ratioq. dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiaeq., & eruditio libero digna, celeritasq., & breuitas & respondendi, & lacessendi, subtili uenustate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda praeterea

terea est omnis antiquitas, exemplorumq. uis. Neque legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quae motu corporis, quae gestu, quae uultu, quae uocis conformatione, ac uarietate moderanda est. quae sola per se ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, & scena declarat: in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione laborarent; quis ignorat, quam pauci sint, fuerintque, quos animo aequo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quae nisi custos inuentis, cogitatisq. rebus, & uerbis adhibeatur; intelligimus omnia, etiam si praeclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quae caussa sit eloquentium paucitatis; cum ex illis rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurq. potius liberos nostros, ceterosq., quorum gloria nobis & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur; neque ijs aut praeceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed alijs quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quae, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem,

cutionem, & pene puerilem. neque uero ego hoc tantum oneris imponam, nostris praesertim oratoribus in hac tanta occupatione urbi, ac uitae, nihil ut ijs putem licere nescire. quanquam uis oratoris, professioq. ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur; ut omni de re, quaecunque sit proposita, ab eo ornate, copioseq. dicatur. sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumq. uideatur; & quod Graecos homines, non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq. abundantes, partitionem quandam artium fecisse uideo, neque in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi quae in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non complectas in his libris amplius, quam quod huic generi, re quaesita, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum: repetamq., non ab incunabulis nostrae ueteris, puerilisq. doctrinae quendam ordinem praeceptorum, sed ea, quae quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse uersata: non quo illa contemnam, quae Graeci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed, cum illa pateant, in promptuq. sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint; dabis hanc ueniam, mi frater; ut opi-

nor,

nor, ut eorũ, quibus summa dicẽdi laus a nostris hominibus cõcessa est, auctoritatẽ Graecis anteponã.

Cum igitur uehementius inueheretur in caussam principum consul Philippus; Drusiq. tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari uideretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui caussa, se in Tusculanum contulisse. uenisse eodem, socer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipso Crasso adolescentes & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suae collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum pl. petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus illis, deq. uniuersa rep. quam ob caussam uenerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. quo quidem in sermone multa diuinitus a tribus illis consularibus Cotta & commemorata, & deplorata narrabat: ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidissent. eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaq. esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiae fuisse uideretur,

tur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem uentum esse dicebat: tum Scaeuolam, duobus spatijs, tribus ue factis, dixisse, cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phaedro Platonis? nam me haec tua platanus admonuit; quae non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cuius umbram secutus est Socrates: quae mihi uidetur non tam ipsa aquula, quae describitur, quam Platonis oratione creuisse. & quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abijceret in herba, atque ita illa, quae philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi est aequius.

Tum Crassum: Immo uero commodius etiam: puluinosq. poposcisse, & omnes in ijs sedibus, quae erant sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. qui cum ita esset exorsus: non sibi cohortandum Sulpicium, & Cottam, sed magis utrunque collaudandum uideri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut non aequalibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur: Neque uero mihi quidquam, inquit, praestabilius uidetur, quam posse dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, uoluntates impellere, quo uelis; unde autem uelis, deducere. haec una res in omni li

bero

bero populo, maximeq. in pacatis, tranquillisq. ciuitatibus praecipue semper floruit, semperq. dominata est. quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit; aut tam iucundum cognitu, atque auditu, quam sapientissimis sententijs, grauissimisq. uerbis ornata oratio, & perpolita; aut tam potens, tamq. magnificum, quam populi motus, iudicum religionem, senatus grauitatem unius oratione conuerti? quid tam porro regium, tam liberale, tam magnificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacessitus? Age uero, ne semper forum, subsellia, Rostra, curiamq. mediteris; quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus, ac nulla in re rudis? hoc enim uno praestamus uel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summeq. in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime belluis praestent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt uero iam ad illa summa ueniamus; quae uis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare;

aut a fera, agrestiq. uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq. deducere; aut iam constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quae sunt pene innumerabilia, consecter, comprehendam breui. sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & uniuersae reip. salutem maxime contineri. Quam obrem pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite: ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis. Tum Scaeuola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Laelij soceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, uereor ut tibi possim concedere, unum, quod ab oratoribus ciuitates & ab initio constitutas, & saepe conseruatas esse dixisti: alterum, quod, remoto foro, concione, iudicijs, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum, in montibus, ac siluis dissipatum, non prudentium consilijs compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, moenibusq. sepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non a sapientibus, & fortibus uiris, sed a disertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An uero tibi Romulus ille aut pastores. & con-

uenas

uenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Ser. Tullo? quid in ceteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam remp. num quod eloquentiae uestigium apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus. sed deinceps omnia non ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostrae ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quã adiumenta per homines eloquentissimos importata. sed, ut reliqua praetermittam, omnium mihi uideor, exceptis, Crasse, uobis duobus, eloquentissimos audisse, Ti. & C. Sempronios: quorũ pater, homo prudens, & grauis, haudquaquam eloquens, & saepe alias, & maxime censor saluti reip. fuit. atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque uerbo libertinos in urbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iamdiu nullam haberemus. at uero eius filij, diserti, & omnibus uel naturae, uel doctrinae praesidijs ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepissent, ista praeclara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, mosq. maiorum? quid auspicia, quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna

reip. salute praesumus? quid religiones, & caerimoniae? quid haec iura ciuilia, quae iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiae laudae uersantur? nam aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, haesitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: & haec aetas nostra, praeter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, ius a nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissime posse uersari: id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem; multisq. praeessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertum uocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, ceteriq. in suo genere physici, uindicarentq. ornati homines in dicendo, & graues; quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent praeterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitae didicisse; nihil omnino quaesisse, nihil

scire

scire conuincerent: & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulae familiae litem tibi intenderent. Instaret Academia, quae, quidquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici uero nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam haec ipsa, quae propria oratorum putas esse adiumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumq. de his rebus, quam omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamq. multa profitenda, Crasse, non censeo. satis id est magnum, quod potes praestare, ut in iudicijs ea caussa, quamcunque tu dicis, melior, & probabilior esse uideatur: ut in concionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio: denique, ut prudentibus diserte, stultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius si quid poteris, non id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam propria non communi oratorum facultate posse. Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scaeuola, ista inter Graecos dici, & disceptari solere. audiui enim summos homines, cum quaestor ex Macedonia uenissem Athenas florente Academia, ut temporibus illis ferebatur; quod eam Carneades, & Cli-

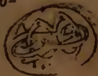
 tomachus,

tomachus, & Aeschines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipsum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. uigebat auditor Panaetij illius tui Mnesarchus; & Peripatetici Critolaus, & Diodorus; multi etiam praeterea praeclari in philosophia, & nobiles: a quibus omnibus una pene repelli uoce oratorem a gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq. maiorum scientia, ac tantum in iudicia, & conciunculas, tamquam in aliquod pistrinum, detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori, & principi, longe omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo, Platoni: cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam. quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse orator summus uidebatur. uerbi enim controuersia iamdiu torquet Graeculos homines, contentionis cupidiores, quam ueritatis. Nam si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat, necesse est. neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum, neque sine legum, moris, iuris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide uersari, & perite potest. qui autem haec

co-

cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in caussis quisquam recte tueri potest; quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil uis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui: quaero, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi uidetur, physicus ille Democritus: materies illa fuit physici, de qua dixit; ornatus uero ipse uerborum oratoris putandus est. & si Plato de rebus a ciuilibus controuersiis remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo; si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de quibus disputauerunt, eloquentes, & in dicendo suaues, atque ornati fuerunt: sint eae res, de quibus disputant, in alijs quibusdam studijs; oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, & quaerimus. etenim uidemus iisdem de rebus ieiune quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputauisse; neque ob eam rem philosophiae non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominaui, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia non utuntur? unum erit profecto, quod ij, qui bene dicunt, afferunt proprium, compositam oratio-

nem,

nem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione distinctam. haec autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. quid est enim tam furiosum, quam uerborum uel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quidquid erit igitur, quacunque ex arte, quocunque de genere; id orator si, tamquam clientis caussam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quam ille ipse eius rei inuentor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque caussas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidùe uersari hanc nostram dictionē: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quae isti magistri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus uel ad irā, aut odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq. reuocandis? quae, nisi qui naturas hominum, uimq. omnem humanitatis, caussasq. eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator me auctore unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi uoluerint elaborare;

tra-

tractationem orationis, quae sine illa scientia nulla est, sibi assumet. hoc enim est proprium oratoris, quod saepe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor: sed uide, ne hoc, Scaeuola, totum sit a me. nam ego, quae sunt oratore cum illis communia, non mutuor ab illis: isti, quae de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. itaque ceteros libros artis suae nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci, quod persaepe euenit, ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de aequitate, de temperantia, de magnitudine animi: de omni uirtutis genere sit dicendum: clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholae, sua haec esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere, quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otij caussa disserant, cum concessero; illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo sermone disputant, hic omni tum grauitate, tum etiam iucunditate explicet. Haec ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc aedilis cur. est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset: ac iam tum erat adolescentulus

tulus

tulus his studijs mirifice deditus. Iam uero de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, aetatesq. descripto, dicant uel Graeci, si uolunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: uel nostros decem uiros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbae, & socero tuo C. Laelio, quos constat dicendi gloria praestitisse. numquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq. dicere. etenim saepe in ijs caussis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum. quaero enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut saepe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus iubendis, aut uetandis, num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atq. mo-

tus

tus uel inflammandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationũ, quae de naturis humani generis, ac moribus a philosophis explicantur? Atque haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus: equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. Physica ista ipsa, & mathematica, & ceterarum artium propria, quae paullo ante posuisti, scientiae sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse; existimandum est, architecti potius artificio disertum, quam oratoris fuisse. nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non, cum ab illo caussam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseq. dixisset. neque uero Asclepiades, is, quo nos medico, amicoq. usi sumus, tum, cum eloquentia uincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinae facultate utebatur, non eloquentiae. Atque illud est probabilius, neq. tamen uerum, quod Socrates dicere solebat; omnes in eo, quod scirent satis esse eloquentes: illud uerius: neq. quemquam, in eo disertum esse posse, quod nesciat; neque, si hoptime sciat, ignarusq. sit faciundae, ac poliendae orationis, diserte id ipsum, de quo sciat, posse dicere.

re. Quamobrem, si quis uniuersam, & propriam oratoris uim definire, complectiq. uult; is orator erit mea sententia hoc tam graui dignus nomine; qui, quaecunque res inciderit, quae sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. sin cuipiam nimis infinitum uidetur, quod ita proposui quacunque de re: licet hinc, quantum cuique uidebitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo; si, quae ceteris in artibus, aut studijs sita sunt, orator ignoret: tantumq. ea teneat, quae sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen, his de rebus ipsis si sit ei dicendum; cum cognouerit ab ijs, qui tenent, quae sint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum eae sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio; quaeret a C. Mario, affini nostro, &, cum acceperit, ita pronunciabit, ut ipsi C. Mario pene hic melius, quam ipse ille, scire uideatur. sin de iure ciuili; tecum communicabit; teq. hominem prudentissimum, & peritissimum, in ijs ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quae res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit uisum, (etsi haec quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio, erudito homine in philosophia, communicabit: hoc profecto efficiet, ut quamcunque rem a quoque co-

gno-

guouerit, de ea re multo dicat ornatius, quam ille ipse, unde cognorit. Sed, si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est distributa, in naturae obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in uitam, atque mores: duo illa relinquamus; idq. largiamur inertiae nostrae: terium uero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus; nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. quare hic locus de uita, & moribus totus est oratori perdiscendus: cetera, si non didicerit, tamen poterit si quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiae ornatissimis, atque optimis uersibus Aratum de coelo, stellisq. dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate, non rustica scripsiße praeclare: quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentissime dicat, quas ad certum caussam, tempusq. cognorit? est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paullo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus socius, ac pene par, in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, qua uelit. Namque illud, quare Scaeuola negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses; quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum

fectum esse debere? numquam meherculè hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed, ut solebat C. Lucilius saepe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam caussam minus, quam uolebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus, sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quae sunt libero homine dignae, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum simus earum rerum rudes, an didicerimus. ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palaestrae, sed indicat ipse motus, didicerint ne palaestram, an nesciant; & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriae ceterae non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scaeuola, Non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quae ego uellem, non esse oratoris concederes; & ea ipsa nescio quo modo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Haec, cum ego praetor Rhodum uenissem, & cum summo illo doctore

istius

istius disciplinae Apollonio ea, quae a Panaetio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit; multaque non tam grauiter dixit, quam facete: tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artem, doctrinam ue contemneres, sed ut omnes comites, ac ministras oratoris esse diceres, quas, ego, si quis sit unus complexus omnes, idemq. si ad eas facultatem istam ornatissimae orationis adiunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore: sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut uero si esse posset; tu esses unus profecto; qui & meo iudicio, & omnium uix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. uerum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus ciuilibusq. uersetur, quin scias; neq. eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, quam res, & ueritas ipsa concedat.

Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum, uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari. quod si tibi tantum in nobis uidetur esse; quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam studium illud dicendi a-

cerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium uel maius illa quae ego non attigi, accesserint, qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse, quae dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sis, si quid omnium rerum, atque artium rationem, naturamq. comprehenderit. sed primum id difficile factu est, praesertim in hac nostra uita, nostrisq. occupationibus: deinde illud etiam uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum, de quibus paullo ante dixisti: quamuis illi ornate, & grauiter aut de natura rerum, aut humanis de rebus loquantur. nitidum quoddam genus est uerborum, & laetum, sed palestrae magis, & olei, quam huius ciuilis turbae, ac fori. namque egomet, qui sero ac leuiter graecas litteras attigissem. tamen, cum proconsul in Ciliciam proficiscens Athenas uenissem, complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus. sed cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati; cumque hoc nescio quo modo apud eos increbuisset, me in caussis maioribus, sicuti te, solere uersari: pro se quisque eorum, quantum quisque poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores

uo-

uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam eße uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, omnes habere: easq. ipsas eße inter se aequales, & pares: ita, qui esset eloquens, eum uirtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed haec erat spinosa quaedam, & exilis oratio. longeq. a nostris sensibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius iisdem de rebus loquebatur: nõ quo aperiret sententiam suam: (hic enim mos erat patrius Academiae, aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat; eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi praecepta traderent, nihil plane tenere; neque posse quenquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra diserti homines Athenienses, in rep. caussisq. uersati: in quibus erat etiam is, qui nuper Romae fuit, Menedemus, hospes meus. qui cum diceret esse quandam prudentiam, quae uersaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum; excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerum, & copia. omnes enim partes illius ipsius prudentiae petendas esse a philosophia docebat; neque ea, quae statuerentur in rep. de diis immortalibus, de disciplina

iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratae esse non possent, usquam in eorum libris inueniri. Quod si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quaerebat, cur de proemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri; de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, confirmandisq. hominum moribus littera in eorum libris nulla inueniretur. Ipsa uero praecepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos illius expertes esse prudentiae, quam sibi adsciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse. caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur; id fieri uitae dignitate; de qua nihil rhetorici isti doctores in praeceptis suis reliquissent: & uti qui audirent, sic afficeretur animis, ut eos affici uellet orator; quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quod modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem mouerentur: haec autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita: quae isti rhetores ne primoribus quidem laboris attigissent.

Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. memoriter enim multa

ex orationibus Demoſthenis, praeclare ſcripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quae negaret ille ſine philoſophia quemquam ſcire poſſe. Hic reſpondebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummamq. uim habuiſſe dicendi: ſed ſiue ille hoc ingenio potuiſſet; ſiue, id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet; non quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quaerendum. Saepe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi. idq. cum argumentis docuerat, quod ita nati eſſemus, ut & blandiri, & ſuppliciter inſinuare iĳs, a quibus eſſet petendum, & aduerſarios minaciter terrere poſſemus; & rem geſtam exponere; & id, quod intenderemus, confirmare; & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum uerſaretur facultas: & quod conſuetudo, exercitatioq. & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quaſi dedita opera neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat: cum repeteret uſque a Corace neſcio quo, & Tiſia; quos artis illius inuentores, & principes fuiſſe conſtaret. eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec

omnino sciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam ſiue ille irridens, ſiue quod ita putaret, atque ita audiſſet, me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen, ut ipſe dicebat, poſſem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar. Artem uero negabat eſſe ullam, niſi quae cognitis, penitusque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & numquam fallentibus rebus contineretur: haec autem omnia, quae tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe, & incerta; cum & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non plane tenerent; & audirentur ab ijs, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certe obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi tum perſuadere uidebatur; neque artificium ullum eſſe dicendi; neque quemquam poſſe, niſi qui illa, quae a doctiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut callide, aut copioſe dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat, ingenium tuum, Craſſe, uehementer admirans, me ſibi perfacilem in dicendo, te perpugnacem in diſputando eſſe uiſum. Tumq. ego hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum; diſertos me cognoſſe non nullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acute,

te, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem uero, qui mirabilius, & magnificentius augere posset, atque ornare, quae uellet, omnesq. omnium rerum, quae ad dicendum pertinerent, fontes animo, ac memoria contineret. id si est difficile nobis, qui ante, quam ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione, & foro; sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura, quantaq. ingenia in nostris hominibus esse uideo; non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus; & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore; & labore, atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumq. maiore opera dediderit, existat talis orator, qualem quaerimus; qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia aut hic est iam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque, quam hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit; paullum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cottae, sed ualde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si cum uos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus: ut uero penitus in eam ipsam totius huius

uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem pene intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. ego enim, qui ab ineunte aetate incensus essem studio utriusque uestrum; Crassi uero etiam amore; cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo numquam elicere potui de uia, ac de ratione dicendi; cum & per me ipsum egissem, & per Drusum saepe tentassem. quo in genere tu, Antoni, (uere loquar) numquam mihi percunctanti, aut quaerenti aliquid defuisti; & persaepe me, quae soleres in dicendo obseruare, docuisti. nunc, quoniam uterque uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quaerimus; & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit: date nobis hanc ueniam, ut ea, quae sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. quod quidem si erit a uobis impetratum: magnam habebo, Crasse, huic palaestrae, & Tusculano tuo gratiam; & longe Academiae illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Immo uero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium; qui & potest facere id, quod requiris, & consueuit, ut te audio dicere. nam me quidem fateor semper a genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atque instanti saepissime negasse, ut tute paullo ante dixisti. quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam; neque quo studio rectissimo, atque optimo non obsequi uellem; praesertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxi-

me natum, aptumq. cognossem; sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quae quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quae percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De ijs, credo, rebus, inquit Crassus, ut in critionibus scribi solet, quibus sciam, poteroque. Tum ille: Nanque, quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam uero ista condicione, dum mihi liceat negare posse, quod non potero, & fateri nescire, quod nesciam; licet, inquit Crassus, uestro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias quaerimus; existimes ne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Crassus, tamquam alicui Graeculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quaestiunculam, de qua meo arbitratu loquar, imponitis? quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini? non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, si quis quid quaereret. quod primum ferunt Leontinum fecisse Georgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur,

cum

fectum esse debere? numquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed, ut solebat C. Lucilius saepe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam caussam minus, quam uolebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus, sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quae sunt libero homine dignae, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum simus earum rerum rudes, an didicerimus. ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palaestrae, sed indicat ipse motus, didicerint ne palaestram, an nesciant; & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriae ceterae non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scaeuola, Non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quae ego uellem, non esse oratoris concederes; & ea ipsa nescio quo modo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Haec, cum ego praetor Rhodum uenissem, & cum summo illo doctore

istius

istius disciplinae Apollonio ea, quae a Panaetio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit; multaque non tam grauiter dixit, quam facete: tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artem, doctrinam ue contemneres, sed ut omnes comites, ac ministras oratoris esse diceres, quas, ego, si quis sit unus complexus omnes, idemq. si ad eas facultatem istam ornatissimae orationis adiunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore: sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut uero si esse posset; tu esses unus profecto; qui & meo iudicio, & omnium uix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. uerum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus ciuilibusq. uersetur, quin scias; neq. eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, quam res, & ueritas ipsa concedat.

Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum, uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari. quod si tibi tantum in nobis uidetur esse; quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam studium illud dicendi a-

 cerrimum

uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, omnes habere: easq. ipsas esse inter se aequales, & pares: ita, qui esset eloquens, eum uirtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed haec erat spinosa quaedam, & exilis oratio. longeq. a nostris sensibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius iisdem de rebus loquebatur: nõ quo aperiret sententiam suam: (hic enim mos erat patrius Academiae, aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat; eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi praecepta traderent, nihil plane tenere; neque posse quenquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra diserti homines Athenienses, in rep. caussisq. uersati: in quibus erat etiam is, qui nuper Romae fuit, Menedemus, hospes meus. qui cum diceret esse quandam prudentiam, quae uersaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum; excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerum, & copia. omnes enim partes illius ipsius prudentiae petendas esse a philosophia docebat; neque ea, quae statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina

iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratae esse non possent, usquam in eorum libris inueniri. Quod si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quaerebat, cur de proemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri; de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, confirmandisq. hominum moribus littera in eorum libris nulla inueniretur. Ipsa uero praecepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos illius expertes esse prudentiae, quam sibi adsciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse. caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur; id fieri uitae dignitate; de qua nihil rhetorici isti doctores in praeceptis suis reliquissent: & uti qui audirent, sic afficeretur animis, ut eos affici uellet orator; quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quod modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem mouerentur: haec autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita: quae isti rhetores ne primoribus quidem laboris attigissent.

Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. memoriter enim multa

ex

ex orationibus Demosthenis, praeclare scripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quae negaret ille sine philosophia quemquam scire posse. Hic respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam, summamq. uim habuisse dicendi: sed siue ille hoc ingenio potuisset; siue, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset; non quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quaerendum. Saepe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi. idq. cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare ijs, a quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus; & rem gestam exponere; & id, quod intenderemus, confirmare; & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum uersaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioq. & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat: cum repeteret usque a Corace nescio quo, & Tisia; quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret. eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, neç
 om-

omnino sciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam ſiue ille irridens, ſiue quod ita putaret, atque ita audiſſet, me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen, ut ipſe dicebat, poſſem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar. Artem uero negabat eſſe ullam, niſi quae cognitis, penitusque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & numquam fallentibus rebus contineretur: haec autem omnia, quae tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe, & incerta; cum & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non plane tenerent; & audirentur ab ijs, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certe obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi tum perſuadere uidebatur; neque artificium ullum eſſe dicendi; neque quemquam poſſe, niſi qui illa, quae a doctiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut callide, aut copioſe dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat, ingenium tuum, Craſſe, uehementer admirans, me ſibi perfacilem in dicendo, te perpugnacem in diſputando eſſe uiſum. Tumq. ego hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum; diſertos me cognoſſe non nullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acute,

te,

te, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem uero, qui mirabilius, & magnificentius augere posset, atque ornare, quae uellet, omnesq. omnium rerum, quae ad dicendum pertinerent, fontes animo, ac memoria contineret. id si est difficile nobis, qui ante, quam ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione, & foro; sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura, quantaq. ingenia in nostris hominibus esse uideo; non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus; & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore; & labore, atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumq. maiore opera dediderit, existat talis orator, qualem quaerimus; qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia aut hic est iam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque, quam hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit; paullum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cottae, sed ualde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus: ut uero penitus in eam ipsam totius huius

uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem pene intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. ego enim, qui ab ineunte aetate incensus essem studio utriusque uestrum, Crassi uero etiam amore; cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo numquam elicere potui de uia, ac de ratione dicendi; cum & per me ipsum egissem, & per Drusum saepe tentassem. quo in genere tu, Antoni, (uere loquar) numquam mihi percunctanti, aut quaerenti aliquid defuisti; & persaepe me, quae soleres in dicendo obseruare, docuisti. nunc, quoniam uterque uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quaerimus; & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit: date nobis hanc ueniam, ut ea, quae sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. quod quidem si erit a uobis impetratum: magnam habebo, Crasse, huic palaestrae, & Tusculano tuo gratiam; & longe Academiae illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Immo uero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium; qui & potest facere id, quod requiris, & consueuit, ut te audio dicere: nam me quidem fateor semper a genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atque instanti saepissime negasse, ut tute paullo ante dixisti. quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam; neque quo studio rectissimo, atque optimo non obsequi uellem; praesertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxi-

me natum, aptumq. cognoßem; ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atque earum rerum, quae quaſi traduntur in arte, inſcitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus, Craſſe, loquerere, aſſecuti ſumus: de reliquo iam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quae percunctati erimus, explicaris, dimiſerimus. De ijs, credo, rebus, inquit Craſſus, ut in critionibus ſcribi ſolet, quibus ſciam, poteroque. Tum ille: Nanque, quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Iam uero iſta condicione, dum mihi liceat negare poſſe, quod non potero, & fateri neſcire, quod neſciam; licet, inquit Craſſus, ueſtro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias quaerimus; exiſtimes ne artem aliquam eſſe dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Craſſus, tamquam alicui Graeculo otioſo, & loquaci, & fortaſſe docto, atque erudito, quaeſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, imponitis? quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini? non ſemper irriſiſſe potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, ſi quis quid quaereret. quod primum ferunt Leontinum feciſſe Georgiam: qui permagnum quiddam ſuſcipere, ac profiteri uidebatur,

cum

tum se ad omnia, de quibus quisque audire uellet, esse paratum denunciaret. postea uero uulgo hoc facere coeperunt, hodieq. faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia, quae dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de his rebus audire uelle; adduxissem huc Graecum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret. quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem, adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostriq. cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, &, ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staseam, quem Peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Graeci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt. sed ex homine omnium sapientissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis caussis, & in hoc domicilio imperij, & gloriae sit consilio, linguaq. princeps: cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur, Equidem te cum in dicendo semper putaui deum: tum uero tibi numquam eloquentiae maiorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti uel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis

in-

ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, istis obsequi studeo: neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam, auctoritatem tuam negligere, Scaeuola, fas mihi esse non puto) respondeo: mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuẽ uideri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi controuersia positam. Nam. si ars ita definitur, ut paullo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeq. cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaq. comprehensis: non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. sunt enim uaria, & ad uulgarem, popularemq. sensum accommodata omnia genera huius forensis nostrae dictionis. Sin autem ea, quae obseruata sunt in usu, ac tractatione dicendi, haec ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt; id quod fieri potuisse uideo: non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed siue est ars, siue artis quaedam similitudo: non est quidem ea negligenda; uerum intelligendum est, alia quaedam ad consequendam eloquentiam esse maiora.

Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit: quod neque ita amplecteretur artem, ut ij solerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent; neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi

phi, facerent, repudiaret. Sed existimo inquit, gratum te his esse, Crasse, facturum, si ista exposueris, quae putas ad dicendum plus, quam ipsam artem, posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui; petamq. a uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis. quamquam moderabor ipse: ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus e rogatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipse aliquid a me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere a me Scaeuolam; cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo praesente ego ineptus esse minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere? cum id ipsum, dicere, numquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero, Crasse, inquit Mucius: istam enim culpam, quam uereris, ego praestabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum uim afferre maximam: neque uero istis, de quibus paullo ante dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi, & uiam, sed naturam defuisse. nam & animi, atque ingenij celeres quidam motus esse debent:

qui

qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq. sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: & si quis est, qui haec putet arte accipi posse; quod falsum est; (praeclare enim se res habeat, si haec accendi, aut commoueri arte possit: inseri quidem, & donari ab arte non possunt etiam: sunt enim illa dona naturae) quid de illis dicet, quae certe cum ipso homine nascuntur linguae solutio, uocis sonus, latera, uires conformatio quaedam, & figura totius oris, & corporis. Neque haec ita dico, ut ars aliquid limare non possit: neque enim ignoro, & quae bona sint, fieri meliora posse doctrina; & quae non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse; sed sunt quidam aut ita lingua haesitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq. corporis uasti, atque agrestes; ut, etiam si ingenijs, atque arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non possint: sunt autem quidam ita naturae muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati; ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius uitia in dicente, quam recta uideat. ita quidquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quae laudanda sunt obruit. Neque haec in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant,

habeant, omnino a dicendi studio deterream. quis enim non uideat, C. Caelio, aequali meo, maximo honori fuisse, homini nouo, illam ipsam, quamcumque assequi potuerit, in dicendo mediocritatē? quis uestrum aequalem Q. Varium, uastum hominem, atque foedum; non intelligit illa ipsa facultate quamcumque habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed quia de oratore quaerimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitiys orator, atque omni laudi cumulatus. neque enim, si multitudo litium, si uarietas caussarum, si haec turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, iccirco nos hoc, quod quaerimus, omittemus. itaque in ijs artibus, in quibus non utilitas quaeritur necessaria, sed animi libera quaedam oblectatio, quam diligenter, & quam prope fastidiose iudicamus? nullae enim lites, neque controuersiae sunt, quae cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, itē in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est; sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quaeritis plane, quid sentiam; enunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quique optime dicunt, quiq. id facillime, atque ornatissime facere possunt; tamen, si timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, paene

impu-

impudentes uidentur. tametsi id non accidere non potest. ut enim quisque optime dicit; ita maxime dicendi difficultatem, uariosq. euentus orationis, hominumq. iudicia pertimescit. qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere; is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiae nomen effugere debemus. quem uero non pudet; id quod in plerisque uideo; hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in me ipso saepissime experior, ut exalbescam in principijs dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremescam. adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit: simul ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui coeperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor; qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Saepe, ut dicis, inquit, animaduerti, Crasse, & te, & ceteros summos oratores, quamquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit; in dicendi exordio permoueri. cuius quidem rei cum caussam quaererem, quidnam esset, cur, ut in quoque

oratore

oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret; has caussas inueniebam duas; unam, quod intelligerent ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnumquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere; ita non iniuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. altera est haec, de qua queri saepe soleo. ceterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent; aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur. noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitiae peccatum uidetur. stultitia autem excusationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse]. quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur. & qui semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire gestum: cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut aeterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod a te dictum est, esse permulta, quae orator nisi e natura haberet, non multum a magistro adiuuaretur; ualde tibi assentior; inq. eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium: qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere,

operam

operam apud sese perdere, dimittebatque, & ad quam quenque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. satis est enim ceteris artificijs percipiendis tantummodo similem esse hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. non quaeritur mobilitas linguae, non celeritas uerborum, nòn denique ea, quae nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiae philosophorum, uerba prope poetarum, memoria iurisconsultorum, uox tragoedorum, gestus pene summorum auctorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quae enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur; ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui uidet, inquit, in artificio, & opera quam tenui, & leui quantus plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re, quam constat esse maximam. saepe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat: se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriae stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem hu-

ius Histrionis oratoriam laudem dirigamus; uidetis ne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa uenustate fiat; nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc iamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionem q. in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim uolo ignosci: ceteris ipse non ignosco. nam qui non potest, qui uitiose facit, quem denique non decet; hunc, ut Apollonius iubebat ad id, quod facere possit detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tũ ille, Ego uero, inquit, quod in uobis egregiam quandam, ac praeclaram indolem ad dicendum esse cognoui, iccirco haec exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam. Et quamquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studiumq. perspexi: tamen haec, quae sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Graeci dicere, in te, Sulpici, diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse. quae quibus a natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis,

quae

quae habeant, modice, & ſcienter utantur, & ut ne dedeceat. id enim eſt maxime uitandum: & de hoc uno minime eſt facile praecipere, non mihi modo, qui ſicut unus paterfamilias his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio: quem ſaepe audio dicere, Caput eſſe artis; decere; quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit. Sed ſi placet, ſermonem alio transferamus, & noſtro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta; nunc enim te iam exoremus, neceſse eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid eſt iſtud, quod tu in dicendo potes. neque enim ſumus nimis auidi: iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus: idq. ex te quaerimus; ut ne plus non aſsequamur, quam quantulum tu in dicendo aſsecutus es; quoniam, quae a natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid praeterea eſse aſſumendum putes. Tum Craſsus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium, & ardorem quendam amoris? ſine quo cum in uita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam aſſequetur. Neque uero uos ad eam rem uideo eſse cohortandos: quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. ſed profecto ſtudia nihil proſunt perueniendi aliquo, niſi illud, quod eo, quo intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam

mihi leuius quoddam onus imponitis; neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quaeritis: exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meae; qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat.

Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum. quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi caussa, non modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaq. iam ex ipso, quae diu cupimus, cognituros. Tum Crassus. Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te haec admiraturum, quae dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, caussam, cur cuperes, non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione uestra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo liberaliterq. educato dignum, non negabo, me ista omnium communia, & contrita praecepta didicisse: Primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate; deinde, esse omnem orationem aut de infinitae rei quaestione, sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata: in utraque

autem

autem re quidquid in controuersiam ueniat, in eo quaeri solere, aut factum ne sit; aut, si est factum, quale sit; aut etiam quo nomine uocetur; aut, quod non nulli addunt, recte ne factum esse uideatur: existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione; in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subiecta quaedam esse argumenta propria: sed caussarum, quae sint a communi quaestione seiunctae, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq. esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus aequitas quaeritur; alios in deliberationibus; qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus; alios item in laudationibus; in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumq. esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes distributa; ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere: tum ea denique uestire, atque ornare oratione; post memoria saepire; ad extremam agere cum dignitate, & uenustate: etiam illa cognoram, & acceperam, ante, quam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstran-

phi, facerent, repudiaret. Sed existimo inquit, gratum te his esse, Crasse, facturum, si ista exposueris, quae putas ad dicendum plus, quam ipsam artem, posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui; petamq. a uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis. quamquam moderabor ipse: ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus e rogatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipse aliquid a me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere a me Scaeuolam; cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo praesente ego ineptus esse minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere? cum id ipsum, dicere, numquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero, Crasse, inquit Mucius: istam enim culpam, quam uereris, ego praestabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum uim afferre maximam: neque uero istis, de quibus paullo ante dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi, & uiam, sed naturam defuisse. nam & animi, atque ingenij celeres quidam motus esse debent:

qui

qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq. sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: & si quis est, qui haec putet arte accipi posse; quod falsum est; (praeclare enim se res habeat, si haec accendi, aut commoueri arte possit: inseri quidem, & donari ab arte non possunt etiam: sunt enim illa dona naturae) quid de illis dicet, quae certe cum ipso homine nascuntur linguae solutio, uocis sonus, latera, uires conformatio quaedam, & figura totius oris, & corporis. Neque haec ita dico, ut ars aliquid limare non possit: neque enim ignoro, & quae bona sint, fieri meliora posse doctrina; & quae non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse; sed sunt quidam aut ita lingua haesitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq. corporis uasti, atque agrestes; ut, etiam si ingenijs, atque arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non possint: sunt autem quidam ita naturae muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati; ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius uitia in dicente, quam recta uideat. ita quidquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quae laudanda sunt obruit. Neque haec in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant,

impudentes uidentur. tametsi id non accidere non potest. ut enim quisque optime dicit; ita maxime dicendi difficultatem, uariosq. euentus orationis, hominumq. iudicia pertimescit. qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere; is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiae nomen effugere debemus. quem uero non pudet; id quod in plerisque uideo; hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in me ipso saepissime experior, ut exalbescam in principijs dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremescam. adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit: simul ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui coeperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor; qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius; Saepe, ut dicis, inquit, animaduerti, Crasse, & te, & ceteros summos oratores, quamquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit; in dicendi exordio permoueri. cuius quidem rei cum caussam quaererem, quidnam esset, cur, ut in quoque

oratore

operam apud sese perdere, dimittebatque, & ad quam quenque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. satis est enim ceteris artificijs percipiendis tantummodo similem esse hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. non quaeritur mobilitas linguae, non celeritas uerborum, non denique ea, quae nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiae philosophorum, uerba prope poetarum, memoria iurisconsultorum, uox tragoedorum, gestus pene summorum auctorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri po-test. quae enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur; ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui uidet, inquit, in artificio, & opera quam tenui, & leui quantus plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re, quam constat esse maximam. saepe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat: se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriae stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem hu-

D ius

ius Histrionis oratoriam laudem dirigamus; uidetis ne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa uenustate fiat; nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc iamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemq. in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim uolo ignosci: ceteris ipse non ignosco. nam qui non potest, qui uitiose facit, quem denique non decet; hunc, ut Apollonius iubebat ad id, quod facere possit detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, Ego uero, inquit, quod in uobis egregiam quandam, ac praeclaram indolem ad dicendum esse cognoui, iccirco haec exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam. Et quamquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studiumq. perspexi: tamen haec, quae sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Graeci dicere, in te, Sulpici, diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse. quae quibus a natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis,

quae habeant, modice, & scienter utantur, & ut ne dedeceat. id enim est maxime uitandum: & de hoc uno minime est facile praecipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio: quem saepe audio dicere, Caput esse artis; decere; quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed si placet, sermonem alio transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta; nunc enim te iam exoremus, necesse est, quoniam retines nos in hoc studio nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes. neque enim sumus nimis auidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus: idq. ex te quaerimus; ut ne plus non assequamur, quam quantulum tu in dicendo assecutus es; quoniam, quae a natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid praeterea esse assumendum putes. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo cum in uita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. sed profecto studia nihil prosunt perueniendi aliquo, nisi illud, quod eo, quo intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam

mihi leuius quoddam onus imponitis; neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quaeritis: exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meae; qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat.

*Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum. quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi caussa, non modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaq. iam ex ipso, quae diu cupimus, cog
nituros. Tum Crassus. Atqui arbitror Sulpici, cum audieris, non tam te haec admiraturum, quae dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, caussam, cur cuperes, non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione uestra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo liberaliterq. educato dignum, non negabo, me ista omnium communia, & contrita praecepta didicisse: Primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate; deinde, esse omnem orationem aut de infinitae rei quaestione, sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata: in utraque*

autem

autem re quidquid in controuersiam ueniat, in eo quaeri solere, aut factum ne sit; aut. si est factum, quale sit; aut etiam quo nomine uocetur; aut, quod non nulli addunt, recte ne factum esse uideatur: existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione; in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subiecta quaedam esse argumenta propria: sed caussarum, quae sint a communi quaestione seiunctae, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq. esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus aequitas quaeritur; alios in deliberationibus; qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus; alios item in laudationibus; in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumq. esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes distributa; ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere: tum ea denique uestire, atque ornare oratione; post memoria saepire; ad extremam agere cum dignitate, & uenustate: etiam illa cognoram, & acceperam, ante, quam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstran-

dam; postea controuersiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quae contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quae pro nobis essent, amplificanda, & augenda; quaeq. essent pro aduersarijs, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam, quae de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua praecipitur primum, ut pure, & latine loquamur; deinde, ut plane, & dilucide; tum, ut ornate, post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumq. rerum praecepta cognoram. Quin etiam, quae maxime propria essent naturae; tamen his ipsis artem adhiberi uideram. nam de actione, & de memoria quaedam breuia, sed magna cum exercitatione praecepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina uersatur: quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar: habet enim quaedam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minus aberret uerum ego hãc uim intelligo esse in praeceptis omnibus; non ut ea secuti oratores eloquentiae laudem sint adepti; sed quae sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque delegisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eijcio: est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale.

Eius

Eius exercitatio quaedam suscipienda uobis est: quamquam uos quidem iampridem estis in cursu: sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quiq. ea, quae agenda sunt in foro tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra praediscere, ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse uolumus. attamen ista, quae abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus: quamquam sunt nobis quoque non inaudita. uerum illa mox: nunc, de ipsa exercitatione quid sentias, quaerimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quae uos facere soletis; ut, caussa aliqua posita consimili caussarum earum, quae in forum deferuntur, dicatis quammaxime ad ueritatem accommodate. sed plerique in hoc uocem modo, neque eam scienter, & uires exercent suas, & linguae celeritatem incitant, uerborumq. frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt; dicendo homines, ut dicant, efficere solere. uere enim etiam illud dicitur; peruerse dicere, homines peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus etsi utile est etiam subito saepe dicere: tamen illud utilius, sumpto spatio ad cogitandum, paratius, atque accurratius dicere. Caput autem est; quod, ut uere dicam, minime facimus; est enim magni laboris, quem plerique fugimus; quamplurimum scribere. stylus optimus, & praestantissimus dicendi effector, ac magister: neque iniuria. nam si subitam, & fortuitam orationem com-

mentatio, & cogitatio facile uincit: hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit. omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atque prudentiae, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omnique acie ingenij contemplantibus, ostendunt se, & occurrunt; omnesq. sententiae, uerbaq. omnia, quae sunt cuiusque generis maxime illustria, sub acumen styli subeant, & succedant, necesse est. tum ipsa collocatio, conformatioq. uerborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Haec sunt, quae clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neque ea quisquam, nisi diu, multumq. scriptitarit, etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui a scribendi consuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quae dicantur, similia scriptorum esse uideantur: atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsuq. remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & ui concitata. In quotidianis autem commentationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime,

qua

quã C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam; ut, aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quam maxime possem lectis pronunciarem. sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij; quod ea uerba, quae maxime cuiusque rei propria, quaeq. essent ornatissima, atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem; aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem: ita si ijsdem uerbis uterer, nihil prodesse, si alijs etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem Postea mihi placuit, eaq. sum usus adelescens, ut summorum oratorum graecas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequebar; ut, cum ea, quae legerem graece, latine redderem, non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis; sed etiam exprimerem quaedam uerba imitando, quae noua nostris essent, dummodo essent idonea. Iam, uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguae motus, & exercitationes non tam artis indigent, quam laboris. quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores; ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatemq. ueniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis.

nis.

nis. atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulacrorumq. rationem, quae in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili medium in agmen; in puluerem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem: subeundus usus omnium; & periclitandae uires ingenij; & illa commentatio inclusa in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetae: cognoscenda historia: omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis caussa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: disputandumq. de omni re in contrarias partes: & quid quid erit in quaque re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atque dicendum. Perdiscendum ius ciuile: cognoscendae leges: percipienda omnis antiquitas: senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorum, foedera, pactiones, caussa imperij cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tamquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quae sentiebam: quae fortasse, si quemcumque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus respondisset. Haec cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. sed quamquam satis ijs, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur: tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi uellent,

lent, ab eo peroratum. Tum Scaeuola, Quid est, Cotta, inquit? quid tacetis? nihil ne uobis in mentem uenit, quod praeterea a Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus uerborum fuit; &, sic euolauit oratio: ut eius uim, & incitationem adspexerim, uestigia, ingressumq. non uiderim: &, tamquam in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisq. rebus constructis, ac reconditis; sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamenta eius ingenij per quaedam inuolucra, atq. integumenta perspexi; sed ea cum contemplari cuperem, uix adspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat; neque plane nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scaeuola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum illam uenisses. si ea seposita, ut dicis, essent; tuq. ualde spectandi cupidus esses: non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, praesertim si esset familiaris. similiter nunc petes a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco quasi per transennam praetereuntes strictim adspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego uero, inquit Cotta, a te peto, Scaeuola. me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium grauissimo, qui ge-

genus huiusmodi disputationis semper contempserit, haec, quae ipsi forsitan puerorum elementa uideantur, exquirere. sed tu hoc nobis da, Scaeuola, & perfice, ut Crassus haec, quae coartauit, & peranguste refersit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea uestra magis hoc caussa uolebam, quam mea: neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in caussis oratione delector: nunc uero, Crasse, mea quoque etiam caussa rogo; ut, quoniam tantum habemus otij, quantum iamdiu nobis non contigit, ne grauere exaedificare id opus, quod instituisti. formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremq. uideo: quam uehementer probo. Enimuero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te haec, Scaeuola, desiderare: quae neque ego teneo, uti ij, qui docent; neque sunt eius generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus, & peruagatis uix huic aetati audiendum putas; etiam ne illa negligere possumus, quae tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur; de historia, de antiquitate, de administratione reip. denique de nostro ipso iure ciuili. hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris uero instrumento

tam

tam lautam suppellectilem numquam uiderem.

Potes igitur; inquit Crassus, (ut alia omittam, quae sunt innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas exspectauit, cum in campum properaret, & ridens, & stomachans Scaeuola? cum Hypsaeus maxima uoce, plurimis uerbis a M. Crasso praetore contenderet, ut ei, quem defendebat, caussa cadere liceret: Cn. autem Octauius, homo consularis, non minus, longa oratione recusaret, ne aduersarius caussa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpe tutelae iudicio, atque omni molestia stultitia aduersarij liberaretur.

Ego uero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII *tabulis permiserat; quod cum impetrasset, caussa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quam quod esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? non ne, nobis in tribunali Q. Pompeij, praetoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atque usitata exceptio daretur,* CVIVS *pecuniae dies fuisset? quod petitoris caussa*

comp.i-

caussam defenderem; non ne omnis nostra in iure
uersata defensio est? cum enim Marius Gratidia-
nus aedes Auratae uendidisset; neque seruire quã
dam earum aedium partem in mancipij lege dixis-
set: defendebamus, quidquid fuisset incommodi in
mancipio, id si uenditor scisset; neque declarasset,
praestare debere. Quo quidem in genere familia-
ris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio
stultus, & suo ualde sapiens, & a iuris studio non
abhorrens, simili in re quodam modo nuper erra-
uit. nam cum aedes L. Fusio uenderet; in mancipio
lumina, uti tum essent, ita recipit. Fusius autem,
simulatq. aedificari coeptum est in quadam parte
urbis, quae modo ex illis aedibus conspici posset,
egit statim cum Bucculeio; quod, cuicunque par-
ticulae caeli officeretur, ita, quamuis esset procul,
mutari lumina putabat. Quid uero, clarissima
M'. Curij caussa, & M. Coponij nuper apud cen-
tumuiros quo concursu hominum, qua exspectatio
ne defensa est? cum Q. Scaeuola, aequalis, & col
lega meus, homo omnium & disciplina iuris ciui-
lis eruditissimus, & ingenio, prudentiaq. acutis-
simus, & oratione maxime limatus, atque subti-
lis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum elo
quentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex
scripto testamentorum iura defenderet, negaretq.,
nisi postumus & natus, & ante, quam in suam
tutelam uenisset, mortuus esset, heredem eum esse
posse, qui esset secundum postumum & natum, &

mortuum heres institutus: ego autem defenderem, hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset; ut, si filius non esset, qui in tutelam ueniret, M. Curius esset heres. num destitit uterque nostrum in ea caussa in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla caussarum amplissimarum: quae sunt innumerabilia. Capitis nostri, saepe potest accidere, ut caussae uersentur in iure. etenim si C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum uirum, ac cosularem, cum eum propter inuidiam Numantini foederis paterpatratus ex S.C. Numantinis dedidisset; eumq. illi non recepissent; posteaq. Mancinus domum reuenisset, neque in senatum introire dubitasset, P. Rutilius, M. filius, tribunus pl. de senatu iussit educi, quod eum ciuem negaret esse; quia memoriae sic esset proditum; quē pater suus, aut populus uendidisset; aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium: quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus caussam, contentionemq. maiorem, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? praesertim cum haec non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in ciuili iure consisteret. Similiq. in genere, inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo foederato, seseq. liberasset, ac postea domum reuenisset; quaesitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de

liber-

libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non ne ex iure ciuili potest esse contentio, cum quaeritur. is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit ne liber? Quid, quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem praegnantem in prouincia reliquisset; Romaeq. alteram duxisset; neque nuncium priori remisisset; mortuusq. esset intestato; & ex utraque filius natus esset: mediocris ne res in controuersiam adducta est? cum quaereretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quae, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis, non nouis nuptijs, fieri cum superiore diuortium, in concubinae locum duceretur.

Haec igitur, & horum similia iura suae ciuitatis ignorantem, erectum, & celsum, alacri & prompto ore ac uultu huc atque illuc intuentem uagari magna cum caterua toto foro, praesidium clientibus, atque opem amicis & prope cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, non ne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi; castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis: tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum dicendi laborem impellere. sed, o dij immortales, non dicerem hoc audiente Scaeuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis

faciliorem cognitionem uideri. quod quidem certis de caussis a plerisque aliter existimatur: primum, quia ueteres illi, qui huic scientiae praefuerunt, obtinendae, atque augendae potentiae suae caussa peruulgari artem suam noluerunt: deinde, postea quam est editum, expositis a Cn. Flauio primum actionibus; nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiam; ut ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum a me esse paullo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia fere, quae sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri, & uoces, & modi; in geometria lineamenta, formae, interualla, magnitudines; in astrologia caeli conuersio, ortus, obitus, motusq. siderum; in grammaticis poetarum pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronunciandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi excogitare, ornāre, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quaedam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quae rem dissolutam, diuulsamq. conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuilis finis hic, legitimae atque usitatae in rebus

caussisq.

causſisq. ciuium aequalitatis conſeruatio. Tum ſunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemq. reuocanda. Genus autem id eſt, quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem ſunt, quae generibus ijs, ex quibus emanant, ſubijciuntur: omniaq. quae ſunt uel generum, uel partium nomina, definitionibus, quam uim habeant, eſt exprimendum. eſt enim definitio, earum rerum, quae ſunt eius rei propriae, quam definire uolumus, breuis, & circumſcripta quaedam explicatio. Hiſce ego rebus exempla adiungerem, niſi, apud quos haec haberetur oratio, cernerem. nunc complectar, quod propoſui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito; aut alius quiſpiam aut, me impedito occuparit, aut, mortuo, effecerit; ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quae perpauca ſunt, deinde eorum generum quaſi quaedam membra diſpertiat, tum propriam cuiuſq. uim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quam difficilem, & obſcuram. Atque interea tamen, dum haec, quae diſperſa ſunt, coguntur, uel paſſim licet carpentem, & colligentem undique, repleri iſta iuris ciuilis ſcientia. Non ne uidetis, equitem Romanum, hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum uiuit, ſemperq. uixit, ita tenere ius ciuile, ut ei, cum ab hoc diſceſ-

seritis, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis litteris, aut uoluminibus magnis continentur: eadem enim sunt elata primum a pluribus; deinde; paucis cummutatis uerbis, etiam ab ijsdem scriptoribus scripta sunt saepius. Accidit uero, quo facilius percipi, cognoscíq; ius ciuile possit, quod minime plerique arbitrantur, mira quaedam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam siue quem haec aliena studia delectant: plurima est & in omni iure, & in Pontificum libris, & in XII *tabulis antiquitatis effigies: quod & uerborum prisca uetustas cognoscitur; & actionum genera quaedam maiorum consuetudinem, uitamq. declarant. siue quis ciuilem scientiam contempletur; quam Scaeuola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio ge ere prudentiae: totam hanc, descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus,* XII *tabulis contineri uidebitis. siue quem ista praepotens, & gloriosa philosophia delectat: dicam audacius, hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendam uidemus; cum uerus, iustus, atque honestus labor honoribus, praemijs, atque splendore decoratur; uitia autem hominum, atque fraudes damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur: & do*

cemur,

remur, non infinitis, concertationumq. plenis di-ſputationibus, ſed auctoritate, nutuq. legum, domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinuere. Fremant omnes licet: dicam, quod ſentio. bibliothecas mehercule omnium philoſopho rum unus mihi uidetur XII *tabularum libellus, ſi quis legum fontes, & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare. Ac ſi nos, id quod maxime debet, noſtra patria de lectat; cuius rei tanta eſt uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis, tamquam nidulum, affixam ſapientiſſimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati eſſe debemus in eiuſmodi patriam, quae una in omnibus terris domus eſt uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, diſciplina nota eſſe debet: uel quia eſt patria parens omnium noſtrum: uel quia tanta ſapientia fuiſſe in iure conſtituendo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris laetitiam, & uoluptatē, quod, quantum praeſtiterint noſtri maiores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Licurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre uolueritis. incredibile eſt enim, quā ſit omne ius ciuile, praeter hoc noſtrum, inconditum, ac paene ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtro*

rum prudentiam ceteris hominibus, & maxime Graecis antepono. His ego de caussis dixeram Scaeuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uero ipsa per sese quantum afferat ijs; qui ei praesunt, honoris, gratiae, dignitatis, quis ignorat? itaque ut apud Graecos infimi homines, mercedula adducti, ministros se praebent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud illos πραγματικοι uocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisque, & clarissimus uir; ut ille, qui propter hanc iuris ciuilis scientiam sic appellatus a summo poeta est,

" Egregie cordatus homo, Catus Aeliu' Sextus; multiq. praeterea: qui cum ingenio sibi auctore dignitatem reperissent; perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, ualerent. Senectuti uero celebrandae, & ornandae quod honestius potest esse perfugium, quam iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparaui non solum ad caussarum usum forensem, sed etiam ad decus, atque ornamentum senectutis: ut, cum me uires, quod fere iam tempus aduentat, deficere coepissent, ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est enim proeclarius, quam honoribus, & reipublicae muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere id, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo? se

esse

esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consilium expetant,

„ Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
„ Incertis certos, compotesq. consili
„ Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

est enim sine dubio domus iurisconsulti, totius oraculum ciuitatis. testis est huiusce Q. Mucij ianua, & uestibulum: quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq. iam aetate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam, illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque iura, quae sunt propria ciuitatis, atque imperij, tum monumenta rerum gestarum, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. nam ut in rerum priuatarum caussis, atque iudicijs depromenda saepe oratio est ex iure ciuili, & iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in caussis publicis, iudiciorum, concionum, senatus, omnis haec & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendae reip. ratio, ac scientia, tamquam aliqua materies, ijs oratoribus, qui uersantur in rep. subiecta esse debent. non enim caussidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primum sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis

minis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde qui possit, non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hostium tela uersari: tum qui scelus, fraudemq. nocentis possit dicendo subijcere odio ciuium, supplicioq. constringere; idemq. ingenij praesidio innocentiam, iudiciorum poena liberare; idemq. languentem, labentemq. populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere; aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res; & caussa postulet, eum dicendo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim si quis existimat aut ab ijs, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse exponi tam breui; uehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putaui esse demonstranda; non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessarium; sed ut commonstrarem tantum uiam. &, ut fieri solet, dignum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mucius, satis, superq. abs te uidetur istorum studijs, si modo sunt studiosi, esse factum. nam ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione ad studium cognoscendae, percipiendaeq. uirtutis; quibus enim id persuasum,

ſuaſum eſſet, ut nihil mallent ſe eſſe, quam bonos uiros, ijs reliquam facilem eſſe doctrinam: ſic ego intelligo, ſi in haec, quae patefacit oratione ſua Craſſus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quae cupitis, peruenturos, ab hoc aditu, ianuaq. patefacta. Nobis uero, inquit Sulpicius, iſta ſunt pergrata, perq. iucunda: ſed pauca etiam requirimus, in primisq. ea, quae ualde breuiter a te, Craſſe, de ipſa arte percurſa ſunt, cum illa te & non contemnere, & didiciſſe confiterere. ea ſi paullo latius dixeris, expleris omnem exſpectationem diuturni deſiderij noſtri. nam nunc, quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus: quod ipſum eſt tamen magnum: ſed uias earum rerum, rationemq. cupimus cognoſcere. Quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego, quo facilius uos apud me tenerem, ueſtrae potius obſecutus ſum uoluntati, quam aut conſuetudini, aut naturae meae; petimus ab Antonio, ut ea, quae continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſſe iamdudum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi myſteria enunciet? Vt uidetur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu ſentias, intelligemus, Peto igitur, inquit Craſſus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id aetatis, oneris ab horum adoleſcentium ſtudijs imponitur; ut exponas, quid ijs de rebus, quas a te quaeri uides, ſentias. Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, pla-

ne

ne uideo, atque sentio; non solum quod ea requiruntur a me, quorum sum ignarus, atque insolens; sed quia, quod in caussis ualde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti uitare non sinunt. uerum hoc ingrediar ad ea, quae uultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicendo solet; ut nulla exspectetur ornata oratio. neque enim sum de arte dicturus, quam numquam didici, sed de mea consuetudine: ipsaq. illa, que in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, caussisq. tractata. quae si uobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur: uestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quaesieritis, quae ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum uobis, non meo iudicio, sed uestro studio inductus, non grauate respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum paeniteat ad hunc te sermonem impulisse.

Ego uero, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo; ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne uagari, & errare cogatur oratio, si ij, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. nam si forte quaereretur, quae esset ars imperatoris: constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset

con-

constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidijs faciendis, atque uitandis, de reliquis rebus, quae essent propriae belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem: uterer q. exemplis Africanorum, & Maximorum; Epaminondam, atque Hannibalem, atque eius generis homines nominarem. Sin autem quaereremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam usum, & scientiam, et studium suum contulisset: definirem, hoc modo: qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturque, teneret, ijsq. uteretur, hunc reip. rectorem, & consilij publici auctorem esse habendum: praedicaremq. P. Lentulum principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Laelium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex ceteris. Sin autem quaereretur, quisnam iurisconsultus uere nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset: & ex eo genere Sex. Aelium, M'. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut iam ad leniora artium studia ueniam: si musicus, si grammaticus, si poeta quaeratur; possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab

quoque

quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia pene profitetur, est tamen quaedam descriptio; ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum uim, naturam, caussasq. nosse, & omnem bene uiuendi rationem tenere: & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: at eum puto esse, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis uti possit in caussis forensibus, atque communibus, hunc ego appello oratorem: eumq. esse praeterea instructum uoce, & actione, & lepore quodam uolo. Crassus uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis pene describere. nam etiam ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit. in quo per mihi mirum uisum est, Scaeuola, te hoc illi concedere; cum saepissime tibi senatus, breuiter, impoliteq. dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. uero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, uir regendae reip. scientissimus, si audierit hanc auctoritatem grauitatis, & consilij sui uindicari a te, Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas; iam, credo, huc ueniat, & hanc loquacitatem nostram uultu ipso, a-

spectuq.

spectuq. conterreat. qui quamquam est in dicendo minime contemnendus; prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur. Neque uero, si quis utrumque potest, aut ille consilij publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam caussam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istae facultates, longeque sunt diuersae, atque seiunctae. neque eadem ratione ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. neque enim est interdictum aut a rerum natura, aut a lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemq. in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, iccirco eiusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est. nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam caussam inest in facultate dicendi iuris ciuilis scientia. nam si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut, quod praeterea sciet, id eius. in quo excellet, pars quaedam esse uideatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iurisconsulti, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit:

ca-

eademq. ratione dicantur etiã quos φυσικοὺς Graeci uocant, ijdem poetae, quoniã Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque a se possideri uolunt, dicere audent; geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus praestantissimum fuisse fateantur. Ac si iam placet omnes artes oratori subiungere; tolerabilius est sic potius dicere; ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua possedisse, sed, ut aliena, libasse. fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque uero istis tragoedijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse, perturbor; quod ita dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicemdo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime uis oratoris, magnitudoq. cernatur: nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda. quo in studio hominum ingeniosissimorum, otiosissimorumq. totas aetates uidemus esse contritas. quorum ego copiam, magnitudinemq. cognitionis,

atque

atque artis non modo non contemno, sed etiam uehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, foroq. uersamur, satis est, ea de moribus hominum, & scire, & dicere, quae non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim umquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere uellet, haesitauit ob eam caussam, quod nesciret, quid esset iracundia, feruor ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis, cum ceteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare uellet, ea dixit, quae a philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere; quiq. eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos aiunt nefarium facere: partim, qui tolerabiliores uolunt esse, & ad ueritatem uitae propius accedere, permediocres, ac potius leues motus debere esse. Orator autem omnia haec, quae putantur in communi uitae consuetudine mala, ac molesta, & fugienda, multo maiora, & acerbiora uerbis facit: itemq. ea, quae uulgo expetenda, atque optabilia uidentur, dicendo amplificat, atque ornat: neque uult ita sapiens inter stultos uideri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Graeculum putent; aut, etiam si ualde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos moleste ferant: sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentesq. pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum

mum illud bonum in animo ne sit, an in corpore; uirtute, an uoluptate definiatur; an haec inter se iungi, copulariq. possint; an uero, ut quibusdam uisum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci, & percipi possit. Quarum rerum fateor magnam, multiplicemq. esse disciplinam, & multas, copiosas, uariasque rationes. sed aliud quiddam longe aliud, Crasse, quaerimus. acuto homine nobis opus est, & natura usuq. callido; qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, ijq. homines, quibus aliquid dicendo persuadere uelit, cogitent, sentiant, opinentur, exspectent. teneat oportet uenas cuiusque generis, aetatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, sensusq. degustet: philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiuscemodi Tusculani requiem, atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de iustitia, & fide, mutuetur a Platone: qui cum haec exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem: usque eo illa, quae dicenda de iustitia putabat, a uitae consuetudine, & a ciuitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus: quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo uiro, & amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quae dixisti? Eripite nos ex miserijs: eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri. Nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis

bis uniuersis; quibus & possumus, & debemus. Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse. seruire nemo non modo te, sed uniuersum senatum, cuius tum caussam agebas, ausus es dicere? Potest ne uirtus, Crasse, seruire, istis auctoribus, quorum tu praecepta oratoris facultate complecteris? quae & semper, & sola libera est; quaeque, etiam si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis, tamen suum ius, atq. omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quae uero addidisti, non modo senatum seruire posse populo, sed etiam debere; quis hoc philosophus, tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq. referens, probare posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset? itaque haec, cum a te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiae deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter, & flagitiose dicta esse dicebat: idemq. Ser. Galbam, quem hominem probe commeminisse se aiebat, pergrauiter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio quaestionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbae grauis, atque acer inimicus, aspere apud populum, & uehemen-

ter esset locutus: quam in orationem Originibus suis exposuit. reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicij Galli, propinqui sui, Q. Pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret; & duos filios suos paruos tutelae populi commendasset; ac se, tamquam in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populum R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. itaque cum & inuidia, & odio populi tum Galba praemeretur; his quoque eũ tragoedijs liberatum ferebat. quod item apud Catonem scriptum esse uideo; nisi pueris, & lacrymis usus esse poenas eum daturum fuisse. Haec Rutilius ualde uituperabat; & huic humilitati dicebat uel exilium fuisse, uel mortem anteponendam. neque uero hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cum esset ille uir exemplum, ut scitis, innocentiae; cumque illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior; non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem, aut uberius caussam dici suam, quam simplex ratio ueritatis ferebat. paullum huic Cottae tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suae filio. dixit item caussam illam quadam ex parte Q. Mucius more suo, nullo apparatu, pure, & dilucide. quod si tu tum Crasse dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse

paullo

paullo ante dicebas; & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quam uis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, supplicioq. digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuae. nunc talis uir amissus est, dum caussa ita dicitur, ut si in illa commenticia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorum: nihil cuiquam doluit: nemo est quaestus: nemo remp. implorauit: nemo supplicauit. quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit; credo, ne Stoicis renunciaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis ueterem illum Socratem: qui cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeq. uixisset; ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus uideretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur; non inuitus legit, & commode scriptam esse dixit; sed inquit: ut, si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer, quamuis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam uideri, fortem, & uirilem non uideri Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, ab absoluerent; sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. erat enim Athenis reo

damnato, si fraus capitalis non esset, quasi poenae aestimatio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi aestimationem commeruisse se maxime confiteretur. quod cum interrogatus Socrates esset; respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & praemijs decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in Prytaneo publice praeberetur: qui honos apud Graecos maximus haberetur. cuius responso sic iudices exarserũt, ut capitis hominẽ innocentissimum condemnarent. qui quidem si absolutus esset; (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus; qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen a se oportere dicunt peti praecepta dicendi? quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius: tantum dico, & aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summu m esse posse. Nam quod ius ciuile, Crasse, tam uehementer amplexus es: uideo, quid egeris, & tum, cum dicebas, uidebam. primum Scaeuolae te dedisti, quem omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cum indotatam esse, atque incomitatam, & incomptam uideres; uerborum eam dote locupletasti, & ornasti. deinde, quod in ea tu plus operae, laborisq. consumpseras, cum eius studij tibi & hortator, & magister esset domi; ueritus es, nisi istam artem

tem

tem oratione exaggeraßes, ne operam perdidiſſes Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno. ſit ſane tanta, quantam tu illam eſſe uis: etenim ſine controuerſia & magna eſt, & late patet, & ad multos pertinet, & ſummo in honore ſemper fuit: & clariſſimi ciues ei ſtudio etiam hodie praeſunt. ſed uide, Craſſe, ne dum nouo & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis ſcientiam, ſuo quoque eam, conceſſo & tradito, ſpolies, atque deundes. Nam ſi ita diceres; qui iuriſconſultus eßet, eße eum oratorem; itemq. qui eßet orator, iuris eundem eße conſultum: praeclaras duas artes conſtitueres, atque inter ſe pares, & eiuſdem ſocias dignitatis. nunc uero iuriſconſultum ſine hac eloquentia, de qua quaerimus, fateris eße poße, fuißeq. plurimos: oratorem negas, niſi illam ſcientiam aßumpſerit, eße poße. ita & tibi iuriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus, & acutus, praeco actionum, cantor formularum, auceps ſyllabarum. ſed quia ſaepe utitur orator ſubſidio iuris in cauſſis, iccirco iſtam iuris ſcientiam eloquentiae tamquam ancillulam, pediſequamq. adiunxiſti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parua neſcirent, magna profiterentur; aut ea, quae maxima eßent in iure ciuili, tractare auderent in cauſſis, cum ea neſcirent, numquamq. didicißent: utriuſque rei facilis eſt, & prompta defenſio. Nam neque illud eſt miran-

dum, qui, quibus uerbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quae coemptionem fecerit, caussam posse defendere: nec, si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia, iccirco qui, quibus uerbis hercisci oportet, nesciat, idem hercifcundae familiae caussam agere non possit. Nam quod maximas centumuirales caussas in iure positas protulisti: quae tandem earum caussa fuit, quae ab homine eloquenti, iuris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in caussis omnibus, sicut in ipsa M. Curij, quae abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remisso nuncio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quaero igitur, quid adiuuerit oratorem in his caussis iuris scientia; cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus? Equidem hoc saepe audiui: cum aedilitatem P. Crassus peteret; eumq. maior natu, etiam consularis Ser. Galba assectaretur, quod Crassi filiam Caio filio suo despondisset; accessisse ad Crassum consulendi caussa quendam rusticanum. qui cum Crassum seduxisset; atque ad eum retulisset; responsumq. ab eo uerum magis, quam ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit; quaesiuitque, qua de re ad Crassum retulisset.

set. ex quo ut audiuit; commotumq. ut uidit hominem: suspenso, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit: &, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita respondere? tum illi fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie & copiose multas similitudines afferre, multaq. pro aequitate contra ius dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset, (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbae nullo modo) ad auctores confugisse; & id, quod ipse diceret, & in P. Mucij fratris sui, libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbae disputationem sibi probabilem, & propeueram uideri. Attamen quae caussae sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat agnascendo rumpi testamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersijs ignorare: quae pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, eius partis, quamcunque defendet, auctorem aliquem inuenire, a quo cum amentatas hastas acceperit,

ipse eas oratoris lacertis, uiribusq. torquebit. Nisi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim) tu libellis, aut praeceptis soceri tui caussam M'. Curij defendisti, non arripuisti patrocinium aequitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum. ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetijs pellexisti: cum & illud nimium acumen illuderes; & admirarere ingenium Scaeuolae, qui excogitasset nasci prius oportere, quam emori; cumq. multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute, sed etiam ridicule, ac facete; ubi si uerba, non rem, sequeremur, confici nihil possit. itaque hilaritatis plenum iudicium, ac laetitiae fuit. In quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi certe uis egregia, summa festiuitate & uenustate coniuncta, profuit. Ipse ille Mucius, paterni iuris defensor, & quasi patrimouij propugnator sui, quid in illa caussa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit, quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. at in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes; cum in eiusmodi caussis alias scriptum, alias aequita-

tem

tem defendere docentur. Et credo in illa militis caussa si tu aut heredem, aut militem defendisses; ad Hostilianas te actiones, non ad tuam uim, & oratoriam facultatem, contulisses. tu uero uel, si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum uideretur: uel, si caussam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo a mortuis excitasses, statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensq. eum centumuiris commendasset: lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegisses: ut totum illud, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant: haec quam sit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram. Deinde, quod sit plena delectationis: in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur: nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quam Manilianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quod amore patriae

cen-

censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non uides ueteres leges aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & praemia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs: equidem putabam uirtutem hominibus, si modo tradi ratione possit, instituendo, & persuadendo, non minis, & ui, ac metu, tradi. nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione iuris, quam sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso; cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen caussis satisfacere possim: tibi hoc, Crasse, respondeo; neque me unquam ius ciuile didicisse; neque tamen in ijs caussis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. aliud est enim, esse artificem cuiusdam generis, atque artis: aliud, in communi uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas uel fructus caussa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit, ut, quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac uitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi; an hac communi intelligentia contenti esse possumus?

mus? Cur ergo non ijdem in iure ciuili, praesertim cum in caussis, & in negotijs, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc dumtaxat; ne in nostra patria peregrini, atque aduenae esse uideamur? Ac si iam sit caussa aliqua ad nos delata obscurior; difficile, credo, sit cum hoc Scaeuola communicare: quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uero, si de re ipsa, si de finibus, cum in rem praesentem non uenimus, si de tabulis, & praescriptionibus controuersia est, contortas res, & saepe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt; ueremur, ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihil ne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? non possum negare prodesse ullam scientiam, ei praesertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata; sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quae sunt oratori necessaria: ut eius industriam in plura studia distrahi nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuq. Roscij gestum, & uenustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus, in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quam uox? tamen, me auctore, nemo dicendi studiosus Graecorum more & tragoediorum uoci seruiet:

uiet: qui & annos complures sedentes declamitant; & quotidie, antequam pronuncient, uocem cubantes sensim excitant; eademq. cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quodam modo colligunt. hoc nos si facere uelimus; ante condemnentur ij, quorum caussas receperimus, quam toties, quoties praescribitur, Paeanem, aut Munionem citarimus. quod si in gestu, qui multum oratorem adiuuat, & in uoce, quae una maxime eloquentiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet; at tantum in utroque assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatij nobis datur: quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendendum; quod & summatim percipi sine doctrina potest? & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem; quod uox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest; iuris utilitatis ad quamque caussam quamuis repente uel a peritis, uel de libris depromi potest. itaque illi disertissimi homines ministros habent in caussis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi, eos, qui, ut abs te paullo ante dictum est, πραγματικοὶ uocantur. in quo nostri omnino melius multo; quod clarissimorum hominum auctoritate leges, & iura tecta esse uoluerunt. sed tamen non fuisset hoc, Graecos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure ciuili, non pragmaticum adiutorem dare.

re.

re. Nam quod dicis senectutem a solitudine uindicari iuris ciuilis scientia: fortasse etiam pecuniae magnitudine: sed nos, non quid nobis utile, uerum quid oratori necessarium sit, quaerimus. quamquam (quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artefice sumimus) solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi aetatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. quodsi ille adstrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa sunt, & quam uaria genera dicendi; & quod haud sciam an tu primus ostenderis, qui iamdiu multo dicis remissius, & lenius, quam solebas: neque minus haec tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quam illa summa uis, & contentio, probatur: multiq. oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Laelium, qui omnia sermone conficerent paullo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. quodsi iam hoc facere non poteris, aut noles: uereris, ne tua domus, talis & uiri, & ciuis, si a litigiosis hominibus non coletur, a ceteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia; ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum ueniant, multitudine esse ponendum; sed tamquam portum aliquem exspe-

ctem

ua sunt, fastidijs adhaerescere. quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus, spectari puto. itaque nos raucos saepe attentissime audiri uideo: tenet enim res ipsa, atque caussa: at Aesopum, si paullum irraucuerit, explodi. a quibus enim nihil praeter uoluptatem aurium quaeritur; in ijs offenditur, simul atque imminuitur aliquid de uoluptate. in eloquentia autem multa sunt, quae teneant: quae si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt; necesse est ea ipsa, quae sunt, mirabilia uideri. Ergo, ut ad primum illud reuertar: sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere: is autem concludatur in ea, quae sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forensi; remotisq. ceteris studijs, quamuis ea sint ampla, atque praeclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur; imiteturq. illum, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem: in quo tantum studium fuisse, tantusq. labor dicitur, ut primum impedimenta naturae diligentia, industriaq. superaret: cumq. ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret; primam litteram non posset dicere; perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde, cum spiritus eius esset angustior, tantum, continenda anima, in dicendo est assecutus, ut una continuatione uerborum, id quod eius scripta declarant, binae ei contentiones uocis, & remissio

exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circumdediſti, hoc facilius nobis expones ea, quae abs te de officijs, praeceptisq. oratoris quaeſita ſunt: ſed opinor ſecundum hunc diem: ſatis enim multa a nobis hodie dicta ſunt. Nunc & Scaeuola, quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, paullum requieſcet, dum ſe calor frangat: & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, ualetudini demus operam. Placuit ſic omnibus. Tum Scaeuola, Sane, inquit, uellem non conſtituiſſem in Tuſculanum me hodie uenturum eſſe Laelio: libenter audirem Antonium. & cum exſurgeret, ſimnl arridens, Neque enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quod ius noſtrum ciuile peruellit; quam iucundus, quod ſe id neſcire confeſſus eſt.

M. TVLLII. CICERONIS DE. ORATORE LIBER. II

MAGNA, nobis pueris, Quincte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinae, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe. erantq. multi, qui quamquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio diſcendi a

siui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum, ex multis, uarijsq. sermonibus, nullius rei, quae quidem esset in ijs artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroque eorum; ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse, quam illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Graecis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse numquam putaretur. atque ita se uterque grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Graecos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus: illud autem est huius institutae scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere unquam, & praestare potuisse. Etenim ceterae fere artes se ipsae per se tuentur singulae: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia, quaecunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiae nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Graecia, quae semper haec summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omniũ

ſcientia fuiſſe fateor: talem uero exiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae in tantam prudentiam pertinerent, tantamq. dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuiſſe confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem litteris: uel ut illa opinio, quae ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterum plane indoctum fuiſſe: uel ut ea, quae exiſtimarem a ſummis oratoribus de eloquentia diuinitus eſſe dicta, cuſtodirem litteris, ſi ullo modo aſſequi, complectiq. potuiſſem: uel mehercule etiam ut laudem eorum, iam prope ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab obliuione hominum, atque a ſilentio uindicarem. nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent; minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum: ſed cum alter non multum, quod quidem extaret, & id ipſum adoleſcens, alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet; deberi hoc a me tantis hominum ingenijs putaui; ut, cum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſſem. quod hoc etiam ſpe aggredior maiore ad probandum: quia non de Ser. Galbae, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid; in quo liceat mihi fingere, ſi quid uelim, nullius memoria iam refellente: ſed edo haec ijs cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſaepe audierunt; ut duos ſummos uiros ijs, qui neu-

neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum & praesentium memoria teste commendemus. Nec uero te, carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam. quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere; siue, ut ille pater eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse, pudore a dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti; siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium possit illudi. nihil enim mihi quidem uidetur in Crassi, & Antonij sermone esse praeteritum, quod quisquam a summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. quod tu facillime poteris iudicare; qui prudentiam, rationemq. dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere noluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus; omissa nostra oratione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemq. ueniamus. Postero igitur die, quam illa erant acta, hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet; Antonius autem inambularet cum Cotta

lem fuisset, quam ista, quam dicis. ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) numquam mihi minus, quam hesterno die, placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea, contigit: qui dum obsequor his adolescentibus, me senem esse sum oblitus; feciq. id, quod ne adolescens quidem feceram, ut ijs de rebus, quae doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis iam meis partibus, ad Antonium audiendum uenistis. Tum Caesar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta plus, quam ego, apud te ualere: & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuae suauitatis aliquid impertias. sin tibi id minus libebit: non te urgebo; neque committam, ut, dum uereare ne tu sis ineptus, me eße indices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cesar, ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam semper putaui. quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere dictum, quod non sit aptus: idq. in sermonis nostri consuetudine perlate patet. nam qui aut, tempus quid postulet, non uidet; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, quibuscum est, uel dignitatis, uel commodi rationem non habet; aut denique

nique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est; is ineptus dicitur. hoc uitio cumulata est eruditissima illa Graecorum natio: itaque, quod uim huius mali Graeci non uident, ne nomen quidem ei uitio imposuerunt. ut enim quaeras omnia; quo modo Graeci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quae sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quam, ut illi solent, quocunque in loco, quoscunque inter homines uisum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessarijs argutissime disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti, & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Graeci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari & magni fuerunt, sicuti tu es, nosq. omnes in nostra rep. uolumus esse, horum Graecorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt; nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesq. fugiebant. Ac si tibi uidentur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur: in quo porticus haec ipsa, ubi inambulamus, & palaestra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & graecarum disputationum memoriam quodam modo commouent: aut importunum tempus in tanto otio; quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est: aut homines ab hoc genere disputationis alieni; qui omnes ij sumus, ut sine

his studijs nullam uitam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor; qui primum palaestram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Graecos exercitationis & delectationis caussa, non disputationis, inuenisse arbitror. nam & saeculis multis ante gymnasia inuenta sunt; quam in his philosophi garrire coeperunt: & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quam philosophum, malunt. qui simul ut increpuit; in media oratione de maximis rebus, & grauissimis disputantem philosophum omnes unctionis caussa relinquunt. ita leuissimam delectationem grauissimae, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: uerum otij fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Saepe ex socero meo audiui, cum is diceret, socerum suum Laelium semper fere cum Scipione solitum rusticari; eosq. incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tamquam ex uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris: sed tamen ita solet narrare Scaeuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam & ad Lucrinum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem, ludumq. descendere. Sic enim se res habet; ut, quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis suae caussa fingere & construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui caussa passim

rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim non intelligi rationem meam, quam reprehendi.

Tum Caesar, Equidem, inquit, Catule, iam mihi uideor nauasse operam, quod huc uenerim: nam haec ipsa recusatio disputationis, disputatio quaedam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium? cuius audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat: quemq. iamdudum & Cotta, & Sulpicius exspectant. Ego uero, inquit Crassus, neque Antonium uerbum facere patiar; & ipse obmutescam nisi prius a uobis impetraro. Quidnam, inquit Catulus? Vt hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat; ego, inquit Iulius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem condicione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit: & simul, Praecisa, inquit, mihi quidem dubitatio est: quoniam neque domi imperaram; & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit.

Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite uero, audite, inquit: hominem enim audietis de schola, atque a magistro, & graecis litteris eruditum. & eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit; cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Graeci ipsi solent suae linguae subtilitatem, elegantiamq. concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, siue artificium, siue studium di-

gnam quandam artem eſſe dicere, non repugnabo. etenim, cum plerique temere, ac nulla ratione cauſſas in foro dicant; non nulli autem propter conſuetudinem aliquam callidius id faciant: non eſt dubium, quin, ſi quis animaduerterit, quid ſit, quare alij melius, quam alij, dicant, id poſſit notare. ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non plane artem, at quaſi artem quandam inuenerit. Atque utinam, ut mihi illa uidere uideor in foro, atque in cauſſis; ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, poſſim uobis exponere. Sed de me uidero: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi: quamuis ars non ſit, tamen nihil eſſe profecto oratore praeclarius. nam ut uſum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi poſſit. quis enim cantus moderata orationis pronunciatione dulcior inueniri poteſt? quod carmen artificioſa uerborum concluſione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in ſuſcipienda ueritate, iucundior? quid autem ſubtilius, quam acutae, crebraeq. ſententiae? quid admirabilius, quam res ſplendore illuſtrata uerborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? neque enim ulla non propria oratoris eſt res, quae quidem ornate dici, grauiterq. debeat. Huius eſt in dando conſilio de maximis rebus cum dignitate explicata ſenten-

tia:

de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, iccirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua, quia uis magna est in hominum ingenijs, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atque artium consequuntur. sed quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo indicari potest, cum uideris quid quaeque doceat: tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliae sine eloquentia suum munus praestare possunt; orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copijs, aliunde dicendi copiam petere non possit. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediēdus est interpellatione iste cursus orationis tuae: patiere tamen, mihiq. ignosces: non enim possum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo: ita mihi uim oratoris tum exprimere subtiliter uisus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere, quam laudat. sed perge porro. tibi enim assentior, uestrum esse hoc totum, diserte dicere; idq. si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. At Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expoliuit, hominemq. reddidit: nam hesterno sermone unius cuiusdam operis, ut ait Caecilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem descripseras, inopem

quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propo- sueram; ut, si te refellißem, hos a te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Caesare, uideor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis ciuium constituendus; ut uideamus, quid ei negotij demus, cuiq. eum muneri uelimus esse praepositum. Nam Crassus heri, cum uos, Catule, & Caesar, non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem, quod Graeci plerique posuerunt; neque sane, quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quaestionum esse, in quibus eloquentia uersaretur, unum infinitum, alterum certum. infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quaereretur, hoc modo; expetenda ne esset eloquentia, expetendi ne honores: certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quaereretur; cuiusmodi sunt, quae in foro, atque in ciuium caussis, disceptationibusq. uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod & a Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui haec maxime illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam, inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita, inquit Antonius

& in

& in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse uehementer, cum abs te est Popillia, mater uestra, laudata: cui primum mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto. Sed non omnia, quaecunque loquimur, mihi uidentur ad artem, & ad praecepta esse reuocanda. ex ijs enim fontibus, unde omnia ornate dicendi praecepta sumentur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare; quae ut nemo tradat; quis est, qui nesciat; quae sint in homine laudanda? positis enim ijs rebus, quas Crassus in illius orationis suae, quam contra collegam censor habuit, principio dixit: quae natura, aut fortuna darentur hominibus, in ijs rebus se uinci, posse animo aequo pati; quae ipsi sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati non posse uinci: qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunae bona. ea sunt, generis, pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formae, uirium, ingenij, ceterarumq. rerum, quae sunt aut corporis, aut extraneae, si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderate tulisse: deinde, quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Haec, & quae sint eius generis, facile uidebit, qui uolet laudare quempiam; & qui ui-

tuperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quae cadunt aliquando in oratorem, quamuis egregia sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine praeceptis suis. nam & testimonium saepe dicendum est. ac nonnumquam etiam accurratius: ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum ciuem, & turbulentum. explicaui in eo testimonio dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno pl. pro rep. restitissem: quaeq. ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum: multa audiui; multa respondi. num igitur placet, cum de eloquentia praecipias, aliquid etiam de testimonijs dicendis, quasi in arte, tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est. Quid si, quod saepe summis uiris accidit, mandata sint exponenda aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num, quia genere orationis in huiusmodi caussis accurratiore est utendum; iccirco etiam pars haec caussarum numeranda uidetur, aut proprijs praeceptis instruenda? Minime uero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex ceteris rebus & caussis comparata. Ergo item, inquit, illa quae saepe diserte agenda sunt, & quae ego paullo ante,

cum

cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris esse; neque habent suum locum ullum in diuisione partium, neque certum praeceptorum genus; & agenda sunt non minus diserte, quam quae in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istae praecepta non quaerunt. Plane, inquit Catulus, assentior. Age uero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse, historiam scribere? Si ut Graeci scripserunt; summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius; Graeci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio. cuius rei, memoriaeq. publicae retinendae caussa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium pontificem max. res omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex max. efferebatq. in album: & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: ijq. etiam nunc annales maximi nominantur. hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt; qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumq. rerum reliquerunt. itaque, qualis apud Graecos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, alijq. permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso:

qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio; (modo enim huc ista sunt importata) & dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breuitatem. Paullulum se erexit, & addidit historiae maiorem sonum uocis, uir optimus, Crassi familiaris, Antipater. ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Coelius neque distinxit historiam uarietate locorum; neque uerborum collocatione, & tractu orationis leui, & aequabili perpoliuit illud opus, sed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit; uicit tamen; ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. nemo enim studet eloquentiae nostrorum hominum, nisi ut in caussis, atque in foro eluceat. apud Graecos autem eloquentissimi homines, remoti a caussis forensibus, cum ad ceteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerunt. namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, caussis nihil omnino uersatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia; ut me quidem, quantum ego graece scripta intelligere possum, magnopere delectet. & post illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia, facile uicit. qui ita creber est rerum frequentia; ut uerborum prope numerum sententiarum numero consequatur: ita porro uerbis

aptus,

aptus, & pressus; ut nescias, utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. atqui ne hunc quidem, quamquam est in rep. uersatus, ex numero accepimus eorum, qui caussas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum a rep. remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exsilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus: qui cum Dionysij tyranni familiarissimus esset; otium suum consumpsit in historia scribenda, maximeq. Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uero, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo praestantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt; caussas omnino numquam attigerunt. Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam & hic quidem rhetorico paene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timaeus, quantum autem iudicare possum, longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum uarietate abundantissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Haec cum ille dixisset, Quid est, inquit,

Catule, Caesar? ubi sunt, qui Antonium graece negant scire? quot historicos nominauit? quam scienter, quam proprie de uno quoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar; hunc, cum haec nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego uti itatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis caussa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen, ut, cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob caußam ambulem, fieri natura tamen ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romae uix licet) studiosius legerim, sentio orationem meā illorum cantu quasi colorari. Sed, ne latius hoc uobis patere uideatur; haec duntaxat in Graecis intelligo, quae ipsi, qui scripserunt, uoluerunt a uulgo intelligi. In philosophos uestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis, & illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate, uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum ijs me, ut dixi, oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas; aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluiße esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtis ne, quantum munus sit oratoris

toris historia? haud scio, an flumine orationis, & uarietate maximum. neque eam reperio usquam separatim instructam rhetorum praeceptis: sita sunt enim ante oculos. nam quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat; deinde, ne quid ueri non audeat; ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis? Haec scilicet fundamenta nota sunt omnibus. ipsa autem exaedificatio posita est in rebus, & uerbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: uult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaq. dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus exspectantur, & de consilijs significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quo modo; &, cum de euentu dicatur, ut caussae explicentur omnes uel casus, uel sapientiae, uel temeritatis; hominumq. ipsorum non solum res gestae, sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cuiusque uita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam aequabili profluens, sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis, persequendum est. Harum tot, tantarumq. rerum uidetis ne ulla esse praecepta, quae in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, praecepta, admonita: quae tractanda sunt

da sunt omnia disertissime, sed locum suum in illis partibus, quae trditae sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silua; quod oratori plerique, ut etiam Crassus ostendit duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa, definitaq. caussa, quales sunt, quae in litibus, quae in deliberationibus uersantur: (addat, si quis uolet, etiam laudationis) alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona quaestionem. hoc quid, & quantum sit, cum dicũt; intelligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris, quaecunque res infinite posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quae forma terrae: de mathematicis, de musicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum non solum de ijs controuersijs, quae temporibus, & personis notatae sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quaestionibus dicere; nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quaestionum oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem; ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honestis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de uirtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi; de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris uirtutibus,

contra-

contrariJsq. uitijs dicendum oratori putemus; itemq. de rep. de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quae pertinent ad usum ciuium, morem hominum, quae uersantur in consuetudine uitae, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto; si minus, ut separatim de his rebus, philosophorum more, respondeat; at certe, ut in caussa prudenter possit intexere, hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, uti ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter, & splendide, sine ulla serie disputationum, & sine ieiuna concertatione uerborum. Hoc loco ne qua sit admiratio, si tot, tantarumq. rerum nulla a me praecepta ponentur; sic statuo; ut in ceteris artibus, cum tradita sunt cuiusque rei difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse; ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cuiusuis uel formae, uel aetatis, etiamsi non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non possit; neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quae illa arte effici possunt, a doctore tradantur; sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt,

reliqua

reliqua per se non incommode persequuntur: similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de ijs, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium mouere possit; hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quaesiturum esse quid dicat; quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si haec numquam separatim facere didicisset. Tum Catulus. Praeclare mihi uideris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; quid, etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera caussarum: cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. sed uideto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis; Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas praetermittis relinquantur. non enim mihi minus operis uidetur, de uniuersis generibus reorum, quam de singulorum caussis, ac multo etiam maius de natura deorum, quam de hominum litibus, dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam, id quod est maius, expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato,

to, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti. in caussarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud scio an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, & repellendus: ubi saepe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est, cum aut docendus is est, aut dedocendus; aut reprimendus, aut incitandus; aut omni ratione ad tempus, ad caussam, oratione moderandus: in quo saepe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est: qui tamquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad laetitiam est contorquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena seueritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tamquam Phidias Mineruae signum efficere possit: non sane, quemadmodū in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus. Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eo me maior exspectatio tenet, quibusnam rationibus, quibus ue praeceptis ea tanta uis comparetur: non quo mea quidem iam intersit: (neque enim aetas id mea desiderat,

derat,

derat: & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus: qui numquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. nec mihi opus est Graeco aliquo doctore, qui mihi peruulgata praecepta decantet, cum ipse numquam forum, numquam ullum iudicium aspexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio: cum Hannibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exsul; proq. eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet, audiret; cumq. is se non nolle dixisset: locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tum, cum ceteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati; quaerebant ab Hannibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic Poenus non optime Graece, sed tamen libere respondisse fertur: multos se deliros senes saepe uidiße, sed qui magis, quam Phormio, deliraret, uidisse neminem. neque mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo R. omnium gentium uictore certasset, Graecum hominem, qui numquam hostem, numquam castra uidisset, numquam denique minimam partem ullius

lius publici muneris attigisset, praecepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti. qui de arte dicendi praecipiunt, uidentur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros: sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur.

Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim est istorum Graecorum, qui quemquam nostrum quid quam intelligere arbitrentur? ac mihi quidem non ita molesti sunt. facile omnes perpetior, & perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minus paeniteat. dimitto autem eos non tam contumeliose, quam philosophum illum Hannibal: & eo fortaße plus habeo etiam negotij. Sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare poßum, perridicula. diuidunt enim totam rem in duas partes, in caussae controuersiam, & in quaestionis. Caussam appellant rem positam in disceptatione rerum, & controuersia: quaestionem autem rem po sitam in infinita dubitatione. De caussa praecepta dant: de altera parte dicendi mirum silentium. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiae: inuenire, quid dicas: inuenta disponere: deinde ornare uerbis: post memoriae mandare: tum ad extremum agere, ac pronunciare. rem sane non reconditam. quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi, & quid

diceret,

diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque haec ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quattuor, quinque, sex ue partes, uel etiam septem, (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis: post autem diuidere caussam, aut proponere; nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. tum autem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant. alij iubent, ante quam peroretur, ornandi aut augendi caussa digredi; deinde concludere, ac perorare. ne haec quidem reprehendo: sunt enim concione distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quae enim praecepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita; docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione, efficere possumus. Iam uero narrationem quod iubent uerisimilem esse, & apertam, & breuem:

nem: recte nos admonent. quod haec narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis: ualde mihi uidentur errare: omninoq. in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum: cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur; in quo uitium est, si genus ullum praetermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum uerborum omnium definitiones; in quibus neque abesse quidquam debet, neque redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt; non idem sentio tanta hac in re, tamq. immensa posse fieri. sin autem, qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui haec docent, omnia iam explicata, & perpolita assequentur. sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. sed uideant, quid uelint, ad ludendum ne, an ad pugnandum arma sint sumpturi. aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusq. noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & praesens, & acutus idem, atque uersutus, inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituam, si potuero, ut, quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus litteris: audie-

rit aliquid, legerit: iſta ipſa praecepta acceperit. tentabo, quid deceat; quid uoce, quid uiribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. Si intelligam poſſe ad ſummos peruenire: non ſolum hortabor, ut elaboraret, ſed etiam, ſi uir quoque mihi bo nus uidebitur, obſecrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodem uiro bono pono eſſe ornamen ti uniuerſae ciuitati. ſin uidebitur, cum omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocres oratores eſſe uenturus: permittam ipſi, quid uelit; moleſtus magnopere non ero. ſin plane abhorrebit; & erit abſurdus: ut ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, admonebo. nam neque is, qui optime poteſt, deferendus ullo modo eſt a cohortatione noſtra: neque is, qui aliquid poteſt, deterrendus. quod alterum diuinitatis mihi cuiuſdam uidetur: alterum, uel non facere, quod non optime poſſis; uel facere, quod non peſſime facias, humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quam deceat, & quam poſſit, hominis eſt, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixiſti, ſtultitiae ſuae quamplurimos teſtes domeſtico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erat talis, ut cohortandus, adiuuandusq. ſit, ita loquamur, ut ei tradamus ea dumtaxat, quae nos uſus docuit; ut nobis ducibus ueniat eo, quo ſine duce ipſi peruenimus: quoniam meliora docere non poſſumus. Atque ut a familiari noſtro exordiar; hunc ego, Catule, Sulpicium primum in cauſſa

paruula

parunula adolescentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis; & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus; oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij; & uerbis efferuescentibus, & paullo nimium redundantibus, quod erat aetatis. non sum aspernatus. uolo enim se efferat in adolescente foecunditas: nam facilius, sicut in uitibus, reuocantur ea, quae sese nimium profuderunt, quam, si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur. ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem. non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. uidi statim indolem; neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum; magistrum autem, quem uellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum. quod ille arripuit; & ita sese facturum confirmauit; atque etiam addidit, gratiae scilicet caussa, me quoque sibi magistrum futurum. uix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cum iste accusauit C. Norbanum defendente me. non est incredibile, quid interesse mihi sit ui sum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque praeclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione intendisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo

intueretur. Ergo hoc sit primum in praeceptis meis, ut demonstremus quem imitemur, atque ita, ut, quae maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores saepe cognoui, qui aut ea, quae facilia sunt, aut etiam illa, quae insignia, ac pene uitiosa, consectantur imitando. nihil est facilius, quam amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. si uero etiam uitiosi aliquid est; id sumere, & in eo uitiosum esse, non magnum est: ut ille, qui nunc etiam amissa uoce fuerit in rep. Fufius neruos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potissimum similis eßet; & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primum uigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probauit, in eo quae maxime excellent, ea diligentissime persequatur. quid enim caussae censetis esse, cur aetates extulerint singulae singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Graecis; ex quorum scriptis, cuiusque aetatis quae dicendi ratio uoluntasq. fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum

rum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem aetate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis quam uerbis abundantes. non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiae scripta sunt, non nulla Critiae: de Theramene audiuimus. omne etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paullo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorũ omnium: cuius e ludo, tamquam ex equo Troiano, innumeri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. itaque & illi Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates, multiq. alij naturis differunt, uoluntate autem similes sunt inter sese, & magistri: & ij, qui se ad caussas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dynarchus, alijq. complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem ueritatis imitandae genere uersati: quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumq. uixit: posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euanuit, alia quaedam dicendi molliora ac remissiora genera uiguerunt. inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, alijq. eorum similes extite-

reliqua per se non incommode persequuntur: similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de ijs, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium mouere possit; hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quaesiturum esse quid dicat; quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si haec numquam separatim facere didicisset. Tum Catulus. Praeclare mihi uideris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; quid, etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera caussarum: cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. sed uideto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis; Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas praetermittis relinquantur. non enim mihi minus operis uidetur, de uniuersis generibus reorum, quam de singulorum caussis, ac multo etiam maius de natura deorum, quam de hominum litibus, dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam, id quod est maius, expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede; ludus est homini non hebeti, neque inexercitato,

to, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti. in caussarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud scio an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, & repellendus: ubi saepe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est, cum aut docendus is est, aut dedocendus; aut reprimendus, aut incitandus; aut omni ratione ad tempus, ad caussam, oratione moderandus: in quo saepe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est: qui tamquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad laetitiam est contorquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena seueritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tamquam Phidias Mineruae signum efficere possit: non sane, quemadmodū in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus. Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eo me maior exspectatio tenet, quibusnam rationibus, quibus ue praeceptis ea tanta uis comparetur: non quo mea quidem iam intersit: (neque enim aetas id mea desi-

derat.

derat: & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus: qui numquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. nec mihi opus est Graeco aliquo doctore, qui mihi peruulgata praecepta decantet, cum ipse numquam forum, numquam ullum iudicium aspexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio: cum Hannibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exsul; proq. eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet, audiret; cumq. is se non nolle dixisset: locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tum, cum ceteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati; quaerebant ab Hannibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic Poenus non optime Graece, sed tamen libere respondisse fertur: multos se deliros senes saepe uidiße, sed qui magis, quam Phormio, deliraret, uidisse neminem. neque mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo R. omnium gentium uictore certasset, Graecum hominem, qui numquam hostem, numquam castra uidisset, numquam denique minimam partem ullius

lius publici muneris attigiſſet, praecepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti. qui de arte dicendi praecipiunt, uidentur. quod enim ipſi experti non ſunt, id docent ceteros: ſed hoc minus fortaſſe errant, quod non te, ut Hannibalem, ſed pueros, aut adoleſcentulos docere conantur.

Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim eſt iſtorum Graecorum, qui quemquam noſtrum quid quam intelligere arbitrentur? ac mihi quidem non ita moleſti ſunt. facile omnes perpetior, & perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non diſpliceat: aut efficiunt, ut me non didiciſſe minus paeniteat. dimitto autem eos non tam contumelioſe, quam philoſophum illum Hannibal: & eo fortaſſe plus habeo etiam negotij. Sed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego iudicare poſſum, perridicula. diuidunt enim totam rem in duas partes, in cauſſae controuerſiam, & in quaeſtionis. Cauſſam appellant rem poſitam in diſceptatione rerum, & controuerſia: quaeſtionem autem rem poſitam in infinita dubitatione. De cauſſa praecepta dant: de altera parte dicendi mirum ſilentium. Denique quinque faciunt quaſi membra eloquentiae: inuenire, quid dicas: inuenta diſponere: deinde ornare uerbis: poſt memoriae mandare: tum ad extremum agere, ac pronunciare. rem ſane non reconditam. quis enim hoc non ſua ſponte uiderit, neminem poſſe apte dicere, niſi, & quid

diceret,

diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque haec ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quattuor, quinque, sex ue partes, uel etiam septem, (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis: post autem diuidere caußam, aut proponere; nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. tum autem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant. alij iubent, ante quam peroretur, ornandi aut augendi caussa digredi; deinde concludere, ac perorare. ne haec quidem reprehendo: sunt enim concione distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quae enim praecepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita; docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione, efficere possumus. Iam uero narrationem quod iubent uerisimilem esse, & apertam, & breuem:

nem : recte nos admonent. quod haec narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis : ualde mihi uidentur errare : omninoq. in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum : cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat : ut genera rerum primum exponerentur; in quo uitium est, si genus ullum praetermittatur : deinde singulorum generum partes; in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est : tum uerborum omnium definitiones; in quibus neque abesse quidquam debet, neque redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt; non idem sentio tanta hac in re, tamq. immensa posse fieri. sin autem, qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui haec docent, omnia iam explicata, & per polita assequentur. sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. sed uideant, quid uelint, ad ludendum ne, an ad pugnandum arma sint sumpturi. aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusq. noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori, & militi prodest aliquid : sed animus acer, & praesens, & acutus idem, atque uersutus, inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituam, si potuero, ut, quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus litteris : audie-

rit aliquid, legerit: ista ipsa praecepta acceperit. tentabo, quid deceat; quid uoce, quid uiribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire: non solum hortabor, ut elaboraret, sed etiam, si uir quoque mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodem uiro bono pono esse ornamenti uniuersae ciuitati. sin uidebitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse uenturus: permittam ipsi, quid uelit; molestus magnopere non ero. sin plane abhorrebit; & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. nam neque is, qui optime potest, deferendus ullo modo est a cohortatione nostra: neque is, qui aliquid potest, deterrendus. quod alterum diuinitatis mihi cuiusdam uidetur: alterum, uel non facere, quod non optime possis; uel facere, quod non pessime facias, humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiae suae quamplurimos testes domestico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erat talis, ut cohortandus, adiuuandusq. sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea dumtaxat, quae nos usus docuit; ut nobis ducibus ueniat eo, quo sine duce ipsi peruenimus: quoniam meliora docere non possumus. Atque ut a familiari nostro exordiar; hunc ego, Catule, Sulpicium primum in caussa

paruula

paruula] adolescentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis; & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus; oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij; & uerbis efferuescentibus, & paullo nimium redundantibus, quod erat aetatis. non sum aspernatus. uolo enim se efferat in adolescente foecunditas: nam facilius, sicut in uitibus, reuocantur ea, quae sese nimium profuderunt, quam, si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur. ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem. non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. uidi statim indolem; neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum; magistrum autem, quem uellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum. quod ille arripuit; & ita sese facturum confirmauit; atque etiam addidit, gratiae scilicet caussa, me quoque sibi magistrum futurum. uix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cum iste accusauit C. Norbanum defendente me. non est incredibile, quid interesse mihi sit uisum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque praeclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione intendisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo

intueretur. Ergo hoc sit primum in praeceptis meis, ut demonstremus quem imitemur, atque ita, ut, quae maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores saepe cognoui, qui aut ea, quae facilia sunt, aut etiam illa, quae insignia, ac pene uitiosa, consectantur imitando. nihil est facilius, quam amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. si uero etiam uitiosi aliquid est; id sumere, & in eo uitiosum esse, non magnum est: ut ille, qui nunc etiam amissa uoce fuerit in rep. Fufius neruos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potissimum similis esset; & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primum uigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probauit, in eo quae maxime excellent, ea diligentissime persequatur. quid enim caussae censetis esse, cur aetates extulerint singulae singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Graecis; ex quorum scriptis, cuiusque aetatis quae dicendi ratio uoluntasq. fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum

rum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem aetate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis quam uerbis abundantes. non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiae scripta sunt, non nulla Critiae: de Theramene audiuimus. omne etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paullo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorũ omnium: cuius e ludo, tamquam ex equo Troiano, innumeri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. itaque & illi Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates, multiq. alij naturis differunt, uoluntate autem similes sunt inter sese, & magistri: & ij, qui se ad caussas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dynarchus, alijq. complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem ueritatis imitandae genere uersati: quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumq. uixit: posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euanuit, alia quaedam dicendi molliora ac remissiora genera uiguerunt. inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, alijq. eorum similes extiterunt.

runt. quae si uolemus usque ad hoc tempus perse-qui; intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia, sic semper fuisse ali-quem, cuius se similes plerique esse uellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si noster Sul picius faceret; multo eius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent di-cere, in summa ubertate inest luxuries quaedam, quae stylo depascenda est. Hic Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones: idq. mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scripti-tasse arbitror. Tum ille, Quasi uero, inquit, non ea praecipiam alijs, quae mihi ipsi desunt. sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: ue-rum & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo, quod dico, quantulum id cumque est, quid faciam, iudicari potest. Atque esse tamen multos uide-mus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod uelint, sine cuiusquam simtlitudine conse-quantur. quod & in uobis animaduerti recte po-test, Caesar, & Cotta: quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salem, alter acutissimum, & subtilissimum dicen-di genus est consecutus. Neque uero uester ae-qualis Curio, patre mea sententia uel eloquentis-simo temporibus illis, quemquam mihi magnope-re uide-

re uidetur imitari; qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit quasi formam figuramq. dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea caussa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum ut aliquando ad caussas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij est, iudiciorum, atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc praeceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisq. monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc enim primum praecipiemus, quascunque caussas erit acturus, ut eas diligenter penitusq. cognoscat. hoc in ludo non praecipitur: faciles enim caussae ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere: ascendit, hostes repulit, accusatur. nihil est negotij huiusmodi caussam cognoscere. recte igitur de caussa discenda praecipiunt. haec est enim in ludo caussarum fere formula. at uero in foro tabulae, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, uita denique eorum, qui in caussa uersantur, tota cognoscendo est: quarum rerum negligentia plerasque caussas, & maxime priuatas, (sunt enim multo saepe obscuriores) uidemus amitti. ita nonnulli, dum operam suam multi aestimari uolunt, ut toto foro uolitare, & a

caussa ad caussam ire uideantur, caussas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, uel negligentiae, susceptis rebus; uel perfidiae, receptis: sed etiam illa maior opinione, quod nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissime dicere. ita dum inertiae uituperationem, quae maior est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat; & ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur; & agere aduersarij caussam, ut ille agat suam, &, quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. itaque, cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi aequitate, meam, aduersarij, iudicis. qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quam incommodi, hunc iudico esse dicendum. ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abiudico, atque reijcio. ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quae duo plerique ingenio freti simul faciunt: sed certe ijdem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum res penitus caussamq. cognoui, statim occurrit animo quae sit caussa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur; siue ex crimine caussa constet, ut facinoris; siue ex controuersia, ut hereditatis; siue ex deliberatione, ut belli; siue ex persona, ut laudis; siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi; in quo

non aut, quid factum sit, aut fiat, futurum ue sit, quaeratur, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostrae fere caussae, quae quidem sunt criminum, plerunque infitiatione defenduntur. nam & de pecunijs repetundis, quae maximae sunt, neganda fere sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione seiungere: de sicarijs, de ueneficijs, de peculatu infitiari necesse est. Id est igitur genus primum caussarum in iudicijs, ex controuersia facti; in deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Saepe autem, res non sit nec ne, sed qualis sit, quaeritur: ut cum L. Opimij caussam defendebat apud populum audiente me C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriae factum esse dicebat: ut eidem Carboni tribuno pl. alia tum mente remp. capessenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti responderat, iure caesum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quae sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quaeritur, cum, quo uerbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani caussa summa contentio: pleraque enim de ijs, quae ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Appuleia tota illa caussa pendebat. Atque

in hoc genere caussarum nonnulli praecipiunt, ut uerbum illud, quod caussam facit, lucide, breuiter uterque definiat. quod mihi quidem per quam pucrile uideri solet. alia est enim, cum inter doctos homines de ijs ipsis rebus, quae uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio: ut cum quaeritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc praecipit ratio, atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. quod quidem in illa caussa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Et enim definitio primum, reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto, saepe extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq. pene puerilem: tum & in sensum, & in mentem iudicis intrare non potest: ante enim praeterlabitur, quam praecepta est, Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione saepe contentio: in quo nulla potest esse nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ipsum, cum scriptum a sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea uerba, quae desunt, suggesta sunt; quibus additis, defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis

caussa

caussa duplicatur. itaque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis praeteritis uerbis id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. ita fit, ut unum genus in ijs caussis, quae propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem cum plura genera sunt, quae mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur; hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum iccirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint praetermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc caussarum, quod in scripti interpretatione uersatur, ab illis caussis, in quibus, qualis quaeque res sit, disceptatur, seiungunt: nusquam enim tam quaeritur quale sit genus ipsum rei, quam in scripto: quod totum a facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quae in disceptationem & cõtrouersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futurum ue sit, aut quale sit, aut quo modo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Graeci adiungunt, recte ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quaerimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. Cum igitur, accepto caussae genere, & cognito, rem tractare coepi, nihil prius constituo, quam quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quae sit propria quaestionis, & iudicij: deinde illa duo

diligen-

diligentissime considero; quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus; alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa, ut probemus uera esse ea, quae defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum ad quemcũque caussa postulabit motum uocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies: una rerum earum, quae non excogitantur ab oratore, sed in re positae ratione tractantur, ut tabulae, testimonia, pacta, conuenta, quaestiones, leges, senatusconsulta, res iudicatae, decreta, responsa, & reliqua, si quae sunt, quae non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem a caussa atque a reis deferuntur. altera est, quae tota in disputatione & argumentatione oratoris collocata est. ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum caussas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit caussa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij est, riuulos consectari, fontes rerum non uidere: & iam aetatis est usq. nostri, a capite, quod uelimus, arcessere, & , unde omnia

manant,

manant, uidere. Et primum genus illud earum rerum, quae ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit. nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro testibus, & contra testes, pro quaestionibus, & contra quaestiones, & item de ceteris rebus eiusdem generis, uel separatim dicere solemus de genere uniuerso, uel definite de singulis temporibus, hominibus, caussis, quos quidem locos (uobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quaestiones oporteat. haec sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maximae: artem quidem & praecepta dumtaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quae sunt alterius generis, quae tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamq. desiderant. itaque cum haec duo nobis quaerenda sint in caussis, primum quid, deinde quo modo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum uidetur, tametsi artem requirit, tamen prudentiae est pene mediocris, quid dicendum sit, uidere; alterum est, in quo oratoris uis illa diuina uirtusq. cernitur, ea, quae dicenda sunt, ornate, copiose, uarieq. dicere. quare illam partem superiorem, quoniam semel ita uobis

bis placuit, non recuſabo quo minus perpoliam, atque conficiam; (quantum conſequar, uos iudicabitis) quibus ex locis ad eas tres res, quae ad fidem faciendam ſolae ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. haec ſunt enim tria. ea uero quemadmodum illuſtrentur, praeſto eſt qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maxime auxit, qui ſolus effecit. namque ego, Catule, (dicam enim non reuerens aßentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorem paullo illuſtriorem arbitror, neque Graecum, neque Latinum, quem aetas noſtra tulerit, quem non & ſaepe, & diligenter audierim. itaque ſi quid eſt in me, quod iam ſperare uideor, quoniam quidem uos, his ingeniјs homines, tantum operae mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quod nihil quiſquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit. Atque ego, is qui ſum, quantuſcunque ſum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta ſunt in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quam obrem ſi uos quoque hoc idem exiſtimatis; non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut inſtitui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Craſſo & ueſtiendum, & ornandum. Tum Craſſus, Tu uero, inquit, Antoni, perge, ut inſtituiſti. neque enim

boni

boni est, neque liberalis parentis, quē procrearit, & eduxerit, eum non et uestire, et ornare, praesertim cum te locupletem esse negare non possis. quod enim ornamentū, quae uis, qui animus, quae dignitas illi oratori defuit, qui in caussa peroranda non dubitauit excitare reum consularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum furiosumq. defenderet, non dubitauit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis uerbis multos saepe impetus populi non iniustos esse, quos praestare nemo possit; multas etiam e rep. seditiones saepe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas esset constituta; illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Caepionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse conflatam. potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed haec ipsa, quae nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia & praestantia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero, inquit, in uobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uter-

que

quae uestrum dicat, ut ei nihil neque a natura de negatum, neque a doctrina non delatum esse uideatur. quare, Crasse, neque tu tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut praetermissum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quae proposuisti, quae nemo horum desiderat, quibus ex locis ea, quae dicenda sint in caussis, reperiantur: quae quamquam abs te nouo quodam modo, praeclareq. dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & praeceptis peruagata. illa deprome nobis unde afferas, quae saepissime tractas, semperq. diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius; &, quo facilius id a te exigam quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meae totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in coelum uerbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi, una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia uim desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis caussam adiudicaturus sit, aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, uidetur omnem huius

generis

generis quasi doctrinam continere: de ea primum loquemur, & pauca dicemus: pauca enim sunt, quae usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum caussarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & caussam, & orationem disputatio ducitur. neque enim, quoties uerbum aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi litterae sunt cogitatione conquirendae: nec, quoties caussa dicenda est, toties ad eius caussae seposita argumenta reuolui nos oportet, sed habere certos locos, qui, ut litterae ad uerbum scribendum, sic illi ad caussam explicandam statim occurrant. sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem aetas denique affert, uel auditione, & cogitatione, quae studio & diligentia praecurrit aetatem. nam si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronunciandum expeditum; si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium suorum hospes; non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato, & iterato, quo meliores foetus possit & grandiores edere. subactio autem est u-

ſus, auditio, lectio, litterae. Ac primum naturam cauſſae uideat, quae numquam latet: factum ne ſit, quaeratur, an quale ſit, an quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non ijs ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſſam, id eſt, quo ſublato controuerſia ſtare non poſſit: deinde quid ueniat in iudicium: quod iſti ſic iubent quaerere: interſecit Opimius Gracchum: quid facit cauſſam? quod reip. cauſſa, eum ex S. C. ad arma uocaſſet: hoc tolle, cauſſa non erit. at id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. ueniet igitur in iudicium, licuerit ne ex S. C. ſeruandae reip. cauſſa. Perſpicua ſunt haec quidem, & in uulgari prudentia ſita: ſed illa quaerenda, quae ab accuſatore & defenſore argumenta, ad id, quod in iudicium uenit, ſpectantia, debeant afferri. Atque hic illud uidendum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus: non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut uideatis, quam ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi uidentur, hebes, atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſſarum. unum appellant, in quo ſine perſonis atque temporibus de uniuerſo genere quaeratur: alterum: quod perſonis certis & temporibus definiatur: ignari omnes controuerſias ad uniuerſi generis uim & naturam referri. nam in ea ipſa cauſſa,

de

de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quaestio est; num poena uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex S. C. patriae conseruandae caussa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est caussa, in qua id, quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione, quaeratur. Quin etiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperit ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam; quod sumptuosus, de luxuria; quod alieni appetens, de auaritia; quod seditiosus, de turbulentis, & malis ciuibus; quod a multis arguitur, de genere testium: contraq. quae pro reo dicentur, omnia necessario a tempore atque homine ad communes rerum & generum summas reuoluentur. Atque haec forsitan homini non omnia, quae sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quae ueniant in iudicium tum, cum de facto quaeratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum, infinita. Quae uero, cum de facto non ambigitur, quaeruntur qualia sint; ea, si ex reis numerus, & innumerabilia sunt, & obscura; si ex rebus, ualde & modica, & illustria. nam si Mancini caußam in uno Mancino ponimus; quotiescunque is, quem Paterpatratus dediderit,

receptus non erit, toties caussa noua nascetur. sin illa controuersia caussam facit, uideatur ne ei, quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. ac si quid affert praeterea hominis aut dignitas, aut indignitas; extra quaestionem est; & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Haec ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quamquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas caussas describunt in personis & in temporibus positas esse. nam etsi incurrunt tempora & personae: tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quaestionis pendere caussas. sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eaq. paullo subtilius explicarent. uerum hoc, ut dixi, nihil ad me: illud ad me, ac multo etiam magis ad uos, Cotta noster, & Sulpici: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo caussarum: est enim infinita. si in personis ponitur, quot homines, tot caussae, sin ad generum uniuersas quaestiones referuntur, ita modicae, & paucae sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & prope decantatas

habere debeant. nisi forte existimatis a M. Curio caussam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quamobrem, postumo non nato, Curium tamen heredem Coponij esse oporteret. nihil ad copiam argumentorum, neque ad caussae uim ac naturam nomen Coponij ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerso rei negotijque, non in tempore, ac nominibus, omnis quaestio; cum scriptum ita sit: Si mihi filius gignitur, isq. prius moritur, & cetera; tum ut mihi ille sit heres: si natus filius non sit; uideatur ne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse. perpetui iuris, & uniuersi generis quaestio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. in quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, a discendoq. deterrent. uideo enim in Catonis & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de iure uiro, aut mulieri responderint: credo ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis caussam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati a iure cognoscendo uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus. Sed haec Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haud-

quaquam est difficile Crasso: qui &, quod disci potuit de iure, didicit; & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quae sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de turba, & a subsellijs in otium, ut cogitat, solitudinemq. contulerit. Iam id quidem saepe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret sibi certum esse a iudicijs caussisq. discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. neque enim ipse auxilium suum saepe a uiris bonis frustra implorari patietur: neque id aequo animo feret ciuitas: quae si uoce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si haec uere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, uiuendum: & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scaeuolarum, & ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, &, Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum uarietate, sed in generum caussis, atque naturis omnia sita esse, quae in dubium uocarentur; genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate;

citate, ut eam materiem orationis, quae cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq. comprehenderent, rebus dico, & sententijs. ea ui sua uerba parient: quae semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac si uerum quaeritis, quod mihi quidem uideatur: (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum caussarum, & generum uniuersorum in forum deferre debemus, neque, ut quaeque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quae quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito, & usu, pertractata esse possunt. sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos saepe iam appellaui, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenere; ut peruestiges, quod quaeras. ubi eum locum omnem cogitatione sepseris; si modo usum rerum percallueris; nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic, cum ad inueniendum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet, si uolumus, appellemus artem, tertium diligentia; non possum equidem non ingenio primas concedere; sed tamen ipsum ingenium diligentia

etiam ex tarditate incitat . diligentia , inquam cum omnibus in rebus , tum in caussis defendis plurimum ualet. haec praecipue colenda est nobis, haec semper adhibenda : haec, nihil est, quod non assequatur . caussa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est . ut aduersarium attente audiamus; atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus ; uultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerunque indicant ; diligentia est . id tamen dissimulentur facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur; prudentia est. deinde, ut in ijs locis, quos proponam paullo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in caussam, ut sit cura & cogitatione intentus ; diligentia est . ut his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem , ut uires, haec magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam per paullulum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum ubi quaeras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire : reliqua sunt in cura , attentione animi , cogitatione , uigilantia, assiduitate, labore , complectar uno uerbo, quo saepe iam usi sumus , diligentia ; qua una uirtute omnes uirtutes reliquae continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundent philosophi: qui, ut opinor, (sed tu haec, Catule, melius) nulla dant praecepta dicendi ; nec iccirco minus, quaecunque res proposita est, suscipiunt , de qua copiose & abundanter loquantur . Tum Catulus,

lus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant praecepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant. sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in caussis utimur, inueniretur. a quo quidem homine iamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia; siue etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem mihi magis uerisimile uidetur: plus enim te operae Graecis dedisse rebus uideo, quam putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule. semper ego existimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificij alicuius, deinde nullam Graecarum rerum significationem daret. atque ego idem existimaui, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Graeci susciperent, profiterentur, agerent, seseq. & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem; &, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere uoces eorum, & procul, quid narrarent, attendere: itaq. feci, Catule, & istorum omnium summatim caussas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule,

inquit

inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam haec ciuitas aspernata numquam est. nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna Graecia; ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras; quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendae ciuitatis duobus prope saeculis ante cognouit, quam eam Graeci natam esse senserunt: & certe non tulit ullos haec ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio; qui secum eruditissimos homines ex Graecia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis saepe audiui, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius aetatis nobilissimos philosophos: misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romae essent, & a se, & ab alijs frequenter auditos. quos tu cum haberes auctores, Antoni; miror, cur philosophiae, sicut Zethus ille Pacuuianus, probe bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui, philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nam, omnino, haud placet. Sed tamen haec est mea sententia,

tentia, quam uidebar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed ut eo reuocetur, unde huc declinauit oratio; ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam uenisse dixisti, uides ne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, & uera ac falsa dijudicandi, quam uerbo Graeco διαλεκτικὴν appellaret? in hac arte, si modo est haec ars, nullum est praeceptum, quo modo uerum inueniatur; sed tantum est, quo modo iudicetur. nam & omne, quod eloquimur, sic ut aut esse dicamus id, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent uerum ne sit, an falsum; & si coniuncte sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent recte ne adiuncta sint, & uera ne summa sit uniuscuiusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quaerendo reperiunt, non modo ea, quae iam non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuuat, quoniam, quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit; quod & multa reperit, quae neget ullo modo posse dissolui; & genus sermonis affert non liquidum; non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum,

ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. haec enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quae non artificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. quare istam artem totam dimittamus, quae in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax, Critolaum istum, quem simul cum Diogene uenisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. erat enim ab isto Aristotele, a cuius inuentis tibi ego uideor non longe aberrare. atque inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quaedam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros hoc mihi uisum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium uim naturamq. uiderat, haec quoque aspexit, quae ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere studioq. maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & uarietas perquam esset optanda nobis: qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnauit, quam non euerterit. sed hoc maius est quiddam, quam ab ijs, qui

haec

haec tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum uelim, his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem diem noctemq. tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse uideatur: illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde uniuersum flumen erumpat; ut illi sedes, & tamquam domicilia omnium argumentorum commonstrem; & ea breuiter illustrem, uerbisq. definiam. quid enim est, in quo haereat, qui uiderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi ui, atque natura, aut assumi, foris? ex sua ui, cum aut, res quae sit tota, quaeritur, aut pars eius aut uocabulum quod habeat; aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quae sunt foris, neque haerent in rei natura, colliguntur. Si res tota quaeritur, definitione uniuersa uis explicanda est, sic: Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi R. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi R. potestati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consi-

lium

lium; superbum; suum, arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo: Si consul est, qui consulit patriae: quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat; plures sunt argumentorum sedes, ac loci. nam & coniuncta quaerimus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines: & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi praecurrentia, & repugnantia: & caussas rerum uestigabimus, & ea, quae ex caussis orta sunt: & maiora, paria, minora quaeremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est; debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi R. potestate esse debent; quid Norbanum accusas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quae est subiecta generi: Si omnes, qui reip. consulunt, cari nobis esse debent; certe in primis imperatores, quorum consilijs, uirtute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si ferae partus suos diligunt; qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem uiuere; nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictae narrationes sae-

pe

pe ponendae. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, praeclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco; & nemo praeter te ibi uisus est; & caussa nemini; & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & praecurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non, si Opimium defendisti Carbo, iccirco te isti bonum ciuem putabunt: simulasse te, & aliud quid quaesisse perspicuum est. quod Ti. Gracchi mortem saepe in concionibus deplorasti; Quod P. Africani necis socius fuisti; quod eam legem in tribunatu tulisti; quod semper a bonis dissensisti. Ex caussis autem rerum sic: Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. iis autem, quae sunt orta de caussis: Si aerarij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur; uectigalibus seruiamus. Maiora autem, & minora, & paria comparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs praestat, & pecunia tantopere expetitur; quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

„ - hic paruae consuetudinis
„ Caußa huius mortem fert tam familiariter:
„ Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra remp. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quae non sua ui, sed extranea subleuantur, ut haec:

Hoc

Hoc uerum est; dixit enim Q. Lutatius: hoc falsum est; habita enim quaestio est: hoc sequi necesse est; recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Haec ut breuissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt. ut enim, si aurum cui, quod esse multifariam defossum, commonstrare uellem, satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod uellet, paruulo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quae illa mihi quaerenti demonstrant ubi sint: reliqua, cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique caussarum generi maxime conueniat, nõ est artis exquisitae praescribere, sed est mediocris ingenij iudicare. neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quaedam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit; & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocunque uelit, uel trahere, uel rapere possit: nihil profecto praeterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem uaria esse de-

bet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet quid afferas; & , id quare ita sit, ostendere; & ex iisdem illis locis interdum concludere; relinquere alias, alioq. transire; saepe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare; si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes; deinde, quod agitur, adiungas; puncta argumentorum plerunque, ut occulas, ne quis ea numerare possit; ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Haec ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule; maius, quam ut faueat oratori is, qui audiet, utq. ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam iudicio, aut consilio, regatur. plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut laetitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam ueritate, aut praescripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paullum, inquit Catulus, etiam nunc deesse uidetur ijs rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quae dispositio argumentorum: in qua tu

L *mihi*

mihi semper deus uideri soles. Vide, quam sim in isto genere, inquit, Catule, deus. non mehercule mihi, nisi admonito, uenisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incurrere. ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam ignotum hominem, praeteribam, tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. sed tamen mihi uideris ante tempus a me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. nam si ego omnem uim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem; tempus esset iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint a me proposita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quaerendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, instituta, & facta, & uitam eorum, qui agent caussas, & eorum, pro quibus: & item improbari aduersarium, animosq. eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitae: quae facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. sed haec adiuuant in oratore, lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborum comitas. si quid

persequare

persequare acrius; ut inuitus & coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, signa proferri perutile est: eaq. omnia, quae proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq. ab ijs, in quibus haec non sunt. itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs caussis excellet, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & uehementi quadam incitatione. non enim semper fortis oratio quaeritur, sed saepe placida, summissa, lenis, quae maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet, & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in peroranda tantam habet uim, si est suauiter & cum sensu tractatum, ut saepe plus, quam caussa, ualeat. Tantum autem efficitur sensu quodam ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodam sententiarum, & genere uerborum, adhibita etiam actione leni, facultateq. significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quae alio quo-

dam genere mentes iudicum permouet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant; aut inuideant, aut saluum uelint; aut metuant, aut spernant; aut cupiant, aut abhorreant; aut laetentur, aut maereant; aut misereantur, aut punire uelint; aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam per motionem animorum sua sponte ipsi afferant ad caussam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. facilius est enim currentem, ut aiunt, incitare, quam commouere languentem. sin id aut non erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti, prius quam conetur aegro adhibere medicinam, non solum morbus eius, cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est; sic equidem, cum aggredior ancipitem caussam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaq. uersor, ut odorer quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid exspectent, quid uelint, quo deduci oratione facillime posse uideantur. si se dant, &, ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent: accipio, quod datur; & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, uela do. sin est integer, quietusq. iudex: plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quae

recte

recte a bono poeta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem, & repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis, capere possit. Haec sunt illa, quae me ludens Crassus modo flagitabat, quae a me diuinitus tractari solere diceret, & in caussa M. Aquillij, Caijq. Norbani, nonnullisq. alijs quasi praeclare acta laudaret: quae mehercule ego, Crasse, cum a te tractantur in caussis, horrere soleo: tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, uultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorum optimorumq. uerborum, tam integrae sententiae, tam uerae, tam nouae, tam sine pigmentis fucoq. puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamq. deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici. in ipso oratore impressi esse atque inusti uidebuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset; & si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum: maior ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego, quid tibi, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem, caussa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. non

mehercule unquam apud iudices aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus, ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. neque enim facile est perficere, ut irascatur cui tu uelis iudex, si tu ipse id lente ferre uideare; neque ut oderit eum, quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententijs, uoce, uultu, collacrymatione denique ostenderis. ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quae, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam uim oratoris parata, quae possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam & ardens accesseris. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, praesertim in rebus alienis; magna uis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quo agas, tractesq. dicendo, ut nihil opus sit simulatione, & fallacijs. ipsa enim natura orationis eius, quae suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quemquam eorum, qui audiunt, permouet. Et ne hoc in caussis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio; (nam id esset lenius: quamquam, cum professus sis te id posse

facere,

facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus haberi, existimare non possumus: sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse uideatur: quid potest esse tam fictum, quam uersus, quam scena, quam fabulae? tamen in hoc genere saepe ipse uidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur, spondalia illa dicentis:

„ Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi.

„ Neque paternum aspectum es uritus? -

*numquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. *Vt idem inflexa ad miserabilem sonum uoce:*

„ - Quem aetate exacta, indigem

„ Liberum, lacerasti, orbasti, extinxti; neque fratris necis,

„ Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus.

flens ac lugens dicere uidebatur. quae si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat: quid Pacuuium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? fieri nullo modo potuit. saepe enim audiui, poetam bonum neminem, id quod a Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt, sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furo-

si furoris. Quare nolite existimare, me ipsum, qui non heroum ueteres casus, fictosq. luctus uellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque actor essem alienae personae, sed auctor meae; cum mihi M'. Aquillius in ciuitate retinendus esset, quae in illa caussa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ouantem in Capitolium ascendisse meminissem, hunc cum afflictum debilitatum, maerentem, in summum discrimen adductum uiderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commouere, quam misericordia sum ipse captus. sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui maestum ac sordidatum senem, & cum ista feci, quae tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem; Cum C. Marius maerorem orationis meae praesens ac sedens multum lacrymis suis adiuuaret; cumq. ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem. non fuit haec sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumq. deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio. quibus omnibus uerbis, quae a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo,

Sulpici,

Sulpici, bonus ego uidelicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali & quaestore meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum uix conarer accedere? habueras enim tum omnia in caussa superiora, uim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Caepionis graui miserabiliq. casu, in iudicium uocabas: deinde principem & senatus, & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat: ui pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut haec tu adolescens pro rep. quaeri summa cum dignitate existimarere, ego, homo censorius, uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelem posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forum; uix ut mihi tenuis quaedam uenia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quaestor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi; eamq. orationem ex omni reip. nostrae temporum uarietate repetiui; conclusique ita, ut dicerẽ, etsi omnes molestae semper seditiones fuissent,

sent,

sent, iustas tamen fuisse nonnullas; & prope necessarias. Tum illa, quae modo Crassus commemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque tribunos pl. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem, patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertatis populi R. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illae seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum: quod si unquam populo R. concessum esset, ut iure concitatus uideretur, id quod docebam saepe esse concessum; nullam illa caussam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi & conuerti in increpandam Caepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus: sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam: & animos equitum R. apud quos tum iudices caussa agebatur, ad Q. Caepionis odium, a quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Quod ubi sensi me in possessione iudicij ac defensionis meae constitisse, quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam; & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac desiderio propinquorum, uel odio proprio in Caepionem ad caussam uestram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis, uehementi atque atroci genus illud alterum, de

quo

quo ante disputaui, lenitatis & mansuetudinis coepi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama, prope fortunisq. decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui saepe alienissimis a me, sed meis tamen ciuibus saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam a iudicibus, ut illud aetati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent, concederent; praesertim si in alijs caussis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione, atque caussa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege Appuleia dicerem, ut, quid esset minuere maiestatem, explicarem, per quam breuiter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quae minime praeceptis artium sunt perpolitae, omnis est a me illa caussa tractata; ut & acerrimus in Caepionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus uiderer. ita, magis affectis animis iudicum, quam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio uicta. Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras. nam ego nihil unquam uidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum

est elapsa illa caussa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudiciũ, sed incendiũ tradidissem; quod tuum principium, dij immortales, fuit? qui timor? quae dubitatio? quanta haesitatio, tractusq. uerborum? ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario, quaestore tuo, dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum uiam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte coepisti, nihil dum alijs suspicantibus, me uero iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi R. iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam, ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te praetermissus est in Caepionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia miscuisti? Neque haec solum in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisq. meis testibus; quorum testimonia, non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quae cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla praecepta desiderabam. istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum, abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam quae nos sequi in dicendo, quaeq. maxime spectare solemus: docuit enim iam nos longa uita,

usq.

usúsq. rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum considerare soleo, postulet ne caussa. nam neque paruis in rebus adhibendae sunt hae dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus; ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragoedias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quae non possint commoueri. Nam quoniam haec fere maxime sunt in iudicum animis, aut quicunque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, misericordia, spes, laetitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs, qui illis boni atque utiles sint, laborare. namque haec res amorem magis conciliat, illa uirtutis defensio caritatem: plusq. proficit, si proponitur spes utilitatis futurae, quam praeteriti beneficij commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse caussa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum; studijs autem eorum ceteris commodandi fauetur. Videndumq. hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudem

dem, atque gloriam, cui maxime inuideri solet, nimis efferre uideamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & a nobis, ac nostris demouere: eademq. haec genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas; odium creatur: sin, quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in remp. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiae, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius; sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est spei, laetiae, molestiae. Sed haud sciam an acerrimus longe sit omnium motus inuidiae, nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur saepe uehementer, & eo magis, si intolerantius se iactant, & aequabilitatem communis iuris, praestantia dignitatis, aut fortunae suae, transeunt. Quae si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse uirtute parta, deinde etiam uitijs, atque peccatis. tum si erunt honestiora, atque grauiora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumq. fastidium. Ad sedan-

dum autem, magno illa labore magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collocata, seseque, si quam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamq. abijcere, atque deponere. omninoq. perficiendum est, (quoniam plerique sunt inuidi, maximeq. est hoc commune uitium, & peruagatum: inuidetur autem praestanti florentiq. fortunae) ut haec opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miserijs permixta esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa quae de altero deplorentur ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; ut intuens alium crebro, ad se ipsum reuertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter; tum afflicta & prostrata uirtus maxime luctuosa est. & ut illa altera pars orationis, quae probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis, ut saepe iam dixi, atque summissa; sic haec, quae suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac uehemens esse debet. Sed est quaedam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo. nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam; qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid;

& ex

& ex hac ui nonnumquam animi aliquid influendum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem lenitatis quadam grauitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo uis atque contentio quaeritur, & hoc, quod ad uitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum a caussa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicij est, audire desiderant, nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumq. & tertium posci tur; ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commouere. argumentum enim ratio ipsa confirmat: quae simul atque emissa est, adhaerescit. illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit: quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest. quare qui aut breuiter, aut summisse dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt; in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex ijsdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est,

aut

aut ijs, quae comprobandi eius caussa sumuntur, reprehendendis; aut demonstrando id, quod concludere illi uelint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut aeque graue. Illa autem, quae aut conciliationis caußa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio beneuolentia, misericordia inuidia tollatur. Suauis autem est, & uehementer saepe utilis iocus, & facetiae: quae, etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturae sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. in quibus tu longe alijs mea sententia, Caesar, excellis. quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis; aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero, inquit Caesar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetijs, disputari. itaque cum quosdam Graecos inscriptos libros esse uidißem de ridiculis; nonnullam in spem uenerā posse me aliquid ex istis discere; inueni autem ridicula & salsa multa Graecorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodij, & Byzantij, & praeter ceteros Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandā conati sunt artemq. tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. quare mihi nullo uidetur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint

facetiarum, alterum aequabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa a ueteribus superior cauillatio, haec altera dicacitas nominata est. leue nomen habet utraque res: quippe: leue enim est totum hoc, risum mouere. uerum tamen, ut dicis Antoni, multum in caussis persaepe lepore & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetua festiuitatis ars non desideretur; natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum haerere debeat, quam cogitari potuiße uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum a Philippo interrogatus quid latraret, Furem se uidere respondit? quid in omni oratione Crassus uel apud centumuiros contra Scaeuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Plancio diceret? nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. non enim fere quisquam reperietur, praeter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atque dicto est. nam haec perpetua contra Scaeuolam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati: in quo ipso seruabat suam: quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum,

habere

habere hominum rationem, & temporum, & ea, quae occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere enim aiunt Ennium, flammam a sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat: haec scilicet bona dicta, quae salsa sint: nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scaeuolam continuit ea Crassus; atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, caussam illam disputationemq. lusit: sic in Brutum, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quam multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret se sine caussa sudare, Minime mirum, inquit: modo enim existi de balneis. innumerabilia huiuscemodi fuerunt: sed non minus illa iucunda perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset; & alteri de colonia Norbanensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Seruilia; & cum contraria inter sese de rep. capita contulisset: noster hic facetissime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. ex libro primo: Forte euenit ut in Priuernati essemus. *Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse. Deinde in libro secundo:* In Albano eramus ego & Marcus filius. *Sapiens uidelicet homo cum primis nostrae ciuitatis norat*

hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit: (tot enim, ut audiui Scaeuolam dicere, sunt ueri Bruti libri) In Tiburti forte assedimus ego & Marcus filius. *Vbi sunt ij fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentarijs consignatos reliquit? quod nisi puberem te, inquit, iam haberet; quartum librum composuißet, & se etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetijs non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragoedijs, quas egit idem, cum casu in eadem caussa efferretur anus Iunia? pro dij immortales, quae fuit illa, quanta uis, quam inexspectata, quam repentina? cum, coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa grauitate & celeritate uerborum, Brute quid sedes? quid illam anum patri nunciare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid. L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid tu facere? cui rei, cui gloriae, cui uirtuti studere? patrimonio ne augendo? ad id non est nobilitatis. sed facesse: nihil superest: libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum: sed dicet, te, cum aedes uenderes, ne in rutis quidem & caesis solium tibi paternum recepiße. an rei militari? qui numquam castra uideris. an eloquentiae? quae nulla est in te: quidquid est uocis,*

tis, ac linguae, omne in istum turpissimum calumniae quaestũ contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed haec tragica, atque diuina: faceta autem & urbana innumerabilia ex una concione meministis: nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quam huius contra collegam in censura nuper, neque lepore & festiuitate conditior, Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse saepe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paullulum inuiderem. nam esse quamuis facetum, atque salsum, non nimis est per seipsum inuidendum: sed, cum omnium sis uenustissimus, & urbanissimus, omnium grauissimum, & seuerissimum & esse, & uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Iuli, negares, aperuisti quiddam, quod praecipiendum uideretur. haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauita-

te decerperet: quod quidem in primis a Crasso obseruari solet. Sed hoc praeceptum praetermittendum est facetiarum, quod his nihil opus sit: nos autem, quo modo utamur, cum opus sit, quaerimus; ut in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit agitari; in testem stultum, cupidum, leuem, si facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quae lacessiti dicimus, quam quae priores. nam & ingenij celeritas maior est, quae apparet in respondendo: & humanitatis est responsio: uidemur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, qnod quidem facetius dictum uideretur, quod non prouocatus responderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo abiectum, lepore magis eleuandum, quam contentione frangendum uideretur. Tum Sulpicius, Quid igitur, inquit, patiemur Caesarem, qui quamquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi quale sit, & unde deducatur, praesertim cum tantam uim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur? Quid, si inquit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse artem salis? Hic cum Sulpicius reticuisset, Quasi uero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla sit: obseruatio quaedam est, ut ipse dixit, earum rerum, quae

in

in dicendo ualent: quae si eloquentes facere possent, quis esset non eloquens? quis enim haec uel non facile, uel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his praeceptis hanc uim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur. sed ut ea, quae natura, quae studio, quae exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cum, quo referenda sunt, didicerimus. quare, Caesar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi uidetur, disputes de hoc toto iocandi genere quid sentias: ne qua forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali coetu, atque in tam accurato sermone praeterita esse uideatur. Ego uero, inquit ille, quoniam collectam a conuiua, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi caussam aliquam dem recusandi: quamquam soleo saepe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio. quis enim sese commouere potest, cuius ille uitia non uideat? sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetijs, & docebo sus, ut aiunt, oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, foenum alios aiebat esse oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit, Catulus, praesertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur. uerum te, Caesar, audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus iam labore atque itinere disputatio-

nis, requiescam in Caesaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hospitium meum dices: nam te in uiam, simul ac perpaullulum gustaris, extrudam, & eijciam. Ac ne diutius uos demorer; de omni isto genere quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt quae quaerantur; unum, quid sit; alterum, unde sit; tertium, sit ne oratoris uelle risum mouere; quartum, quatenus; quinctum, quae sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quo modo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quo modo simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet; &, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proxime quaeritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. haec enim ridentur uel sola, uel maxime, quae notant & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniam, est plane oratoris mouere risum: uel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata est: uel quod admirantur omnes acumen uno saepe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnumquam etiam lacessentis: uel quod frangit aduersarium,

quod

quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat: uel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum: maximeq. quod tristitiam ac seueritatem mitigat, & relaxat, odiosasq. res saepe, quas argumentis dilui non facile est, ioco risuq. dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, per quam diligēter uidendum est: id quod in quarto loco quaerendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos maiore quadam ui, quam ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum; ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Haec igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. itaque ea facillime luduntur, quae neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis uitijs, quae sunt in uita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur: eaq. belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis & corporis uitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quaerimus idem, quod in ceteris rebus maxime quaerendum est, quatenus. In quo non modo illud praecipitur, ne quid insulse: sed etiam, si quid perridicule possis, uitandum est oratori utrunque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. quae cuius-

modi

modi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera uenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum: quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tamquam aliqua fabella narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmium, comedisse eum lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinae de amicula rixatus: falsa, attamen a te ipso ficta tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse litteras, tria LLL, *duo* MM: *cum quaereres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perspicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium, siue habeas uere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum; siue fingas. Est autem haec huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur; ut ijs, qui audiunt, tum geri illa fieriq. uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut idem Crassus: Per tuam nobilitatem, per uestram familiam. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa uultus & uocis imitatio? Per tuas statuas uero, cum dixit, & extento brachio paullulum etiam de gestu addidit, uehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis:*

„ *Tibi ego, Antipho, has sero:*

inquit.

inquit. senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscenitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam uideat: praestet idem ingenuitatem, & ruborem suum, uerborum turpitudine, & rerum obscenitate uitanda. Ergo haec duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quae sunt propria perpetuarum facetiarum; in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur, aut, imitatione breui iniecta, in aliquo insigni ad irridendum uitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod uerbi, aut sententiae quodam acumine mouetur. sed ut illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a ceteris familiarem uestrnm Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. hoc opinor primum, ne, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit: Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quaesitor properans, Modo breuiter. Hic ille: Non accusabis, perpusillum rogabo. Ridicule:

sed

sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam, quam ipse testis. omnis est risus in iudicem conuersus: uisum est totum scurrile iudicium. Ergo haec, quae cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipsa genere scurrilia: ut iste, qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnumquam in hoc uitium scurrile delabitur. Cenabo, inquit, apud te, huic lusco, familiari meo, C. Sextio: uni enim locum esse uideo. Est hoc scurrile: & quod sine caussa lacessiuit; & tamen id dixit, quod in omnes luscos conueniret. ea quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore: Manus laua, inquit, & cena. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem a scurra: & quod nos cum caussa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliqnid, illi totum diem, & sine caussa. Quid enim est Vargula assecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, Puer abige muscas? risum quaesiuit: qui est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia & grauitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus; sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quae risum maxime moueant. Haec igitur sit prima partitio: quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias; maxime autem homines delectari,

ctari, si quando risus coniuncte re uerboq. moueatur. Sed hoc mementote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graues sententias posse duci. tantum interest, quod grauitas honestis in rebus seuere, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: uelut in iisdem uerbis & laudare frugi seruum possumus, &, si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum uetus in furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum: quod idem in bono seruo dici solet, & hoc iisdem etiam uerbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam caussam uerecundanti in publicum prodire, mater dixit; Quin prodis mi Spuri, ut, quotiescunque gradum facies, toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem: praeclarum, & graue est. Quod Caluino Glaucia claudicanti: Vbi uetus illud? num claudicat? at hic clodicat. hoc ridiculum est: & utrunque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid hoc Naeuio ignauius? seuere Scipio. At in male olentem, Video me a te circumueniri, subridicule Philippus. at utrunque genus continet uerbi ad litteram immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutissima putantur; sed non semper in ioco, saepe etiam in grauitate uersantur. Africano illi maiori, coronam sibi in conuiuio ad caput

accommo-

accommodanti, cum ea saepius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit: caput enim magnum est. laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est: quod dicit, parum. Ne multa; nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera & grauia suman tur. Atque hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. quid enim potest tam ridiculum, quam sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique corpore ridetur ipso. salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut eiusmodi oratorē esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum uel maxime mouet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturae ridentur ipsae: quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim: aliter enim minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obscenitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiae reliquae sunt, quae aut in re, ut ante diuisi, positae uidētur esse, aut in uerbo. nam quod, quibuscunque uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, eaq. in uerbo posita, non in re: sed non saepe magnum risum mouent, magis ut belle

& litterate dicta laudantur: ut illud in Titium: qui cum studiose pila luderet; & idem signa sacra noctu frangere putaretur; gregalesque, cur in campum non uenisset, requirerent; excusauit Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium,

„ Quid Decius? Nuculam, an confixum uis facere? inquit.

Vt tuus amicus Crasse Granius, Non esse sextantis. Et si quaeritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, uel maxime; ingeniosi enim uidetur, uim uerbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere; sed admirationem magis, quam risum mouet: nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. quae genera percurram equidem; sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud exspectemus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis noster error risum mouet: quod, si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud Naeuium uidetur esse misericors ille, qui iudicatum duci uidens, percunctatur ita:

„ Quanti addictus? mille nummum.

Si addidisset tantummodo, Ducas licet; esset illud generi ridiculi praeter exspectationem: sed quia addidit:

„ Nihil addo; ducas licet,

addito

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, salsissimus. Hoc tum est uenustissimum, cum in altercatione arripitur ab aduersario uerbum, & ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quaedam subtilior; attendere & aucupari uerba oportebit: in quo, ut ea, quae sint frigidiora, uitemus, (etenim cauendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam uerbi immutationem, quod in littera positum Graeci uocant παρονομασίαν: ut Nobiliorem Mobiliorem Cato: aut ut idem, cum cuidam dixisset, Eamus deambulatum, & ille; Quid opus fuit de? immo uero, inquit, quid opus fuit te? aut eiusdem responsio illa: Si tu & aduersus, & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper Nūmium diuisorē, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in Campo Martio nomen inuenisse. Atq. haec omnia uerbo cōtinentur. Saepe etiā uersus facete interponitur, uel ut est, uel paullulum immutatus, aut aliqua pars uersus, ut socius Scauro stomachanti; ex quo, sunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam, Crasse, dicant:

„ St, tacete; quid hoc clamoris est? quibus nec
pater, nec mater sit,
„ Tāta cōfidētia estis? auferte istā enim superbiā.

Nam

Nam in Coelio sane etiam ad caussam utile fuit tuum illud, Antoni; cum ille a se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus conijciuntur prouerbia: ut illud Scipionis, cum Asellus omnes prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, Agas asellum. & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis uerbis non possunt retinere eandem uenustatem, non in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiam in uerbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad uerbum, non ad sententiam, rem accipere uideare. ex quo uno genere totus est Tutor, mimus uetus, oppido ridiculus. Sed abeo a mimis: tantum genus huius ridiculi insigni aliqua & nota re notari uolo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset. num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem uenisset: Tu uero, inquisti, molestus non eris: Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu: Certe negaras te molestum futurum, Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Acidinum consulem; praecoq. dixisset, Dic de L. Manlio: uirum bonum, inquit, egregiumq. ciuem esse arbitror. Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non her-

cule, inquit, ex animi tui sententia. Haec aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est exspectatum. natura enim nos, ut ante dixi, noster delectat error: ex quo cum quasi decepti sumus exspectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quae aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum: Ex immutatione, ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris fecisti? Vt sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior, Corinthijs statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem uerba, ut Crassus apud M. Perpernam iudicem pro Aculeone cum diceret. aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia, deformis, ut nostis: qui cum interpellaret odiose, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. Cum esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere, ingenium potui. Tum hic, Audiamus, inquit, disertum: multo etiam arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta, ut in grauibus sententijs, sic in facetijs. dixi enim dudum, materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis, grauium autem & iocorum unam eße rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata contrarie: quod idem genus

saepe

saepe est etiam facetum: ut Seruius ille Galba, cum iudices L. Scribonio tribuno pl. ferret familiares suos, & dixisset Libo, Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tiburte habes, cohortem in Palatio. Ac uerborum quidem genere, quae essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaq. magis, ut dixi ante, ridentur, in quibus est narratio. res sane difficilis. exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quae uideantur & uerisimilia, quod est proprium narrationis, & quae sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, ut breues simus, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine: quae aut collationem habet, aut tamquam imaginem: collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio praefecto pecuniam dixisset datam, idq. Scaurus tenuitate Magij redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed, tamquam nudus nuces legeret, in uentrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex, huius uiri optimi, nostri familiaris, pater; nostros homines

similes esse Syrorum uenalium; ut quisque optime Graece sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quae fere in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Heluium Manciam, Iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille, Ostende, quaeso; demonstraui digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub Nouis, distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciae simile uisum est: ut cum Testio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret si quid uellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quae minuendi aut augendi caussa ad incredibilem admirationem efferuntur, uelut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum magnum uideri Memmium. ut in forum descendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiam illud, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur: Si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cum parua re, & saepe uerbo res obscura & latens illustratur: ut cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, auarus, & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello praesertim magno, & graui; Nihil est, quod mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam uenire. Vt Asello Africanus

obijcienti

obijcienti lustrum illud infelix, Noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex aerarijs exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit. Vrbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiae Crassus; sed cum toto genere orationis seuere ludas, cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scaeuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam praefectum duceret, Quid tibi uis, inquit, insane? tanta malorum est multitudo ciuium, ut tibi ego haec confirmem, si Romae manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse; & eum Graeco uerbo appellat εἴρωνα: sed uti ferunt, qui melius haec norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaq. longe lepore & humanitate omnibus praestitisse. genus est perelegans, & cum grauitate salsum, cumq. oratorijs dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia haec, quae a me de facetijs disputantur, non maiora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli caussa multa ponuntur, per mihi scitum uide-

tur, C. Publicium ſolitum dicere, P. Mummium cuiuis tempori hominem eſſe. Sic profecto res ſe habet, nullum ut ſit uitae tempus, in quo non deceat leporem humanitatemq. uerſari. Sed redeo ad cetera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cum honeſto uerbo uitioſa res appellatur: ut cum Africanus cenſor tribu mouebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat: cum ille ſe cuſtodiae cauſſa diceret in caſtris remanſiſſe, quaereretq. cur ab eo notaretur: Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amiſſo, arcem tamen Liuius retinuiſſet, multaq. ex ea proelia praeclara feciſſet; cum aliquot poſt annis Maximus id opidum recepiſſet; rogaretq. cum Salinator, ut meminiſſet opera ſua ſe Tarentum recepiſſe; Quidni, inquit, meminerim? numquam ego recepiſſem, niſi tu perdidiſſes. Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſaepe ridicula, non ſolum mimis perappoſita, ſed etiam quodam modo nobis: Homo fatuus, poſtquam rem habere coepit, eſt mortuus. Quid eſt tibi iſta mulier? uxor? ſimilis mediusfidius. Quam diu ad aquas fuit, numquam eſt mortuus. Genus hoc leuius, &, ut dixi, mimicum: ſed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non ſtultus quaſi ſtulte cum ſale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cum audiſſet te cenſorem a

M.Du-

M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde haec ridentur, & hercule omnia, quae a prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde salseq. dicuntur. Ex quo genere est etiam, non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius: Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculorum a me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uero inquam a porta Esquilina uideo uillam tuam. Vt illud Nasicae, qui cum ad poetam Ennium uenisset; eiq. ab ostio quaerenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse; Nasica sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse. paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, & eum a ianua quaereret; exclamat Nasica, se domi non esse. tum Ennius, Quid? ego non cognosco uocem, inquit, tuam? hic Nasica, Homo es impudens: ego, cum te quaererem, ancillae tuae credidi te domi non esse; tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Aegilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset;

„ Quid tu, Aegilia mea, quando ad me uenis
„ Cum tua colu, & lana? Non pol, inquit, audeo:

„ Nam me ad famosas uetuit mater accedere:
Salsa sunt etiam, quae habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi; qui, cum familiaris quidam quaereretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos inseram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc uideretur ne misericordiam mouisse: ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit, Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum a moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. in quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Naeuium:

„ Quid ploras pater? mirum, ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti: ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue; rogauit, numquid aliud ferret praeter arcam. Etiam stultitiae salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui praetor Scipio patronum caussae dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: Quaeso, inquit, praetor aduersario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quae coniectura explanantur

nantur longe aliter atque sunt, sed acute, atque concinne: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset; & in eius tabulis ostenderet litteras, A. F. P. R. idq. diceret esse, Actum fide P. Rutilij; Rutilius autem, Ante factum, post relatum; C. Canius, eques R. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis litteris declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia: Quid huic ab est, nisi res, & uirtus? Bella etiam est, familiaris reprehensio quasi errantis: ut cum obiurgauit Albutium Granius, quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde absoluto Scaeuola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet simulac domum rediysset: Perdam, inquit uocem, si id fecero: melius est, inquit, quam reum. Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeij, locupletis hominis, bona sine testamento possederat; sederetq. aduocatus reo Bestiae; cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ri-

detur,

detur, quam quod est praeter exspectationem: cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui a pecore eius depasci agros publicos dicerent, Non est, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: (defendere Lucilium uidebatur) ego liberum puto esse: qua lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit. cum ei M. Flaccus, multis probris obiectis, P. Mucium iudicem tulisset, Eiero, inquit, iniquus est. cum esset admurmuratum, Ah, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius: cum laesisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset; Potest fieri, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit: annuit Silus. potest etiam, ut tu non recte intellexeris: id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret: potest etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, numquam audieris. hoc ita praeter exspectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Naeuius, & iocus est familiaris.

„ - Sapiens si algebis, tremes. & alia permulta.

Saepe etiam facete concedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detrahit, ut C. Laelius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus.

dignus. Saepe etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Centho prodijsset, & satis contumeliose, quid fers Cinciole, quaesisset: Vt emas, inquit, Cai, si uti uelis. Saepe etiam salse, quae fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus, cum, ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam, quaerentibus, & quasi percontantibus, lente respondere quod nollent: ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset; amiciq. cum uociferarentur, & quaererent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus modestissimus, frugalissimus esset; Me istorum, inquit, nihil credere. Colliguntur a Graecis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes, Sed haec ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa, quae uerbi ratione, & ui continentur, certa fere ac definita sunt; quae plerunque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent: haec autem, quae sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. exspectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, et similitudine turpioris, & dissimulatione & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. itaque imbuendus est is, qui iocose uult dicere, quasi natura quadam apta ad genera,

nera,

nera, & moribus; ut ad cuiusque modi genus ridiculi uultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est, & tristior, ut in te Crasse, hoc illa; quae dicuntur, salsiora uideri solent. Sed iam tu, Antoni, qui in hoc diuersorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti; tamquam in Pontinum diuerteris, neque amoenum, neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego uero, atque hilare quidem a te ecceptus, inquit: & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. non enim uereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet; quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quae uoluistis ex me audire: de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cetera faciliora sunt, atque ex ijs, quae iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad caussam sum aggressus atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum & argumenta caussae, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus permouentur, uidi, atque cognoui; tum constituo, quid habeat quaeque caussa boni, quid mali. nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam uocari, quae non habeat utrunque: sed, quantum habeat, id refert. mea autem ratio in dicendo haec esse solet, ut, boni quod habeat,

id amplectar, exornem, exaggerem, ubi commorer, ibi habitem, ibi haeream; a malo autem uitioq. caussae ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando & augendo dissimulatum obruatur. & si caussa est in argumentis: firmissima quaeque maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unum. sin autem in conciliatione, aut permotione caussa est: ad eam me potissimum partem, quae maxime commouere animos hominum potest, confero. Summa denique huius generis haec est, ut, si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela; sin nostra facilius probari, quam illa redargui possunt; & abducere animos a contraria defensione, et ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quae facillima uidentur, quoniam, quae difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo: unum, ut molesto, aut difficili argumento, aut loco nonnumquam omnino nihil respondeam: quod forsitan aliquis iure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo; confiteorq. me si quae premat res uehementius, ita cedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear; sed adhibere quandam in dicendo speciem, atque pompam, & pugnae similem fugam; consistere uero in meo praesidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci

caussa cessisse uidear. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cauendum, & prouidendum puto, quodq. me solicitare summe solet. non tam ut prosim caussis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsim: non quin enitendum sit in utroque: sed tamen multo est turpius oratori, nocuiße uideri caussae, quam non profuiße. Sed quid hoc loco uos inter uos, Catule? an haec, ut sunt contemnenda, contemnitis. Minime, inquit, ille: sed Caesar de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi caussa, siue quaerendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic praedicarem; unum te in dicendo mihi uideri tectissimum; propriumq. hoc esse laudis tuae, nihil a te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idq. memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te institutus, Crassusq. plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixiße me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini; cetera in te summe esse laudanda, illud uero improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & nocere ei, pro quo quisque diceret; quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, uideri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi uidetur, Antoni,

ni, demostres, uelim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in caussa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse uideatur. Dicam equidem Caesar, inquit, quid intelligam: sed & tu, & uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meae mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij ac singularis: cui quidem portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obesset q. ei, quem defenderet. facit enim de se coniecturam: cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consulto putet, quod contra se ipsum sit dicere. sed ego non de praestanti quadam, & eximia, sed prope de uulgari, & communi prudentia disputo. ut apud Graecos fertur incredibili quadam magnitudine consilij, atque ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eiq. artem memoriae, quae tum primum proferebatur, pollicitus esse se traditurum. cum ille quesisset, quidnam illa ars efficere posset; dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci quae uellet, quam meminisse docuisset. Vides ne, quae uis in homine acerrimi ingenij, quam potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo,

quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quam, quod semel audisset, uidisset ue, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriae nobis opera danda non est: neque illa mea cautio, & timiditas in caussis propter praestantem prudentiam Crassi negligenda est. uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam signficauit facultatem. etenim permulta sunt in caussis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Saepe aliquis testis aut non laedit, aut minus laedit, nisi lacessitur: orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moueor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quam, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem laeseris: habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita. nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & saepe committunt. quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur, Occidit ille? aduersarium ne? immo uero, aiunt, se & eum, quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: ego autem saepissime

uideo

uideo in caussis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere, &, ut planius dicam, fugere ea, quae ualde caussam meam praemerent? cum id non faciũt alij, uersanturq. in hostium castris, ac sua praesidia dimittunt, mediocriter ne caussis nocent? cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quae sanare nequeunt, exulcerant? Quid, cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si, quae sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando; sed laudando, & efferendo inuidiosiora faciunt; quantum est in eo tandem mali? Quid, si in homines caros, iudicibusq. iucundos sine ulla praemunitione orationis acerbius, & contumeliosius inuehare; non ne abs te iudices abalienes? Quid, si, quae uitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi; mediocre peccatum est? Quid, si cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut laesus efferare iracundia, caussam relinquas; nihil ne noceas? in quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego caussam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut cum te ipsum, Sulpici, obiurgabam, quod ministratorem peteres, non aduersarium. ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi male dicat, petulans, aut plane insanus esse uideatur. In ipsis autem argumentis si quid posuerimus aut aperte falsum, aut

ei, quod dixeris, dicturus ue sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum, ac foro; nihil ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper, (dicam enim saepius?) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe ne quid mali. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paullo ante laudabas, ad ordinem, collocationemq. rerum, ac locorum. Cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura caussarum: altera, quae oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde ut rem exponamus; post ut eam probemus nostris praesidijs confirmandis, contrarijs refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipsa praescribit. ut uero statuamus, ea, quae probandi, docendi, persuadendi caussa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime proprium oratoris prudentiae. multa enim occurrunt argumenta, multa, quae in dicendo profutura uideantur: sed eorum partim ita leuia sunt, ut contemnenda sint; partim, etiam si quid habent adiumenti, sunt nonnumquam eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij; neque tanti sit illud, quod prodesse uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. quae autem sunt utilia, atque firma, si ea tamen, ut saepe fit, ualde multa sunt, ea, quae ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri.

ueri. Equidem, cum colligo argumenta caussarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Et quoniam, quod saepe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res prae nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur: reliquae duae, sicuti sanguis in corporibus, sic illae in perpetuis orationibus fusae esse debebunt. nam & principia, & ceterae partes orationis, de quibus paullo post pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad earum mentes, apud quos agetur, mouendas permanare possint. Sed his partibus orationis, quae etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen & commouendo proficiunt plurimum, quamquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permouendorum animorum caussa, saepe utile est. itaque uel, narratione exposita, saepe datur ad commouendos animos digrediendi locus: uel argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, si habet eam caussa dignitatem, atque copiam, recte id fieri potest: eaeq. caussae sunt ad agendum, & ad ornandũ grauissime, atque plenissimae, quae plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut ijs locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque

etiam in illo reprehendo eos, qui, quae minime firma sint, ea prima collocant. in quo illos quoque errare arbitror; qui si quando, id quod mihi numquam placuit, plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum nolunt dicere. res enim hoc postulat, ut eorũ exspectationi, qui audiunt, quamcelerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua caussa laborandum. male enim se res habet, quae non statim, ut dici cepta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quidque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur; ut ea, quae excellant, seruentur etiam ad perorandum; si quae erunt mediocria, (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem coniiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare. quo utar exordio. nam si quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atque commune. principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta uerbis, tum uero caussarum propria esse debent. prima est enim quasi cognitio & commendatio orationis in principio, quae continuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet, In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis

nis disertum, atque eruditum Philippum; qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quodq; primum uerbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachium concâlefecerit? tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & uenustati uel maxime seruiant, & reliquis uiribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi uehemens, & pugnax non saepe esse debeat: sed, si in ipso illo gladiatorio uitae certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quae non ad uulnus, sed ad speciem ualere uideantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? nihil est denique in natura rerũ omnium, quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet. sic omnia, quae fiunt, quaeq. aguntur acerrime, lenioribus principijs natura ipsa praetexuit. Haec autem in dicendo non extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis uisceribus caussae sumenda sunt. iccirco, tota caussa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis, atque instructis, considerandum est quo principio sit utendum. sic enim facile reperietur, sumentur enim ex ijs rebus, quae erunt uberrimae; uel in argumentis, uel in ijs partibus, ad quas dixi digredi saepe oportere. ita & momenti aliquid afferent, cum erunt paene ex intima defensione deprompta; & apparebit ea non modo non esse com-

O 3 *munia,*

munia, nec in alias caussas posse transferri, sed penitus ex ea caussa, quae tum agatur, defluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quae agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad caussam, & munitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet, ut aedibus, ac templis uestibula, & aditus, sic caussis principia proportione rerum praeponere. itaque in paruis atque infrequentibus caussis ab ipsa re est exordiri saepe commodius. Sed cum erit utendum principio, quod plerunque erit; aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quae significent uirum bonum, quae liberalem, quae calamitosum, quae misericordia dignum, quae ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, ijsdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si praeter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quae restitui sanariq. non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq. existimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quam rogando. est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam; sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. nam & attentum, monent Graeci, ut principio faciamus iudicem & docilem: quae sunt utilia, sed non principij magis propria, quam reliquarum partium; faciliora etiam in

princi-

principijs, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initijs esse possunt. illustriora enim sunt, quae in principijs, quam quae in medijs caussis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum, ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in caussa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tanquam citharoedi prooemium affictum aliquod, sed cohaerens cum omni corpore membrum esse uideatur. nam nonnulli cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur, sed ut ipsis sententijs, quibus luserunt, uel pugnare possint. Narrare uero rem quod breuiter iubent: si breuitas appellanda est, cum uerbum nullum redundet; breuis est L. Crassi oratio: sin tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est; aliquando id opus est, sed saepe obest uel maxime in narrando, non solum quod òbscuritatem affert, sed etiam quod eam uirtutem, quae narrationis est maxima, ut iucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tollit: uidelicet illa:

Nam is postquam excessit ex ephebis:
quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & seruilis percotantio, mors Chrysidis, uultus, & forma, & lamentatio sororis: reliqua peruarie iucundeq. narrantur. quod si hanc breuitatem quaesisset;

Effertur, imus, ad sepulcrum uenimus;
In ignem posita est:- in his fere decem uersiculis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, Effertur, imus, concisum est ita, ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quod si nihil fuisset, nisi, In ignem posita est; tamen res tota cognosci facile potuisset. sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus & est probabilius quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendum est, si sic consisti tur aliquando, ac non ista breuitate percurritur. apertam enim narrationem tam esse oportet, quam cetera: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando; & maiore etiam periculo haec pars orationis obscura est, quam ceterae: uel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est; narratio obscura totam obcaecat orationem: uel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus est in caussa locus. Erit

autem

autem perspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendm sit, aut non sit narratione, id est consilij. neque enim, si nota res est, nec si dubium sit quid gestum sit, narrari oportet, nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus. ac si quando erit narrandum, ne illa, quae suspicionem & crimen efficient, contraq. nos erunt, acriter persequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia, fieri putat, ut caussae noceamus, accidat. nam ad summam totius caussae pertinet, caute, an contra demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquae fons est narratio. Sequitur ut caussa ponatur: in quo uidendum est, quid in controuersiam ueniat. Tunc suggerenda sunt firmamenta caussae coniuncte & infirmandis contrarijs, & tuis confirmandis. namque una in caussis ratio quaedam est eius orationis, quae ad probandam argumentationem ualet. ea autem & confirmationem, & reprehensionem quaerit. sed quia neque reprehendi. quae contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque haec confirmari, nisi illa reprehendas: iccirco haec & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammando iudice: uel mitigando: omniaq. cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad

mentes

mentes iudicum quammaxime permouendas, & ad utilitatem nostram uocandas, conferenda sunt. Neque sane iam caussa uidetur esse, cur secernamus ea praecepta, quae de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus; sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere; grauissimae mihi uidetur esse personae. nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & diserti, ut mente prouidere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque haec in senatu minore apparatu agenda sunt. sapiens enim est consilium; multisq. alijs dicendi relinquendus locus; uitanda etiam ingenij ostentationis suspicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem, uarietatemq. desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam dignitas. nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed quid interdum magis sequatur, uidet. nemo est enim, praesertim in clara ciuitate: quin putet expetendam maxime dignitatem: sed uincit utilitas plerunque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominum sententias aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum id conuenit, certatur utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. quae quia pugnare saepe inter se uidentur; qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potentiae, pecuniae, uectigalium,

praesidij,

praesidij; militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq. incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet; maiorum exempla, quae erunt uel cum periculo gloriosa, colliget; posteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude nasci defendet, semperq. eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidq. etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quaerendum. inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit non uidentibus alijs; is plurimum uidit. Ad consilium autem de rep. dandum caput est, nosse remp. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis: qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est saepe mutandum. & quamquam una fere uis est eloquentiae, tamen, quia summa dignitas est populi, grauissima caussa reip. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum uidetur: maximaq. pars orationis admonenda est ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; saepe etiam a temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius

tius

tius dicendi genus excitetur. habet enim multitudo uim quandam talem, ut, quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi uarijq. lapsus; uitanda est acclamatio aduersa populi, quae aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictum esse aliquid uideatur, aut hominum offensione uel inuidia, quae aut iusta est, aut ex criminatione, atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suae cupiditatis, aut metus multitudo: hisq. quattuor caussis totidem medicinae opponuntur; tum obiurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior obiurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos; tum deprecatio, quod est infirmum, sed nonnumquam utile. Nullo autem loco plus facetiae prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictum nec sine dignitate, & cum lepore. nihil enim tam facile, quam multitudo, a tristitia, & saepe acerbitate, commode, ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui fere, ut potui, uobis, in utroque genere caussarum quae sequi solerem, quae fugere, quae spectare qua omnino in caussis ratione uersari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile; quod ego initio quasi a praeceptis nostris secreueram; sed & quia multa sunt orationum genera, & grauiora, & maioris copiae, de quibus nemo fere praeciperet;

peret, & quod nos laudationibus non ita multum uti soleremus; totum hunc segregabam locum. ipsi enim Graeci legendi: qui magis aut delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quam utilitatis huius forensis caussa, laudatione scriptitauerunt; quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliíq. laudantur. nostrae laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonij breuitatem habent nudam, atque inornatam; aut scribuntur ad funebrem concionem; quae ad orationis laudem minime accommodata est. sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnumquam etiam scribendum, uelut Q. Tuberoni, Africanum auunculum laudanti, scripsit C. Laelius; uel ut nosmet ipsi ornandi caussa Graecorum more, si quos uelimus, laudare possimus: sit a nobis quoque tractatus hic locus. Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiae, ceteraque, quae fortuna det aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quae deberi uirtuti uni putatur: sed tamen, quae ipsa uirtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus haec sunt naturae & fortunae bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se praetulisse alijs propter abundantiam fortunae; ut opes, & copiae non superbiae uideantur, ac libi-

dini

dini, sed bonitati, ac moderationi facultatem, & materiam dedisse. Virtus autem, quae est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliae uirtutes, quae uidentur in moribus hominum, & quadam comitate, ac beneficentia positae: aliae, quae in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus; iucunda est auditu in laudationibus: (omnes enim hae uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habent. quam generi hominum fructuosae putantur) sapientia, & magnitudo animi, quam omnes res humanae tenues & pro nihilo putantur, & in excogitando uis quaedam ingenij, & ipsa eloquentia admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: sed tamen in laudãdo iungenda sunt etiam haec genera uirtutum. f[illegible]erunt enim aures hominum, cum illa, quae iucunda & grata, tum etiam illa, quae mirabilia sunt, in uirtute laudari. Et quoniam singularum uirtutum sunt certa quaedam officia, ac munera, & sua cuique uirtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iustitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. itemq. in ceteris res gestae ad cuiusque

uirtutis

uirtutis genus, & uim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quae suscepta uidentur a uiris fortibus sine emolumento, ac praemio: quae uero etiam cum labore, & periculo ipsorum, haec habent uberrimam copiam ad lauadandum; quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. ea enim denique uirtus esse uidetur praestantis uiri, quae est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis praemia, res gestae iudicijs hominum comprobatae: in quibus, etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumendae autem res erunt aut magnitudine praestabiles, aut nouitate primae, aut genere ipso singulares: neque enim paruae, neque usitatae, nequae uulgares admiratione, aut omnino laude dignae uideri solent. Est etiam cum ceteris praestantibus uiris comparatio in laudatione praeclara. De quo genere libitum est mihi paullo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitionem; sine qua laudatio effici

non

non possit, eße necessariam. iam, uituperandi praecepta contrarijs ex uitijs sumenda esse, perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum uirum proprie, & copiose laudari sine uirtutum, nec improbum notari, ac uituperari sine uitiorum cognitione satis insigniter, atque aspere posse. Atque his locis & laudandi, & uituperandi saepe nobis est utendum in omni genere caussarum. Habetis, de inueniendis rebus, disponendisq. quid sentiam: adiungam etiam de memoria, ut laborem Crassum leuem, neque ei quidquam aliud de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus haec exornentur. Perge uero, inquit Crassus: libenter enim te, cognitum iam artificem, aliquandoq. euolutum illis integumentis dissimulationis tuae nudatumq. perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estq. mihi gratum. Iam istuc, quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu, quemadmodum his satisfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem, quam memoriae, malim: gratiamq. habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriae protulisse. Dicunt enim, cum cenaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem; cecinißetq. id carmen, quod in eum scripsisset;

psisset; in quo multa, ornandi caussa poetarum more, in Castorem scripta & Pollucem fuissent; nimis illum sordide Simonidi dixisse; se dimidium eius ei, quod pactus esset pro illo carmine, daturum: reliquum a suis Tyndaridis, quos aeque laudasset, peteret, si ei uideretur. Paullo post esse ferunt nunciatum Simonidi, ut prodiret: iuuenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum magnopere euocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, uidisse neminem: hoc interim spatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse: quos cum humare uellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscuiusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriae lumen afferret: itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, &, quae memoria tenere uellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conseruaret, res autem ipsas rerum effigies notaret, atque ut locis pro cera, simulacris pro litteris uterumur. Qui sit autem oratori memoriae fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere, quae didiceris in accipienda caussa, quae ipse cogitaris; omnes fixas esse in animo sententias, omnem descri

ptum uerborum apparatum; ita audire uel eum, unde dicas, uel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo uideantur inscribere. Itaque soli qui memoria uigent, sciunt quid, & quatenus, & quo modo dicturi sint, quid responderint, quid supersit: ijdemq, multa ab alijs caussis aliquando a se acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem, huius boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed haec ars tota dicendi, siue artis imago quaedam & similitudo est, habet hanc uim, non ut totum aliquid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit, pariat, & procreet; uerum ut ea, quae sunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. uerumtamen neque tam acri memoria fere quisquam est, ut, non dispositis notatisq. rebus, ordinem uerborum aut sententiarum complectatur; neque uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine & exercitatione adiuuetur. uidit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris, quae essent a sensu tradita, atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidendi: quare facillime animo teneri posse ea, quae perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur, ut res caecas, & ab aspectus iudicio remotas conformatio quaedam, & imago, & figura

ita

ita notaret, ut ea, quae cogitando complecti uix possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus, quae sub aspectum ueniunt, sede opus est. etenim corpus intelligi sine loco non potest. quare, ne in re nota, & peruulgata multus, & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis, imaginibus autem agentibus, acribus insignitis, quae occurrere, celeriterq. percutere animum possint: quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur; & similium uerborum conseruata, & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius uerbi imagine totius sententiae informatio, pictoris cuiusdam summi ratione, & modo, formarum uarietate locos distinguentis. Sed uerborum memoria, quae minus est nobis necessaria, maiore imaginum uarietate distinguitur. multa enim sunt uerba, quae quasi articuli connectunt membra orationis, quae formari similitudine nulla possunt. eorum fingendae nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris. eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque uerum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. uidi enim ego summos homines, & diuina prope memoria, Athe-

nis Carneadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Scepſium Metrodorum, quorum uterque, tamquam litteris in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quae meminiße uellet, perſcribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria eſt, ſi eſt ulla naturalis, ſed certe, ſi latet, euocanda eſt. Habetis ſermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uerecundi: qui quidem, cum te, Catule, tum etiam L. Craſſo audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam iſtorum aetas minus me fortaſſe mouere debuit: ſed mihi ignoſcetis profecto, ſi modo, quae cauſſa me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit, ac ceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre reſpondeo) non modo tibi ignoſcimus, ſed & diligimus, magnamq. tibi habemus gratiam, & cum humanitatem, & facilitatem agnoſcimus tuam; tum admiramur iſtam ſcientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me aſſecutum puto, quod magno ſum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum alijs ſemper admirari ſolebam, unde eſſet illa tanta tua in cauſſis diuinitas. nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar, quae diligentiſſime cognoſſe, & undique collegiße, uſuq.: doctum partim correxiſſe uideo, partim comprobaſſe. Neque comminus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem, & diligentiam admiror: & ſimul gaudeo iudi-

cium

cium animi mei comprobari; quod semper statui, neminem sapientiae laudem & eloquentiae sine summo studio, & labore, & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quae te caussa in sermonem impulisset? quae est enim alia caussa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? Tum ille, adimere, inquit, omnem recusationem Crasso uolui; quem ego paullò sciebam uel pudentius, uel inuitius (nolo enim dicere de tam suaui homine, fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. quid enim poterit dicere? consularem se se esse hominem, & censorium? eadem nostra caussa est. an aetatem afferet? triennio minor est. an se nescire? quae ego serò, quae cursim arripui, quae subcisiuis operis, ut aiunt, iste a puero, summo studio, summis doctoribus. nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo umquam tam sui despiciens fuit, quin speraret, aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quae sunt longe secus; quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? dicam enim uere, amicissimi homines, quod sentio.

saepe ego doctos homines, quid dico saepe? immo nonnumquam: saepe enim qui potui. qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius, quam quaestor, absuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos uiros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque uero mihi quisquam copiosius unquam uisus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse uersatus. quod si esset aliter; & aliquid intelligerem ab Antonio praetermissum: non essem tam inurbanus, ac pene inhumanus, ut in eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primnm quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret; & utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte est uisus de utraque re dicere. Ille uero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius; rem ipse sumpsit. Tum Caesar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, caussa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius, tibi caussa non est, cur recuses. Et

Catulus,

Cetulus, Quid quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum; nihil ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse concedere; sed uide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est: id autem committere; uide quam sit homini turpe censorio. Agite uero, ille inquit, ut uultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita uobis est commodum, loquemur aliquid: nisi forte in crastinum differre mauultis. Omnes se uel statim, uel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII. CICERONIS DE. ORATORE

LIBER. TERTIVS

I NSTITVENTI *mihi, Quincte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonij disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio ueterem animi curam molestiamq. renouauit. nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus*

L. Crassi morte extincta subita est, uix diebus decem post eum diem, qui hoc & superiore libro continetur. ut enim Romam rediјt extremo scenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quae ferebatur habita esse in concione a Philippo; quem dixisse constabat, uidendum sibi aliud esse consilium, illo senatu se remp. gerere non posse: mane idibus Septembris & ille, & senatus frequens uocatu Drusi in curiam uenit. ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. hic, ut saepe inter homines sapientissimos constare uidi; quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut numquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. deplorauit enim casum, atque orbitatem senatus; cuius ordinis a consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tamquam ab aliquo nefario praedone diriperetur patrimonium dignitatis: neque uero esse mirandum, si, cum suis consiliјs remp. profligasset, consilium senatus reip. repudiaret. Hic cum homini & uehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset; non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribusq.

ablatis

ablatis Crassum institit coercere. quo quidem ipso in loco multa a Crasso diuinitus dicta efferebantur; cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu, cum omnem auctoritatem uniuersi ordinis pro pignore putaris, eamq. in conspectu populi R. concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt caedenda, si Crassum uis coercere: haec tibi est excidenda lingua; qua uel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementissima contentione animi, ingenij, uirium ab eo dicta esse constabat; sententiamq. eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis & grauissimis uerbis, ut populo R. satisfieret, numquam senatus neque consilium reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam; & eundem, id quod in auctoritatibus praescriptis extat, scribendo affuisse. Illa tamquam cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio; quam quasi exspectantes, post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ipse postremum institisset, contueremur. namque tum latus ei dicenti condoluisse; sudoremq. multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum redijt, dieq. septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemq. fortunam, & inanes nostras contentiones; quae in medio spatio saepe franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu

obruun-

obruuntur; quam portum conspicere potuerunt. nam, quam diu Crassi fuit ambitionis labore uita districta, tam diu priuatis magis officijs, & ingenij laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omnium concessu ad summam auctoritatem dabat, is eius omnem spem, atque omnia uitae consilia morte peruertit. fuit hoc luctuosum suis, acerbnm patriae graue bonis omnibus: sed ij tamen remp, casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a dijs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senatum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiae, non exsilium generi, non acerbissimam C. Marij fugam, non illam post reditum eius caedem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibns gloria praestitisset. Sed quoniam attigi cogitatione uim, uarietatemq. fortunae; non uagabitur oratio mea longius, atque eis ipsis definietnr uiris, qui hoc sermone, quem referre coepimus continentur. Quis enim non iure beatam L. Crassi mortem illam, quae est a multis saepe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, euentum recordatus? tenemus enim memoria, Q. Catulum, uirum

omni laude praestantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exsilium, & fugam deprecaretur, esse coactum ut uita se ipse priuaret. iam M. Antonij in eis ipsis Rostris, in quibus ille remp. constantissime consul defenderat, quaeq. censor imperatorijs manubijs ornarat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum ciuium capita seruata. neque uero longe ab eo C. Iulij caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Iulij fratris capite iacuit. ut ille, qui haec non uidit, & uixisse cum rep. pariter, & cum illa simul extinctus esse uideatur.. neque enim propinquum suum, maximi animi uirum, P. Crassum suapte interfectum manu, neque collegae sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestae respersum esse uidit: cui, maerori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis; eodem illo die mors nefaria fuisset, non uidit eorum ipsorum, qui tum adoloscentes Crasso se dicarant, horribiles miserosq. casus. ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est e ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidiae flamma fuisset, quibuscum priuatus coniunctissime uixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloqnentiae florescenti, ferro erepta uita est, & poena temeritati nno

ſine magno reip. malo conſtituta. Ego uero te, Craſſe, cum uitae flore, tum mortis opportunitate, diuino conſilio & ortum, & extinctum eſſe arbitror. nam tibi aut pro uirtute animi, conſtantiaq. tua ciuilis ferri ſubeunda fuit crudelitas: aut, ſi qua te fortuna ab atrocitate mortis uindicaſſet, eadem eſſe te funerum patriae ſpectatorem coegiſſet: neque ſolum tibi improborum dominatus, ſed etiam, propter admixtam ciuium caedem, bonorum uictoria maerori fuiſſet. Mihi quidem, Quincte frater, & eorum caſus, de quibus ante dixi, & ea, quae noſmet ipſi ob amorem in remp. incredibilem & ſingularem pertulimus, ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſaepe tua uera ac ſapiens uideri ſolet; qui propter tot, tantos, tamq. praecipites caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum uirorum, me ſemper ab omni contentione, ac dimicatione reuocaſti. ſed quoniam haec iam neque in integro nobis eſſe poſſunt; & ſummi labores noſtri magna compenſati gloria mitigantur: pergamus ad ea ſolatia, quae non modo, ſedatis moleſtijs, iucunda, ſed etiam, haerentibus, ſalutaria nobis eſſe poſſunt; ſermonemq. L. Craſſi reliquum, ac pene poſtremum memoriae prodamus; atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam debitamq. referamus. neque enim quiſquam noſtrum, cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus fere Socrates exprimitur, non,

quam-

quamquam illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. quod item nos poſtulamus, non a te quidem qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed a ceteris, qui haec in manus ſument, ut maius quiddam de L. Craſſo, quam quantum a nobis exprimetur, ſuſpicetur. nos enim, qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac ſententias huius diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoueramus, id ipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. quod ſi quis erit, qui, ductus opinione uulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet, quam quo modo a nobis uterque inductus eſt; is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non poſſit. nam fuit uterque, ut expoſui antea, cum ſtudio, atque ingenio, & doctrina praeſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus: ut neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret. Vt igitur ante meridiem diſceſſerunt, paullulumq. requierunt; inprimis hoc a ſe Cotta animaduerſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe, ſeſeque; qui uultum eius, cum ei dicendum eſſet, obtutumq. oculorum in cogitando prope noſſet, atque in maximis cauſſis ſaepe uidiſſet, cum dedita opera, quieſcentibus alijs, in eam exedram ueniſſet, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet,

cumq.

cumq. eum in cogitatione defixum esse sensisset, sta tim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas: deinde cum omnes, inclinato iā in pomeridianum tempus die, uenissent ad Crassum, Quid est Crasse, inquit Iulius, imus ne sessum? etsi admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut uobis hoc praesertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media silua placet? est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in siluam uenitur, & ibi magna cum audiendi exspectatione considitur. Tum Crassus, Cum auctoritas, atque amicitia uestra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea caussa libertatem recusandi: quamquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de ijs, quae dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quae seiuncta esse non possunt. nam cum omnis ex re, atque uerbis constet oratio; neque uerba sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidem ueteres illi, maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidentur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia haec, quae supra

pra & subter, unum esse, & una ui, atque una consensione naturae constricta ee dixerunt. nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum a ceteris per se ipsum constare, aut cetera si careant, uim suam, atque aeternitatem conseruare possint. Sed haec maior esse ratio uidetur, quam aut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi. Est etiam illa Platonis uera, & tibi, Catule, certe non inaudita uox, Omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium uno quodam societatis uinculo contineri. ubi enim perspecta uis est rationis eius, qua caussae rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusq. reperitur. Sed si hoc quoque uidetur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus; illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse, & tenere debemus. una est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis regiones ue delata est. nam siue de caeli natura loquitur, siue de terrae; siue de diuina ui, siue de humana; siue ex inferiore loco, siue ex aequo, siue ex superiore; siue ut impellat homines; siue ut doceat; siue ut deterreat; siue ut concitet; siue ut reflectat; siue ut incendat, siue ut leniat, siue ad paucos, siue ad multos; siue inter alienos; siue cum suis, siue secum; riuis est diducta oratio,

non

non fontibus; & quocunque ingreditur, eodem est instructu ornatuq. comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus non modo uulgi, uerum etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quae complecti tota nequeunt, haec facilius diuulsa & quasi discerpta contrectant; & qui, tamquam ab animo corpus, sic a sententijs uerba seiungunt; quorum sine interitu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur: tantum significabo breui, neque uerborum ornatum inueniri posse non partitis expressisq. sententijs, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborum. sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breuiter quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est, ut mihi uidetur, quae non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quae tamen consimili laude dignentur. nam & auribus multa percipimus, quae etsi nos uocibus delectant, tamen ita sunt uaria saepe, ut id, quod proximum audias, iucundissimum esse uideatur: & oculis colliguntur pene innumerabiles uoluptates, quae nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus uoluptates oblectant dispares: ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua praestantes fuerunt

Myro,

Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui uelis esse dissimilem. Vna est ars ratioq. picturae, dissimillimiq. tamen inter se Zeusis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse uideatur. Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua; quae cum in iisdem sententiis, uerbisq. uersetur, summas habet dissimilitudines, non sic, ut alij uituperandi sint, sed ut ij, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuuius, Attiusq. dissimiles, quam apud Graecos Aeschylus, Sophocles, Euripides; quamquam omnibus par pene laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quaerimus, quid intersit inter oratorum studia, atque naturas. suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiusqam, nisi sui, similis? grauitatem Africanus, lenitatem Laelius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps.

Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti praesentibus exemplis, atque uiuis? Quid iucundius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quae est pura sic, ut Latine loqui pene solus uideatur; sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitiosius, & deterius futurum. Quid noster hic Caesar, nonne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope singulare? quis unquam res praeter hunc tragicas pene comice, tristes remisse, seuera hilare, forenses scenica prope uenustate tractauit, atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce praesentes duo, prope aequales, Sulpicius, & Cotta. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere praestans? limatus alter, & subtilis, rem explicans proprijs aptisq. uerbis, haeret in caussa semper; &, quid iudici probandum sit, cum acutissime uidit, omissis ceteris argumentis in eo mentem orationemq. defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima uoce, summa contentione corporis, & dignitate motus, uerborum quoque ea grauitate, & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse uideatur. Ad nosmet ipsos iam reuertor: (quoniam

niam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse praestantius; ego autem, quamquam memet mei paenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonij? forte, uehemens, commotum in agendo, praemunitum, & ex omni parte caussae septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honestae cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis uarietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicunque in dicendo sumus, (quoniam esse aliquo in numero uobis uidemur) certe tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere: propterea quod minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus uestigijs primum institi, in ijs fere soleo perorare; & quod aliquanto me maior in uerbis, & in sententijs eligendis, quam eum, labor & cura torquet, uerentem, ne, si paullo obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione & silentio fuisse uideatur. Quodsi in nobis, qui adsumus, tantae dissimilitudines, tam certae res cuiusque propriae; & in ea uarietate fere melius a deteriore, facultate magis,

strum studium, & ad genus id, quod quisque uestrum in dicendo probaret, adhaerescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo haec & agenda sunt ab oratore, quae explicauit Antonius, & dicenda quodam modo. quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post uidero) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterq. dicamus? Atque eorum quidem, quae duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari a me, puri, dilucidiq. sermonis. neque autem conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque uero, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. linquamus igitur haec, quae cognitionem habent facilem, usum necessarium. nam alterum traditur litteris, doctrinaq. puerili: alterum adhibetur ob eam caussam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poetis. sunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterant ea, quae dicebant, omnes prope praeclare locati: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi Latine. Neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non

utitur, nisi quando ornandi causa, parce, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in ueteribus erit scriptis studiose & multum uolutatus. Atque, ut Latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quae nemo iure reprehendat; & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut praeposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & uocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obscurari negligentius: nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quasi anhelata grauius. nam de uoce non ea dico, quae sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum uidetur. sunt enim certa uitia, quae nemo est quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda. est autem uitium, quod non nulli de industria consectantur. Rustica uox, & agrestis quosdam delectat; quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur; ut tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguae, sonoq. uocis agresti; & illud, quod loquitur, priscum uisum iri putat, si plane fuerit rusticanum. me autem tuus sonus, & suauitas ista delectat, omitto uerborum; quamquam est caput; uerum id affert ratio, docent litterae, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi: sed hanc dico suauitatem,

quae

quae exit ex ore; quae quidem, ut apud Graecos Atticorum, sic in Latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iamdiu doctrina ipsorum Atheniensium interijt: domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum: quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodam modo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene, quam suauiter loquendo facile superabit. Nostri minus student litteris, quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est quin litteratissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum leuitate uocis, atque ipso oris pressu, & sono facile uincat. Quare cum sit quaedam certa uox Romani generis, urbisq. propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum; hanc sequamur; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Laeliam, (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quae prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Naeuium uidear audire. sono ipso uocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre uideatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non

tero diutius commoremur, ut disputemus quibus rebus assequi possimus, ut ea, quae dicamus, intelligantur, Latine scilicet dicendo, uerbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea quae significari, ac declarari uolemus, sine ambiguo uerbo, aut sermone, non nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs, quae similitudinis caussa ex alijs rebus transferuntur, non discerptis sententijs, non praeposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum saepe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua doceret. isti enim, qui ad nos caussas deferunt, ita nos plerunque ipsi docēt, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fusius, aut uester aequalis Pomponius agere coepit, non aeque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo. ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaq. insolentia ac turba uerborum, ut oratio, quae lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quadam modo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum, si placet, quoniam haec satis spero, uobis quidem certe maioribus natu, molesta, & putida uideri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, quam alias res agamus, quam te inuiti audiamus; qui adduci possumus,

mus, (de me enim coniicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus : ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quaedam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni partes eae fuerunt duae, quas modo percucurri, uel potius paene praeterij, Latine loquendi, planeq. dicendi : reliquae sunt magnae, implicatae, uariae, graues; quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiae continetur. nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus : si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. in quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum uersumq. conficiunt. id est, quod dico ornate. qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. qui ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius; & ijs hoc nomen dixit eloquentiae solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur,

pellantur,

pellantur, rhetorum praeceptis omnem oratorum uim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam teneant, aut qui profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quae sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quaesita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quaedam de summis uirtutibus: quamquam sunt omnes uirtutes aequales, & pares: sed tamen est species alia magis alia formosa, & illustris, sicut haec uis, quae scientiam complexa rerum, sensa mentis & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiunt, quodcunque incubuerit, possit impellere: quae quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaq. prudentia: quarum uirtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quaedam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi, pronunciadiq. rationem, uimq. dicendi ueteres Graeci sapientiam nominabunt. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanij nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitae studia dispari; quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt:

quidam, ijq. multi, qui aut in rep. propter acipitem, quae non potest esse seiuncta, faciendi dicendiq. sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiae doctores essent, ut Gorgias, Thrasylmachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingenijs abundarent, a re autem ciuili, & a negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusq. iudicio Graeciae cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, ijs, qui haec, quae nos nunc quaerimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterq. sentiendi & ornate dicendi scientiam, re cohaerentes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium uariosq. sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse litteram Socrates nullam reliquißet. hinc dissidium illud extitit quasi linguae, atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos sapere, alij dicere docerent. nam cum essent plures orti fere a Socrate; quod ex illius uarijs,

&

& diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat; proseminatae sunt quasi familiae dissentientes inter se, & multum disiunctae, & dispares, cùm tamen omnes se philosophi Socraticos, & dici uellent, & esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiae nomẽ obtinuit; deinde ab Antisthene qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici; tum ab Aristippo, quem illae magis uoluptariae disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quã ille, & eius posteri simpliciter defenderant; ij, qui nũc uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur; nec uoluptatem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant, Erreticorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum ui, & disputationibus sunt iamdiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quae remanent, ea philosophia, quae suscepit patrocinium uoluptatis, etsi cui uera uideatur, procul abest tamen ab eo uiro, quem quaerimus, & quem auctorem publici consilij, & regendae ciuitatis ducem, & sententiae atque eloquentiae principem in senatu, in populo, in caussis publicis esse uolumus. nec ulla tamen ei philo

philosophiae fiet iniuria a nobis : non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos auocat, a Rostris, a iudicijs, a curia, fortasse sapienter, ac praesertim a rep. uerum ego non quaero nunc, quae sit philosophia uerissima, sed quae oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus : sunt enim & boni uiri, &, quoniam sibi ita uidentur, beati : tantumq. eos admoneamus, ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tamquam mysterium teneant, quod negant uersari in rep. esse sapientis. nam si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos maxime improbo, dimitto tamen : nec eos iratos uereor; quoniam omnino irasci nesciunt : atque hanc ijs habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam uirtutem, ac sapientiam esse dixerunt : sed utrunque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore ualde abhorreat : uel quod omnes qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quemquam esse sapientem. ualde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum coetum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, &

le,&

tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum uirum, qui illum a se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Haec autem ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tamquam in superum mare Ionium defluerent, Graecum quoddam, & portuosum; oratores autem in inferum hoc Tuscum, & barbarum, scopulosum, atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere quod arguare; aut, si id non possit, tum ostendere quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario; aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit: & si satis esse putatis; ea, quae isti scriptores artis docent, discere; quae multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque ijs, etiam, quae dici uoluistis a me: ex ingenti quodam oratorem, immensoq. campo in exiguum sane gyrum compellitis. sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum

multitudinem est, Demosthenem sequi uultis; & si illam praeclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis: aut uobis haec Carneadia, aut illa Aristotelia uis comprehendenda est. namque, ut ante dixi, ueteres illi usque ad Socratem omnem omnium rerum, quae ad mores hominum, quae ad uitam, quae ad uirtutem, quae ad remp. pertinebant, cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati, ut exposui, a Socrate diserti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam; neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione uoluissent. Sed ut pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres Viros Epulones esse uo luerunt, cum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici a se caussarum actores, & a communi philosophiae nomine separauerunt, cum ueteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quae cum ita sint; paullulum equidem de me deprecabor; & petam a uobis, ut ea quae dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum summo studio patris in pueritia doctus eßem, & in forum ingenij tantum, quantum ipse sentio,

non

non tantum, quantum ipse forsitan uobis uidear, detulissem, non possum dicere me haec, quae nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse didicisse; quippe qui omnium maturrime ad publicas caussas accesserim, annosq. natus unum & uiginti nobilissimum hominem & eloquentissimum in iudicium uocarim; cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq. maiorum. Paullum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustaui quaestor in Asia, cum essem aequalem fere meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius; & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quae biduo serius ueneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam, uimq. doctrinae, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. scribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquentiae tanta est, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omnisq. naturae, quae mores hominum, quae animos, quae uitam continet, originem, uim, mutationesq. teneat; eadem mores, leges, iura describat; remp. regat; omnia, quae ad quamcunque rem pertineant, ornate,

copioseq. dicat. in quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus; quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu ualemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum uitae suae collocarunt, multum sane in disputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem uoluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim uel tutari, si uelim, uel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrum uersatus? Quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panaetio uixit, M. Visellius, de uirtute, homines Stoici, possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut uestrum quisquam concedere? non est philosophia similis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. haec uero, quae sunt in philosophia, ingenijs eruuntur ad id, quod in quoque uerisimile est, eliciendum acutis, atque acribus; eaq. exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit, neque se ab ijs contemni ac despici sinet: sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelico more de omnibus rebus in utranque sententiam possit dicere, &

in

in omni caussa duas contrarias orationes praeceptis illius cognitis explicare; aut hoc Arcesilae modo & Carneadis contra omne, quod propositum sit, disserat; quiq. ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremque, exercitationemq. dicendi; is sit uerus, is perfectus, is solus orator. nam neque sine forensibus neruis satis uehemens, & grauis, nec sine uarietate doctrinae satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi, ac molesti: Pamphilumq, nescio quem sinamus in insulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosq. ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istornm unquam attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus, Haud. quaquam hercle, inquit, Crasse mirandum est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo uidere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quae ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. sed tamen cum omnes gradus aetatis recordor tuae; cumq. uitam tuam, ac studia considero: neque, quo tempore ista didiceris

 uideo;

uideo; nec magnopere te istis studijs, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quae mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere, an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule primum persuadeas uelim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de istrione dicendum. negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palaestram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificij existimatorem. similiter nunc de oratore, uestro impulsu, loquor, summo scilicet. semper enim, quacunque de arte, aut facultate quaeritur, de absoluta & perfecta quaeri solet. quare, si iam me uultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique; non repugnabo: (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est; summus tamen certe non sum. neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque maior, neque quae plura adiumenta doctrinae desideret. attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est: uis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus uiuere; nec

uero,

uero, id quod tu recte commeminisli, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum; ac tantum tribuisse doctrinae temporis, quantum mihi puerilis aetas, forenses feriae concesserint. At si quaeris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam: non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui caussas, qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ij sumpserunt, quos discentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab ijs, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud. atque uelocius puer addidicerat. sed, quod erat aptus ad illud, totumq. cognorat; fuit, ut est apud Lucilium,

„ Quamuis bonus ipse

„ Samnis in ludo, ac rudibus cuiuis satis asperé

sed plus operae foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus; puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum. dies & noctes uirum summa uirtute & prudentia uidebamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen,

 Africanum.

Africanum. Iſta diſcuntur facile; ſi & tanenm ſumas, quantum opus ſit; & habeas, qui docere fideliter poſſit; & ſcias etiam ipſe diſcere. ſed ſi tota uita nihil uelis aliud agere; ipſa tractatio & quaeſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione ueſtiges. ita fit, ut agitatione rerum ſit infinita cognitio; facilis uſus doctrinam confirmet; mediocris opera tribuatur; memoria, ſtudiumq. permaneat. libet autem ſemper diſcere; ut, ſi uelim ego talis optime ludere, aut pilae ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim: at alij, quia praeclare faciunt, uehementius, quam cauſſa poſtulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quod quiſquam magnitudinem artium ex eo, quod ſenes diſcunt, pertimeſcat. namque aut ſenes ad eas acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtudijs detinentur; aut ſunt tardiſſimi. res quidem ſe, mea ſententia, ſic habet, ut, niſi quod quiſque cito potuerit, numquam omnino poſſit perdiſcere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo, Craſſe, quid dicas: & hercule aſſentior: ſatis uideo tibi, homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quae dicis, fuiſſe temporis. Pergis ne, inquit Craſſus, me, quae dicam, de me, non de re, putare diceres? ſed iam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur haec ſpectat, inquit, tam longe, & tam alte repetita oratio? hae duae partes, quae

mihi

mihi superſunt, illuſtrandae orationis, ac totius eloquentiae cumulandae, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent uim, ut ſit quammaxime iucunda, quammaxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum ſane, atque mendicum eſt: illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multo eſt maius, quã illud uulgare, ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis undique, & collectis, arceſſitis, comportatis: ut tibi, Caeſar, faciendum eſt ad annum; ut ego in aedilitate laboraui; quod quotidianis & uernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt uel ratio, uel ſine ratione ipſa exercitatio. Rerum eſt ſilua magna: quam cum Graeci iam non tenerent, ob eamq. cauſſam iuuentus noſtra dediſceret pene diſcendo; etiam Latini, ſi dijs placet, hoc biennio magiſtri dicendi extiterunt: quos ego cenſor edicto meo ſuſtuleram; non quo, ut neſcio quos dicere aiebant, acui ingenia adoleſcentium nollem; ſed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. nam apud Graecos, cuicuimodi eſſent, uidebam tamen eſſe, praeter hanc exercitationem linguae, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam ſcientia: hos uero nouos

ro nouos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur; & cum impudentiae ludus esset; putaui esse censoris, ne longius id serperet, prouidere. quamquam non haec ita statuo, atque decerno, ut desperem Latine ea, de quibus disputauimus, tradi, ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemq. prudentiam Graecorum ad nostrum usum, moremq. transferri: sed hominibus opus est eruditis: qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando extiterint, etiam Graecis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita; ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit; non est singulorum articulorum: in toto spectantur haec corpore: ut porro conspersa sit qua si uerborum sententiarumq. floribus, id non debet esse fusum aequabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quaedam insignia, & lamina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. (non enim a me iam exspectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta.

alind

aliud quiddam maius & ingenia me hortantur uestra, & aetates) difficile enim dictu est, quaenam caussa sit, cur, ea quae maxime sensus nostros impellunt uoluptate, & specie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto, colorum pulchritudine, & uarietate, floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quam in ueteribus? quae tamen etiamsi primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoq. teneamur. Quāto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, et falsae uoculae, quam certae, & seuerae? quibus tamen non modo austeri, sed, si saepius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suauitate conditis, qua his moderatis; & magis laudari, quod terram, quam quod crocum olere uideatur: in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq. dulcitudine praeter ceteros sensus commouetur, quam cito id, quod ualde dulce est, aspernatur, ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quae leuiter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant satietatem. sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex

oratoribus

oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit coloribus picta uel poesis, uel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. atque eo citius in oratoris, aut in poetae cincinnis, ac fuco offenditur; quod sensus in nimia uoluptate natura, non mente, satiantur; in scriptis, & in dictis, non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis infucata uitia noscuntur. Quare, bene, & praeclare, quamuis nobis saepe dicatur; belle, & festiue, nimium saepe uolo. quamquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit uelim crebra. sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare atque eminere uideatur. numquam agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest.

„ *Nam sapiens uirtuti honorem praemium,*
„ *haud praedam, petit;*

sed abijcit prorsus, ut in proximos,

„ *Ecquid uideo? ferro septus possidet sedes sacras,*

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat.
quid ille alter?

„ *Quid petam praesidi?*

quam leniter, quam remisse, quam non actuose? instat enim,

„ *O pater, o patria, o Priami domus.*

in quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta

consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius uiderunt, quam ipsi poetae, quam denique illi etiam, qui fecerunt modo: a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus & suauis orator: nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque decoctam. nam ipsa ad ornandum praecepta, quae dantur, eiusmodi sunt, ut ea quamuis uitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silua rerum ac sententiarum comparanda est; qua de parte dixit Antonius. haec formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententiis. Summa autem laus eloquentiae est, amplificare rem ornando: quod ualet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum, atque abijciendum. id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum concitamus. sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaq. una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, primo reijciebat, laudandi, & uituperãdi. nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam utrunque horum cumulatissime facere posse. Consequentur

autem, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam, a Graecis politici philoſophi appellati, uniuerſarum rerum publicarum nomine uocabantur; omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uerſari, aut definita controuerſia certis temporibus, ac reis, hoc modo: placeat ne a Carthaginienſibus captiuos noſtros, redditis ſuis, recuperari: aut infinite de uniuerſo genere, quaerentis, quid omnino de captiuo ſtatuendum, ac ſentiendum ſit. atque horum ſuperius illud genus cauſſam, aut controuerſiam appellant; eamq. tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: haec autem altera quaeſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur. Atque hactenus loquuntur. Etiam hac inſtituendo diuiſione utuntur, ſed ita, non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut, ex iure ciuili, ſurculo defringendo, uſurpare uideantur. nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipſum lacinia: (nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam cauſſarum cognitio, exercitatioq. celebratur) alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque uim, neque naturam eius, neque partes, nec genera proponunt: ut praeteriri omnino fuerit ſatius, quam attentatum deſeri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur.

rentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quaeri & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in ijs caussis, quae in ciuili, atque in forensi disceptatione uersantur: neque est ulla, quae non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim rationemq. referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaq. perquiritur, ut, uirtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, sit ne sapienti capessenda respublica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, &, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, coniectura quaeritur, ut illud, sit ne in humano genere sapientia. Quam autem uim quaeque res habeat, definitio explicat; ut si quaeratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque re sequatur, inquiritur, ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamq. in quattuor genera dispertiunt. nam aut, quid sit, quaeritur, hoc modo, natura ne sit ius inter homines, an opinionibus: aut, quae sit origo cuiusque rei, ut, quod sit initium legum, aut rerumpublicarum: aut caussa, & ratio, ut si quaeratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione, ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut num in uitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum quaeritur, quid in communi

muni mente quaſi impreſsum ſit ; ut ſi diſſeratur, id ne ſit ius , quod maxime parti ſit utile : aut cum , quid cuiuſque ſit proprium , exquiritur , ut , ornate dicere proprium ne ſit oratoris , an id etiam aliquis praeterea poſſit : aut cum res diſtribuitur in partes ; ut ſi quaeratur , quot ſint genera rerum expetendarum , ut , ſint ne tria , corporis , animi , externarumq. rerum : aut cum , quae forma , & quaſi naturalis nota cuiuſque ſit , deſcribitur ; ut ſi quaeratur auari ſpecies , ſeditioſi , glorioſi . Conſecutionis autem duo prima quaeſtionum genera ponuntur . nam aut ſimplex eſt diſceptatio ; ut ſi diſſeratur , expetenda ne ſit gloria ; aut ex comparatione ; laus , an diuitiae magis expetendae ſint . Simplicium autem ſunt tres modi , de expetendis , fugiendis ue rebus ; ut expetendi ne honores ſint , num fugienda paupertas : de aequo , aut iniquo ; aequum ne ſit ulciſci iniurias etiam propinquorum : de honeſto , aut turpi , ut hoc ; ſit ne honeſtum , gloriae cauſſa mortem obire . Comparationis autem duo ſunt modi ; unus , cum , idem ne ſit , an aliquid interſit , quaeritnr ; ut metuere , & uereri ; ut rex , & tyrannus ; ut , aſſentator , & amicus : alter , cum , quid praeſtet aliud alij , quaeritur ; ut illud , optimi ne cuiuſque ſapientes , an populari laude ducantur . Atque eae quidem diſceptationes , atque ad cognitionem referuntnr , ſic fere doctiſſimis hominibus deſcribuntur . quae uero referuntur

ad agendum; aut in officij disceptatione uersantur; quo in genere, quid rectum faciendumq. sit, quaeritur; cui loco omnis uirtutum & uitiorum est silua subiecta; aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda tollenda ue tractantur. huic generi subiectae sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisq. ad omnem animi motum & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepauit ab Antonij diuisione nostra partitio: eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paullo secus a me, atque ab illo, partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq ad meum munus pensumq. reuocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quaeque genera quaestionum argumenta sumenda: sed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimae sunt igitur orationes eae, quae latissime uagantur, & a priuata ac singulari controuersia se ad uniuersi generis uim explicandam conferunt, & conuertunt; ut ij, qui audiant, natura, & genere, & uniuersa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis uos adolescentes est cohortatus Antonius, atque a minutis angustisq.

gustisq. concertationibus ad omnem uim uarietatemq. dißerendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque huius ambulationis antemeridianae, aut nostrae pomeridianae sessionis. non enim solum acuenda nobis, neque procudenda lingua est; sed onerandum, complendumq. pectus maximarum rerum & plurimarum suauitate, copia, uarietate. nostra est enim (si modo nos oratores sumus; si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiae doctrinaeq. possessio; in quam homines, quasi caducam, atque uacuam, abundantes otio, nobis occupatis, inuolauerunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cauillantur; aut aliquid de oratoris arte paucis praecipiunt libellis: eosq. rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quae ab ijsdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturae ratione dicuntur. Quae quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab ijs ipsis a quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quo pertinent; & quam intuentur, transferamus; neque, ut ante dixi, omnem teramus in his discendis rebus aetatem; sed, cum fon-

tes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, numquam cognoscet omnino, tum; quotiescunque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingenijs, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit uidere; neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamq. immenso campo cum liceat oratori uagari libere, atque, ubicunque constiterit, consistere in suo; facile suppeditat omnis apparatus ornatusq. dicendi. rerum enim copia uerborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in uerbis. sit modo is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaq. puerili; & flagret studio; & a natura adiuuetur; & in uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresq. ad cognoscendum imitandumq. cognorit: nae ille haud sane, quemadmodum uerba struat, & illuminet, a magistris istis requiret. ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, dij immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam, Crasse, complexus es; quantisq. ex angustijs oratorem educere ausus es, & maiorum suorum regno collocare.

namque

namque illos ueteres doctores auctoresq. dicendi nullum genus disputationis a se alienum putasse accepimus, semperq. esse in omni orationis ratione uersatos. ex quibus Helaeus. Hippias, cum Olympiam uenisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum gloriatus est, cuncta pene audiente Graecia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret; nec solum has artes, quibus liberales doctrinae atque ingenuae continerentur, geometriam, musicam, litterarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quae de hominum moribus; quae de rebuspublicis dicerentur; sed anulum: quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu eon fecisse. scilicet nimis hic quidem est progressus: sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de praeclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Cio, quid de Thrasymaco, Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono, ut Plato uoluit philosopho succubuit orator; qui aut non est uictus unquam a Socrate, neque sermo ille Platoni uerus est; aut, si est uictus eloquentior uidelicet fuit, & disertior Socrates, & ut tu appellas, copiosior, & melior orator: sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quaecunque in disceptatio

nem quaestionemq. uocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur: isq. princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisque uellet audire: cui tantus honos habitus est a Graecia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij, quos nominaui, multiq. praeterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis oratorisq. nomen apud antiquos in Graecia maiore quadam uel copia, uel gloria floruisse. quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Graecis uituperationis esse tribuendum statuam: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, uel priuatorum negotijs pene omnibus, uel orbis terrae procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantam uim rerum cognitionemq. comprehenderis, eamq. omnem cum eius, qui consilio & oratione in ciuitate ualeat, scientia, atque exercitatione sociaris; illi, nati in literis, ardentesq. his studijs, otio uero diffluentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conseruauerint Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in alijs etiam compluribus, distributione partium, ac separatione, magnitudines sunt artium deminutae. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui uulneribus, alios, qui oculis mederen-

mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno: num ipsas litteras Aristophane, aut Callimacho tractante tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem saepe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiae gloria uellent, omnia, quae quidem tum haec ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium: Manium uero Manilium nos etiam uidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi sic adibatur, non solum, ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Haec fuit P. Crassi illius ueteris; haec Ti. Coruncanij, haec proaui generi mei Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia; qui omnes pontifices maximi fuerunt; ut ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: ijdemq. & in senatu, & apud populum, & in caussis amicorum, & domi, & militiae consilium suum fidemq. praestabant. quid enim M. Catoni; praeter hanc politissimam doctrinam transmarinam, atque aduenticiam, defuit? num, quia ius ciuile dedicerat, caussas non

dicebat? aut, quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at utroque in genere & laborauit, & praestitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac ciuitate temporibus istis sciri, disci ue potuit, quod ille non cum inuestigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad remp. gerendam nudi ueniunt, atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. sin aliquis excellit unus e multis; effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut usum aliquem militarem; que sane nunc quidem obsoleuerunt; aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi; nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit; aut eloquentiam, quam in clamore, & in uerborum cursu positam putant: omnium uero bonarum artium, denique uirtutum ipsarum societatem cognationemq. non norunt. Sed ut ad Graecos referam orationem; (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut uirtutis a nostris, sic doctrinae sunt ab illis exempla petenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & uocarentur: hi omnes, praeter Milesium Thalem, ciuitatibus suis praefuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia litteris instructior fuisse traditur,

tur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros; confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. non fuit ille quidem ciuibus suis utilis sed ita eloquentia floruit, ut litteris doctrinaq. praestaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra uoluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriae, seuerius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & iucundum uideretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum illi maledicerent, quod tum Athenis fieri licebat, leporem habitasse dixerunt; tantamq. in eo uim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent quasi aculeos quosdam relinqueret. at hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed. ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir summus in maximarum rerum scientia. itaque hic doctrina, consilio, eloquentia, excellens, quadraginta annos praefuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certe docti, atque eloquentes, non ne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque eum idem ille, non linguae solum, uerum etiam animi ac uirtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. Alijs ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? alijs Isocrates clarissimum uirum Timotheum,

motheum, Cononis, praestantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemq. doctissimum? aut alijs Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum uirum unum omnis Graeciae? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiae Graeciam, quae quondam Magna uocitata est? equidem non arbitror. sic enim uideo, unam quandam omnium rerum, quae essent homine erudito dignae, atque eo; qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si ijdem ingenio ad pronunciandum ualuissent, & se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia praestitisse. itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret; quod ipse suas disputationes a caussis forensibus & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repente totam formam prope disciplinae suae, uersumq. quondam Philoctetae paullo secus dixit. ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. itaque ornauit, & illustrauit doctrinam illam omnem; rerumq. cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit sapientissimũ regem Philippum; qui hunc Alexãdro filio doctorem accierit, a quo eodem ille & agendi acciperet praecepta, & eloquendi. Nũc siue qui uolet eum philosophum, qui copiam nobis

rerum

rerum orationisq. tradat, per me appellet oratorẽ licet: siue hunc oratorem, quẽ ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiae, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscitiam illius, cui res non suppetit, uerba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem. sin quaerimus, quid unum excellat ex omnibus: docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controuersia est: sin eos disiungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quae quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Haec cum Crassus dixisset; parumper & ipse conticuit &, ceteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse non possum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquanto attulisti, quam tibi erat tributum a nobis, ac denunciatum. sed certe hae partes fuerunt tuae, de illustranda oratione ut diceres: & eras ipse iam ingressus; atque in quattuor partes omnẽ orationis laudem descripseras: cumq. de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter

leriter exigueq. dixisses, duas tibi reliquas feceras, quem admodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus: quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam aestus ingenij tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu pene omnium abstraxit; omnemq. rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis) sed apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua uelim sit illud, quod saepe posuisti, ut non necesse sit consumere aetatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit: sed, etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto numquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites uias, rationesq. & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero. Tum Caesar, Vnum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commouit, quod eam negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quae tu uerbis ad coelum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere; cum tamen his nostris possim esse contentus,

Hic Sulpicius, Ego uero, inquit, Crasse neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quẽquam desidero. uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, uel, id quod facio: contemnere. mihi rerum forensium & com-

munium

munium uulgaris haec cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam: ex qua ipſa tamen permulta neſcio; quae tum denique, cum cauſſa aliqua, quae a me dicēda eſt, deſiderat, quaero. quamobrem, niſi forte es iam defeſſus, & ſi tibi non graues ſumus, refer ad illa te, quae ad ipſius orationis laudem ſplendoremq. pertinent: quae ego ex te audire uolui, non ut deſperarem me eloquentiam conſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem. Tum Craſſus, Peruulgatas res requiris, inquit; & tibi non incognitas, Sulpici. quis enim de iſto genere non docuit, non inſtituit, non etiam ſcriptum reliquit? ſed geram morem, & ea dumtaxat, quae mihi nota ſunt, breuiter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos, qui auctores, & inuentores ſunt harum ſane minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis. quorum primum nobis ratio ſimpliciter uidenda eſt, deinde coniunctе. nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis uerbis eſt; alius, qui ex continuatis, coniunctisq. conſtat. Ergo utemur uerbis aut ijs, quae propria ſunt, & certa quaſi uocabula rerum, pene una nata cum rebus ipſis; aut ijs, quae transferuntur, & quae alieno in loco collocantur; aut ijs, quae nouamus, & facimus ipſi. In proprijs eſt igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta, atque obſoleta fugiat, lectis, atque illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam & ſonans ineſſe uideatur. Sed in hoc

uerborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. etiam hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur: in quo non magna laus est, uitare uitium: (quamquam id est magnum) uerum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, uerborum usus & copia bonorum: sed, quid ipse aedificet orator, & in quo adiungat artem, id esse a nobis quaerendum, atque explicandum uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quae orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem, aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca fere, ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iamdiu intermissa; quae sunt poetarum licentiae liberiora, quam nostrae: sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Caelius, Qua tempestate Poenus in Italiam uenit: nec, prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, ut tu soles Catule, Non rebar, aut opinabar: & alia multa, quibus loco positis grandior, atque antiquior oratio saepe uideri solet. Nouantur autem uerba, quae ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt, uel coniungendis uerbis, ut haec:

Tum

» *Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:*

» *Num non uis huius me uersutiloquas malitias? uidetis enim &, uersutiloquas, &, expectorat, ex coniunctione facta esse uerba, non nata: uel saepe sine coniunctione uerba nouantur; ut ille,*

» *Sensus disertus indigenitalis: ut,*

» *Baccarum ubertate incuruescere.*

Tertius ille modus transferendi uerbi late patet; quem necessitas genuit, inopia coacta, & angustijs, post autem delectatio iucunditasq. celebrauit. nam ut uestis frigoris depellendi caussa reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic uerbi translatio instituta est inopiae caussa, frequentata delectationis. nam, gemmare uites, luxuriem esse in herbis, laetas segetes, etiam rustici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi uolumus, eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudo. Ergo hae translationes quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumis. illae paullo audaciores, quae non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid accersunt. quarum ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Silimitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas: quod uerbum in alieno loco tamquam in suo positum, si agnoscitur, delectat; si similes nihil habet, repudiatur.

diatur. Sed ea transferri oportet, quae aut clario rem faciunt rem, ut illa omnia:

„ - Inhorrescit mare;
„ Tenebrae conduplicantur; noctisq. & nimbum
„ occaecat nigror;
„ Flamma inter nubes coruscat; coelum tonitru
„ contremit;
„ Grando mixta imbri largifluo subita praecipi-
„ tans cadit;
„ Vndique omnes uenti erumpunt; saeui exi-
„ stunt turbines;
„ Feruet aestu pelagus.

omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota, siue facti alicuius, siue consilij; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis uerbi similitudine ipsa indicat;

„ Quandoquidem iste circumuestit dictis, sepit
sedulo.

Nonnumquam etiam breuitas translatione conficitur, ut illud, Si telum manu fugit. imprudentia teli emissi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. Atque hoc in genere persaepe mihi admirandum uidetur, quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur uerbis, quam proprijs, & suis. nam si res suum nomen & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per li-

bram agitur, ut in uxore diuortium; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum uerborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. id accidere credo uel quod ingenij specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: uel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neq. tamen aberrat; quae maxima est delectatio: uel quod singulis uerbis res, ac totum simile conficitur: uel quod omnis translatio, quae quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta a ceteris sensibus. illa uero oculorum multo acriora; quae ponunt pene in conspectu animi, quae cernere & uidere non possimus. nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus possimus uti uocabulo, & nomine. unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indidem uerbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo,

„ Coeli ingentes fornices.

quamuis sphaeram in scenam, ut dicitur, attulerit Ennius; tamen in sphaera fornicis similitudo non potest inesse.

„ Viue Vlysses: dum licet,

„ *Oculis postremum lumen radiatum rape.*
non dixit, cape, non pete: haberet uim moram sperantis diutius esse uicturum: sed, rape, hoc uerbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, Dum licet. Deinde uidendum est, ne longe simile sit ductum. Syrtim patrimonij, scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorum, uoraginem potius: facilius enim ad ea, quae uisa, quam ad illa, quae audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam haec uel summa laus est uerbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit; fugienda ea omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. nolo morte dici Africani castratam esse remp. nolo stercus curiae dici Glauciam. quamuis sit simile; tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. nolo esse aut maius, quam res postulet, Tempestas comessationis; aut minus, comessatio tempestatis. nolo esse uerbum angustius id, quod translatum sit, quam illud proprium, ac suum.
„ *Quidnam est, obsecro, quod te adiri abnutas?*
melius esset, uetas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat,
„ *illico istic,*
„ *Ne contagio mea bonis, umbra ue obsit.*
Atque etiam, si uereare, ne paullo durior translatio esse uideatur, mollienda est praeposito saepe uerbo: ut si olim, M. Catone mortuo, pupillum senatum quis relictum diceret; paullo durius: sin,

ut

ut ita dicam, pupillum; aliquanto mitius est. etenim uerecunda debet esse translatio; ut aeducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut praecario, non ui, uenisse uideatur. modus autem nullus est florentior in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat oratini. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

„ - Neque me patiar
„ Iterum ad unum scopulum, & telum classem
„ Achiuum offendere s

atque illud,

„ Eras, erras: nam exultantem te, & praesidentem tibi
„ Repriment ualidae legum habenae, atque imperij insistent iugo.

Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam, ut dixi, transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. etenim ex hoc genere fiunt ea, quae dicuntur aenigmata. non est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione;

„ Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

pro Afris est sumpta Africa. neque factum uerbum est, ut,

,, - *Mare saxifragis undis*; neque transla-
tum, ut,
Mollitur mare; sed ornandi caussa proprium pro-
prio commutatum,
,, *Desine Roma tuos hostes*: -
,, *Testes sunt Campi magni*. -
Grauis est modus in ornatu orationis, & saepe sumendus: ex quo genere haec sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro senatu, campum pro comitijs, togam pro pace, arma ac tela pro bello. Quo item genere & uirtutes, & uitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit; &, Quo auaritia penetrauit; aut, Fides ualuit, Iustitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoq. uerbo res eadem enunciatur, ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut, pro aedificijs, cum parietes, aut tecta dicimus; aut ex toto partem, ut cum unam turmam, aequitatum populi R. dicimus; aut ex uno plures,
,, *At Romanus homo, tamẽ etsi res bene gesta est,*
Corde suo trepidat. -
aut cum ex pluribus intelligitur unum,
,, *Nos sumu' Romani, qui fuimus Rutuli*.
aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sae-

pe

pe etiam uerbo non tam eleganter, quam in transferendo, sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidet'sne esse non uerbi, sed orationis, quae ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? haec autem, quae aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus, atque laus tribus existat ex rebus, si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum, uel coniunctione, uel nouitate, in quo item est auribus consuetudiniq. parcendum; aut translatum, quod maxime tamquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum, quae duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamq. desiderat. Collocationis est componere & struere uerba sic, ut ne ue asper eorum concursus, ne ue hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus, & leuis. In quo lepide, soceri mei persona, lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius:

„ Quam lepide lexis compostae, ut tesserulae, omnes,
„ Arte, pauimento, atque emblemate uermiculato.

quae cum dixisset, in Albutium illudens, ne a me quidem abstinuit:

„ Crassum habeo generum, ne rhetoricotero tu sis. quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uoluit, & ego uellem, melius aliquanto, quam Albutius: uerum in me quidem lusit illo, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quae iunctam orationem efficit, quae cohaerentem, quae lenem, quae aequabiliter fluentem. id assequemini, si uerba extrema cum consequentibus primis ita iungetis, ut ne ue aspere concurrant, ne ue uastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma uerborum; quod iam uereor ne huic Catulo uideatur esse puerile. uersus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam, nobis esse adhibendos putauerunt: interspirationis enim, non defatigationis nostrae, neque librariorum notis, sed uerborum & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse uoluerunt: idq. princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectationis atque aurium caussa, quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates, numeris astringeret. namque haec duo musici, qui erant quondam ijdem poetae, machinati ad uoluptatem sunt, uersum, atque cantum; ut & uerborum numero, & uocum modo delectatione uincerent aurium satietatem. Haec igitur duo, uocis dico moderationem, & uerborum conclusionem, quoad

orationis

orationis seueritas pati possit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est uel maximum, quod, uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est: & tamen eam coniunctionem, sicuti uersum, numerose cadere, & quadrare, & perfici uolumus. neque est ex multis res una, quae magis oratorem ab imperito dicendi ignaroq. distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte determinat; orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur, & astricto, & soluto. nam cum uinxit modis, & forma, relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neque alligata sint, quasi certa aliqua lege uersus; neque ita soluta, ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi consequi posse? non est res tam difficilis, quam necessaria. nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quam oratio. ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac haec etiam soluta uarijs modis, multorumq. generum oratio. non enim sunt alia sermonis, alia contentionis uerba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamq. sumuntur: sed ea nos cum iacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. itaque tum graues sumus,

tum subtiles, tum medium quiddam tenemus. sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idq. ad omnem rationem, & aurium uoluptatem, & animarum motum mutatur, & uertitur. sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea, quae maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum uel dignitatis, uel saepe etiam uenustatis. Incolumitatis, ac salutis omnium caussa uidemus hunc statum esse huius totius mundi, atque naturae, rotundum ut coelum, terraq. ut media sit, eaq. sua ui nutuq. teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signũ, & inde sensim ascendet in diuersam partem: ut luna accessu & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadem spatia quinque stellae dispares motu cursuq. conficiant. haec tantam habent uim, ut paullum immutata cohaerere non possunt; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, uel etiam ceterarum animantium formam, & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamq. formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conseruandamq. naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturam, artesq. uideamus. Quid tam in nauigio necessarium, quam latera,

quam

quam carinae, quam prora, quam puppis, quam antennae, quam uela, quam mali, quam reliqua? quae tamen hanc habent in specie uenustatem, ut non solum salutis, sed etiam uoluptatis caussa inuenta esse uideatur. Columnae & templa, & porticus sustinent, tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolij fastigium illud, & ceterarum aedium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur; utilitatem templi, fastigij dignitas consecuta est: ut, etiam si in caelo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilitatem, ac prope necessitatem suauitas quaedam & lepos consequatur. clausulas enim, atque interpuncta uerborum, animae interclusio, atque angustiae spiritus attulerunt. id inuentum est ita suaue, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus. id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominmm lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio uerborum quae uolui uno spiritu potest. sed hic naturae modus est, artis alius. nam cum sint numeri plures; iambum, & trochaeum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, uester: qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemq.

nostrum:

nostrum: sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. quare primum ad heroum nos dactyli, & anapaesti, & spondei pedem inuitat; in quo impune progredi licet duos dumtaxat pedes, aut paullo plus; ne plane in uersum, aut similitudinem uersuum incidamus. Aliae sunt geminae, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodē illo maxime paeon: qui est duplex: nam aut a longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut haec uerba, definite, incipite, comprimite; aut a breuibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa; sicut illa sunt, domuerant; sonipedes. Atque illi philosopho ordiri placet, a superiore paeone, posteriore finire. est autem paeon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium, & certius, par fere cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: ut,

Quid petā praesidi, aut exequar? quo ue nunc —.

a quo numero exorsus est Fannius, Si Quirites minas illius. hunc ille clausulis aptiorem putat; quas uult longa plerunque syllaba terminari. Neque uero haec tam acrem curam, diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum; quos necessitas cogit, & ipsi numeri, ac modi, sic uerba uersu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo breuius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic & est

uere

uere soluta; non ut fugiat tamen, aut erret; sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quae quidem sit polita, atque facta quodam modo, non astricte, sed remissius numerosam esse oportere. etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur, post anapaestus procerior quidam numerus effloruit; inde ille licentior, & diuitior fluxit dithyrambus; cuius membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et si numerosum est id in omnibus sonis, atque uocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis aequalibus: recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. nam si rudis, & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens: quid est aliud caussae. cur repudietur, nisi quod hominum aures uocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in uoce, non potest. numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & aequalium & saepe uariorum interuallorum percussio numerum conficit: quam in cadentibus guttis, quod interuallis distinguuntur, notare possumus, in amni praecipitante non possumus. quod si continuatio uerborum haec soluta multo est aptior, atque iucundior, si est articulis, membrisq. distincta, quam si continuata, ac producta: uerba illa modificata esse debebunt: quae

si in

si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus. sic enim has orationis conuersiones Graeci nominant. quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut, quod etiam est melius, & iucundius, longiora. Atque haec quidem ab ijs philosophis. quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt. quod eo saepius testificor, ut, auctoribus laudandis, ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim uereor, inquit Crassus, ne haec aut difficiliora istis ad persequendum esse uideantur; aut, quia nou traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas a te haec opera quotidiana, & peruagata exspectare. ista, quae dicis, dici uolumus, neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero, inquit Antonius inueni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello me inuenisse, eloquentem: sed eo te ne laudandi quidem caussa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore uerbo uno meo deminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maxime ornat; ac limat, formanda nobis

ora-

oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur: nec sunt haec rhythmicorum, ac musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conuersiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conuersione uerborum; sed saepe carpenda membris minutioribus oratio est; quae tamen ipsa membra sunt numeris uincienda. Neque uos paeon, aut herous ille conturbet. ipsi occurrent orationi, ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non uocati: consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiae uerbis finiantur, eorumq. uerborum iunctio nascatur a proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & paeone priore, aut cretico, sed uarie distincteq. considat. notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: & si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere; modo ne circuitus ipse uerborum sit aut breuior, quam aures exspectent; aut longior, quam uires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitrabor, quam superiora; quod in his maxime perfectio, atque absolutio iudicatur. nam uersus aeque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacunque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique:

rique: quae quoniam apparent, & intelliguntur, uarianda sunt; ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt fere extremi seruandi, & notandi pedes; si modo non breuiora, & praecisa erunt superiora; quos aut chorios, ut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in paeone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. horum uicissitudines efficient, ut neque ij satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. quod si Antipater ille Sidonius, ille quem tu probe, Catule, meministi, solitus est uersus hexametros, aliosq. uarijs modis, atque numeris fundere ex tempore; tantumq. hominis ingeniosi, ac memoris ualuit exercitatio, ut, cum se mente, ac uoluntate coniecisset in uerbum, uerba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo haec uulgus imperitorum in audiendo notet: cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quaedam est uis, incredibilisq. naturae. omnes enim, tacito quodam sensu, sine ulla arte, aut ratione, quae sint in artibus, ac rationibus recta, ac praua, dijudicant: idq. cum faciunt in picturis, & signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in uerborum, numerorum, uocumq.

cumq. iudicio; quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura uoluit esse expertem. itaque non solum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum etiam numeris, ac uocibus. quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? at in his si paullum modo offensum est, ut aut contractatione breuius fieret, aut productione longius, theatra tuta reclamant. Quid? hoc non idem fit in uocibus? ut a multitudine, & populo non modo cateruae, atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eiiciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in iudicando. ars enim, cum a natura profecta sit, nisi naturam moueat, ac delectet, nihil sane egisse uideatur. nihil est autem tam cognatum mentibus nostris quam numeri, atque uoces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem & ad tristitiam saepe deducimur: quorum illa summa uis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, a Numa rege doctissimo, maioribusq. nostris; ut epularum sollennium fides, ac tibiae, Saliorumq. uersus indicant; maxime autem a Graecia uetere celebrata: quibus utinam, similibusq. de rebus disputari, quam de puerilibus his uerborum translationibus, maluissetis. Verum, ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet,

sic

sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetae non ignoscit, nobis concedit; tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumq. cernunt. itaque illi ueteres, sicut hodie etiam non nullos uidemus, cum circuitum, & quasi orbem uerborum conficere non possent, (nam id quidem nuper uel posse, uel audere coepimus) terna, aut bina, aut non nulli singula etiam uerba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut & illa eßent paria, quae dicerent, & aequalibus interspirationibus uterentur. Exposui fere, ut potui, quae maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude uerborum; dixi de coniunctione eorum; dixi de numero, atque forma. sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quaedam, & tamen teres, & tenuis, & non sine neruis, ac uiribus, & ea, quae particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam uenustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus, debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & uerbis, & sententijs, ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut palaestra, non solum sibi uitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam ut cum uenustate moueantur; sic uerbis quidem ad aptam compositionem, & concedentiam, sententijs uero ad

ro ad grauitatem orationis utatur, ut ij, qui in armorum tractatione uersantur. Formantur autem & uerba, & sententiae pene innumerabiles: quod satis scio notum esse uobis: sed inter conformationem uerborum, & sententiarum hoc interest, quod uerborum tollitur, si uerba mutaris; sententiarum permanet, quibuscunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos, etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atque mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere; ut translatis utamur frequenter, interdumq. factis, raro autem etiam peruetustis: in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atque uerborum. nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, sub aspectum pene subiectio: quae & in exponenda re plurimum ualet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut ijs, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratione poteris, tantum esse uideatur: & huic contraria saepe praecisio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, a praeceptis Caesaris non abhorrens, & ab re non longa digressio:

in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debebit: propositioq. quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum, augendi minuendi ue caussa, ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioq. sententiae suae: tum illa, quae maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio; quae est periucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel ante, uel postquam dixeris, uel cum aliquid a te ipso reijcias: praemunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio; quae est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac uitae imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, saepe autem etiam ad commouendos: personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi; descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio; ante occupatio: tum duo illa, quae maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quaedam libera, atque etiam effrenatior, augendi caussa; iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis a proposito,

to,

to, non ut superior illa digressio; purgatio, conciliatio, laesio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiae. Orationis autem ipsius tamquam armorum est uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio. nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem alias, & paullum immutatum uerbum, atque deflexum: & eiusdem uerbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem uerba impetus, & conclusio; & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quaedam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa quae similiter desinunt, aut quae cadunt similiter, aut quae paribus paria referuntur, aut quae sunt inter se similia. Est etiam gradatio quaedam, & conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circumscriptio. Haec enim sunt fere, atque horum similia uel plu-

ra etiam esse poßunt quae sententijs orationem, uerborumq. confirmationibus illuminent. Quae quidem te, Crasse, uideo, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus & sine exemplis effudisse. Ego uero, inquit Crassus, ne illa quidem, quae supra dixi, noua uobis esse arbitrabar; sed uoluntati uestrum omnium parui. His autem de rebus, sol me ille admonit, ut breuior essem; qui ipse iam praecipitans, me quoque haec praecipitem pene euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa uulgaris; usus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commostrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quod maxime deceat in oratione, uideamus. Quamquam id quidem perspicuum est, non omni caussae, nec auditori, neque personae, neque tempori congruere orationis unum genus. nam & caussae capitis alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices; frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint aetate, honore, auctoritate, debet uideri: tempus,

pus, pacis, an belli; festinationis, an otij. itaque hoc loco nihil sane est, quod praecipi posse uideatur; nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis ijsdem uti fere licebit, alias contentius, alias summissius: omniq. in re posse, quod deceat, facere, artis, & naturae est: scire quid, quandoq. deceat, prudentiae. Sed haec ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur. sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos saepe superare. huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias. quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum uideri solet: qui cum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodijs, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quae erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauissima, & maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? ex quo satis significanit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi,

nisti, quod me puero tantopere ferretur? Quo me miser conferam? quo uertam? in Capitolium ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem ne ut miseram, lamentantemq. uideam, & abiectam? Quae sic ab illo acta esse constabat, oculis, uoce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Haec eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. At sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: sed, ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: uerum, quia animi permotio, quae maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata saepe ita est, ut obscuretur, atque pene obruatur; discutienda sunt ea, quae obscurant, & ea, quae sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam a natura habet uultum, & sonum, & gestum: totumq. corpus hominis, & eius omnis uultus omnesq. uoces, ut nerui in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsae: nam uoces, ut chordae, sunt intentae, quae ad quemque tactum respondeant, acuta, grauis; cita, tarda; magna, parua: quas tamen inter omnes est suo quaeque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum; contractum, diffusum; continenti spiritu, intermisso; fractum, scissum; flexo sono, attenua

tum,

tum, inflatum. nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori, expositi ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens:

" Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
" Manderem natos. - & ea, quae tu dudum, Antoni, protulisti,
" Segregare abs te ausus: &,
" Ecquis hoc animaduerterit? uincite. - & Atreus fere totus. Aliud miseratio ac maeror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce;
" Quo nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
" Domum paternam ne? an ne ad Pelidae filias? & illa,
" O pater, o patria, o Priami domus. & quae sequuntur:
" Haec omnia uidi inflammari,
" Priamo ui uitam euitari.

Aliud metus, demissum, & haesitans, & abiectum:

" Multimodis sum circumuentus, morbo, exsilio, atque inopia:
" Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:
" Alter terribilem minitatur uitae cruciatum, & necem:

„ *Quae, nemo est tam firmo ingenio, & tanta*
„ *confidentia,*
„ *Quin refugiat timido sanguen, atque exalbe-*
„ *scat metu.*

Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:

„ *Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit:*
„ *Iterum iam aggreditur me, & quietum exsu-*
„ *scitat:*
„ *Maior mihi moles, maius miscendum est ma-*
„ *lum;*
„ *Qui illius acerbum cor contundam, & com-*
„ *primam.*

Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum:

„ *Sed mihi tum detulit coronam ob collocandas*
„ *nuptias,*
„ *Tibi ferebat: tum simulabat sese alteri dare,*
„ *Tum ad te ludibunda docte & delicate detulit.*

Aliud molestia, sine commiseratione graue quidam, & uno pressu ac sono obductum:

„ *Qua tempestate Paris Helenam innuptis iun-*
„ *xit nuptijs,*
„ *Ego tum grauida expletis iam fere ad parien-*
„ *dum mensibus:*
per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem,

rem, & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione, hac forti, ac uirili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palestra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba, non exprimens: brachium procerius proiectum, quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum. quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. animi est enim omnis actio; & imago animi uultus est, indices oculi. nam haec est una pars corporis, quae, quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes possit efficere. neque uero est quisquam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dicit actorem auersum solitum esse dicere; qui in agendo, contuens aliquid, pronunciaret. quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species; ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. oculos autem natura nobis, ut equo & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit, quare in hac nostra actione secundum

uocem uultus ualet: is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quae sunt actionis, inest quaedam uis a natura data: quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac denique barbari maxime commouentur. uerba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguae societate coniunctus est: sententiae saepe acutae non acutorum hominum sensus praeteruolant: actio, quae prae se motum animi fert, omnes mouet: ijsdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos ijsdem notis & in alijs agnoscunt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam sine dubio partem uox obtinet: quae primum est optanda nobis; deinde, quaecunque erit, ea tuenda. de quo illud iam nihil ad hoc praecipiendi genus, quemadmodum uoci seruiatur: equidem magnopere censeo seruiendum. sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quod ut dixi paullo ante, plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. nam ad uocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, & uarietate, & commutatione aptius? itaque idem Gracchus. quod potes audire, Catule, ex Licinio cliente tuo, litterato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte

culte post ipsum cum concinaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum. quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & saepe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. Ego uero, inquit Crassus: ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in rep. esse delapsos. quamquam ea tela texitur; & ea in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur; ut eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit. Crasse, Iulius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer; cuius ego nondum plane rationem intelligo. In omni uoce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique uoci. huc gradatim ascendere uocem. utile, & suaue est. nam a principio clamare, agreste quiddam est: & illud idem ad firmandum est uocem salutare. deinde est quiddam contentionis extremum; quod tamen inferius est, quam acutissimus clamor; quo te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione reuocabit. est item contra quiddam in remissione grauissimum, quo tamquam sonorum gradibus descenditur. haec uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus & se tuebitur, & actionis afferet suauitatem: sed fistulatorem domi relinquetis: sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quae potui, non ut uolui, sed ut

me

me temporis angustiae coegerunt. scitum est enim, caussam conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum iudicare, ita diuinitus, ut non a Graecis didicisse, sed eos ipsos haec docere posse uideare. me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo. ac uellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis, inquit? ego uero esse iam iudico, & tum iudicaui, cum, me consule, in senatu caussam defendit Africae; nuperq. etiam magis, cum pro Bithyniae rege dixit. quamobrem recte uides, Catule: nihil enim isti adolescenti neque a natura, neque a doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpici uigilandum, ac laborandum. non enim ille mediocri orator uestrae quasi succrescit aetati, sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quamquam faueo: tamen illum aetati suae praestare cupio: uobis uero illum tanto minorem praecurrere, uix honestum est. Sed iam surgamus, inquit; nosq. curemus; & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros curamq. laxemus.

M. TVLLII. CICERONIS DE. CLARIS. ORATORIBVS LIBER. QVI. DICITVR BRVTVS.

CVM e Cilicia decedens Rhodum ueniſsē; & eo mihi de Q. Hortenſii morte eſſet allatum; opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. nam &, amico amiſſo, cum conſuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum uidebam: & interitu talis auguris dignitatem noſtri collegij deminutam dolebam. qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium, recordabar; in quo iuratus iudicium dignitatis meae fecerat; & inauguratum ab eodem; ex quo augurum inſtitutis in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam moleſtiam, quod; magna ſapientium ciuium bonorumq. penuria, uir egregius, coniunctiſſimusq. mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſimo reip. tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiae ſuae triſte nobis deſiderium reliquerat: dolebamque, quod non, ut plerique putabant, aduerſarium, aut obtrectatorem laudum mearum, ſed ſocium potius, & conſortem glorioſi laboris amiſeram. etenim, ſi in leniorum artium ſtudio memoriae proditum eſt, poetas nobiles poetarum

aequalium

aequalium morte diluiſſe: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quam omnino aduerſarium non habere? cum praeſertim non modo numquam ſit aut illius a me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contra ſemper alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo. ſed quoniam, perpetua quadam felicitate uſus, ille ceſſit e uita, ſuo magis, quam ſuorum ciuium tempore; & tum occidit, cum lugere facilius remp. poſſet, ſi uiueret, quam iuuare; uixitq. tamdiu, quam licuit in ciuitate bene beateq, uiuere: noſtro incommodo detrimentoque, ſi eſt ita neceſſe, doleamus; illius uero mortis opportunitatem beneuolentia potius, quam miſericordia proſequamur; ut, quotieſcunque de clariſſimo & beatiſſimo uiro cogitemus, illum potius, quam noſmet ipos, diligere uideamur. nam ſi id dolemus, quod eo iam frui nobis non licet: noſtrum eſt id malum: quod modice feramus; ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam utilitatem referre uideamur. ſin, tamquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: ſummam eius felicitatem non ſatis grato animo interpretamur. etenim ſi uiueret Q. Hortenſius, cetera fortaſſe deſideraret una cum reliquis bonis & fortibus ciuibus; hunc autem aut praeter ceteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cum forum populi R. quod fuiſſet quaſi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & Romanis Graecisq.

cisq. auribus digna spoliatum, atque orbatum uideret. equidem angor animi, non consilij, non ingenij, non auctoritatis armis egere remp. quae didiceram tractare, quibusq. me assuefeceram, quaeque erant propria cum praestantis in rep. uiri, tum bene moratae & bene constitutae ciuitatis. quodsi fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum ciuium boni ciuis auctoritas & oratio; tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. ita nobismet ipsis accidit, ut, quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus; quod, quo tempore aetas nostra, perfuncta rebus amplissimis, tamquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque desidiae, sed otij moderati, atque honesti; cumq. ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetq. suam quandam maturitatem, & quasi senectutem; tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. itaque ij mihi uidentur fortunate beateq. uixisse, cum in ceteris ciuitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate, rerumq. gestarum gloria, tum etiam sapientiae laude perfrui licuit. quorum memoria & recordatio in maximis nostris grauissimisq. curis iucunda sane fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. nam cum inambularem in xysto, & essem otiosus domi; Marcus ad me

Brutus,

Brutus, ut consueuerat, cum T. Pomponio uenerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaque iucundi, ut eorum aspectu omnis, quae me angebat, de rep. cura consederit. quos postquam salutaui, Quid uos, inquam, Brute, & Attice nunc, quid tandem noui? Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo uenimus, ut de rep. esset silentium, & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. Vos uero, inquam, Attice & praesentem me cura leuatis; & absenti magna solatia dedistis: nam uestris primum litteris recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi uisus est & monere te prudenter, & consolari amicissime. Recte, inquam, est uisus: nam me istis scito litteris ex diuturna perturbatione totius ualetudinis tamquam ad aspiciendam lucem esse reuocatum. atque ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam proelio populus se Romanus erexit; posteaq. prosperae res deinceps multae consecutae sunt: sic, post rerum nostrarum, & communium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod uellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe; & capio magnum fructum, siquidem,

quidem, quod uolui, tanta in re consecutus sum: sed scire cupio, quae te Attici litterae delectaue rint. Istae uero, inquam, Brute non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem at tulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam praeclarum litterarum fuit?

An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, qui me hic affatus, quasi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breuiter, & ut mihi quidem uisum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus: Optatissimum mihi quidem est: quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut tanto usui posset esse? Ille uero & noua, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia uiderem: quae cum studiose tractare coepissem; ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit; admonuitq. Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teq. remunerandum, si non pari, at grato tamen munere. quamquam illud Hesiodium laudatur a doctis quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar; sed rem ipsam nondum posse uideor: idq. ut ignoscas, a te peto.

X nec

nec enim ex nouis, ut agricolae solent, fructibus est unde tibi reddam quod accepi; sic omnis foetus repreßus, exustusq. flos siti ueteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pene solis patuit, obstructus est. seremus igitur aliquid tamquam in inculto, & derelicto solo: quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere poßimus largitatem tui muneris: modo idem noster animus efficere poßit, quod ager; qui cum multos annos quieuit, uberiores efferre fruges solet. Tum ille: Ego uero & exspectabo ea, quae polliceris; neque exigam, nisi tuo commodo: & erunt mihi pergrata, si solueris. Mihi quoque, inquit Brutus, & exspectanda sunt ea, quae Attico polliceris. etsi fortasse ego a te huius uoluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero, inquam, tibi ego Brute non soluam, nisi prius a te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petito sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausus sim. nam hunc, qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed aßiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego uero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. uideor enim iam te ausus esse appellare: quoniam longo interuallo modo primũ animaduerti paullo te hilariorem. itaque quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum pro

feßus

fessus est; quod huic debes, ego a te peto. Quid nam id, inquam? Vt scribas, inquit, aliquid: iampridem enim conticuerunt tuae litterae. nam, ut illos de rep. libros edidisti, nihil a te sane po stea accepimus; eisq. nosmet ipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulsi, at que incensi sumus. sed illa, cum poteris: atque, ut possis, rogo. nunc uero, inquit, si es animo ua cuo, expone nobis quod quaerimus. Quidnam est id, inquam? Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse coepissent, qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, uel nostrum potius, detulissem; magnopere hic audire se uelle dixit. itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse uacuum. quare, si tibi est commodum, ede illa, quae coeperas, & Bruto, & mihi. Ego uero, inquam, si potuero, faciam uobis satis. Poteris: inquit: relaxa modo paullum animum, aut sane, si potes, libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi; ductus est sermo, quod erat a me men tio facta, caussam Deiotari, fidelissimi atque opti mi regis, ornatissime & copiosissime a Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem; teq. Bruti dolentem ui cem, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & saepe facio. nam mihi, Brute, in te intuenti, crebro in mentem uenit uereri, ecquodnam curriculum ali

quando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. cum enim in maximis caussis uersatus esses; & cum tibi aetas nostra iam cederet, fascesq. summitteret; subito in ciuitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Ceterarum rerum caussa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria quam studium ipsum, exercitatioq. delectat: quod mihi nulla res eripiet, te praesertim tam studioso. etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. quare qui eloquentiae uere dat operam, dat prudentiae: qua ne maximis quidem in bellis aeque animo carere quisquam potest. Praeclare, inquam, Brute, dicis: eoq. magis iste dicendi laude delector, quod cetera, quae sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet; eloquentem neminem uideo factum esse uictoria. sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si uidetur, agamus. Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus.

HIC *ego. Laudare igitur eloquentiam, &, quanta uis sit eius, expromere, quantumq. ijs, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. hoc uero sine ulla dubitatione confirmauerim; siue*

ue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem unam esse omnium difficillimam. quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquaeque est ars ipsa magna per sese. quare quinque artium concursus maximarum quantam uim, quantamq. difficultatem habeat, existimari potest. testis est Graecia: quae cum eloquentiae studio sit incensa, iamdiuq. excellat in ea, praestetq. ceteris, tamen omnes artes uetustiores habet, & multo ante non inuentas solum, sed etiam perfectas, quam haec est Graecis elaborata dicendi uis, atque copia. in quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenae tuae: qua in urbe primum se orator extulit, primumq. etiam monumentis & litteris oratio est coepta mandari. tamen ante Periclem, cuius scripta quaedam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, littera nulla est, quae quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse uideatur. quamquam opinio est, & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paullo seniorem etiam Solonem, posteaq. Clisthenem, multum, ut temporibus illis, ualuisse dicendo. post hanc aetatem aliquot annis, ut ex Attici monumentis potest perspici, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia praestitisse. post Pericles; qui cum floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit laude clarissimus.

Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem ciuem, ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe. huic aetati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes. quibus temporibus quod dicendi genus uiguerit, ex Thucydidis ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maxime poteſt. grandes erant uerbis, crebri ſententijs, compreſſione rerum breues, & ob eam ipſam cauſſam interdum ſubobſcuri. ſed, ut intellectum eſt, quantam uim haberet accurata, & facta quodam modo oratio; tum etiam magiſtri dicendi multi ſubito extiterunt; tum Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Elaeus in honore magno fuit; alijq. multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur, arrogantibus ſane uerbis, quemadmodum cauſſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſit. ijs oppoſuit ſeſe Socrates: qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat, uir is, cuius ex uberrimis ſermonibus extiterunt doctiſſimi uiri: primumq. tum philoſophia, non illa de natura, quae fuerat antiquior, ſed haec, in qua de bonis rebus, & malis, deq. hominum uita, & moribus diſputatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod propoſuimus, abhorret; philoſophos aliud in tempus reijciamus; ad oratores, a quibus digreſſi ſumus, reuertamur. Extitit igitur iam ſenibus illis, quos paullo ante diximus, Iſocrates, cuius domus cunctae Grae-

ciae quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quam quam forensi luce caruit, intraq. parietes aluit eã gloriam, quam nemo quidem meo iudicio est postea consecutus. is & ipse scripsit multa praeclare, & docuit alios: & cum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere seruari. ante hunc enim uerborum quasi structura, & quaedam ad numerum conclusio nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam: quae forsitan laus sit: ueruntamen natura magis, tum casu non numquam, quam aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. ipsa enim natura circumscriptione quadam uerborum comprehendit, concluditq. sententiam. quae cum aptis constricta uerbis est, cadit etiam plerunque numerose. nam & aures ipsae, quid plenum, quid inane sit, iudicant: & spiritu, quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in caussis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans: quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris. nihil acute inueniri potuit in eius caussis, quas scripsit, nihil, ut ita dicam, subdole, nihil

uersute, quod ille non uiderit: nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, alijq. plures. haec enim aetas effudit hanc copiam: &, ut opinio mea fert succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc aetatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palaestra: itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat: processerat enim in solem, & pu'uerem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculis. hic primus inflexit orationem; & eam mollem, teneramq. reddidit; & suauis, sicut fuit, uideri maluit, quam grauis, sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret; tantum ut memoriam concinnitatis suae, non, quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus. Vides ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? siquidem ante Solonis aetatem & Pisistrati de nullo, ut

lo, ut

lo, ut diserto, memoriae proditum est. at hi quidem, ut populi R. aetas est, senes; ut Atheniensium saecula numerantur, adolescentes debent uideri. nam etsi Ser. Tullio regnante uiguerunt: tamen multo diutius Athenae iam erant, quam est Roma ad hodiernum diem. nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum suauitatem; nisi iam tum esset honos eloquentiae: neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedaemoniorum adstricta legibus. sed studium eius generis, maiorq. uis agnoscitur in Pisistrato denique. hunc proximo saeculo Themistocles insecutus est, ut apud nos perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane uetus: fuit enim regnante iam Graecia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisq. fortuna clarorum uirorum: siquidem uterque, cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria se ad hostes contulit, conatumq. iracundiae suae morte sedauit. nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano:

riolano : concede tamen ; ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, Tuo uero, inquit, arbitratu : quoniam quidem concessum est rhetoribus & metiri in historijs, ut aliquid dicere possint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocles finxit. nam quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusq. uir, & paullo aetate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clam humatum ; addiditq. fuisse suspicionem, ueneno sibi consciuisse mortem ; hunc isti aiunt, cum taurum immolauisset, excepisse sanguinem patera, &, eo poto, mortuum concidisse. hanc enim mortem rhetorice & tragice ornare potuerunt : illa mors uulgaris nullam praebebat materiem ad ornatum. quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria, & Coriolano; pateram quoque a me sumas licet. praebebo etiam hostiam ; ut Coriolanus sit plane alter Themistocles. Sit sane, inquam, ut lubet, de isto : & ego cautius posthac historiam attingam te audiente ; quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. sed tum ferre Pericles, Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam : quae quamquam tum nulla erat dicendi ; tamen, ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abstrusisq. rebus ad caussas forenses popularesq. facile traduxerat. huius suauitate maxime hi-

laratae

laratae sunt Athenae, huius ubertatem & copiam admiratae, eiusdem uim dicendi terroremq. timuerunt. haec igitur aetas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. nec enim in constituentibus remp. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis nasci cupiditas dicendi solet. pacis est comes, otijq. socia, & iam bene constitutae ciuitatis quasi alumna quaedam eloquentia. itaque ait Aristoteles, cum, sublatis in Sicilia tyrannis, res priuatae longo interuallo iudicijs repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, & controuersa natura, artem & praecepta Siculos Coracem & Tisiam con scripsisse: nam antea neminem solitum uia, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerosque dicere; scriptasq. fuisse & paratas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc cõmunes appellantur loci: quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes uituperationesq. conscripsisset; quod iudicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, uituperandoq. rursus affligere: huic Antiphontem Rhamnusium similia quaedam habuisse conscripta: quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis caussam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides: nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum

scri-

ſcribere alijs coepiſſe, artem remouiſſe. ſimiliter Iſocratem primo artem dicendi eſſe negauiſſe: ſcribere autem alijs ſolitum orationes, quibus in iudicijs uterentur: ſed, cum ex eo, quia quaſi committeret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur, ſaepe ipſe in iudicium uocaretur, orationes alijs deſtitiſſe ſcribere, totumq. ſe ad artes componendas tranſtuliſſe. Et Graeciae quidem oratorum partus, atque fontes uides, ad noſtrorum annalium rationem ueteres, ad ipſorum ſane recentes. nam, ante quam delectata eſt Athenienſium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domeſticis, & in bellicis rebus effecerat. hoc autem ſtudium non erat commune Graeciae, ſed proprium Athenarum. quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda, docto homine, ſuſpicari libet. Lacedaemonium uero uſque ad hoc tempus audiui fuiſſe neminem. Menelaum ipſum dulcem illum quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. breuitas autem laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in uniuerſa eloquentia laudem non habet. at uero extra Graeciam magna dicendi ſtudia fuerunt; maximiq. huic laudi habiti honores illuſtre oratorum nomen reddiderunt. nam, ut ſemel e Piraeeo eloquentia euecta eſt, omnes peragrauit inſulas, atque ita peregrinata tota Aſia eſt, ut ſe externis oblineret moribus

ribus, omnemq. illam salubritatem Atticae dictionis, quasi sanitatem, perderet, ac loqui pene dedisceret. hinc Asiatici oratores, non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes: Rhodij saniores, & Atticorum similiores. Sed de Graecis hactenus: etenim haec ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tum Brutus, ista uero, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe mihi fuerint, neque solum non longa, sed etiam breuiora, quam uellem. Optime, inquam: sed ueniamus ad nostros: de quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto, illi nobilitatis uestrae principi, defuisse? qui de matre suauianda ex oraculo Apollinis tam acute arguteq. coniecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiae texerit; qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit; ciuitatemq. perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus, iudicijsq. deuinxerit; qui collegae suo imperium abrogauerit, ut e ciuitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item, paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eumq. montem, qui Sacer appellatus est, occupauisset, M. Valerium dictatorem dicen

do sedauisse discordias, eiq. ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam caussam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiam plebem in patres incitatam legibus & concionibus suis mitigauerit. Possumus App. Claudium suspicari disertum, quia senatū iam iam inclinatū a Pyrrhi pace reuocauerit: possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentarijs longe plurimum ingenio ualuisse uideatur: Man. Curium, quod is tribunus pl. interrege Appio Caeco, diserto homine comitia contra leges habente, cum de plebe consulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit: quod fuerit permagnum, nondum lege Moenia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillij ingenio suspicari: qui cum consul esset, eodemq. tempore sacrificium publicum cum laena faceret, quod erat flamen Cartentalis; plebis contra patres concitatione & seditione nunciata, ut erat laena amictus, ita uenit in concionem, seditionēq. cum auctoritate, tum oratione sedauit. sed eos oratores habitos eße, aut omnino tum ullum eloquentiae praemium fuisse, nihil sane mihi legisse uideor; tantummodo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus pl. legem da agro Gallico & Piceno uiritim

diui-

diuidendo tulerit, qui consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum ualuisse dicendo. Quinctus etiam Maximus Varrucosus orator habitus est temporibus illis; & Q. Metellus is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit. Quem uero extet, & de quo sit memoriae proditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiae est auctor, & idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius; praesertim cum & ipse eum audierit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiae caussa esse mentitum. est igitur sic apud illum in nouo, ut opinor, annali:

" Additur orator Cornelius suauiloquenti
" Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
" Marci filius. - & *oratorem appellat; & suauiloquentiam tribuit: quae nunc quidem non-tam est in plerisque: latrant enim iam quidem oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiae certe maxima:*

" - ductis ollis popularibus olim,
" Qui tum uiuebant homines, atque aeuum agebant,
" Flos delibatus populi, -

probauero: ut enim hominis ingenium, sic ingenij ipsius lumen eloquentia: qua uirum excellentem praeclare tum illi homines florem populi esse dixerunt:

" - Suadaeq. medulla.

πειθὼ

πειθὼ quam uocant Graeci, cuius effector est ora tor, hanc suadam appellauit Ennius. eius autem Cethegum medullam fuisse uult, ut, quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, hu ius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, quaestorq. his consulibus M. Cato, modo plane, annis C X L *ante me consulem: & id ipsum nisi unius esset Ennij testimonio cognitum, hunc uetustas, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset. illius autem aeta tis qui sermo fuerit, ex Naeuianis scriptis intelligi potest. his enim consulibus, ut in ueteribus commentarijs scriptum est, Naeuius est mortuus. quamquam Varro noster, diligentissimus inuestigator antiquitatis, putat in hoc erratum, uitamq. Naeuij producit longius. nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, uiginti annis post illos, quos ante dixi, consulibus mortuus est, Catone censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est aetate Cato, qui annis* I X *post eum fuit consul. eum nos ut perueterem habemus, qui L. Marcio, Man. Manlio cos. mortuus est, annis* L X X X V I *ipsis ante me consulem. nec uero habeo quemquã antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem. nisi si quem Appij Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho, & non nullae mortuorum laudatio nes forte delectant. & hercules hae quidem extant. ipse enim familiae sua quasi ornamenta ac*

monumenta

monumenta seruabant, & ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt; falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & a plebe transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus; ut, si ego me a Man. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Ser. Sulpicio consul anno decimo post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multae fere sunt, quam Attici Lysiae; cuius arbitror plurimas esse. est enim Atticus; quoniam certe Athenis est & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere: quamquam Timaeus eum quasi Licinia & Mucia lege repetit Syracusas: & quodam modo est non nulla in ijs etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegantes, faceti, breues: sed ille Graecus ab omni laude felicior. habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates consectentur: quos, ualetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat. quamquam in Lysia sunt saepe etiam lacerti, sic, ut eo fieri nihil possit ualentius. uerum est certe genere toto strigosior. sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Catonem uero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc

sunt, legit? aut quis nouit omnino? at quem uirum, dij boni. mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quaerimus. quis illo grauior in laudando? acerbior in uitupe rando? in sententijs argutior? in docendo edisseren doq. subtilior? refertae sunt orationes amplius cẽtum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim, & legerim, & uerbis, & rebus illustribus. licet ex ijs eligant ea, quae notatione & laude digna sint: omnes oratoriae uirtutes in eis reperientur. Iam uero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiae non habent? amatores huic desunt, sicuti multis iam ante saeculis & Philisto Syracusio, & ipsi Thucydidi. nam, ut horum concisis sententijs, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine oratio nis suae; quod idem Lysiae Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit haec posteriorum quasi exaggerata altius oratio. sed & in nostris inscitia est; quod ij ipsi, qui in Graecis antiquitate delectantur, eaq. subtilitate, quam Atticam appel lant, hanc in Catone non nouerunt. quid enim? Hyperidae uolunt esse, & Lysiae. laudo: sed cur no lunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id quidem: atque utinam imitaren tur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem: gratũ est tamen, quod uolunt. cur igitur Lysias, & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? An

tiquior

tiquior est huius sermo, & quaedam horridiora uerba. Ita enim tum loquebantur. id muta; quod tum ille non potuit: & adde numeros, ut aptior sit oratio: ipsa uerba compone, & quasi coagmenta; quod ne Graeci quidem ueteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Graeci putant, si uerborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους; & sententiarum orationisq. formis, quae uocant σχήματα: non uerisimile est, quam sit in utroque genere & creber, & distinctus Cato. nec uero ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, & quaerendum esse aliquid perfectius; quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem uetus; ut nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius, sed maiore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, uersatur antiquitas. quis enim eorum, qui haec minora animaduertunt, non intelligit Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur ueritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi. nondum Myronis satis ad ueritatem adducta, iam tamen quae non dubites pulchra dicere. pulchriora etiam Polycleti, & iam plane perfecta, ut mihi quidem uideri solent. Similis in pictura ratio est: in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quam quattuor coloribus, formas, & lineamenta lau(damus. at in Aetione, Nicomacho, Protogene,

Apelle iam perfecta sunt omnia: & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. nihil est enim simul & inuentum, & perfectum. nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae: quod ex eis carminibus intelligi potest, quae apud illum & in Phaeacum, & in procorum epulis canuntur. quid, nostri ueteres uersus ubi sunt?

Quos olim Fauni, uatesq. canebant,
Cúm neque musarum scopulos:
Nec dicti studiosus erat.
Ante hunc.

ait ipse de se, nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet. nam & Odyssea Latina est, sic, tamquam opus aliquod Daedali: & Liuianae fabulae, non satis dignae, quae iterum legantur. atque hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Caeci filio & M. Tuditano cos. docuit, anno ipso ante, quam natus est Ennius. post Romam conditam autem quartodecimo & quingentesimó, ut hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. Attius autem a Q. Maximo, quinctum consule, captum Tarento scripsit Liuium, annis XXX post, quam eum fabulam docuisse & Atticus scribit, & nos in antiquis commentarijs inuenimus: docuisse autem fabulam annis post XI, Cn. Cornelio, Q. Minutio cos. ludis Iuuentutis, quos Salinator Senensi proelio uouerat. in quo tantus error At-

tij fuit, ut his consulibus XL *annos natus Ennius fuerit: cui si aequalis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ij, qui multas docuerant ante hos consules, & Plautus, & Naeuius. Haec si minus apta uidentur huic sermoni Brute, Attico assigna, qui me inflammauit studio illustrium hominum aetates & tempora persequendi. Ego uero, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum: & ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere aetatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Recte, inquam, Brute intelligis. atque utinam extarent illa carmina, quae multis saeculis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis conuiuis de clarorum uirorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato. tamen illius, quem in uatibus, & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sane, ut est certe perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum, acerrimum bellum reliquisset. sed ipse dicit, cur id faciat:*

" *Scripsere, inquit, alij rem*
" *Versibus:*

Et luculente quidem scripserunt, etiam si minus, quam tu, polite. nec uero tibi aliter uideri debet: quia Naeuio uel sumpsisti multa, si fateris; uel, si negas surripuisti. Cum hoc Catone

grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionem a Paullo adoptauit, si corpore ualuisset, in primis habitus esset disertus. indicant cum oratiunculae, tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissime. Numeroq. eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem C. Sulpicius Gallus; qui maxime omnium nobilium Graecis litteris studuit; isq. & oratorum numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. iam enim erat unctior quaedam splendidiorq. consuetudo loquendi. nam, hoc praetore ludos Apollini faciente, cum Thyestem fabulam docuisset, Q. Marcio, C. Seruilio cos. mortem obijt Ennius. Erat ijsdem temporibus Ti. Gracchus P. F. qui bis consul, & censor fuit: cuius est oratio Graeca apud Rhodios: quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis consul, & censor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius, qui sacra acceperit, filium. dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo consul fuit; Q. Nobiliorem, M. filium, iam patrio instituto deditum studio litterarum; qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia

tolia militauerat, ciuitate donauit, cum III uir coloniam deduxisset. & T. Annium Luscum, huius Q. Fuluij collegam, non disertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paullus, Africani pater, personam principis ciuis facile dicendo tuebatur. At uero, etiam tum Catone uiuo, qui annos quinque & LXXX. natus excessit e uita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum summa contentione dixisset, quam etiam orationem scriptam reliquit; sed, uiuo Catone, minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. nam & A. Albinus, is, qui Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, & litteratus, & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & una Ser. Fabius Pictor, & iuris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus. Quinctusq. Fabius Labeo fuit ornatus ijsdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quattuor filij consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano: cuius & aliae sunt orationes, & contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fannij annalibus. Tum ipse L. Cotta ueterator habitus. Sed C. Laelius & P. Africanus in primis eloquentes: quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingenijs oratorum potest. sed inter hos, aetate paullum his antecedens, sine controuersia Ser. Galba eloquentia praestitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, & qua

si legitima opera tractauit, ut egrederetur a proposito ornandi caussa, ut delectaret animos; ut permoueret, ut augeret rem. ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. sed nescio quo modo huius, quem constat eloquentia praestitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Laelij, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exaruerunt, uix iam ut appareant De ipsius Laelij, & Scipionis ingenio, quamquam ea est iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Laelio illustrior. at oratio Laelij de collegijs non melior, quam de multis quam uoles Scipionis: non quo illa Laelij quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius: sed multo tamen uetustior, & horridior ille, quam Scipio: &, cum sint in dicendo uariae uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiam uti paullo magis priscis Laelius. sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. nam, ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest: in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Laelium. sic ingenij, litterarum, eloquentiae, sapientiae denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Laelio. nec mihi ceterorum iudicio solum uidetur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent

in

in suum cuique tribuendo memoria teneo, Smyrnae me ex P. Rutilio Rufo audisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex S. C. P. Scipio & D. Brutus, ut opinor, consules de re atroci magnaq. quaererent. nam, cum in silua Scantia facta caedes esset, notiq. homines interfecti; insimulareturq. familia, partim etiam liberi societatis eius, quae picarias de P. Cornelio, L. Mummio censoribus redemisset; decreuisse senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent consules: caussam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterq. dixisse Laelium: cum consules, re audita, Amplius, de consilij sententia pronunciauissent, paucis interpositis diebus iterum Laelium multo diligentius, meliusq. dixisse: iterumq. eodem modo a consulibus rem esse prolatam: tũ Laelium, cum eum socij domũ reduxissent, egissentq. gratias, &, ne defatigaretur, orauissent, locutum esse ita: se, quae fecisset, honoris eorum caußa, studiose accurateq. fecisse, sed se arbitrari caussam illam Ser. Galba, quod is in dicendo fortior, acriorq. esset, grauius, & uehementius posse defendi: itaque auctoritate C. Laelij publicanos caussam detulisse ad Galbam: illum autem, quod ei uiro succedendum esset, uerecunde, & dubitanter recepisse: unum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda caußa, componendaq. posuisse: &, cum cognitionis dies esset; & ipse

Rutilius

Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane uenisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nunciatum esset consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum seruis litte-
* *ratis fuisse, quorum alind dictare eodem a tempore solitus esset: interim, cum esset ei nunciatum, tumpus esse, exisse in aedes eo colore, & ijs oculis, ut egisse caussam, non commentatum putares. addebat etiam, idq. ad rem pertinere putabat, scriptores illos male multatos exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando uehementem, atque incensum fuisse. quid multa? magna exspectatione, plurimis audientibus, coram ipso Laelio, sic illam caussam, tanta ui tantaq. grauitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio praeteriretur: itaque, multis querellis, multaq. miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quaestione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duae summae sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum, altera grauiter agendi ad animos audientium permouendos; multoq. plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quam ille, qui doceat; elegantiam in Laelio, uim in Galba fuisse. quae quidem uis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis a Ser. Galba praetore contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis,*

L. Libo-

L. Libone, tribuno pl. populum, incitante, & rogationem in Galbam priuilegij similem ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato, legem suadens, in Galbam multa dixit; quam orationem in Origines suas retulit; paucis ante quam mortuus est an diebus, an mensibus? tum igitur recusans Galba pro sese, & populi R. fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat: cuius orbitas, & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isq. se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem uideo fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum haec dixissem, & paullum interquieuissem, Quid igitur, inquit, est caussae, Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, inquam, Brute, caussa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem; pleraeque enim scribuntur orationes habitae iam, non ut habeantur: alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio; memoriam autem in posterum ingenij sui non desiderant, cum se putant

satis

satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamq. etiam maiorem uisum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non uenerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerunque contigit, ut ipsi Galbae: quem fortasse uis non ingenij solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatq. ut & incitata, & grauis, & uehemens esset oratio: dein, cum otiosus stylum prehenderat, motusq. omnis animi, tamquam uentus, hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod ijs, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet: propterea quod prudentia numquam deficit oratorem; qua ille utens, eodem modo possit & dicere, & scribere: ardor animi non semper adest: isq. cum consedit, omnis illa uis, & quasi flamma oratoris extinguitur. hanc igitur ob caussam uidetur Laelij mens spirare etiam in scriptis, Galbae autem uis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummij fratres, quorum extant amborum orationes; simplex quidem Lucius, & antiquus, Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multae sunt Sp. Albini orationes. sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum; quos aliquo uideo in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indisertus fuit: C. uero filius

lius

lius eius disertus. Caiusq. Tuditanus cum omni uita atque uictu excultus, atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemq. in genere est habitus is, qui, iniuria accepta, fregit Ti. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis constantissimus, M. Octauius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paullo minor natu, & summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. hoc in oratore Latino primum mihi uidetur & lenitas apparuisse illa Graecorum, & uerborum comprehensio, etiam artifex, ut ita dicam, stylus. hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi, & prope aequales, C. Carbo, & Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit; qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo non liberalitate ut alij, sed ipsa tristitia, & seueritate popularis: cuius quidem legi tabellariae M. Antius Briso tribunus pl. diu restitit; M. Lepido consule adiuuante. eaq. res P. Africano uituperationi fuit, quod eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Caepiones multum clientes consilio, & lingua, plus auctoritate tamen, &

gratia

gratia subleuabant: sed Publij sunt scripta nec nimis extenuata, (quamquam ueterum est similis) & plena prudentiae. P. Craßum ualde probatum oratorem iisdem fere temporibus accepimus; qui & ingenio ualuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. nam & cum summo illo oratore Ser. Galba, cuius Caio filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat: &, cum esset P. Mucij filius, fratremq. haberet P. Scaeuolam, domi ius ciuile cognouerat. in eo industriam constat summam fuisse, maximamq. gratiam; cum & consuleretur plurimum, & diceret. Horum aetatibus adiuncti duo C. Fannij, Caij Marci filij, fuerunt: quorum Caij filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de socijs & nomine Latino contra Gracchum reliquit sane & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? est'ne ista Fannij? nam uaria opinio pueris nobis erat. alij a C. Persio, litterato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat ualde doctum esse Lucilius: alij moltos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego, Audiui equidem ista, inquam, de maioribus natu; sed numquam sum adductus, ut crederem: eamq. suspicionem propter hanc caussam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem uel optima esset, illo quidem tempore, orationum omnium. sed nec eiusmodi est, ut a pluribus confusa uideatur, unus

enim

enim sonus est totius orationis, & idem stylus: nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris obiecisset; praesertim cum Fannius numquam sit habitus elinguis. nam & caussas defensitauit: & tribunatus eius, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M.F.C. Laelij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior, is soceri instituto; quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim cum ille Q. Scaeuolam sibi, minorem natu generum, praetulisset: cui tamen Laelius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiae detulisse: is tamen instituto Laelij Panaetium audiuerat. eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius, non ineleganter scripta, perspici potest: quae neque nimis est infans, neque perfecte diserta. Mucius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium. is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiae genere praestitit. L. Caelius Antipater, scriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister. Vtinam in Ti. Graccho, Caioq. Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo is uiris gloria praestitisset.

stitisset. sed eorum alter, propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex inuidia foederis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus: alter, propter perpetuam in popularí ratione leuitatẽ, morte uoluntaria se a seueritate iudicum uindicauit. sed fuit uterque summus orator: atque hoc memoria patrum teste dicimus, nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas uerbis, sed acutas, prudentiaeq. plenissimas. Fuit Gracchus, diligentia Corneliae matris, a puero doctus, & Graecis litteris eruditus, nam semper habuit exquisitos e Graecia magistros, in eis iam adolescens Diophanem Mitylenaeum, Graeciae temporibus illis disertissimum: sed & breue tempus ingenij augendi, & declarandi fuit. Carbo, quod uita suppeditauit, est in multis iudicijs caussisq. cognitus. hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, & satis acrem, & uehementem, atque eundem & ualde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat, industrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus commentationibusq. multum operae solitum esse ponere. hic optimus illis temporibus est patronus habitus; eoq. forum tenente plura fieri iudicia coeperunt. nam & quaestiones perpetuae hoc adolescente constitutae sunt, quae antea nullae fuerunt:

fuerunt: (L. enim Piso tribunus pl. legem primus de pecunijs repetundis Censorino & Manilio consulibus tulit: ipse etiam Piso & caussas egit, & multarum legum auctor, aut dissuasor fuit: isq. & orationes reliquit, quae iam euanuerunt, & annales sane exiliter scriptos) & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius Lepido & Mancino consulibus tulit. Vester etiam D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poeta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum litteris Latinis, tum etiam Graecis, ut temporibus illis, eruditus. quae tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti. Et uero, ante Maximum, illum Scipionem, quo duce priuato T. Gracchus occisus est, cum omnibus in rebus uehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. dumtaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiae dicitur. Iisdemq. temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, litteratiusque, quam ceteri. P. Scaeuola ualde prudenter, & acute. paullo etiam copiosius, nec multo minus prudenter M'. Manilius. Appij Claudij uolubilis, sed paullo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato, Africani sororis filius, mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem aemulus P. De

cius fuit, non infans ille quidem, sed ut uita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum collegam iterum tribunum fecit, uir & oratione grauis, & auctoritate: eiq. proxime adiunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Penus facile agitauit in tribunatu, C, Gracchum paullum aetate antecedens: fuit enim M. Lepido & L. Oreste consulibus quaestor Gracchus, tribunus Penus, illius M. filius, qui cum Q. Aelio consul fuit: sed is, omnia summa sperans, aedilicius est mortuus. Nam de T. Flaminio quem ipse uidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum, Iis adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. de Scauro, & Rutilio breuiter licet dicere: quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterque in multis caussis uersatus. erat in quibusdam laudandis uiris, etiam si maximi ingenij non esset, probabilis tamen industria: quamquam his quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. neque enim refert uidere, quid dicendum sit, nisi id queas solute & suauiter dicere. ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit uoce, uultu, motuq. conditius. quid dicam opus esse doctrina? sine qua, etiam si quid bene dicitur adiuuante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, sapientis hominis, & tecti grauitas summa, & naturalis quae-

dam

dam inerat auctoritas, non ut caussam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiam cuius erat ille princeps, uel maxime: significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset. quamquam huius quoque ipsius, rei, quemadmodum scis, praecepta sunt. huius & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri, scripti de uita ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit. at Cyri uitam, & disciplinam legunt, praeclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi & seuero genere dicendi uersatus est: & uterque natura uehemens, & acer. itaque cum una consulatum petiuissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium uocauit: multaq. opera, multaq. industria Rutilius fuit: quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. sunt eius orationes ieiunae: multa praeclara de iure: doctus uir, & Graecis litteris eruditus, Panaetij auditor, prope perfectus in Stoicis; quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, sed tamen & exi-

le, nec ſatis populari aßenſioni accommodatum: itaque illa, quae propria eſt huius diſciplinae, philoſophorum de ſe ipſorum opinio, firma in hoc uiro & ſtabilis inuenta eſt. qui cum innocentiſſimus in iudicium uocatus eſſet, quo iudicio conuulſam penitus ſcimus eſſe remp. cum eſſent eo tempore eloquentiſſimi uiri, L. Craſſus, & M. Antonius conſulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipſe pro ſeſe, & pauca C. Cotta, quod ſororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quamquam erat admodum adoleſcens: ſed Q. Mucius enucleate ille quidem, & polite, ut ſolebat; nequaquam autem ea ui, atque copia, quam genus illud iudicij, & magnitudo cauſſae poſtulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrunque tamen laudemus; quoniam per illos ne haec quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt. uolo enim, ut in ſcena, ſic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu & difficili utantur, ſed eos etiam, quos ſtatarios appellant, quorum ſit illa ſimplex in agendo ueritas non moleſta. Et quoniam Stoicorum eſt facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, ſed uita ſeuerus, & congruens cũ ea diſciplina, quã colebat, paullo etiam durior, qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Africani, auunculi ſui, teſtimonium, uacationem, augures, quo minus iudicijs operam darent, non

haberes:

habere: sed, ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus: itaque honoribus maiorum respondere non potuit. fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus: quod indicat Gracchi in eum oratio. sunt etiam in Gracchum Tuberonis. is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus; Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Graecis, ut omnes fere Stoici prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintq. architecti pene uerborum; iidem, traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. unum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam nō desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute sine caussa: propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur; uagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus: tuus autem auunculus, quemadmodum scis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumq. more se exercuit. quod si omuia a philosophis essent petenda; Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. quo magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum, id est ex uetere Academia, philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina, atque praeceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi, & copia. quamquam ea ipsa Peripate-

ticorum, Academicorumq. consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. nam ut Stoicorum astrictior est oratio, aliquantoq. contractior, quàm aures populi requirunt: sic illorum liberior, & latior, quam patitur consuetudo iudiciorum, & fori. quis enim uberior in dicendo Platone? Iouem sic, ut aiunt philosophi, si Graece loquatur, loqui. quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idq. apparet ex genere & granditate uerborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. sed & huius oratio in philosophiam translata, pugnantior, ut ita dicam, uidetur; & illorum in iudicia, pacatior. Nunc reliquorum oratorum aetates, si placet, & gradus persequamur. Nobis uero, inquit Atticus, & uehementer quidem; ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem fere aetatis, sane illustris orator; cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest: sunt enim & aliae, & pro Ser. Fuluio de incestu nobilis oratio. nobis quidem pueris haec omnium optima putabatur: quae uix iam comparet in hac turba nouorum uoluminum. Praeclare, inquit Brutus, teneo, qui istam turbam uoluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo Brute, quem dicas. certe enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius, quam fuerat, ge-

nus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortasse; quod ueteres orationes post nostras, non a me quidem, (meis enim illas antepono) sed a plerisque legi sunt desitae. Enumera, inquit, me in plerisque. quamquam uideo mihi multa legenda iam te auctore, quae antea cõtemnebam. Atqui haec, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes, uerumtamen, nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. scripsit etiam alia non nulla; & multa dixit, & illustria; & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum & uita suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, consulem non fuisse. Sed ecce in manibus uir & praestantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus a puero C. Gracchus. noli enim putare quemquam, Brute, pleniorem, & uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo: atque istum de superioribus pene solum lego. Immo plane inquam, Brute, legas, censeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanae, Latinaeq. litterae fecerunt. utinam non tam fratri pietatem, quam patriae, praestare uoluisset: quam ille facile tali ingenio, diutius si uixisset, uel paternam esset, uel auitam gloriam consecutus: eloquentia quidem nescio an habuißet parem neminem. grandis est uerbis, sapiens sententijs, genere toto grauis. manus extrema non accessit operibus eius:

praeclare inchoata multa; perfecta non plane. legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, iuuentuti: non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit aetati C. Galba, Seruij illius, eloquentissimi uiri, filius, P. Crassi, eloquentis & iuris periti, gener. laudabant hunc patres nostri, fauebant etiam propter patris memoriam; sed cecidit in cursu. nam rogatione Manilia, Iugurthinae coniurationis inuidia, cum pro sese dixisset, oppressus est. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam ediscere-mus. hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publicio est condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec saepe dicebat, sed & Latine loquendo cuius erat par, & omnes sale facetijsq. superabat. eius collega L. Bestia, bonis initijs orsus tribunatus, (nam P. Popillium, ui C. Gracchi expulsum, sua rogatione restituit) uir & acer, & non indisertus, tristes exitus habuit consulatus. nam inuidiosa lege Manilia quaestione C. Galbam sacerdotem, & quattuor consulares, L. Bestiam. C. Catonem, Sp. Albinum, ciuemq. praestantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu, reliquaq. omnia uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non

indisertus

indisertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem fere, sed longius aetate prouectus, habitus est sane, ut ita dicam, luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paullo feruidior, atque commotior, diligentia tamen, & uirtute animi, atque uita bonus auctor in senatu. idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum uirtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire uix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, ualetudine incommoda, C. Sextius Caluinus fuit: qui etsi, cum remiserant dolores pedum, non deerat in caussis, tamen id non saepe faciebat. itaque consilio eius, cum uolebant, homines utebantur; patrocinio, cum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus: in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi uestro; qui cum tanto nomine esset, patremq. optimum uirum habuisset, & iuris peritissimum, accusationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus: is magistratus non petiuit, sed fuit accusator uehemens, & molestus; ut facile cerneres, naturale quoddam stirpis bonum degenerauisse uitio deprauatae uoluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Caesidenus fuit: quem ego andiui iam senem, cum ab L. Sabelio multam lege Aquillia de iniuria petiuisset. non fecissem hominis pene infimi mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosius, aut criminiosius diceret, audiuisse me neminem. Do-

ctus

ctus etiam Graecis T. Albutius, uel potius pene Graecus. loquor, ut opinor; sed licet ex orationibus iudicare. fuit autem Athenis adolescens: perfectus Epicureus euaserat, minime aptum ad dicendum genus. Iamq. Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus. multae litterae: summa non uitae solum, atque naturae, sed orationis etiam comitas: incorrupta quaedam Latini sermonis integritas; quae perspici cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu, & de rebus gestis suis conscriptum, molli, & Xenophontio genere sermonis, misit ad A. Furium poetam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus: mihi quidem nec iste notus est, nec illi: sed nec mea culpa est, numquam enim in manus inciderunt: nunc autem & a te sumam, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: quae laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono uocis, & suauitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognouisti, noli exspectare quid dicam. quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero; sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis, ut, cum quosdam

dam audires, qui tum erant praestantes, uideretur esse inferior; cum autem ipsum audires sine comparatione non modo contentus esses, sed melius non quaereres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus, dicebant de rep. quod esset illis uiris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non saepe dicebat, sed polite: Latine uero in primis est eleganter locutus. Quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Caepio, uir acer, & fortis: cui fortuna belli, crimini; inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmij fuerunt, oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi. itaque in iudicium capitis multos uocauerunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Thorius satis ualuit in populari genere dicendi; is, qui agrum publicum, uitiosa & inutili lege, uectigali leuauit. M. Marcellus, Aeseruini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta praetorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat; sed de industria cum uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico persequebatur atque imitabatur antiquitatem. atque ego & in hoc ipso Cotta, & in alijs pluribus intelligo, me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum.

turum. est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quae fuerit ascensio, & quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. quam multi enim iam oratores eom memorati sunt, & quam diu in eorum enumeratione uersamur; cum tamen spisse, atque uix, ut dudum ad Demosthenem, & Hyperidem, sic nunc ad Antonium, Crassumq. peruenimus. nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Graecorum gloria Latine dicendi copiam aequatam. Omnia ueniebant Antonio in mentem; eaq. suo quaeque loco, ubi plurimum proficere & ualere possent, ut ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabātur. erat memoria summa: nulla meditationis suspicio: imperatus semper aggredi ad dicendum uidebatur, sed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, non numquam uiderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit; (neque tamen est admodum inquinate locutus) sed illa, quae proprie laus oratoris est in uerbis. nam ipsum, Latine loqui, est illud quidem, ut paullo ante dixi, in magna laude ponendum, sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque neglectum. non enim tam praeclarum

rum

rum est, scire Latine, quam turpe, nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam ciuis Romani proprium uidetur. sed tamen Antonius in uerbis & eligendis, neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis, & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tamquam ad artem dirigebat: uerum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus. quo genere quia praestat omnibus Demosthenes, iccirco a doctis oratorum est princeps iudicatus. σχήματα enim quae uocant Graeci, ea maxime ornant oratorem: eaq. non tam in uerbis habent pondus, quam in illuminandis sententijs. sed etiam haec magna in Antonio, tum actio singularis. quae si partienda est in gestum, atque uocem: gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs congruens; manus, humeri, latera; supplosio pedis, status, incessus, omnisq. motus cum uerbis sententijsq. consentiens: uox permanens, uerum subrauca natura; sed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat: habebat enim flebile quiddam in quaestionibus, aptumq. cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam: ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quaesiuisset quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum, idem; & idem tertium, respondiße. nulla res magis penetrat in animos, eosq. fingit, format, flectit; talesq. oratores uideri facit, quales ipsi se

uideri

uideri uolunt. Huic alij parem esse dicebant, alij anteponebant L. Crassum, illud quidem certe omnes ita iudicabunt, neminem esse, qui, horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. equidem quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi: tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. erat summa grauitas: erat cum grauitate iunctus facetiarum & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: Latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia: in disserendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de aequo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia. nam, ut Antonius coniectura mouenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda aequitate, nihil erat Crasso copiosius: idq. cum saepe alias, tum apud centumuiros in Man. Curij caussa cognitum est. ita enim multa tum contra scriptum pro aequo & bono dixit, ut, hominem acutissimum, Q. Scaeuolam, & in iure, in quo illa caussa uertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumq. copia: atque ita tum ab his patronis aequalibus, etiam consularibus, caussa illa dicta, est, cum uterque ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus Scaeuola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in iure,

aut in aequo uerum aut esset, aut non esset; tum uerbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, & differendi genere mirabilis, sic, ut simile nihil uiderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Crassum reuertamur. Tum Brutus, Etsi satis, inquit. mihi uidebar habere cognitum Scaeuolam ex ijs rebus, quas audiebam saepe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scaeuola nostri: tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat: itaque cepi uoluptatem, tam ornatum uirum, tamq. excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego, noli, inquam, Brute existimare his duobus quidquam fuisse in nostra ciuitate praestantius. nam, ut paullo antè dixi consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scaeuola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis: Scaeuolae multa in seueritate, non deerat tamen comitas. licet omnia hoc modo. sed uereor, ne fingi uideantur haec, ut dicantur a me, quodam modo. res se tamen sic habet. cum omnis uirtus sit, ut uestra, Brute, uetus Academia dixit, mediocritas;

tas; uterque horum medium quiddam uolebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi uideor, inquit, bene Crassum, & Scaeuolam cognouisse: tum de te, & de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam uobis cum illis similitudinem iudico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu uideris, inquit, tantum iuris ciuilis scire uoluisse, quantum satis esset oratoris; & Seruius eloquentiae tantum assumpsisse, ut ius ciuile facile possit tueri: aetatesq. uestrae, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Seruio autem & tu probe dicis; & ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studij, quam illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. nam & in iisdem exercitationibus ineunte aetate fuimus: & postea Rhodum una ille etiam profectus est, quo melior eßet, & doctior: &, inde ut rediit, uidetur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. atque haud scio an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium non eiusdem modo aetatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in iure ciuili esse princeps. Hic Brutus. Ain'tu, inquit? etiam ne Q. Scaeuolae Seruiũ nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute existimo, iuris ciuilis

ma-

magnum usum & apud Scaeuolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno: quod numquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam praeterea didicisset artem, quae doceret rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera & falsa iudicarentur, & quae quibus propositis essent, quaeq. non essent consequentia. hic enim attulit hanc artem, omnium artium maximam, quasi lucem ad ea, quae confuse ab alijs aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi uideris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis. sed adiunxit etiam & litterarum scientiam, & loquendi elegantiam: quae ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspici potest. cumq. dicendi caussa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo: Galli, hominis acuti, & exercitati, promptam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaq. superauit: Balbi, & docti & eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem uicit, expediendis conficiendisq. rebus. sic & habet, quod uterque eorum habuit; & expleuit, quod utrique defuit. itaque, ut Crassus mihi uidetur sapientius fecisse, quam Scaeuola: (hic enim caussas studiose recipiebat; in quibus a Crasso superabatur: ille se consuli uolebat; ne qua in re inferior esset, quam Scaeuola)

 uola)

uola) sic Seruius sapientissime. cum enim duae ciuiles artes ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiae; perfecit, ut altera praestaret omnibus, ex altera tantum aßumeret, quantum esset & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, & antea putabam: audiui enim nuper eum studiose, & frequenter Sami, cum ex eo, ius nostrum pontificum qua ex parte cum iure ciuili coniunctum esset, uellem cognoscere: & nunc meum iudiciũ multo magis confirmo testimonio, & iudicio tuo: simul illud gaudeo, quod & aequalitas uestra, & pares honorum gradus, & artium studiorumq. quasi finitima uicinitas tantum abest ab obtrectatione, & inuidia, quae solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam. sed etiã conciliare uideatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te uoluntate iudicioq. cognoui. itaque doleo, & illius consilio, & tua uoce populum R. carere tam diu. quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista nõ translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de rep. ut sileremus: itaq. faciamus. nam si isto modo uolumus singulas res desiderare, non modo quaerendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur ueniebat

Crassus:

Crassus: exspectabatur: audiebatur: a principio statim, quod erat apud eum semper accuratum, exspectatione dignus uidebatur: non multa iactatio corporis, non inclinatio uocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis: uehemens, & interdum irata, & non plena iusti doloris oratio: multae, & cum grauitate facetiae: quodq. difficile est, idem & perornatus, & perbreuis. iam in altercando inuenit parem neminem. uersatus est in omni fere genere caussarum. mature in locum principum oratorum uenit. accusauit. C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens: summam ingenij non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. defendit postea Liciniam uirginem, cum annos XXVII. natus esset: in ea ipsa caussa fuit eloquentissimus, orationisq. eius scriptas quasdam partes reliquit. uoluit adolescens in colonia Narbonensi caussae popularis aliquid attingere, eamq. coloniam, ut fecit, ipse deducere. extat in eam legem senior, ut ita dicam, quam illa aetas ferebat, oratio. multae deinde caussae, sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cenauisset apud praeconem Granium, idq. nobis narrauisset Lucilius, tribunum pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus. sed ne de Scaeuolae quidem tribunatu quidquam audiuisse uideor; & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem alijs, inquam, in magistratibus; sed tribunus anno post

fuit; eoq. in Rostris sedente, suasit Seruiliam legem Crassus. nam censuram sine Scaeuola gessit. eum enim magistratum nemo umquam Scaeuolarum petiuit. sed, haec Crassi cum edita oratio est, quam te saepe legisse certo scio, quattuor & triginta tum habebat annos, totidemq. annis mihi aetate praestabat. ijs enim consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Caepione consule natus, & C. Laelio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod iccirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua aetate extitisset, posset notari; & intelligeretur, iam ad summum pene esse perductam; ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iã est iste, quẽ exspectas? Nescio, inquã. sed est etiam L. Crassi in censura pro Q. Caepione, defensione iũcta, nõ breuis, ut laudatio, ut oratio, autẽ, breuis, postrema cẽsoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. in his omnibus inest quidã, sine ullo fuco, ueritatis color. quin etiã comprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & breuis; & in membra quaedam, quae κῶλα Graeci uocant, dispertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, uellem aliquid Antonio, praeter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scri-

scribere. cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. nam Scaeuolae dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Caepionis oratio: in qua & auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicium, & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta, quam scripta: quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis, intelligi potest. ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius: nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uero fuit in hoc & popularis dictio excellens: Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs, quam concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenij, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur. quod idem de C. Coelio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasq. uirtutes, eloquentiae tantum, quod esset in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in me-

 dio-

diocribus oratoribus Latine & diligenter loquentibus numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum in consulatus petitione superauit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem afferebat]. Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius: qui, meo iudicio, eo peruenisse uidetur, quo potuit fere Latinus orator sine Graecis litteris, & sine multo usu peruenire. huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pene Attico stylo scriptae esse uideantur. easdem argutias in tragoedias satis ille quidem acute, sed parum tragice transtulit. quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer & uehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Graecis litteris, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonij perfamiliaris: cuius praefectus cum esset in Cilicia, est interfectus: qui accusauit C. Fimbriam, M. Marij Gratidiani pater. Atque etiam apud socios & Latinos oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus e Marsis, quem ipse cognoui], prudens uir, & in dicendo

breuis: Q. & D. Valerij Sorani, uicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti & Graecis litteris & Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura uolubilis: omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitae, illa Romae contra Caepionem, nobilis sane: cui orationi Caepionis ore respondit Aelius; qui scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquã fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi P. F. fere aetate. eius autem oratio est pro Fregellanis colonisq. Latinis habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, praeter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam: tantum esse quendam scio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris. audies tu quidem etiam uerba quaedam non trita Romae: sed haec mutari, dediscique possunt: illud est maius, quod in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius. nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in ceteris. ego memini, T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio

praecone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso. sed Tincam, non minus multa ridicule dicentem, Grannius obruebat nescio quo sapore uernaculo: ut ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod dicitur; cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uenderet; & respondisset illa, atque addidisset, Hospes non pote minoris; tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum aetatem ageret Athenis, optimeq. loqueretur. omnium, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. sed domum redeamus, id est ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis, Crasso, & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamen proximus. itaque eum, etsi nemo intercedebat qui se illi anteferret, neque secundum tamẽ, neque tertium dixerim. nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertium, qui uix e carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit; nec in orationibus, qui tantum absit a primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur. sed tamen erant ea in Philippo, quae qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret, summa libertas in oratione, multae facetiae, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis. erat etiam in primis, ut temporibus illis, Graecis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus.

tus. Horum aetati prope coniunctus L. Gellius, non tam uendibilis orator, quam ut nescires quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & uerbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat eius aetas: multam tamen operam amicis, & utilem praebuit: atque ita diu uixit, ut multarum aetatum oratoribus implicaretur, multum etiã in caussis uersaretur. Iisdem fere temporibus D. Brutus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & Graecis doctus litteris, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite. Cneusque Pompeius Sex. F. aliquem numerorum obtinebat. nam Sextus frater eius praestantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriae, & rerum Stoicarum scientiam. Item in iure, & ante hos M. Brutus, & paullo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, prope simili ratione summus euaserat: qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauij eloquentia, quae fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est uehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Censeo, inquit Atticus: eloquentes enim uidebare, non sedulos, uelle conquirere. Festiuitate igitur, & facetijs, inquam, C. Iulius L. F. & superioribus, & aequalibus

dibus suis omnibus praestitit, oratorq. fuit minime ille quidem uehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior. sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tragoedijs, lenitas eius sine neruis perspici potest. Eius aequalis T. Cethegus e cui de rep. satis suppeditabat oratio: totum enim tenebat eam, penitusq. cognorat: itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur, sed in caussis publicis nihil, priuatis satis ueterator uidebatur. Erat in priuatis caussis Q. Lucretius Vespillo & acutus, & iuris peritus. nam Offella aptior concionibus, quam iudicijs. prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis caussis orator sane tolerabilis. In eodem genere caussarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & pene frigidus, sed & callidus, & in capiendo aduersario uersutus, & praeterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius, meus fere aequalis, in dicendo non nimis exercitatus, iure autem ciuili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad summam senectutem, uolebat esse similis horum, eratq. & bonus uir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater eius M. Virgilius, qui tribunus pl. L. Syllae imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius in dicendo paullo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, siue rabularum,

rum, qui et plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudicio nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & uitae splendore multo, & ingenio sane probabili T. Iunius L. F. tribunicius: quo accusante, P. Sextius, praetor designatus, damnatus est ambitus: is processisset honoribus longius, nisi semper infirma, atque etiam aegra ualetudine fuisset. Atque ego praeclare intelligo, me in eorum commemoratione uersari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, praeteririq. a me aliquot ex ueteribus commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. quid enim est superioris aetatis, quod scribi possit de ijs, de quibus nulla monumenta loquuntur nec aliorum, nec ipsorum? de ijs autem, quos ipsi uidimus, neminem fere praetermittimus eorum, quos aliquando dicentes uidimus. uolo enim sciri, in tanta, & tam uetere rep. maximis praemijs eloquentiae propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimẽ clamatorem, quem oratorẽ fuisse. Iisdem fere temporibus, aetate inferiores paullo quam Iulius, sed aequales propemodum fuerũt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fusius, M. Drusus, P. Antistius:

nec

nec ulla aetate uberior oratorum foetus fuit. ex his Cotta & Sulpicius cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quo modo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semper ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit: an alij probantur a multitudine, alij autem ab ijs, qui intelligunt? Recte requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probaturus es? Plane, inquam, Attice disputationem hanc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, & Bruto placere; eloquentiam autem meam populo probari uelim. etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. nam, quid in dicendo rectum sit, aut prauum, ego iudicabo; si modo is sum, qui possim, aut sciam iudicare: qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, ut quidem ego sentio, quae sint efficienda dicendo; ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur uehementius. quibus uirtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non assequatur haec, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit: efficiatur autem ab oratore, nec ne, ut ij, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator uelit; uulgi assensu, & populari

appro-

approbatione iudicari solet. itaque numquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. an censes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum uulgi iudicio & doctorum fuisse? de populo si quem ita rogauisses, Quis est in hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. nemo ne Philippum, tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum, his anteferret, quem nosmet ipsi, qui haec arte aliqua uolumus expendere, proximum illis fuisse diximus? nemo profecto. id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo uideri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum, Mihi cane, & musis: ego huic Bruto, dicenti, ut solet, apud multitudinem, Mihi cane, & populo, mi Brute, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur, ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit ijs, quae dicuntur, qui audit oratorem; uera putat, assentitur; probat; fidem facit oratio. tu artifex quid quaeris amplius? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi uoluptate quadam perfunditur. quid habes, quod disputes? Gaudet, dolet: ridet, plorat: fauet, odit: contemnit, inuidet: ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum: irascitur, miratur: sperat, timet: haec perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes uerbis, & sententijs, & actione

ne tractantur. quid est, quod exspectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique hoc specimen est popularis iudicij, in quo quamquam fuit populo cum doctis, intelligentibusq. dissensio. cum multi essent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui nõ idem a doctis probaretur? quando autẽ dubium fuisset apud patres nostros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? aderant multi alij: tamen, utrum de his potius, dubitasset aliquis; quin alterum, nemo. Quid, adolescentibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quaeris alios? de te ipso non ne quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum caussas, (saepe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi, beneuolentia credo ductus, tribuebat omnia: sed ego, quae de me populi sit opinio, nescio; de reliquis hoc affirmo; qui uulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentiũ quoque iudicio fuisse probatissimos. nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixiße Antimachum, clarum poetam, ferunt. qui cum, conuocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod

nouiſtis, uolumen ſuum; & eum legentem omnes praeter Platonem reliquiſſent; Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi unus inſtar eſt omnium. Haec illum: & recte: poema enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis, aſſenſum uulgi debet mouere. at, ſi eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demoſthenes; cum eſſet relictus a ceteris, uerbum facere non poſſet. quid tu Brute poſſes, ſi te, ut Curionem quondam, concio reliquiſſet? Ego uero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam cauſſis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus eſt, non cum populo, tamen, ſi a corona relictus ſim, non queam dicere. Ita ſe, inquam, res habet. ut, ſi tibiae inflatae non referant ſonum, abijciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori populi aures tãquam tibiae ſunt: eae ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino tãquam equus non facit, agitandi finis faciendus eſt. hoc tamẽ intereſt, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, ſed probat ſine comparatione, cum a mediocri, aut etiam a malo delectatur: eo eſt contentus, eſſe melius non ſentit: illud quod eſt, qualecunque eſt, probat. tenet enim aures uel mediocris orator, ſit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominũ, quã ordo, et ornatus orationis ualet. Quare quis ex populo, cum Q. Seaeuolam pro M. Copio dicentem audiret in ea cauſſa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut

omni-

omnino melius aut exspectaret, ut posse fieri putaret? Cum is hoc probare uellet, M'. Curium, cum ita heres institutus esset, si pupillis ante mortuus esset, quam in suam tutelam uenisset, pupillo non nato heredem esse non posse; quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur? quam captiosum esse populo, quod sciptum esset negligi, & opinione quaeri uoluntates; & interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum peruertere? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quam omnino multa de conseruando iure ciuili? quae quidem omnia cum perite, & scienter, tum & breuiter, & presse, & satis, ornate, & perеleganter diceret; quis esset in populo, qui aut exspectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret? At uero ut contra Crassus ab adolescēte delicato, qui in litore ambulans scalmum reperisset, ob eamq. rem aedificare nauem concupiuisset, exorsus est; similiter Scaeuolam ex uno scalmo captionis centumuirale iudicium hereditatis effecisse; hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententijs delectauit, animosq. omnium, qui aderant, in hilaritatem a seueritate traduxit: quod est unum ex tribus, quae dixi ab oratore effici debere. deinde hoc uoluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset,

qui

qui in suam tutelam ueniret, siue non natus, siue ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere plerosque, & id ualere, & ualuisse semper. Haec & multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officijs alterum. Deinde aequum bonum, testamentorum sententias uoluntatesq. tutatus est: quanta esset in uerbis captio, cum in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur uoluntates; quantam sibi potentiam Scaeuola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Haec cum grauiter, cum ab exemplis copiose, cum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem assensionemq. commouit, dixisse ut contra nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, iudicium suum contemneret: at uero intelligens, & doctus, audiens Scaeuolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus, & ornatius. Ab utroque autem caussa perorata, si quaereretur uter praestaret orator; numquam profecto sapientis iudicium a iudicio uulgi discreparet. Qui praestat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittatur ue dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Praestat etiam illo doctus auditor indocto, quod

saepe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sic intelligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. ut enim ex neruorum sono in fidibus, quam scienter ij pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. itaque intelligens dicendi existimator non assidens, & attente audiens, sed uno aspectu, & praeteriens de oratore saepe iudicat. uidet oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnumquam etiam circulantem, mittentem ad horas, quaesitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit oratorem in ea caussa non adesse, qui possit animis iudicum admouere orationem, tamquam fidibus manum. Idem si praeteriens aspexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idq. etiam uultu probare uideantur; aut, ut auem cantu aliquo, sic illos uiderit oratione quasi suspensos teneri; aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse uehementius: ea si praeteriens, ut dixi, aspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem uersari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse, profecto intelliget. Cum haec disseruissem, uterque assensus est: & ego, tamquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta, & Sulpicio haec omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio il-
lorum

lorum hominum, & illius aetatis dixißem probatos, reuertar ad eos ipsos; tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quaerimus) duo genera sunt, unum attenuate, presseque, alterum sublate, ampleq. dicentium: etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius, tamen in bonis omnia, quae summa sunt, iure laudantur. sed cauenda est presso illi oratori inopia, & ieiunitas, amplo autem inflatum, & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acute Cotta, dicebat pure, ac solute; & ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad uirium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum: illudq. maximum; quod, cum contentione orationis flectere animos iudicum uix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati. fuit enim Sulpicius uel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, &, ut ita dicam, tragicus orator. uox cum magna, tum suauis, & splendida: gestus, & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus uideretur: incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc uis aberat Antonij, Crassi ab

nes, quas alij dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Caepioni, ut Q. Pompeio Rufo: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. his enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium adolescens, eumq. audire perstudiose solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem, minimeq. ineptum, Aelianas leues oratiunculas uoluisse existimari suas. His duobus eiusdem aetatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam minime displicebat. locus erat omnino in maximis caussis praeter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in caussis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat: horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Caesarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. ita ab ijs sex patronis caussae illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra aetate, iudicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut caussae singulae defenderentur a pluribus: quo nihil est uitiosius. respondemus ijs, quos non audiuimus. in quo primum saepe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest, coram uidere me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseueret; maxime autem, quemadmodum quaeque res audiatur. sed nihil uitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro caußam, cum sit

ab altero perorata. omnium enim caussarum unum est naturale principium, una peroratio: reliquae partes, quasi membra suo quaeque loco locata, suam & uim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conueniat: quanto difficilius cauere, ne quid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante dixerit? sed quia & labor multo maior est, totam caussam, quam partem, dicere; & quia plures ineuntur gratiae, si uno tempore dicas pro pluribus: iccirco hanc consuetudinem lubenter asciuimus. Erant tamen, quibus uideretur illius aetatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse uerbis utebatur, & quia Latine non pessime loquebatur, usu credo aliquo domestico: nam litterarum admodum nihil sciebat. sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. legimus epistolas Corneliae, matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. auditus est nobis Laeliae, Caij filiae, saepe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus; & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiam tu Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego uero, ac lubenter quidem, inquit Brutus, & eo lubentius,

tius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. & uero hic Scipio, collega meus, mihi sane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte, inquam, iudicas Brute. etenim istius genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum. nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Crasso; & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quattuor filij; P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi priuatus in libertatem remp. uindicauit; Q. Scaeuola augure, qui pertissimus iuris, idemq. patronus est habitus. iam duorum abauorum quam est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius, omnium sapientissimi, C. Laelij? O generosam, inquit, stirpem, & tamquam in unam arborem plura genera, sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parua magnis,) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum: & eo magis hoc iudico, quod neminem ex ijs quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. nullum ille poetam nouerat; nullum legerat oratorem; nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum ius, non priuatum, & ciuile cognouerat: quam-

quam id quidem fuit etiam in alijs, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus uidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. sed ij tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idq. cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat: in quacunque enim una plane claudicaret, orator esse non posset. sed tamen alius in alia excellebat magis, reperiebat, quid dici opus esset, & quo modo praeparari, & quo loco locari, memoriaq. ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantq. ei quaedam ex his paria cum Crasso, quaedam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. nec uero, Sulpicio, neque Cottae, dicere possumus, neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque partibis plane atque omnino defuisse. itaque in Curione hoc uerissime iudicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam uerborum splendore, & copia. nam cum tardus in excogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse. in utroque cachinnos irridentium commouebat. motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utranque partẽ toto corpore uacillãte quaesiuit, quis loqueretur e lintre: & Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus; neque aliud in eo oratoris simile quidquam; is cum tribunus pl. Curionem, & Octauium consules produxisset;

xisset; Curioq. multa dixisset sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fascijs, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus; numquam, inquit, Octaui collegae tuo gratiam referes; qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscae comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret. qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottae perorauissem, ille contra me pro Ser. Naenio diceret, subito totam caussam oblitus est; idq. ueneficijs, & cantionibus Titiniae factum esse dicebat. Magna haec immemoris ingenij signa: sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis obliuisceretur quid paullo ante posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem e senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum senatum Caesar consul habuisset, omnisq. ille sermo ductus e percunctatione filij, quid in senatu esset actum. in quo multis uerbis cum inueheretur in Caesarem Curio; disputatioq. esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum; cum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Caesar consul habuisset, reprehendit eas res, quas idem Caesar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantam ne fuisse obliuionem, inquit, in scripto praesertim, ut ne legens quidem unquam senserit quantum flagitij commisisset? Quid autem, inquam,

inquam, Brute stultius, quam, si ea uituperare uolebat; quae uituperauit, non eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum iam tempora praeterijssent? sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatum se Caesare consule non accedere, sed id dicat ipso consule exiens e senatu. Iam, qui hac parte animi, quae custos est ceterarum ingenij partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset quid paullo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. itaque, cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucae ad eum caussae deferebantur: orator autem, uiuis eius aequalibus, proximus optimis numerabatur, propter uerborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodo celeritatem. itaque eius orationes aspiciendas tamen censeo. sunt illae quidem languidiores, ueruntamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod id illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam uim, ut solum sine alijs in Curione speciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. erat in uerbis grauitas; & facile dicebat; & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec

minus uerbis expeditus; fortis uero actor, & uehemens; & uerbis nec inops, nec abiectus, & quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pompo nius, lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multum ab ijs aberat L. Fusius, tamen ex accusatione M'. Aquillij diligentiae fructus ceperat. Nam M. Drusum, tum magnum auunculum, grauem oratorem, ita dumtaxat cum de rep. diceret; L. autem Lucullum etiam acutum: patremq. tuum Brute; iuris quoque & publici, & priuati sane peritum M. Lucullum; M. Octauium Cn. filium; qui tantum auctoritate dicendoq. ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragijs abrogauerit; M. Octauium M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id est a iudicijs, & in praesidijs reip. cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Caepionem referrem, nisi, nimis equestri ordini deditus, a senatu dissedisset. C. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minime dignos elegantis conuentus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in his perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quinctius fuit, aptior etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos L. Appuleius Saturninus eloquentissimus uisus est: magis specie tamen, &

motu,

motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiae. Longe autem post natos homines improbissimus C. Seruilius Glauci, sed peracutus, & callidus, cum primisq. ridiculus. is ex summis & fortunae & uitae sordibus in praetura consul factus esset, si, rationem eius haberi licere, iudicatum esset nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis deuinxerat. is praetor eodem die, quo Saturnius tribunus pl. Mario & Flacco consulibus publice est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comoediae notauerunt. Quo Sex. Titius consecutus, homo loquax sane, & satis acutus; sed tam solutus & mollis in gestu, ut saltatio quaedam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cauendum est, nequid in agendo dicendo ue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paullo superiorem aetatem reuecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpicij aetati P. Antistius fuit, tabula sane probabilis: qui multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irridere etiam solitus esset; in tribunatu primum, contra C. Iulij illam consulatus petitionem extraordinariam, ueram caussam agens est probatus, & eo magis, quod, eandem caussam cum ageret eius collega ille ipse Sulpicius, hic plura, & acutiora dicebat. itaque post

tri-

tribunatum primo multae ad eum caussae, deinde omnes, maximae quaecunque erant, deferebantur. rem uidebat acute, componebat diligenter: memoria ualebat: uerbis non ille quidem ornatis utebatur: sed tamen non abiectis. expedita autem erat, & perfacile currens oratio: & erat eius quidam tamquam habitus non inurbanus: actio paullum cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat. hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionem reditumq. L. Syllae sine iure fuit, & sine ulla dignitate resp. hoc autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quaedā in foro solitudo. Sulpicius occiderat: Cotta aberat, & Curio: uiuebat e reliquis patronis eius aetatis nemo praeter Carbonem, & Pomponium; quorum utrunque facile superabat. Inferioris autem aetatis erat proximus L. Sisenna, doctus uir, & studijs optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reip. non sine facetijs, sed quae laboris multi, nec satis uersatus in caussis; interiectusq. inter duas aetates, Hortensij, & Sulpicij, nec maiorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quae cum facile omnes uincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamq. genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum. Nā Q. Hortensij admodum adolescentis ingenium, ut Phidiae signum, simul aspectum & probatum

est.

exercuit; & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Ap. Claudio dixit, paullo ante mortem. Vides igitur ut ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter nostrum tuumq. initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui uiuerent, nominare, ne uos curiosius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem, eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista caussa, quam dicis, quamobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quaenam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & ij tibi succenseant, quos praeterieris. Quid uos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror malle id ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi Brute dicam; non me existimaui in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse uenturum: sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut iam ad maiores etiam peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos uidetur: deinde redeamus ad te, ad & Hortensium. Immo uero, inquam, ad Hortensium: de me alij dicent, si qui uolent. Minime uero, inquit. nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti: tamen is mihi longior uidetur, quod propero audire de te; nec uero tam de uirtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus, tum certe mihi notissimae sunt, quam quod gra-

lens fuit. Neque multo secus P. Lentulus: cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formae dignitas, corporis motus plenus & artis, & uenustatis, uocis & suauitas, & magnitudo. sic in hoc nihil praeter actionem fuit, cetera etiam minora, quam in superiore. M. Piso quidquid habuit, habuit, ex disciplina; maximeq. ex omnibus qui ante fuerunt, Graecis doctrinis eruditus fuit. habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis uerbis uersutum, & solers, sed saepe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. is laborem, quasi cursum, forensem diutius non tulit; quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias, ac stultitias, quae deuorandae nobis sunt, non ferebat, iracundiusq. respuebat, siue morose, ut putabatur, siue ingenio liberoq. fastidio. is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est coeptus postea: deinde ex Virginum iudicio magnam laudem est adeptus: & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tamdiu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum ueterum, litterarum & studiosus, & non imperitus, multae industriae, & magni laboris fuit. C. Censorinus Graecis litteris satis doctus, quod proposuerat explicans expedite, non inuenustus auctor,

sed iners, & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, saepe dicebat. itaque ei paucae centuriae ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. huius, si uita, si mores, si uultus denique non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen: non ualde nitens, non plane horrida oratio: uox, gestus, & omnis actio sine lepore; at in inueniendis, componendisq. rebus mira accuratio; ut non facile in ullo diligentiorem maioremq. cognouerim, sed eam ut citius ueteratoriam, quam oratoriam diceres. hic etsi etiam in publicis caussis probabatur, tamen in priuatis illustriorẽ obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando; uerumtamen uultu & simulatione multo etiam acutior, quam erat, uidebatur. Nam eius aequalem M'. Glabrionem, bene institutum aui Scaeuolae diligentia, socors ipsius natura, negligensq. tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem aequalis Cn. Pompeius, uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus: rem prudenter uidebat: actio uero eius ha-

bebat

bebat & in uoce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item aequalis D. Silanus, uitricus tuus, studij ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est biennio quam nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaq. doctrina, in credibili labore, adque industria: quod scire possum: fuit enim mecum, & cum M. Pisone cum amicitia, tum studijs exercitationibusq. coniunctus, huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copiae, in illa autem leporis parum. Era eius aequalis P. Autronius, uoce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octauius Reatinus: qui cum multas iam caussas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, quam parate. Et C. Stalenus; qui se ipse adoptauerat, & de Staleno Aelium fecerat: feruido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, paenas legibus & iudicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Caepasij fratres fuerunt; qui multa opera, ignoti homines & repentini, quaestores celeriter facti sunt, oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem praeterijsse uideamur, C. Cosconium Calidianum; qui, nullo acumine, eam

ditus, cui si uita suppeditauisset, sublato ambitu consul factus esset; plus facultatis habuit ad dicendum, quam uoluntatis: itaque studio huic non satisfecit: officio uero nec in suorum necessariorum caussis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas priuatas caussas actitauit, celeriter sane uerba uoluens, nec hebes in caussis, uel dicam plus etiam quam non hebes, sed efferuescens in dicendo, stomacho saepe, iracundiaque, uehementius; ut non cum aduersario solum, sed etiam, quod mirabile esset, cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio saepe contenderet. M. Messalla, minor natu, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minime incautus, patronus in caussis cognoscendis, componendisq. diligens, magni laboris, multae operae, multarumq. caussarum. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, nihil in caussis uersati, nec sine ingenio, indocti, hoc erant populare dicendi genus aßecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, & in consulatu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus satis. C. Memmius, L. filius, perfectus litteris, sed Graecis, fastidiosus sane Latinarum, argutus orator, uerbisq. dulcis, sed fugiens non modo dicendi, uerum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriae.

*duſtriae. Hóc loco Brutus, Quam uellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie ſunt, tibi dicere luberet; &, ſi de alijs minus, de duobus tamen, quos a te ſcio laudari ſolere, Caeſare, & Marcello: audirem non minus lubenter, quam audiui de ijs, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exſpectas, quid ego iudicem de iſtis, qui tibi ſunt aeque noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus ſatis eſt notus, Caeſar autem parum. illum enim ſaepe audiui: hic, cum ego iudicare iam aliquid poſſem, abſuit. Quid igitur de illo iudicas, quem ſaepe audiſti? Quid cenſes, inquit, niſi id, quod habiturus es ſimilem tui? Nae ego, inquam, ſi ita eſt, uelim tibi eum placere quammaxime. Atqui & ita eſt, inquit, & uehementer placet: nec uero ſine cauſſa: nam & didicit, &, omiſſis ceteris ſtudijs, id egit unum, ſeſeq. quotidianis commentationibus acerrime exercuit: itaque & lectis utitur uerbis, & frequentibus; & ſplendore uocis, dignitate motus fit ſpecioſum, & illuſtre, quod dicitur: omniaq. ſic ſuppetunt, ut ei nullam deeſſe uirtutem oratoris putem: maximeq. * laudandus eſt, qui hoc tempore ipſo, cum liceat, in hoc communi noſtro, & quaſi fatali malo conſoletur ſe cum conſcientia optimae mentis, tum etiam uſurpatione & renouatione doctrinae. uidi enim Mitylenis nuper uirum, atque, ut dixi, uidi plane uirum. itaque cum eum antea tui ſimilem in dicendo uiderim; tum uero nunc, a do-*

ctiſſimo

clissimo uiro, tibique, ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia, multo uidebam similiorem. Hic ego, Etsi, inquam, de optimi uiri, nobisq. amicissimi laudibus lubenter audio: tamen incurro in memoriam communium miseriarum; quarum obliuionem quaererens, hunc ipsum 251.
sermonem produxi longius. sed de Caesare, cupio audire, quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Praeclare inquit, tibi constas, ut de ijs, qui nunc sint, nihil uelis ipse dicere. & hercle, si sic ageres, ut de ijs egisti, qui iam mortui sunt, neminem ut praetermitteres: nae tu in multos Autronios, & Stalenos incurreres. quare siue hanc turbam effugere uoluisti; siue ueritus, ne quis se aut praeteritum, aut non satis laudatum queri possit; de Caesare tamen potuisti dicere: praesertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caesare & ipse ita iudico, & de hoc, huius generis acerrimo aestimatore, saepissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Laeliorum, & Muciorum familijs audiebamus, sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen, ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & ijs quidem reconditis, & exquisitis, summoq. studio, & diligentia est consecutus. quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum (in-

quit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit; primoq.; in libro dixerit, uerborum delectum originem esse eloquentiae; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his uerbis, cum hunc nomine esset affatus: Ac, si cogitata praeclare eloqui possent, non nulli studio, & usu elaborauerunt: cuius te principem copiae, atque inuentorem, bene de nomine, ac dignitate populi R. meritum esse existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, Amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inuentorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi R. nomine, & dignitate. quo enim uno uincebamur a uicta Graecia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumq. Caesaris, tuae quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem, inquam, Brute; modo sit hoc Caesaris iudicij, non beneuolentiae, testimonium. plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustrauit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnauerunt; ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi. uerum quidem si audire uolumus, omis-

sis illis diuinis consilijs, quibus saepe constituta est imperatorum sapientia, salus ciuitatis aut belli, aut domi; multo magnus orator praestat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen (non metuo, ne mihi acclametis: est autem, quod sentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi unam pro M'. Curio dictionem, quam castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quam bene defendi caussam M'. Curij. Credo: sed Atheniensium quoque plus interfuit, firma tecta in domicilijs habere, quam Mineruae signum ex ebore pulcherrimum: tamen ego me Phidiam esse mallem, quam uel optimum fabrum tignarium. quare, non quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est; praesertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarij autem, aut baiuli deesse non possint. Sed perge, Pomponi, de Caesare, & redde quae restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quot laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis. mitto C. Laelium, P. Scipionem: aetatis illius ista fuit laus, tamquam innocentiae, sic Latine loquendi, nec omnium tamen: nam illorum aequales Caecilium, & Pacuuium male locutos uidemus: sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domestica in-

ca infuscauerat, recte loquebantur. sed hanc certe rem deteriorem uetustas fecit & Romae, & in Graecia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diuersis locis: quo magis expurgandus est sermo, &
258 * *adhibenda, quantum obrussa, ratio, quae mutari non potest, nec utendum prauissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri uidimus. existimabatur bene Latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paullo est ante dictum: sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio litterarum bene loquendi famam cõfecerat. Cotta, quia se ualde dilatandis litteris a similitudine Graecae locutionis abstraxerat, sonabatq. contrarium Catulo, subagreste quiddam, planeq. subrusticum, alia quadam quasi inculta, & siluestri uia ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati cum esse uellet, ne a C. Rufio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est, inquit Brutus? aut quis est iste C. Rufius? Et ille, Fuit accusator, inquit, uetus; quo accusante Chirtilium, Sisenna defendens dixit quaedam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Rufius, Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica: quid est hoc? sputa quid sit, scio; tilica, nescio. Maximi risus: sed ille tamen*

men

men familiaris meus, recte loqui, putabat esse insinuate loqui. Caesar autem rationem adhibens, consuetudinem uitiosam & corruptam pura et incorrupta consuetudine emendat. itaque cũ ad hanc elegantiam uerborum Latinorum, quae, etiam si orator non sis, et sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi; tũ uidetur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cũ habeat praecipuam laudem in communibus, non uideo cui debeat cedere. splendidam quandam, minimeq. ueteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, generosa quodam modo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi uehementer probantur: complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, ualde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis tamquam ueste detracta: sed, dum uoluit alios habere parata, unde sumerent, qui uellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere, sanos quidem homines a scribendo deterruit. nihil enim est in historia pura & illustri breuitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui uita excesserunt, reuertamur. C. Sicinius igitur, Q. Pompeij illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quaestorius mortuus est, probabilis orator, iam uero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inuenien-

niendum expedita Hermagorae disciplina. ea dat rationes certas, & praecepta dicendi: quae, si minorem habent apparatum, (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patientes uias. has ille tenens, & paratus ad caussas ueniens, uerborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinaq. dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus; qui fuit cum Sicinio aetate coniunctus. is cum post curulem aedilitatem iudex quaestionis esset, est mortuus. in quo fateor uulgi iudicium a iudicio meo dissensisse. nam populo non erat satis uendibilis: praeceps quaedam, & cum iccirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate caecata oratio: sed neque uerbis aptiorem cito alium dixerim, neque sententijs crebriorem praeterea perfectus in litteris; iurisq. ciuilis iam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus; quem tu non tam cito rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio) quam, ut Graeci dicunt, πολιτικόν. erant in eo plurimae litterae, nec eae uulgares, sed interiores quaedam, & reconditae, diuina memoria, summa uerborum & grauitas, & elegantia: atque haec omnia uitae decorabat dignitas, & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarij in illa aetate plena litteratae senectutis oratio. quanta seueritas

tas

tas in uultu, quantum pondus in uerbis: quam nihil non consideratum exibat ex ore. Tum Brutus, Torquati & Triarij mentione commotus, (utrunque enim eorum admodum dilexerat.) Nae ego, inquit, (ut omittam caetera, quae sunt innumerabilia) de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace ualuisse. nam nec istos excellentes uiros, nec multos alios praestantes ciues resp. perdidisset. Sileamus, inquam, Brute de istis; ne augeamus dolorem. nam & praeteritorum recordatio est acerba, & acerbior exspectatio reliquorum. itaque omittamus lugere; & tantum, quid quisque dicendo potuerit, quoniam id quaerimus, praedicemus. Sunt etiam ex ijs, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus; qui & scriptitauit accurate, cum praesertim non esset orator; & egit multa constanter. Ap. Claudius, socer tuus, collega, & familiaris meus, hic iam & satis studiosus, & ualde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatisq. nostrae bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo praeterea Lentuli consulares: quorum Publius ille nostrarum iniuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit e disciplina. instrumenta naturae deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo,

ut sibi omnia, quae clarorum uirorum essent non dubitaret asciscere, eaq. omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem: uox canora, uerba non horrida sane; ut plena esset animi, & terroris oratio. quaereres in iudicijs fortasse melius: in rep. quod erat, esse iudicares satis. Ne Titus quidem Postumius contemnendus in dicendo, de rep. uero non minus uehemens orator, quam bellator, fuit, effrenatus, & acer nimis, sed bene iuris publici leges atque instituta cognouerat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si, ut dixisti, ij, quos iamdiu colligis, uiuerent. omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui: ut mihi imprudens M. Seruilium praeterijsse uideare. Non, inquam, ego istuc ignoro Pomponi, multos fuisse, qui uerbum numquam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis, primum, ex omni numero quam non multi ausi sint dicere; deinde, ex ijs ipsis quam pauci fuerint laude digni. itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium, in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit; T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi re-

ſpondi pro A. Cluentio, qui & accurate aicebat, & ſatis copioſe, eratq. praeterea doctus Hermagorae praeceptis; quibus etſi ornamenta non ſatis opima dicendi, tamen, ut haſtae uelitibus amentatae, ſic apta quaedam & parata ſingulis cauſſarum generibus argumenta traduntur. Studio autem neminem, nec induſtria maiore cognoui: quamquam ne ingenio quidem qui praeſtiterit, facile dixerim, C. Piſoni, genero meo. nullum tempus illi unquam uacabat aut a forenſi dictione, aut a commentatione domeſtica, aut a ſcribendo, aut a cogitando. itaque tantos proceſſus efficiebat, ut euolare, non excurrere uideretur; eratq. uerborum & delectus elegans, & apta, & quaſi rotunda conſtructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnae acutaeq. ſententiae, geſtusq. natura ita uenuſtus, ut ars etiam, quae non erat, & e diſciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor, ne amore uidear plura, quam fuerint in illo, dicere. quod non ita eſt. alia enim de illo maiora dici poſſunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quemquam eiuſdem aetatis cum illo conferendum puto. Nec uero M. Coelium praetereundum arbitror; quaecunque eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit: qui quamdiu auctoritate meae paruit, talis tribunus pl. fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamq. dementiam a ſenatu,

&

dem modo semper, sed uarie, dissimulanterq. conclusis. Erant autem & uerborum, & sententiarum illa lumina, quae uocant Graeci χήματα; quibus tamquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem, illud, quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, id ubi esset, uidebat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumq. dicendi placidum & sanum genus. Quod si est optimum suauiter dicere: nihil est, quod melius hoc quaerendum putes. sed cum a nobis paullo ante dictum sit, tria uideri esse, quae orator efficere deberet; ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo summe tenuit, ut & rem illustraret differeudo, & animos eorum, qui audirent, deuinciret uoluptate: aberat tertia illa laus, qua permoueret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus: nec erat ulla uis, atque contentio: siue consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq. esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur: siue quod natura non esset ita factus: siue quod non consuesset: siue quod non posset. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit; si opus erat, defuit. Quin etiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse, idq. a se esse deprehensum; seseq. chirographa, testificationes, indicia, quaestiones, manifestam rem deferre diceret; deq. eo crimine accurate & exquisi-

te disputauisset; me in respondendo, cum essem argumentatus quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto, & manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. Tu istuc M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? praesertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querellas solet. nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis, quod minimum est, nulla supplosio. itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros animos: somnum isto loco uix tenebamus. Sic nos summi oratoris uel sanitate, uel uitio pro argumento ad diluendum crimen usi sumus. Tum Brutus, Atque dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, & quocunque res postulet, flectere; qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? Sit sane ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensium: tum de nobismet ipsis, quoniam id etiam Brute postulas, pauca dicemus: quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi uidetur, duorum adolescentium: qui si diutius uixissent, magnam

essent

essent eloquentiae laudem consecuti C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris. Quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile soluteq. uerbis uoluebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. atque hic a magistris parum institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum. industriam non sum expertus: studium certe fuit. qui si me audire uoluisset, ut coeperat; honores, quam opes, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istuc? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cũ honos sit praemium uirtutis, iudicio studioq. ciuium delatum ad aliquem; qui eum sententijs, qui suffragijs adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus uidetur. qui autem occasione aliqua, etiam inuitis suis ciuibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat; hunc nomen honoris adeptum, non honorem, puto. quae si ille audire uoluisset, maxima cum gratia & gloria ad summam amplitudinem peruenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. Quae quidem etiam cum P. Crasso M. F. cum initio aetatis ad amicitiam se meam contulisset, saepe egisse me arbitror, cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent. erat enim cum institutus optime, tum

putat dicere, is recte, nisi Atticum, probat neminem: insulsitatem enim & insolentiam, tamquam insaniam quandam orationis, odit, sanitatem autem, & integritatem, quasi religionem, & uerecundiam oratoris, probat. haec omnium, debet oratorum eadem esse sententia. sin autem ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit: hoc recte dumtaxat: sed, quia sunt in Atticis alia meliora, uideat ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & uim, & uarietatem Atticorum. Atticos, inquit, uolo imitari. quos? nec enim est unum genus. nam quid est tam dissimile, quam Demosthenes, & Lysias? quam idem, & Hyperides? quam omnium horum Aeschines? quem igitur imitaris? si aliquem, ceteri ergo Attice non dicebant: si omnes, qui potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo illud etiam quaero, Phalereus ille Demetrius Attice ne dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsae Athenae uidentur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias. Natura quaedam, aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen: quorum Carisius multarum orationum, quas scribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lysiam; Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scri-

psit aliquot, & earum rerum historiam, quae erant Athenis ipsius aetate gestae, non tam historico, quam oratorio genere perscripsit. At Charisij uult Hegesias esse similis, isq. se ita putat Atticum, ut ueros illos prae se pene agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse uolumus. Optime. Sunt ne igitur ij Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo? qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, si historiam scribere, non si caussas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronunciator sincerus, & grandis etiam fuit, hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus, orationes autem quas interposuit, (multae enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neq. possim, si uelim, nec uelim fortasse, si possim. ut si quis Falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis consulibus natum uelit, nec rursus ita uetere, ut Opimium, aut Anicium consulem quaerat. Atqui eae notae sunt optimae. credo: sed nimia uetustas nec habet eam, quam quaerimus, suauitatem, nec est iam sane tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet? Minime: sed quandam sequatur aetatem. sic ego istis censuerim & nouam istam quasi de musto ac lacu feruidam orationem

fugien-

fugiendam, nec illam praeclaram Thucydidi nimis ueterem, tamquam Anicianam notam, persequendam. ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dij boni, quid quasi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim uidelicet Attici nostri, quod nolunt, assequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriae proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi caussa, ex tota Graecia fierent. at, cum isti Attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si, anguste, & exiliter dicere, est Atticorum: sint sane Attici, sed in Comitium ueniant, ad stantem 289 *iudicem dicant: subsellia grandiorem, & pleniorem uocem desiderant. Volo hoc oratori cõtingat, ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subsellijs occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribae sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebrae assensiones, multae admirationes; risus, cum uelit; cum uelit, fletus: ut, qui haec procul uideat, etiam si, quid agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Haec cui cõtingant, eum scito Attice dicere; ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de Aeschi-*

ne, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autẽ acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probant; nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur; & hoc primum esse Atticorum uolunt: recte laudant. est enim in arte tanta, tamq. uaria, etiam huic minutae subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, ijdem bene, sed ut omnes, qui bene, ijdem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sane quidem, inquit Brutus: quamquam ista mihi tua fuit periucunda a proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. nunc, quoniam ad perorandum spectare uidetur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu uero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, facetam, & elegantem puto. est enim & minime inepti hominis, & eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant. ut apud Platonem Socrates in caelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio quo modo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator fuisset,

exponeres,

exponeres, uide quaeso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. Quorsum, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. equidem in quibusdam risum uix tenebam, cum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, uel potius summum & singularem uirum; nemo dicet secus; sed oratorem, sed etiam Lysiae similem, quo nihil potest esse pictius, bella ironia, si iocaremur; sin asseueramus, uide ne religio nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. ego enim Catonem tuum, ut ciuem, ut senatorem, ut imperatorem, ut uirum denique cum prudentia, & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: significant enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, & plane rudem. Origines uero cum omnibus oratorijs laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisto, & Thucydide compares, Bruto ne id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne e Graecis quidem quisquam imitari potest, ijs tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem quale esset copiose & ornate dicere? Galbam laudes: si, ut illius aetatis principem; assentior: sic enim accepimus: sin, ut oratorem; caedo, quaeso, orationes; (sunt enim) & dic hunc, quem tu plus quam te amas, Brutum, uelle

uelle te, illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paullum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Laelio, cuius tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius: addis etiam nescio quid augustius: nomine nos capis summi uiri, uitaeq. elegantissimae uerissimis laudibus. remoue haec: nae ista dulcis oratio ita sit abiecta, ut eam aspicere nemo uelit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cum in ceteris rebus, tum in dicendo semper, cum nihil est melius, id laudari, qualecunque est, solet. Dico idem de Gracchis: etsi de eis ea sunt a te dicta, quibus ego assentior. Omitto ceteros: uenio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui, sine controuersia magnos oratores, Crassum, & Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior, sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Seruiliae tibi magistram fuisse. haec germana ironia est: cur ita sentiam, non dicam; ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quae de his ipsis, quae de Cotta, quae de Sulpicio, quae modo de Coelio dixeris: hi enim fuerunt certe oratores: quanti autem, & quales, tu uideris. Nam illud minus curo, quod congessisti operarios omnes, ut mihi uideantur mori uoluisse non nulli, ut a te in oratorum numerum referrentur. Haec cum ille dixisset, Longi sermonis initium detulisti, inquam, Attice,

remq.

remq. commouisti noua disputatione dignam; quã in aliud tempus differamus. uoluendi enim sunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quae inuenta nondum erant, florem, & colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. nam etsi tu melius existimare uideris de ea, si quam nunc habemus, facultate: tamen adolescentes, quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati sunt, eo pertinuit, ut paullo ante dixi, quod intelligi uolui, in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine euaderent. quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit, ut ait in historia sua C. Fannius, existimari uelim. Vt uoles, inquit Atticus: ego enim non alienum a te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea, sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis ueteres explicabis? Vero, inquam, Brute, sed in Cumano, aut in Tusculano aliquando, si modo licebit: quoniam utroque in loco uicini sumus. Sed iam ad id, unde digressi sumus, reuertamur. Hortensius igitur cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores caussas adhiberi coeptus est: quamquam inciderat in Cottae,

tae, & Sulpicij aetatem, qui annis decem maiores, excellente tum Crasso, & Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum ijs ipsis dicendi gloria comparabatur. primum memoria tanta, quantam in nullo cognouisse me arbitror, ut quae secum commentatus esset, ea sine scripto uerbis eisdem redderet, quibus cogitauisset. hoc adiumento ille tanto sic utebatur, ut sua & commentata, & scripta, &, nullo referente, omnia aduersariorum dicta meminisset. ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium uiderim. nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum: saepissime autem eodem die utrunque faciebat: attuleratq. minime uulgare genus dicendi, duas quidem res, quas nemo alius, partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quae essent dicta contra, quaeq. ipse dixisset. erat in uerborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eaq. erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. rem complectebatur memoriter, diuidebat acute, nec praetermittebat fere quidquam, quo esset in caussa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum: uox canora, & suauis: motus & gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. hoc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum uenimus. erat Hortensius in bello

primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege iudicium Varia; ceteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant, (quã quam pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes, L. Memmius & Q. Pompeius, sed oratores tamen teste diserto uterque Philippo, cuius in testimonio contentio & uim accusatoris habebat, & copiam. reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieq. fere a nobis in concionibus audiebantur. erat enim tribunus pl. tum C. Curio: quamquam is quidem silebat, ut erat semel a concione uniuersa relictus: Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius; & hi quidem habitabant in Rostris. C. etiam Iulius, aedilis curulis, quotidie fere accuratas conciones habebat. sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens, acerrimo studio tenebar; quotidieq. & scribens, & legens, & commentans, oratorijs tamen exercitationibus contentus non eram. Iam, consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris ciuilis studio multum operae dabam Q. Scaeuolae P. F. qui quamquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proxi-

mus

mus Sylla consule & Pompeio fuit. tum P. Sulpicij, in tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognouimus. Eodemq. tempore cum princeps Academiae Philo cum Athe niensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamq. uenisset; totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus: in quo hoc etiam commorabar attentius; etsi rerum ipsarum uarietas, & magnitudo summa me delectatione retinebat; sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum ui debatur. occiderat Sulpicius illo anno; tresq. proximo trium aetatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romae dedimus operam; & actori summo caussarum, & magistro. Haec etsi uidentur esse a proposita ratione diuersa, tamen iccirco a me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam uoluisti, Brute possis, (nam Attico haec nota sunt) & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius uestigijs persecuti. Triennium fere fuit urbs sine armis: sed, oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga, (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in caussis agebat Hortensius, magis magisq. quotidie probabatur. Antistius, Piso saepe dicebat, minus saepe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At uero ego hoc tempore om

ni

ni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione uersabar. eram cum Stoico Diodoto: qui cũ habitauisset apud me, mecumq. uixisset, nuper est domi meae mortuus. a quo cum in alijs rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar, quae quasi contracta & astricta eloquentia putanda est: sine qua, etiam tu Brute iudicauisti, te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. huic ego doctori, & eius artibus uarijs atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset. commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) saepe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idq. faciebam multum etiam Latine, sed Graece saepius: uel quod Graeca oratio, plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: uel quod a Graecis, summis doctoribus, nisi Graece dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorum trium, Scaeuolae, Carbonis, Antistij: reditus Cottae, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij: leges & iudicia constituta, recuperata resp. ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. Tum primum nos ad caussas & priuatas & publicas adire coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus,

iam in foro celebratum meum nomen esset, Romam sum profectus. Cum uenissem Athenas, sex menses cum Antiocho, ueteris Academiae nobilissimo & prudentissimo philosopho, fui; studiumq. philosophiae, numquam intermißum, a primaq. adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetriū Syrum, ueterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. Postea a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus: & si, nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes: erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. quibus non contentus, Rhodum ueni, meq. ad eundem, quem Romae audiueram, Molonem applicaui, cum actorem in ueris caussis, scriptoremq. praestantem; tum in notandis animaduertendisq. uitijs, & instituendo docendoq. prudentissimum. is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas diffluentes coerceret.

ita recipi me biennio post, non modo exercitatior, sed prope mutatus. nam & contentio nimia uocis reciderat, & quasi deferuerat oratio, lateribusq. uires, & corpori mediocris habitus accesserat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remissus, & lenis, & proprijs uerbis comprehendens solute & facile sententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti, sed uerborum & actionis genere commotior. itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse; quod & dicendi ardore eram propior, & aetate coniunctior. etenim uideram, in ijsdem caussis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum concursus hominum, foriq. strepitus desiderat. unum igitur annum, cum rediissemus ex Asia, caussas nobiles egimus, cum quaesturam nos, consulatum Cotta, aedilitatem peteret Hortensius. interim me quaestorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortensius. cum autē anno post e Sicilia me recepissem, iam uidebatur, illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa uideor de me, ipse praesertim: sed omni huic sermoni

moni propositum est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem, & industriam. Cum igitur essem in plurimis caussis, & in principibus patronis quinquennium fere uersatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen ueni designatus aedilis cum designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerum etiam praecepta quaedam desiderat: quid tamquam notandum, & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod uideret ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissus certe uiuere. Primus, & secundus annus, & tertius tantum quasi de picturae ueteris colore detraxerat, quantum non quiuis unus ex populo, sed existimator doctus, & intelligens posset cognoscere. longius autem procedens, & in ceteris eloquentiae partibus, tum maxime in celeritate & continuatione uerborum adhaerescens, sui dissimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus cum omni genere exercitationis, tum maxime stylo nostrum illud, quod erat, augere, quantumcunque erat. Atque, ut multa omittam in hoc spatio, & in his post aedi-

ctus essem; reuocare se ad industriam coepit; ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores uideremur. sic duodecim post meum consulatum annos in maximis caussis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferret, coniunctissime uersati sumus: consulatusq. meus, qui illum primo leuiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. maxime uero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paullo ante, quam perterritum armis hoc studium Brute nostrum conticuit subito, & obmutuit; cum, lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad caussas simillimas inter se, uel potius easdem noui ueniebamus quotidie. quibus quidem caussis tu etiam Brute praesto fuisti, compluresq. & nobiscum, & solus egisti: ut, qui non satis diu uixerit Hortensius, tamen hunc cursum cõfecerit. annis ante decem caussas agere coepit, quam tu es natus: idem quarto & sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt. Sed, si quaerimus. cur adolescens magis floruerit dicendo, quam senior Hortensius: caussas reperiemus uerissimas duas: primum, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiae magis concessum, quam senectuti. Genera autem Asiaticae dictionis duo sunt: unum sententiosum, & argutum,

ſententijs non tam grauibus, & ſeueris, quam concinnis, & uenuſtis: qualis in hiſtoria Timaeus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater eius, fuit: quorum utriuſque orationes ſunt in primis, ut Aſiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus eſt, non tam ſententijs frequentatum, quam uerbis uolucre, atque incitatum; quali eſt nunc Aſia tota; nec flumine ſolum orationis, ſed etiam exornato & faceto genere uerborum; in quo fuit Aeſchylus Gnidius, & meus aequalis Mileſius Aeſchines. in his erat admirabilis orationis curſus, ornata ſententiarum concinnitas non erat. Haec autem, ut dixi, genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus, in ſenibus grauitatem non habent. itaque Hortenſius, utroque genere florens, clamores faciebat adoleſcens. habebat enim & Meneclium illud ſtudium crebrarum uenuſtarumq. ſententiarum: in quibus, ut in illo Graeco, ſic in hoc erant quaedam magis uenuſtae dulcesq. ſententiae, quam aut neceſſariae, aut interdum utiles. & erat oratio cum incitata & uibrans, tum etiam accurata, & polita. non probantur haec ſenibus: ſaepe uidebam cum irridentem, tum etiam iraſcentem, & ſtomachantem Philippum: ſed mirabantur adoleſcentes. multitudo mouebatur. erat excellens iudicio uulgi, & facile primas tenebat adoleſcens. etſi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum;

tamen

tamen aptum esse aetati uidebatur: & certe, quod & ingenij quaedam forma lucebat; & exercitatione perfecta erat, uerborumq. astricta comprehensio; summam hominum admirationem excitabat. sed cum iam honores, & illa senior auctoritas grauius quiddam requireret; remanebat idem, nec decebat idem: quodq. exercitationem studiumq. dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasq. sententiarum pristina manebat, sed ea uestitu illo orationis, quo consueuerat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego uero, inquit, & ista, quae dicis, uideo qualia sint; & Hortensium magnum oratorem semper putaui, maximeq. probaui pro Messalla dicentem, cum tu abfuisti. Sic fuerunt, inquam: idq. declarat totidem, quot dixit, ut aiunt, scripta uerbis oratio. Ergo ille a Crasso consule & Scaeuola usque ad Paullum & Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus a Sylla dictatore ad eosdem fere consules. sic Q. Hortensij uox extincta fato suo est, nostra publico. Melius, quaeso, ominare, inquit Brutus. Sit sane ut uis, inquam; & id non tam mea caussa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum fierent, quae prouidit futura. saepe enim inter nos impendentes casus defleuimus, cum belli ciuilis caussas in pri-

uatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam uideremus. sed illum uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quae consecutae sunt, morte uindicasse. Nos autem, Brute, quoniam post Hortensij, clarissimi oratoris mortem, orbae eloquentiae quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia; & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurq. ut adultam uirginem caste, & ab amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo me in uitam paullo serius, tamquam in uiam, ingressum, prius, quam confectum iter sit, in hanc reip. noctem incidisse; tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suauissimis litteris; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quae de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuo uiuerent; quae, si recte esset, salute reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de rep. consiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo, cuius in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis uehentem, transuersa incurrit misera fortuna reip. hic me dolor tangit, haec me cura solicitat, & hunc mecum socium eiusdem & amoris, & iudicij: tibi fauemus: te tua frui uirtute cupimus; tibi optamus eam remp. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriam, atque augere possis.

tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc ueneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne uirtutis cum summa eloquentiae laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit solicitudo quod & ipse rep. careas, & illa te. tu tamen, etsi cursum ingenii tui, Brute, premit haec importuna clades ciuitatis, contine te in tuis perennibus studiis, & effice id, quod iam propemodum, uel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. nec enim decet, te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, accersiuisti ex urbe ea, quae domus est semper habita doctrinae, numerari in uulgo patronorum. nam quid te exercuit Pammenes, uir longe eloquentissimus Graeciae, quid illa uetus Academia, atque eius heres Aristus, hospes, & familiaris meus, si quidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? non ne cernimus, uix singulis aetatibus binos oratores laudabiles constitisse? Galba fuit inter tot aequales unus excellens; cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo. nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipsorum ad aetatem laus eloquentiae perfecta

*secta nondum fuit. Antonius Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius. nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio, magis opportunorum.*

M. TVLLII. CICERONIS. AD MARCVM. BRVTVM

ORATOR

VTRVM difficilius, aut maius esset, negare tibi, saepius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumque, Brute, dubitaui. nam & negare ei, quem unice diligerem, cuiq. me carissimum esse sentirem, praesertim & iusta petenti, & praeclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur: & suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. quid enim est maius, quam, cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quae sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me saepius rogas; aggrediar, non tam perficiundi spe, quam experiundi uoluntate. malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te pruden-

tiam meam, quam, si id non fecerim, beneuolentiam. Quaeris igitur, idq. iam saepius, quod eloquentiae genus probem maxime, & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum, & perfectissimum iudicem. In quo uereor, ne, si id, quod uis, effecero, eumq. oratorem, quem quaeris, expressero, tardem studia multorum; qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas & magnopere expetendas concupiuerunt. quod si quem aut natura sua, aut illa praestantis ingenij uis forte deficiet; aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis; teneat tamen eum cursum, quem poterit. prima enim sequentem, honestum est, in secundis tertijsq. consistere. an in poetis non Homero soli locus est, (ut de Graecis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro, sed horum uel secundis, uel etiam infra secundos? nec uero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia & copia ceterorum studia restinxit. nec solum ab optimis studijs excellentes uiri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis remouerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt, aut Coae Veneris pulchritudinem imitari: nec simulacro Iouis Olympij, aut Doryphori statua deterriti reliqui, minus experti sunt; quid efficere, aut quo

progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus uero, Graecis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiae dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria: nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in praestantibus rebus magna sunt ea, quae sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore, fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. non enim quaero, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius; quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur; quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum & mente complectimur. itaque & Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & iis picturis, quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formam, aut Mineruae, contemplabatur aliquem,

quem, e quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaq. defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quae sub oculos ipsa non cadunt: sic perfectae eloquentiae speciem animo uidemus, effigiem auribus quaerimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus auctor & magister Plato: easq. gigni negat, & ait semper esse, ac ratione & intelligentia contineri; cetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione, & uia disputetur id est ad ultimam sui generis formam speciemq. redigendum. Ac uideo, hanc primam ingressionem meam, non ex oratoris disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. nam aut mirabuntur, quia haec pertineant ad ea, quae quaerimus; quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine caussa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quod inusitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me saepe noua uideri dicere intelligo, cum peruetera dicam, sed inaudita plerisque: & fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam

qui-

quicunque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatijs extitisse. illa enim sunt curricula multiplicium uariorumq. sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt uestigia: sed & huius, & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maxime orator est, & adiutus. omnis enim ubertas, & quasi silua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses caussas, quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt. sic eloquentia haec forensis, spreta a philosophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis magnisq. caruit, sed tamen ornata uerbis, atque sententijs iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium reprehensionemq. pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligitur; sine philosophia non posse effici quem quaerimus eloquentem; non ut in ea tamen omnia sint; sed ut sic adiuuet, ut palaestra histrionem. parua enim magnis saepe rectissime conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis uarijsq. rebus sine philosophia potest quisquam dicere. siquidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem praestitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae physici fuerit auditor: a quo censet eum, cum alia praeclara quaedam & magnifica didicißet, uberem, & foecundum fuisse, gnarumque, quod est eloquen-

tiae maximum, quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest: cuius ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorum disciplina genus & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus; nec iudicare, quae uera, quae falsa sint; neque cernere consequentia, repugnantia uidere, ambigua distinguere. Quid dicam, de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus; sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ad has tot, tantasq. res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia; quae sola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut ueram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur: quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est; & ab alijs rerum, ab alijs uerborum doctrina quaeritur. itaque M. Antonius, cui uel primas eloquentiae patrum nostrorum tribuebat aetas, uir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, disertos ait se uidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiae, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat. uir autem acerrimo ingenio, (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desiderans, nemi-

nem

nem plane, qui recte appellari eloquens posset, uidebat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit; habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiae; cui quoniã nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem numquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille uix deo concessum esse dicebat; at, qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt; peraeque autem, id quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt, cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos & conuertendos animos instructi, & parati; quod ipsum alij aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa, alij leui, & instructa, & terminata: & contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam, & pressa oratione limitati. In eodemq. genere alij callidi, sed impoliti, & consulto rudium similes, & imperitorum: alij in eadem ieiunitate concinniores, id est faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam interiectus inter hos medius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum,

sterioru͂m, nec fulmine utens superiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps, uel utriusque, si uerum quaerimus, potius expers: isq. uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens praeter facultatem, & aequalitatem; aut addit aliquos ut in corona toros, omnemq. orationem ornamentis modicis uerborum sententiarumq. distinguit. Horum singulorum generum quicunque uim singuli consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt: sed quaerendum est, satis ne id, quod uolumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui ijdem ornate, ac grauiter, ijdem uersute, & subtiliter dicerent. atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus: esset egregiu͂ non quaerere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis. uel ut hortarer alios, uel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui uim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognouerim. hoc nec grauior extitit quisqua͂, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ij, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Attice uolunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit Atticum, discant; eloquentiamq.

tiamq. ipsius uiribus, non imbecillitate sua, metiantur. nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. sed tamen eos, studio optimo, iudicio minus firmo praeditos, docere quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. omnes enim, qui probari uolunt, uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos se fingunt, & accommodant. itaque Caria, & Phrygia, & Mysia, quod minime politae, minimeq. elegantes sunt, asciuerunt aptum suis auribus, opimum quoddam, & tamquam adipatae dictionis genus: quod eorum uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij numquam probauerunt, Graeci autem multo minus, Athenienses uero funditus repudiauerunt: quorum semper fuit prudens sincerumq. iudicium, nihil ut possent nisi incorruptum audire, & elegans. eorum religioni cum seruiret orator, nullum uerbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. itaque hic, quem praestitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, summissius a primo; deinde, dum de legibus disputat, pressius; post, sensim incendens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante uerborum omnium pondera, reprehendit Aeschines quaedam, & exagitat; illudensque, dura, odiosa, intolerabilia

lia

lia esse dicit. Quin etiam quaerit ab ipso, cum quidem eum belluam appellet, utrum illa uerba, an portenta sint: ut Aeschini ne Demosthenes quidem uideatur Attice dicere. Facile est enim uerbum aliquod ardens, ut ita dicam, notare, idque, restinctis iam animorum incendijs, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes: negat in eo positas esse fortunas Graeciae, in hoc in eũ, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Cum uero inclinata, ululantiq. uoce, more Asiatico, canere coepisset; quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures, teretes, & religiosas, qui se accommodant, ij sunt existimandi Attice dicere. quorum genera plura sunt: hi, unum modo quale sit, suspicantur. putant enim, qui horride inculteq. dicat, modo id eleganter enucleateq. faciat, eum solum Attice dicere. Errant, quod solum: quod Attice, non falluntur. istorum enim iudicio, si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice; cui primae sine controuersia deferebantur. Qui si tenui genere uteretur, numquam ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Graeciam dictus esset. Dicat igitur Attice uenustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias; (quis enim id possit negare?) dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quod tenuis sit,

atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate uero, & grauiter, & copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, ne ue Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydidios esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, Caussidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum, atque grandem, subtilem, & elegantem tamen, & qui in forensibus caussis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas & bella narrat, & proelia, grauiter sane, & probe; sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsae illae conciones ita multas habent obscuras abditasq. sententias, uix ut intelligantur; quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quae est autem in hominibus tanta peruersitas, ut, inuentis frugibus, glande uescantur? An uictus hominum, Atheniensium beneficio, excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Graecorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, seuerus, grauis; non ut in iudicijs uersaret caussas, sed ut in historijs bella narraret. itaque numquam est numeratus orator. Nec uero, si historiam non scripsisset, nomen eius extaret, cum praesertim fuisset honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo neque uerborum, neque sententiarum grauitatem imitatur: sed

cum

cum mutila quaedam, & hiantia locuti sunt, quae uel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem uolumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius.

MAGNVM *opus omnino, & arduum Brute conamur: sed nihil difficile amanti puto. amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. incendor porro quotidie magis, non desiderio solum, quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium; quae specie dispares, prudentia coniunguntur. quid enim tam distans, quam a seueritate comitas? quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? quid tam difficile, quam in plurimorum controuersiis diiudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos, placatosq. dimittas. itaque efficis, ut, cum gratiae caussa nihil facias, omnia tamen sint grata, quae facis. Ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italiae luce cognosceris, uersarisq. in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam, quantum*

illud est, quod in maximis occupationibus numquam intermittis studia doctrinae, semper aut idse scribis aliquid, aut me uocas ad scribendum? itaque hoc sum aggressus statim, Catone absoluto: quem ipsum numquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem. sed testificor, me, a te rogatum, & recusantem, haec scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen: ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicij nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est formam, quod χαρακτήρ *Graece dicitur, exponere optimi: quod aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector, ait quispiam: quod non discedit a communi more uerborum. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati elaboratiq. sunt uersus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: uaria enim sunt iudicia, ut in Graecis; nec facilis explicatio, quae forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca, contra alios nitida, laeta, collustrata delectant. Quid est, quo praescriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere praestet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimauiq. in omnibus rebus esse aliquid optimum, e-*

tiam

tiam si lateret; idq. ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed, quoniam plura sunt orationum genera, eaq. diuersa; neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, scriptionum, & historiarum, & talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multiq. alij, qui sunt nominati sophistae, reliquarumq. rerum formam, quae absunt ab forensi contione, eiusq. totius generis, quod Graece ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod, quasi ad inspiciendum, delectationis caussa comparatum est, non complectar hoc tempore: non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare uolumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere: ab hac & uerborum copia alitur; & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati sententiarum; & arguti, certique, & circumscripti uerborum ambitus conceduntur: de industriaque, non ex insidijs, sed aperte ac palam elaboratur, ut uerba uerbis quasi demensa & paria respondeant, ut crebro conferantur pugnantia, comparenturq. cōtraria; & ut pariter extrema terminentur, eundemq. referant in cadendo sonum: quae in ueritate caussarum & rarius multo facimus, & certe occultius. in Panathenaico autem Isocrates ea studiose consectatum fatetur: non enim ad iudiciorum certamen, sed ad uoluptatem aurium scripserat. Haec tractasse Thrasymachum Chalcedonium pri-

 mum,

mum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium, multosq. alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phaedro Socrates: quorum satis arguta multa, sed, ut modo primumq. nascentia, minuta, & uersiculorum similia quaedam, nimiumq. depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesq. mirabiles: quorum aetas cum in eorum tempora, quos nominaui, incidisset, longissime tamen ipsi a talibus delicijs, uel potius ineptijs abfuerunt. alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primisq. ab his, ut ait Theophrastus, historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, & ornatius dicere. Horum aetati successit Isocrates: qui praeter ceteros eiusdem generis laudatur semper a nobis, nonnumquam, Brute, leuiter & erudite repugnante te: sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. nam cum concisus ei Trasymachus minutis numeris uideretur, & Gorgias; qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxisse; Thucydides autem praefractior, nec satis, ut ita dicam, rotundus; primus instituit dilatare uerbis & mollioribus numeris explere sententias. in quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt; domus eius officina habita eloquentiae est. itaque ut ego, cum a nostro Catone laudabar, uel reprehendi me a ceteris

ris facile patiebar: sic Isocrates uidetur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. est enim, ut scis, quasi in extrema pagina Phaedri his ipsis uerbis loquens Socrates: Adolescens etiam nunc, o Phaedre, Isocrates est: sed, quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille? Maiore mihi ingenio uidetur esse, quam ut cum orationibus Lysiae comparetur: praeterea ad uirtutem maior indoles: ut minime mirum futurum sit, si, cum aetate processerit, aut in orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis praestet omnibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. inest enim natura philosophia in huius uiri mente quaedam. Haec de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit aequalis; & quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate, & cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententijs argutum, uerbis sonans, est in illo epidictico genere. quod diximus propriũ sophistarum, pompae, quam pugnae, aptius, gymnasijs & palaestrae dicatum, spretum & pulsum foro. sed, quod educata huius nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, & roborat; non alienum fuit, de oratoris quasi incunabulis dicere.

re. uerum haec ludorum, atque pompae: nos autem iam in aciem, dimicationemq. ueniamus. Quoniam tria uidenda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quo modo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis; sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla praecepta ponemus; (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiae speciem, & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse uideatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, & tamen cum multis pene communia, nam & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiae, quam eloquentiae: qua tamen in caussa est uacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse uolumus, argumentorum & rationum locos. Nam quidquid est, quod in controuersia aut in contentione uersetur, in eo aut, sit ne, aut, quid sit, aut, quale sit, quaeritur: sit ne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti prauiq. partibus: quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic excellens, a proprijs personis & temporibus semper, si potest, auocat controuersiam. latius enim de genere, quam de parte, disceptare licet: ut, quod in uniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Haec igitur quaestio a proprijs personis

&

& temporibus ad uniuersi generis orationem tra ducta appellatur thesis. in hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum in utranque partem, ut ornatius, & uberius dici possit, exercuit: idemq. locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum & perfectissimum quaerimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes, utetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci. Nec uero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seliget. non enim semper, nec in omnibus caussis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Iudicium igitur adhibebit: nec inueniet solum quid dicat, sed etiam expendet. nihil enim est fera cius ingenijs, ijs praesertim, quae disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes foecundae, & uberes, non solum fruges, uerum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis aut leuia quaedam, aut caussis aliena, aut non utilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. alioqui quonam modo ille in bonis haerebit & habitabit suis? aut molliet dura? aut occultabit, quae dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit? aut abducet animos?

mos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quam illud, quod obstabit? Iam uero ea, quae inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusq. ad caussam faciet illustres: cumq. animos prima aggressione occupauerit, infirmabit excludetq. contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema; inculcabitq. leuiora. Atque, in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim breuiterq. descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus, etsi graues atque magnae sunt, minus & artis est, & laboris. Cum autem, quid & quo loco dicat, inuenerit; illud est longe maximum, uidere quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere. Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quem admodum dicas; ubi res spectatur, non uerba penduntur: quid tandem in caussis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inueniendo, & in collocando summum esse oratorem uellem: sed id mihi quaerere uidebare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem: rem difficilem, dij immortales, atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocunque torqueas: tum & naturae uariae,

riae, & uoluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen alijs uerborum, uolubilitasq. cordi est; qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. distincta alios, & interpuncta, interualla, morae, respirationesq. delectant. quid potest esse tam diuersum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alij lenitate, et aequabilitate, & puro quasi quodam & candido genere dicendi. ecce aliqui duritatem, & seueritatem quandam uerbis, & orationis quasi maestitiam sequuntur: quodq. paullo ante diuisimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellent uideri, quod orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniam coepi iam cumulatius hoc munus augere, quam a te postulatum est, (tibi enim, tantum de orationis genere quaerenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita praetermissa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum; quae communis est multarum artium. Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. est enim actio quasi corporibus quaedam eloquentia, cum constet e uoce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime uoce commouentur. itaque ille perfectus, quem iamdudum nostra indicat oratio, utcunque se affectum uideri, & animum audientis moue-

moueri uolet, ita certum uocis admouebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc praecipiendi tempus esset, aut si tu hoc quaereres. dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est uultus. quibus omnibus, dici uix potest, quantum intersit, quemadmodum utatur orator. nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiae saepe fructum tulerunt: & diserti, deformitate agendi, multi infantes putati sunt: ut iam non sine caussa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. si enim eloquentia nulla sine hac, haec autem sine eloquentia tanta est: certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, & contenta uoce atrociter dicere, & summissa leniter, & inclinata uideri grauis, & inflexa miserabilis. mira est enim quaedam natura uocis, cuius quidem e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suauis uarietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiã quidam cantus obscurior, non hic e Phrygia, & Caria, rhetorum epilogis pene canticum, sed ille, quem significat Demosthenes, & Aeschines, cum alter alteri obijcit uocis flexiones. dicit plura etiam Demosthenes, illumq. saepe dicit uoce dulci, & clara fuisse. In quo illud etiam notandũ mihi uidetur ad studium persequendae suauitatis in uocibus. ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus,

nec a postrema syllaba citra tertiam; quo magis naturam ducem ad aurium uoluptatem sequatur industria. Ac uocis quidem bonitas optanda est: non est enim in nobis, sed tractatio, atque usus in nobis, Ergo ille princeps uariabit, & mutabit; omnes sonorum tum intendens, tum remittens persequetur gradus: idemq. motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus, & celsus, rarus incessus, nec ita longus, excursio moderata, eaq. rara, nulla mollitia ceruicum, nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & uirili laterum flexione, bracchij proiectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus uero, qui secundum uocem plurimum potest, quã tam affert tum dignitatem, tum uenustatem? in quo, cum effeceris, ne quid ineptum, aut uultuosum sit; tum oculorum est quaedam magna moderatio. nam ut imago est animi uultus, sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & uicissim tristitiae modum res ipsae, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & summae eloquentiae species exprimenda est; quem hoc uno excellere, id est oratione, caetera in eo latere, indicat nomen ipsum. non enim inuentor, aut compositor, aut actor haec complexus est omnia. sed & Graece ab eloquendo ῥήτωρ, & Latine eloquens dictus est. caeterarum enim rerum, quae sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque uindicat:

cat : dicendi autem , id est eloquendi , maxima uis soli huic conceditur . Quamquam enim & philosophi quidam ornate locuti sunt : (si quidem & Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit: & Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit : & Xenophontis uoce Musas quasi locutas ferunt : & longe omnium , quicunque scripserunt , aut locuti sunt , extitit dicendi copia , & grauitate princeps Plato) tamen horum oracio neque neruos , neque aculeos oratorios ac forenses habet . loquuntur cum doctis ; quorum sedare animos malunt , quam incitare . sic de rebus placatis , ac minime turbulentis docendi caussa , non capiendi , loquuntur : ut in eo ipso , quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis , quã necesse sit , facere uideantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur , secernere . mollis est enim oratio philosophorum , & umbratilis , nec sententijs , nec uerbis instructa popularibus, nec uincta numeris, sed soluta liberius : nihil iratum habet , nihil inuidum, nihil atrox , nihil miserabile, nihil astutum : casta, uerecunda , uirgo incorrupta quodam modo : itaque sermo potius, quam oratio dicitur. quãquam enim omnis locutio oratio est : tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est . Sophistarum , de quibus supra dixi magis distinguenda similitudo uidetur : qui omnes eosdem uolunt flores , quos adhibet orator in caussis, perse-

qui:

qui: sed hoc differunt, quod, cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quam delectare: & apertius id faciunt, quam nos, & crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles: a re saepe discedunt, intexunt fabulas, uerba apertius tranferunt, eaq. ita disponunt, ut pictores uarietatem colorum: paria paribus referunt, aduersa contrarijs, saepissimeq. similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est: in qua & narratur ornate; & regio saepe, aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: sed in his tracta quaedam, & fluens expetitur, non haec contorta, & acris oratio. Ab his non multo secus, quam a poetis, haec eloquentia, quam quaerimus, seuocanda est. nam etiam poetae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. numero maxime uidebantur antea, & uersu: nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest a uersu, (nam id quidem orationis est uitium) numerus uocatur, qui Graece ῥυθμος dicitur. itaque uideo uisum esse nonnullis Platonis, & Democriti locutionem, etsi absit a uersu, tamen, quod incitatius feratur, & clarissimis uerborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum: apud quod, nisi quod uersiculi sunt, nihil est aliud quotidiani

 tidiani

tidiani dissimile sermonis. Nec tamen id est poetae maximum: etsi est eo laudabilior, quod uirtutes orationis persequitur, cum uersu sit astrictior. Ego autem, etiam si quorundam grandis, & ornata uox est poetarum, tamen in ea cum licentiā statuo maiorem esse, quam in nobis, faciendorum iungendorumq. uerborum: tum etiam non nullorum uoluptati uocibus magis, quam rebus, inseruiunt. Nec uero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium, electioq. uerborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest. sed id nec dubium est, &, si quid habet quaestionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Seiūctus igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poetarum, explicandus est nobis qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim auctore Antonio quaerimus) is, qui in foro caussisq. ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare, necessitatis est; delectare, suauitatis; flectere, uictoriae. nam id unum ex omnibus ad obtinendas caussas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi; subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo; in quo uno uis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summae etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator huius tripertitae uarietatis. nā & iudicabit, quid cuique opus sit; & poterit,

quo-

quocunque modo postulabit caussa, dicere. Sed est eloquentiae, sicut reliquarum rerum, fundamentũ sapientia. ut enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius, quam, quid deceat, uidere. πρέπον appellant hoc Graeci, nos dicamus sane decorum. de quo praeclare & multa praecipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo in uita, sed saepissime & in poematis, & in oratione peccatur: Est autem, quid deceat, oratori uidendum, non in sententijs solum, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis eodem aut uerborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperq. in omni parte orationis, ut uitae, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis, & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. itaque hunc locum, longe & late patentem, philosophi solent in officijs tractare, non cum de recto ipso disputant; nam id quid quidem unum est; grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere et parte caussarum. quam enim indecorum est, de stillicidijs, cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus, de maiestate populi R. summisse, & subtiliter? Hic genere toto, at persona alij peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed saepe uerbo. etsi sine re nulla uis uerbi est: tamen

men eadem res saepe aut probatur, aut reijcitur, alio atque alio elata uerbo. In omnibusq. rebus uidendum est, quatenus. etsi enim suus cuique modus est: tamen magis offendit nimium, quam parum. in quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus est locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis, & factis, minimis, & maximis, cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & usquequaque, quantum sit appareat; in alioq. ponatur; aliudq. totum sit, utrum decere, an oportere dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officij; quo & semper utendum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumq. tempori, & personae: quod cum in factis saepissime, tum in dictis ualet, in uultu denique, & gestu, & incessu; contraq. itẽ dedecere. quod si poeta fugit ut maximum uitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stulto ue sapientis; si denique pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, maestior Vlysses, maereret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si denique histrio, quid deceat, quaerit: quid faciendum oratori putemus? Sed cum hoc tantum sit: quod in caussis, earumq. quasi mẽ-

bris

bris faciat, orator uiderit: illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiã caussas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, ut cuiusque generis nota quaeratur; & formula: magnum opus, & arduum, ut saepe iam diximus: sed ingredientibus consideran dum fuit; quid ageremus: nunc quidem iam, quo cunque feremur, danda nimirum uela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam uocant Atticum. Summissus est, & humilis; consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quam opinione, differens. itaque, eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem uidetur esse existimã ti, sed nihil experienti minus. etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet; ut, etiam si illis maximis uiribus careat, sit, ut ita dicam, integra ualetudine. Primum igitur eum tamquam e uinculis numerorum eximamus. sunt enim quidam, ut scis, oratorij numeri, de quibus mox agemus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. solutum quiddam sit, nec uagum tamen; ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare. uerba etiam uerbis quasi coagmentare negligat. habet enim ille tamquam hiatus concursu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis ma-

gis, quam de uerbis, laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq. uerborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta non negligenter tractanda sunt; sed quaedam etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse dicuntur non nullae inornatae, quas id ipsum deceat: sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat. fit enim quiddam in utroque, quo sit uenustius, sed non ut appareat. Tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati uero medicamenta candoris, & ruboris omnia repellentur. elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & latinus: dilucide, planeq. dicetur: quid deceat, circumspicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suaue, & affluens: acutae crebraeq. sententiae ponentur, & nescio unde ex abdito erutae: atque in hoc oratore dominabitur. Verecundus erit usus oratoriae quasi supellectilis. supellex est enim quodam modo nostra, quae est in ornamentis, alia rerum, alia uerborum. Ornatus autem uerborum duplex, unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs usitatisq. uerbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat: in alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipso, ut nouum; aut priscum, & inusitatum. Sed

etiam

etiam inusitata, ac prisca sunt in proprijs, nisi quod raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod, uerbis mutatis, non maneat manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quae permanent etiam si uerba mutaueris, sunt illa quidem permulta, sed, quae emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecundus, & parcus in priscis, reliquisq. ornamentis et uerborum & sententiarum demissior; translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum; sed etiam rusticorum: si quidem est eorum, gemmare uites, sitire agros, laetas esse segetes, luxuriosa frumenta: nihil horum parum audacter: sed aut simile est illi, unde transferas; aut, si res suum nullum habet nomen, docendi caussa sumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paullo, quam ceteris, utetur hic summissus; nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi utetetur amplissimo. itaque illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cum uerbum aliquod altius transfertur, idq. in oratione humili ponitur, quod idem in alta deceret. Illam autem concinnitatem, quae uerborum collocationem illuminat ijs luminibus, quae Graeci, quasi aliquos gestus orationis, σχήματα appellant, quod idem uerbum ab his etiam in sen-

inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenae, sed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens, non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidque pronuncient. Huic generi orationis aspergentur etiam sales: qui in dicendo, mirum quantum ualent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque, sed altero in narrando aliquid uenuste, altero in iaciendo mittendoq. ridiculo: cuius genera plura sunt; sed nunc aliud agimus. illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit; nec subobsceno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odij locum risus occupet; neque aut sua persona, aut iudicum, aut tempore alienum. haec enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quaesita, nec ex tempore ficta, sed domo allata, quae plerunque sunt frigida. Parcet & amicitijs, & dignitatibus: uitabit insanabiles contumelias: tantummodo aduersarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo: quibus exceptis, sic utetur sale, & facetijs, ut ego ex isti nouis Atticis talem cognouerim neminem, cum id certe sit uel maxime Atticum. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani Attici: quoniam, quidquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium

Atticorum

Atticorum est. e quibus tamen non omnes faceti, Lysias satis, & Hyperides, Demades praeter ceteros fertur, Demosthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil uidetur urbanius. sed non tam dicax fuit, quam facetus. est autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis. Vberius est aliud, aliquantoq. robustius, quam hoc humile, de quo dictum est; summissius autem, quam illud, de quo iam dicetur, amplissimum. Hoc in genere neruorum uel minimum, suauitatis autem est uel plurimum. est enim plenius, quam hoc enucleatum; quam autem illud ornatum, copiosumque, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt; plurimumq. est in hac orationis forma suauitatis: in qua multi floruerunt apud Graecos, sed Phalereus Demetrius, meo iudicio, praestitit ceteris: cuius oratio cum sedate placideq. loquitur; tum illustrant eam, quasi stellae quaedam, translata uerba, atque immutata. translata ea dico, ut saepe iam, quae per similitudinem ab alia re, aut suauitatis, aut inopiae caussa, transferuntur: mutata, in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. quod quamquã transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius, Arcem & urbem orbas; alio modo, si pro patria arcem dixisset: & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypal-

lagen

lagen rhetores, quia quasi summutātur uerba pro uerbis, Metonymiam grammatici uocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi haec ipsa subiungit, & abusionem, quam κατάχρησιν uocant: ut cum minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel quod delectat, uel quod licet. Iam cum fluxerunt plures continuae translationes, alia plane fit oratio. itaque genus hoc Graeci appellant ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes uocat. Haec frequentat Phalereus maxime, suntq. dulcissima: & quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latae eruditaeq. disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? e philosophorum scholis tales fere euadunt: &, nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. est enim quoddam & insigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum; sed spretum a subtilibus, repulsum a grauioribus, in ea, qua de loquor, mediocritate consedit. Tertius est ille amplus, copiosus, gra

uis,

uis; ornatus, in quo profecto uis maxima est. Hoc est enim, cuius ornatum dicendi & copiam admiratae gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum ualere passae sunt, sed hanc eloquentiam, quae cursu magno sonituq. ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquentiae est, tractare animos; huius, omni modo permouere. haec modo perfringit, modo irrepit in sensus: inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed multum interest inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili & acuto elaborauit, ut callide arguteq. diceret, nec quidquam altius cogitaret; hoc uno profecto magnus orator est, si non maximus; minimeq. in lubrico uersabitur, &, si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescit ancipites dicendi incertosq. casus: etiam si quando minus succedet, ut saepe fit, magnum tamen periculum non adibit: alte enim cadere non potest. At uero hic noster, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercitui, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime est contemnendus. ille enim summissus, quod acute & ueteratorie dicit, sapiens iam; medius, suauis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud,

uix satis sanus uideri solet. qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, praesertim cum caussae partim totae sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandae: si is, non praeparatis auribus, inflammare rem coepit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari uinolentus uideri. Tenemus igitur, Brute, quem quaerimus, sed animo: nam manu si prehendissem; ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. sed inuentus profecto est ille eloquens, quem numquam uidit Antonius. Quis est igitur is? complectar breui, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquit, unquam fuit. Ne fuerit: ego enim, quid desiderem, non quid uiderim, disputo; redeoq. ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. non enim eloquentem quaero, neque quidquam mortale, & caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parua summisse, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi caussa pro Caecina de uerbis interdicti fuit; res inuolutas definiendo expli-

cauimus: ius ciuile laudauimus: uerba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendae maiestatis Rabirij caussa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At haec interdum temperanda, &urianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? quae exempla selegissem, nisi uel nota esse arbitrarer, uel posse eligere qui quaererent. nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. non assequimur: at, quid deceat, uidemus: nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus. in quo tantum abest ut nostra miremur, ut usque eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes: qui quamquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita sunt auidae, & capaces, & semper aliquid immensum infinitumq. desiderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognouisti; neque eum dimittis e manibus; & tamen nostra etiam lectitas: uides profecto illum multa perficere, nos multa conari; illum posse, nos uelle, quocunque modo caussa postulet,

dicere.

dicere. sed ille magnus: nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit aequales. nos nimis magnum fecissemus, siquidem potuissemus, quo contendimus, peruenire, in ea urbe, in qua, ut ait Antonius, auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens uisus non est, aut sibi ipse: numquam Cotta uisus esse, numquam Sulpicius, numquam Hortensius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauiter Hortensius. superiores magis ad omne genus apti: Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & aequabiliter in omnia genera fusae orationis aures ciuitatis accepimus: easq. nos primi, quicũque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad huius generis audiendi incredibilia studia conuertimus. Quãtis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio paricidarum; quae nequaquam satis deferuisse, post aliquanto sentire coepimus: Quid enim tam commune, quam spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita postremo eijciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. & quae sequuntur. sunt enim omnia sicut adolescentis non tam re, & maturitate, quam spe, & exspectatione laudati. Ab hac indole iam illa ma-

tura:

tura: Uxor generi, nouerca filij, filiae pellex. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia multa habet, attenuata quaedam, etiam paullo hilariora. at pro Habito, pro Cornelio, compluresq. aliae: nemo enim orator tam multa, ne in Graeco quidem otio, scripsit, quã multa sunt nostra: eaq. hanc ipsam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maxime tragicis, concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroq. mutarent, nonnumquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse numquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas diuino ingenio profero? histriones eos uidimus, quibus nihil posset in suo genere esse praestantius: qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis uersarentur: sed & comoedum in tragedijs, & tragoedum in comoedijs admodum placere uidimus. ego non elaborarem? cum dico me, te Brute dico: nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurum fuit. tu aut eodem modo omnes caussas ages; aut aliquod caussarum genus repudiabis; aut in ijsdem caussis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod eum, credo, amares) cum ad te in Tusculanum uenissem, imaginem ex aere ui-

di,

di, nihil Lysiae subtilitate cedit, nihil argutijs, & acumine Hyperidi., nihil lenitate Aeschini, & splendore uerborum. multae sunt eius totae orationes subtiles, ut contra Leptinem: multae totae graues, ut quaedam Philippicae: multae uariae, ut contra Aeschinem falsae legationis, ut contra eundem pro caussa Ctesiphontis. iam illud medium, quoties uult, arripit, & a grauissimo discedens, eo potissimum delabitur. clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimũ efficit, cum grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus; (quandoquidem de genere, non de homine quaerimus) rei potius, id est eloquentiae uim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus, nihil nos praecipiendi caussa esse dicturos, atque ita potius acturos, ut existimatores uideamur loqui, nõ magistri. in quo tamẽ lõgius progredimur; quod uidemus non te haec solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere uideamur, habeas notiora; sed hunc librum, etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quae sit eius propria, fuse lateq. dicendi, sed etiam uicinam eius, atque finitimam dialecticorum scientiam assumere. quamquam aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrunque in disserendo est. disputandi ratio,

& loquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. nam cum compresserat digitos, pugnumq. fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricae dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae: ut hoc uidelicet differant inter se, quod haec ratio dicendi latior sit, illa loquendi cō tractior. Volo igitur huic summo omnem, quae ad dicendum trahi posset, loquendi rationem esse notam: quae quidem res, quod te his artibus eruditum minime fallit, duplicem habuit docendi uiam. nam & ipse Aristoteles tradidit praecepta plurima disserendi: & postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eū censeo, qui eloquentiae laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem: sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina institutus, nouerit primum uim, naturam, genera uerborum, & simplicium, & copulatorum; deinde, quot modis quidque dicatur; qua ratione, uerum falsum ne sit, iudicetur; quid efficiatur e quoque; quid cui consequens sit, quidq. contrarium; cumq. ambigue multa dicantur, quo modo quidque eorum diuidi explanariq. oporteat. Haec tenenda sunt oratori:

ratori:

ratori: saepe enim occurrunt: sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus, quae ratione docentur, & uia, primum constituendum est, quid quidque sit; (nisi enim inter eos, qui disceptant, conuenit, quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte disseri, nec unquam ad exitum perueniri potest) explicanda est saepe uerbis mens nostra de quaque re, atque inuolutae rei notitia definiendo aperienda est: siquidem definitio est oratio, quae, quid sit id, de quo agitur, ostendit quambreuissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, uidendum est quae sint eius generis siue formae, siue partes; ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur haec facultas in eo, quem uolumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse, & anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet, sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune iudicium, popularemq. intelligentiam accommodatius. Idemq. etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla neque praetermittatur, neque redundet, partietur, ac diuidet. quando autem, aut quo modo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam, ut supra dixi, iudicem me esse, non doctorem uolo. Nec uero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiae notos & tractatos locos. nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de

pietate, nihil de caritate patriae; nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de uirtutibus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quae saepe cadunt in caussas, sed ieiunius aguntur, nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, grauiter, ample, copiose dici, & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nũc, non ipso de genere dicendi. uolo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus uerbis quidque dicat, aut quo modo. Quem etiam, quo granaior sit, & quodam modo excelsior, ut de Pericle dixi supra, ne physicorum quidem esse ignarum uolo. omnia profecto, cum se a caelestibus rebus referet ad humanas, excelsius, magnificentiusq. & dicet, & sentiet. Cumq. illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne haec quidem humana. Ius ciuile teneat; quo egent caussae forenses quotidie. quid est enim turpius, quam legitimarum & ciuilium controuersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriae ueteris ordinem, maxime scilicet nostrae ciuitatis, sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor; qui, conseruatis, notatisq. temporibus, nihil cum illustre praetermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligauit. nescire autem,

quid

quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum, quid enim est aetas hominis, nisi, memoria rerum ueterum, cum superiorum aetate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumq. prolatio summa cum delectatione & auctoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus ueniet ad caussas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controuersiam faciat, aut uerba: res aut de uero, aut de recto, aut de nomine: uerba aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis; genus est quoddam ambigui, quod ex praeterito uerbo fieri solet; in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari uidemus. Cum tam pauca sint genera caussarum, etiam argumentorum praecepta pauca sunt. Traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipsae quidem res in perfacili cognitione uersantur. quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor; aut erigatur, aut paret se ad discendum? rem breuiter exponere, & probabiliter, & aperte; ut, quid agatur, intelligi possit: sua confirmare, aduersaria euertere; eaq. efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut

 efficiatur

efficiatur quod sit consequens ijs, quae sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia, perorationem inflammantem, restinguentem ue concludere? His partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quaero, sed quem probem: probabo primum eum, qui quid deceat, uidebit. haec enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum personarumq. moderator. nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet, nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra; sed erit rebus ipsis par, & aequalis oratio. Principia uerecunda, non elatis intensa uerbis, sed acuta sententijs, uel ad offensionem aduersarij, uel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatae dilucide. Dein, si tenues caussae, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo; idq. ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum uero caussa ea inciderit, in qua uis eloquentiae possit exprimi; tum se latius fundet orator; tum reget, & flectet animos, & sic afficiet ut uolet, id

est ut caussae natura, & ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut uerbum nullum, nisi aut graue, aut elegans, excidat: tum sunt maxime luminosae, & quasi actuosae partes duae: quarum alteram in uniuersi generis quaestione pono, quam, ut supra dixi, Graeci appellant θέσιν; alteram in augendis amplificandisq. rebus, quae ab eisdem αὔξησις est nominata: quae etsi aequabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, quod uidentur multarum ijdem esse caussarum, sed proprij singularum esse debebunt. At uero illa pars orationis, quae est de genere uniuerso, totas caussas saepe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiae, quod Graece κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quaestionem, atque de uniuerso genere dicatur, nisi cum de uero ambigetur, quod quaeri coniectura solet. Dicetur autem non Peripateticorum more, (est enim illorum exercitatio elegans, iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius: & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augendis uero rebus, & contra abijciendis, nihil est quod non perficere

poſſit oratio: quod & inter media argumenta faciendum eſt, quotieſcunque dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, & pene infinite in perorando. Duo ſunt, quae, bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. Quorum alterum eſt, quod Graeci ἠθικὸν uocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem uitae conſuetudinem accommodatum: alterum, quod ijdem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi, & concitantur, in quo uno regnat oratio: illud ſuperius, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc, uehemens, incenſum, incitatum, quo cauſſae eripiuntur: quod cum rapide fertur, ſuſtineri nullo pacto poteſt. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus; ſed magno ſemper uſi impetu, ſaepe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius. A nobis homo audaciſſimus Catilina in ſenatu accuſatus obmutuit. Nobis priuata in cauſſa, magna, & graui, cum coepiſſet Curio pater reſpondere, ſubito aſſedit, cum ſibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eo ſum uſus pluribus, quod, etiam ſi plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut uiderer excellere, non ingenio, ſed dolore aſſequebar. quae qualiacunque in me ſunt; me enim ipſum non paenitet, quanta ſint; ſed apparent in orationibus:

etſi

etſi carent libri ſpiritu illo, propter quem maiora eadem illa, cum aguntur, quam cum leguntur, uideri ſolent. Nec uero miſeratione ſolum mens iudicum permouēda eſt; (qua nos ita dolenter ut ſolemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in cauſſa, excitato reo nobili, ſublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione compleremus forum) ſed etiam eſt faciendum, ut iraſcatur iudex, mitigetur; inuideat, faueat; contemnat, admiretur; oderit, diligat; cupiat, ſatietate afficiatur; ſperet; metuat; laetetur, doleat. qua in uarietate, duriorum accuſatio ſuppeditabit exempla, mitiorum defenſiones meae. nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus a me nō tentatus ſit: dicerem perfectum, ſi ita iudicarem, nec in ueritate crimen arrogantiae extimeſcerem. Sed, ut ſupra dixi, nulla me ingenij, ſed magna uis animi inflammat, ut me ipſe non teneam: nec umquam is, qui audiret, incenderetur, niſi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes: uterer alienis, uel Latinis, ſi ulla reperirem, uel Graecis, ſi deceret. ſed Craſſi perpauca ſunt, nec ea iudiciorum: nihil Antonij, nihil Cottae, nihil Sulpicij: dicebat melius, quam ſcripſit, Hortenſius. Verum, haec uis, quam quaerimus, quanta ſit, ſuſpicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, ſi exempla ſequimur, a Demoſthene ſumamus,

&

& quidem perpetuae dictionis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consilijs, meritis in remp. aggressus est dicere. ea profecto oratio in eam formam, quae est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia non requiratur. Sed iam forma ipsa restat, & χαρακτὴρ ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quae supra dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum uerborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut uerbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut graue, exeat: ex omniq. genere frequentissimae translationes erunt; quod eae propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac mouent huc & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat. Et reliqua ex collocatione uerborum, quae sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scenae, aut fori appellantur insignia: non quod sola ornent, sed quod excellant. Eadem ratio est horum, quae sunt orationis lumina, & quodam modo insignia: cum aut duplicantur, iteranturq. uerba, aut breuiter commutata ponuntnr, aut ab eodem uerbo ducitur saepius oratio; aut in idem conijcitur, aut in utrunque, aut adiungitur idem iteratum; aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter uel cadunt uerba, uel desinunt: aut multis modis contrarijs

trarijs relata contraria: aut cum gradatim sursum uersus reditur: aut cum, demptis coniunctionibus, dissolute plura dicuntur: aut cum aliquid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio uel admirationis, uel quaestionis: aut cum eiusdem nominis casus saepius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent iccirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et uero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur: nec aliud quidquam est dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus. Sic igitur dicet ille quem expetimus, ut uerset saepe multi modis eandem & unam rem, & haereat in eadem commoreturq. sententia; saepe etiam, ut extenuet aliquid; saepe, ut irrideat; ut declinet a proposito, deflectatq. sententiam; ut proponat quid dicturus sit; ut, cum transegerit iam aliquid, definiat; ut se ipse reuocet; ut, quod dixit iteret; ut argumentum ratione concludat; ut interrogando urgeat; ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat; ut contra, ac dicat, accipi, & sentiri uelit; ut addubitet, quid potius, aut quo modo dicat; ut diuidat in partes; ut aliquid relin-

quat,

quat, ac negligat; ut ante praemuniat; ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat; ut saepe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum aduersario quasi deliberet; ut hominum sermones, moresq. describat; ut muta quaedam loquentia inducat; ut ab eo, quod agitur, auertat animos; ut saepe in hilaritatem risum ue conuertat; ut ante occupet, quod uideat opponi; ut comparet similitudines; ut utatur exemplis; ut aliud alij tribuens dispertiat; ut interpellatorem coerceat; ut aliquid reticere se dicat; ut denunciet, quid caueat; ut liberius quid audeat; ut irascatur etiam; ut obiurget aliquando; ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur; ut a porposito declinet aliquantulum; ut execretur; ut fiat ijs, apud quos dicet, familiaris; atque alias etiam dicendi quasi uirtutes sequatur, breuitatem, si res petet: Saepe etiam rem dicendo subijciet oculis: saepe supra feret, quam fieri possit: significatio saepe erit maior, quam oratio; saepe hilaritas, saepe uitac, naturarumq: imitatio. Hoc in genere (nam quasi siluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiae magnitudo: sed haec nisi collocata, & quasi structa & nexa uerbis, ad eam laudem, quam uolumus, aspirare non possunt. de quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum, etsi mouebant etiam me illa, quae supra dixeram; tamen ijs, quae sequuntur, perturbabar magis. occurrebat enim, posse reperiri non

inuidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam mearum laudum, qui non ceuserent eius uiri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset, comprobante populo R. quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse; iusta esset excusatio; cum & amicissimo, & praestantissimo uiro, & recta & honesta petenti, satisfacere uoluissem. sed si profitear, quod utinam possem, me studiosis dicendi praecepta, & quasi uias, quae ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tãdem id iustus rerum aestimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitauit, quin in rep. nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis placatisq. rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiae, gloriae, praesidij plurimum esset; in altera persecutionum cautionumq. praeceptio; quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret, ea uero repugnante uix suas regiones finesq. defenderet. Cur igitur, ius ciuile docere, semper pulchrum fuit; hominumq. clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam si uitiosum est, dicere ornate, pellatur omnino e ciuitate eloquentia. sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam uniuersam remp. cur aut, discere, turpe est, quod scire honestum est; aut, quod nosse pulcherrimum

est,

est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouum. Fateor: sed utriusque rei caussa est. Alteros enim respondentes audire sat erat; ut ij, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & discentibus satisfacerent, & consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis componendisq. caussis, forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent, quem habebant instituendi, aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus ualuerint, quam doctrina: itaque illi dicere melius, quam praecipere, nos contra fortasse possumus. At dignitatem, docere, non habet. Certe, si quasi in ludo: sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo, nescio, cum docendo etiam aliquid aliquando possis meliores facere, cur nolis. An, quibus uerbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est: quibus ipsa sacra retineri defendiq. possint, non honestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt: eloquentia autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se ualere dissimulant; propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest; aut id, quod dissimulat, effugit; aut est periculum, ne quis putet in magna arte & gloria, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit

rit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse prae me tuli. quid enim possem? cum & abfuissem adolescens; & horum studiorum caussa mare transissem; & doctissimis hominibus referta domus esset; & aliquae fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notae; cumq. uulgo scripta nostra legerentur; dissimularem me didicisse? qui probarem? nisi quod parum fortasse profeceram. Quod cum ita sit, tamen ea, quae supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis & dimetiendis loquemur: quae etiam si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. est id omnino uerum: sed proprie in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices, stirpesq. non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem siue peruagatissimus ille uersus, qui uetat

Artem pudere proloqui, quam factites,

dissimulare non sinit, quin delecter; siue tuum studium hoc a me uolumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quae dixi, non ita essent; quis tamen se tam durum agrestemq. praeberet, qui hanc mihi non daret ueniam, ut, cum meae forenses artes, & actione publicae concidissent, non

me aut deſidiae, quod facere non poſſum, aut maeſtitiae, cui reſiſto, potius, quam litteris, dederem? quae quidem me antea in iudicia, atque in curiam deducebant, non oblectant domi: nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, ſed multo etiam grauioribus, & maioribus, quae ſi erunt perfectae, profecto forenſibus noſtris rebus etiam domeſticae litterae reſpondebunt. Sed ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba, aut, ut inter ſe quamaptiſſime cohaereant extrema cum primis, eaq. ſint quam ſuauiſſimis uocibus; aut, ut forma ipſa concinnitasq. uerborum conficiat orbem ſuum; aut, ut comprehenſio numeroſe, & apte cadat. Atque illud primum uideamus quale ſit, quod uel maxime deſiderat diligentiam: (eſt enim quaſi ſtructura quaedam) nec id tamen fiet operoſe: nam eſſet cum infinitus, tum puerilis labor: quod apud Lucilium ſcite exagitat in Albutio Scaeuola:

Quam lepide lexis cōpoſtae, ut teſſerulae, omnes,
Arte, pauimento, atque emblemate uermiculato.

nolo tam minuta haec conſtructio appareat: ſed tamen ſtylus exercitatus efficiet facile hanc uiam componendi. nam ut in legendo oculus, ſic animus in dicendo proſpiciet quid ſequatur; ne extremorum uerborum cum inſequentibus primis concurſus aut hiulcas uoces efficiat, aut aſperas. quamuis enim ſuaues, graues ue ſententiae,

tentiae, tamen, si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium superbissimum. quod quidem latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit, qui uocales nolit coniungere. in quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas litteras tantopere fugerit: etsi id magister eius Isocrates, at non Thucydides, ne ille quidem, haud paullo maior scriptor, Plato, nec solum in ijs sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in proelijs interfecti: quae sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista uocalium concursio, quam magna ex parte, ut uitiosam, fugit Demosthenes. sed Graeci uiderint: nobis ne si cupiamus quidem distrahere uocales conceditur. indicant orationes illae ipsae horridulae Catonis; indicant omnes poetae, praeter eos, qui, ut uersum facerent, saepe hiabant, ut Naeuius,

Vos, qui accolitis Histrum fluuium, atque Algidam:

Et ibidem,

Quam numquam nobis Graij, atque Barbari.

At Ennius semel,

Scipio inuicte. -

Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesiae in uada ponti.

hoc idem nostri saepius non tulissent, quod Graeci laudare etiam solent. Sed quid ego uocales? sine uocalibus saepe breuitatis caussa contrahebant, ut ita dicerent, multi' modis, uas' argenteis, palm' & crinibus, tecti, fractis. Quid uero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut duellum bellum, & duis bis, sic Duellium, eum, qui Poenos classe deuicit, Bellium nominauerunt, cum superiores appellati essent semper Duellij. Quin etiam uerba saepe contrahuntur, non usus caussa, sed aurium. quo modo enim uester Axilla Ahala factus est, nisi fuga litterae uastioris? quam litteram etiam e maxillis, e taxillis, & uexillo, & paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. Libenter etiam copulando uerba iungebant, ut sodes, pro si audes; sis, pro si uis. Iam in uno, capsis, tria uerba sunt: ain', pro ais ne: nequire, pro non quire: malle, pro magis uelle: nolle, pro non uelle. Dein etiam saepe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde sit, quod dicitur, cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum? quia, si ita diceretur, obscenius concurrerent litterae, ut etiam modo, nisi, autem, interposuissem, concurrissent. Ex eo est mecum, & tecum, non cum me, & cum te: ut esset simile illis, uobiscũ, atque nobiscum. Atque etiam a quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui haec reprehendunt:

dunt: nam, pro deum, atque hominum fidem deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant; an dabat hanc licentiam consuetudo? itaque idem poeta, qui inusitatius contraxerat,

„ Patris mei meum factum pudet, pro, meorum factorum: & ,

„ Texitur, exitium examen rapit; pro, exitiorum; non dicit liberum, ut plerique loquimur, cum, Cupidos liberum, aut, In liberum loco, dicimus; sed, ut isti uolunt,

„ Neque tuum umquam in gremium extollas liberum ex te genus. & idem:

„ Namque Aesculapij liberorum.-

At ille alter in Chryse non solum,

„ Ciues antiqui amici maiorum meum,

quod erat usitatum; sed durius etiam,

„ Consilium socij, augurium, atque extum interpretes.

Idemq. pergit,

Postquam prodigium horriferum, portentum pauos: quae non sane sunt in omnibus neutris usitata. nec enim dixerim tam libenter, armum iudicium, etsi est apud eundem,

„ Nihil ne ad te de iudicio armum accidit? quam centuriam, ut censoriae tabulae loquuntur, fabrum, & procum, audeo dicere, non fabrorum, & procorum: planeque, duorum uirorum iuridicundo, aut trium uirorum capitalium, aut decem uirorũ litibus iudicandis, dico numquam.

Atqui dixit Attius,

,, Video sepulcra dua duorũ corporum. Idẽq.

,, Mulier una duum uirum.

Quid uerum sit, intelligo: sed alias ita loquor, ut concessum est, ut hoc uel, pro deum, dico, uel, pro deorum: alias ut necesse est; cum, trium uirum, non uirorum, cum, sestertium nummum, non nummorum: quod in his consuetudo uaria non est. Quid, quod sic loqui, nosse, iudicasse, uetant; nouisse, iubent, & iudicauisse? Quasi uero nesciamus, in hoc genere & plenum uerbum recte dici, & imminutum usitate: itaque utrunque Terentius:

,, Eho, tu cognatum tuum non noras? –

Post idem:

,, Stilphonem, inquam, noueras.

Siet, plenum est: sit, imminutum: licet utare utroque: ergo ibidem:

,, Quam cara sintque, post carendo intelligunt,

,, Quamq. attinendi magni dominatus sient.

Nec uero reprehenderim, Scripsere alij rem. & , scripserunt, esse uerius sentio: sed consuetudini, auribus indulgenti, libenter obsequor.

,, Idem campus habet, – inquit Ennius: & ,

,, In templis isdem, – probauit: at, ijsdem, erit uerius: nec tamen, eisdem, opimius: male sonabat, ijsdem. impetratum est a consuetudine, ut peccare suauitatis caussa liceret. Et, pomeridianas quadrigas, quam postmeridianas, libentius

tius dixerim, & mehercule, quam mehercules. non scire, quidem barbarum iam uidetur; nescire, dulcius. ipsum meridiem, cur non medidiem? credo, quod erat insuauius. Vna praepositio est, eaq. nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium; in reliquo sermone mutata est. nam amouit dicimus, & abegit, & abstulit: ut iam nescias, a ne uerum sit, an abs. Quid si etiam, absfugit, turpe uisum est, & abfer noluerunt, aufer maluerunt? quae praepositio, praeter haec duo uerba, nullo alio in uerbo reperietur. Noti erant, & naui, & nari: quibus cum in praeponi oporteret; dulcius uisum est, ignoti, ignaui, ignari, dicere, quam ut ueritas postulabat. Ex usu, dicunt, & e rep. quod in altero uocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram sustulisses, ut exegit, edixit, effecit, extulit, edidit, adiuncti uerbi primam litteram praepositio commutauit, ut subegit, summutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? quam scite insipientem, non insapientem? iniquum, non inaequum? tricipitem, non tricapitem? concisum, non concaesum? ex quo quidam pertisum etiam uolunt: quod eadem consuetudo non probauit. Quid uero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? inclytus, dicimus breui prima littera, insanus producta; inhumanus breui, infelix longa. & ne multis, quibus in uerbis eae primae litterae sunt, quae in sapien-

te, atque felice, producte dicitur, in ceteris omnibus breuiter. Itemq. composuit, consueuit, concrepuit, confecit: consule ueritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quaere, cur? ita se dicent iuuari. uoluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam, nisi in uocali, aspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, & Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem: aliquando, idq. sero, conuicio aurium cum extorta mihi ueritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reseruaui. Orciuios tamen, & Matones, Otones, Caepiones, sepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Purrum semper Ennius, numquam Pyrrhum. Vi patefecerunt Fruges, non Phryges, ipsius antiqui declarant libri. nec enim Graecam litteram adhibebant, nunc autem etiam duas: & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicendum esset, absurdum erat aut tantum barbaris casibus Graecam litteram adhibere, aut recto casu solum Graeci loqui. tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium caussa dicimus. Quin etiam, quod iam subrusticum uidetur, olim autem politius, eorum uerborum, quorum eaedem erant postremae duae litterae, quae sunt in optumus, postremam litteram detrahebant, nisi uocalis insequebatur. ita non erat ea offensio in uersibus, quam nunc fugiunt poetae noui. ita enim loquebamur,

Qui est omnibu' princeps: non. omnibus princes. &

Vita illa dignu' locoque: non, dignus.

quod si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis: quid ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari putamus? Haec dixi breuius, quam si hac de re una disputarem; (est enim hic locus late patens, de natura, usuq. uerborum) longius autem, quam instituta ratio postulabat, Sed quia rerum, uerborumq. iudicium prudentiae est, uocum autem, & numerorum aures sunt iudices; & quod illa ad intelligentiam referuntur, haec ad uoluptatem: in illis ratio inuenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uolebamus: aut ars eius conciliandae reperienda. Duae sunt igitur res, quae permulceant aures, sonus, & numerus. De numero mox, nunc de sono quaerimus. Verba, ut supra diximus, legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, ut poetae, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.

Qua pontus Helles. - superat modum. at,

Auratus aries Colchorum,

splēdidis nominibus illuminatus est uersus: sed proximus inquinatus, insuauissima littera finitus,

Frugifera, & ferta arua Asiae tenet.

quare bonitate potius nostrorum uerborum utamur, quam splendore Graecorum. nisi forte sic loqui paenitet,

Qua tempestate Paris Helenam .–
& quae sequuntur. immo uero ista sequamur, asperitatemq. fugiamus,
Habeo istam ego perterricrepam .–. Idemque,
Versutiloquas malitias.
Nec solum componentur uerba ratione, sed etiam finientur: quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere uerborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quae siue casus habent in exitu similes; siue paribus paria redduntur; siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. in huius concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus: quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: Est enim, iudices, haec non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. Haec enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quae debent referri, intelligamus non quaesitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrarijs referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa ratio, sed etiam uersus efficitur:
Eam, quam nihil accusas, damnas.
condemnas, diceret, qui uersum effugere uellet.
Bene quã meritã esse autumas, dicis male mereri.

Id,

,, Id quod scis, prodest nihil; id, quod nescis, obest.

uersum efficit ipsa relatio contrariorum: id esset in oratione numerosum,

Quod scis, nihil prodest; quod nescis, multū obest. Semper haec, quae Graeci ἀντίθετα nominant, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, & maxime Gorgias; cuius in oratione plerunque efficit numerum ipsa concinnitas. nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: Conferte hanc pacem cum illo bello, huius praetoris aduentum cum illius imperatoris uictoria, huius cohortem impuram cum illius exercitu inuicto, huius libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Ergo & hi numeri sint cogniti. Genus illud tertium, explicetur, quale sit numerosae & aptae orationis. quod qui non sentiunt; quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit; nescio. meae quidem & perfecto completoq. uerborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. quid dico meas? conciones saepe exclamare uidi, cum apte uerba cecidissent: id enim exspectant aures, ut uerbis colligentur sententiae. Non erat hoc apud antiquos. & quidem nihil aliud fere non erat. nam

& uerba eligebant : & sententias graues, & suaues reperiebant, sed eas haud uinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, *inquint. Quid? si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis, quam haec iam perfecta, delectet; illa nobis sit, credo, repetenda; haec scilicet repudianda. Nominibus ueterum gloriantur. habet autem ut in aetatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quae quidem apud me ipsum ualet plurimum: nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo quod est; praesertim cum ea maiora iudicem, quae sunt, quam illa, quae desunt: plus est enim in uerbis, & in sententijs boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non habent.* Post inuenta conclusio est: *qua credo usuros ueteres illos fuisse, si iam nota, atque usurpata res esset: qua inuenta, omnes usos magnos oratores uidemus. sed habet nomen inuidiam, cum in oratione iudiciali, & forensi numerus Latine, Graece* ῥυθμὸς *inesse dicitur. nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur. hoc freti isti & ipsi infracta & amputata loquuntur; et eos uituperant, qui apta & finita pronunciant. si inanibus uerbis leuibusq. sententijs, iure: sin probae res, lecta uerba, quid est, cur claudicare, aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? hic enim inuidiosus numerus*

rus nihil affert aliud, nisi ut sit apte uerbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerunque casu, saepe natura: & quae ualde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur. & apud Graecos quidem, iam anni prope CCCC sunt, cum hoc probatur: nos nuper agnouimus. ergo Ennio licuit, uetera contemnenti, dicere,

Versibu', quos olim Fauni, uatesq. canebant: mihi de antiquis eodem modo non licebat? praesertim cum dicturus non sim,

Ante hunc, - ut ille: nec quae sequuntur,

Nos ausi reserare. - legi enim, audiuiq. non nullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam uolunt, ego autem illos ipsos laudo, idq. merito, quorum se isti imitatores esse dicunt; (etsi in eis aliquid desidero) hos uero minime, qui nihil illorum, nisi uitium, sequuntur, cum a bonis absint longissime. Quod si aures tam inhumanas, tamq. agrestes habent: ne doctissimorum quidem uirorum eos mouebit auctoritas? omitto Isocratem, discipulosq. eius, Ephorum, & Naucratem: quamquam orationis faciendae, & ornandae auctores locupletissimi, summi ipsi oratores esse debeant: sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus uel inueniendis, uel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est aduersatus infensius?

sensius? is igitur uersum in oratione uetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes, in primis, ut Aristoteles saepe significat, politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit, & praecipit. Theophrastus uero iisdem de rebus etiam accuratius. quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino haec esse ab his praecepta nesciunt. quod si ita est: (nec uero aliter existimo) quid? ipsi suis sensibus non mouentur? nihil ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? in uersu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior, aut longior. nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet; nec, illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit. & tamen omnium longitudinum, & breuitatum in sonis, sicut acutarum grauiumq. uocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. Vis ne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui & haec, & alia nobis tradiderunt; an iis contenti esse, quae ab illis dicta sunt, possumus? sed quid quaero, uelis ne; cum litteris tuis, eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle, perspexerim? Primum ergo origo, deinde caussa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptae, atque numerosae. Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros primus

mus adiunxerit. cum enim uideret oratores cum seueritate audiri, poetas autem cum uoluptate; tum dicitur numeros secutus, quibus etiam oratione uteremur, cum iucunditatis caussa, tum ut uarietas occurreret satietati. Quod ab his uere quadam ex parte, non totum, dicitur. nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate confitendum est: sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus: cuius omnia nimis etiam extant scripta numerose. nam, ut paullo ante dixi, paria paribus adiuncta, & similiter definita, itemq. contrarijs relata contraria, quae sua sponte, etiam si id non agas, cadunt plerunque numerose, Gorgias primus inuenit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus collocationis alterum. horum uterque Isocratem aetate praecurrit: ut eos ille moderatione, non inuentione, uicerit. est enim, ut in transferendis, faciendisq. uerbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates, cum tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam, moderatius temperauit. quin etiam se ipse tantum, quantum aetate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex:

in quo dicit sese iam minus seruire numeris, quam solitus esset. ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat. Quoniam igitur habemus aptae orationis eos principes. auctores que quos dicimus, & origo inuenta est; caussa quaeratur. quae sic aperta est, ut mirer ueteres non esse commotos, presertim cum, ut fit, fortuito saepe aliquid concluse apteq. dicerent: quod cum animos hominum, auresq. pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucunde; notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. aures enim, uel animus aurium nuncio naturalem quandam in se continet uocum omnium mensionem. itaque & longiora, & breuiora iudicat; & perfecta, ac moderata semper exspectat: mutila sentit quaedam, & quasi decurtata: quibus, tamquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatius excurrentia: quae magis etiam aspernantur aures: quod cum in plerisque, tum in hoc genere, nimium quod est, offendit uehementius, quam id, quod uidetur parum. Vt igitur poetica, & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium: sic in oratione animaduersum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq. uerborum. Quoniam igitur caussam quoque ostendimus, naturam nunc, (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quae disputatio non huius instituti sermo-

nis

nis est, sed artis intimae. Quaeri enim potest, qui sit oratoris numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo, & is unus ne sit, an duo, an plures, quaq. ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quaemadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sd ut in plerisque rebus, sic in hac duplex est considerandi uia; quorum altera est longior, breuior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quaestio, sit ne omnino ulla numerosa oratio: (quibusdam enim non uidetur; quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus; & quod ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere) deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales, & e poeticis ne numeris, an ex alio genere quodam: &, si e poeticis, quis eorum sit, aut qui: namque alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes ijdem uidentur: deinde, quicunque sunt, siue unus, siue plures, communes ne sint omni generi orationis; quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi; an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur: si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, & cur non aeque in oratione, atque in uersu numerus appareat: deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum: an est suum cuiusque; ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum

uerbo-

uerborum, quasi quaedam forma & lumen orationis, appareat; sitq. omnium fons compositio, ex eaq. & numerus efficiatur, & ea quae dicuntur orationis quasi formae, & lumina, quae, ut dixi, Graeci uocant χρώματα. At non est unum, nec idem, quod uoce iucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere uerborum: quamquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerunque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quae tota seruit grauitati uocum, aut suauitati. Haec igitur fere sunt, in quibus rei natura quaerenda sit. Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere: iudicat enim sensus. in quo iniquum est, quod accidit, non agnoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus. neque enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu: quem dimensa ratio docuit quid acciderit. ita notatio naturae, & animaduersio peperit artem. sed in uersibus res est apertior. quamquam etiam, a modis quibusdam cantu remoto, soluta esse uideatur oratio, maximeq. id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοὶ a Graecis nominantur: quos cum cantu spoliaueris, nuda pene remanet oratio. quorum similia sunt quaedam etiam apud nostros: uelut ille in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute.

& quae sequuntur: quae, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutae simillima. At comi-

corum

corum senarij propter similitudinem sermonis sic saepe sunt abiecti, ut non numquam uix in his numerus, & uersus intelligi possit: quo est ad inueniendum difficilior in oratione numerus, quam in uersibus. Omnino duo sunt, quae condiant orationem, uerborum, numerorumq. iucunditas. In uerbis inest quasi materia quaedam, in numero autem expolitio. sed ut ceteris in rebus necessitatis inuenta antiquiora sunt, quam uoluptatis: ita et in hac re accidt, ut multis saeculis ante oratio, nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, caussa delectationis aurium, excogitata. itaque & Herodotus, & eadem superiorq. aetas numero caruit, nisi quando temere, ac fortuito: & scriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione praecepta multa nobis reliquerunt. nam, quod & facilius est, & magis necessarium, id semper ante cognoscitur. itaque translata, aut facta, aut iuncta uerba facile sunt cognita, quia sumebantur e consuetudine quotidianoq. sermone: numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione: itaque serius aliquanto notatus, & cognitus, quasi quandam palaestram, & extrema lineamenta orationi attulit. Quod si & angusta quaedam, atque concisa, & alia est collocata, & diffusa oratio: necesse est, id non litterarum accidere natura, sed interuallorum

saepe etiam minus usitatos, sed tamen uersus, uitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse uersus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapaesticos: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose: prima enim syllaba dempta in primo uerbo sententiae, postremum ad uerbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis. ita factus est anapaesticus is, qui Aristophaneus nominatur. quod ne accidat, obseruari nec potest, nec necesse est. sed tamen hic corrector in eo ipso loco, quo reprehendit, ut a me animaduersum est studiose inquirente in eum, immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiã uerbis inesse numeros, eosdemq. esse oratoris, qui sint poetici. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, uidendum sit. sunt enim, qui iambicum putent, quod sit orationi simillimus: qua de caussa fieri, ut is potissimum propter similitudinem adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiae sit accommodatior. Ephorus autem, leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, paeona sequitur, aut dactylum; fugit autem spondeum, & trochaeum. quod enim paeon habeat tres breues, dactylus autem duas; breuitate, & celeritate syllabarum labi putat uerba procliuius: contraq. accidere in spondeo, & trochaeo;

trochaeo; quod alter e longis constaret, alter e breuibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant: & Ephorus in culpa est. nam qui paeona praetereunt, non uident mollissimum a sese numerum, eundemq. amplissimum praeteriri. quod longe Aristoteli uidetur secus; qui iudicat heroum numerum grandiorem, quam desideret soluta oratio; iambum autem nimis e uulgari esse sermone. ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam & exaggeratam probat: plenam tamen eam uult esse grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. Trochaeum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, cordacem appellat; quia contractio & breuitas dignitatem non habeat. ita paeona probat; eoq. ait uti omnes, sed ipsos non sentire cum utantur; esse autem tertium, ac medium inter illos; sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquiplex, aut duplex, aut par. itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. iambus enim, & dactylus in uersum cadunt maxime. itaque, ut uersum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes. aliud enim quiddam est oratio: nec quidquam inimicius, quam illa uersibus. Paeon autem minime est aptus ad uersum: quo libentius eum recepit oratio.

tio. Ephorus uero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse aequalem dactylo, quem probat: syllabis enim metiendos pedes, non interuallis, existimat. quod idem facit in trochaeo; qui temporibus, & interuallis est par iambo; sed eo uitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod uerba melius in syllabas longiores cadunt. Atque haec, quae sunt apud Aristotelem, eadem a Theophrasto, Theodecteq. de paeone dicuntur. Ego autem sentio omnes in oratione esse quasi permistos, & confusos pedes. nec enim effugere possemus animaduersionem, si semper iisdem uteremus: quia nec numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo uulgi est, debet oratio. alterum nimis est uinctum, ut de industria factum appareat; alterum nimis dissolutum, ut peruagatum, ac uulgare: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur, ut supra dixi, permista & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, paeone maxime, (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille praeterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus, tamquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiã quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quae demisso atque humili sermone dicuntur; paeon autem in amplioribus; in utroque dactylus. ita in uaria, & perpetua oratione

hi sunt inter se miscendi, & temperandi. sic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandae orationis industria: quae latebit eo magis, si & uerborum, & sententiarum ponderibus utemur. nam qui audiunt, haec duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, uerba dico, & sententias: eaq. dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & praeteruolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec uero nimius is cursus est numerorum, orationis dico; (nam est longe aliter in uersibus) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem esset poema. sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & aequaliter constanterq. ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilius est oratione uti, quam uersibus: quod in illis certa quaedam & definita lex est, quam sequi sit necesse; in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. itaque non sunt in ea, tamquam tibicini, percussionum modi; sed uniuersa comprehensio, & species orationis clausa, & terminata est; quod uoluptate aurium iudicatur. Solet autem quaeri, toto ne in ambitu uerborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. pleriq. enim censent, cadere tantum numerose oportere, terminariq. sententiam.

tentiam. Est autem, ut id maxime deceat, non id solum: ponendus est enim ille ambitus, non abijciendus. quare, cum aures extremum semper exspectent, in eoq. acquiescant; id uacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet uerborum illa comprehensio, & tota a capite ita fluere, ut ad extremum ueniens ipsa consistat. id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, &, quaecunque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur mente sententia, confestimq. uerba concurrunt: quae mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media uerba spectare debent ad ultimum: interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio: ut iam a principio uidendum sit, quemadmodum uelis uenire ad extremum, nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus quae poetae, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem. est enim in utroque & materia, & tractatio; materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum. Ternae autem sunt utriusque partes uerborum, translatum, nouum, priscum: nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationes autem eae, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus:

 sed

sed in utroque frequentiores sunt, & liberiores poetae: nam & transferunt uerba cum crebrius, tum etiam audacius; & priscis libentius utuntur, & liberius nouis. quod idem fit in numeris; in quibus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen, haec nec nimis esse diuersa, neque ullo modo coniuncta, intelligi licet. ita fit, ut non item in oratione, ut in uersu, numerus extet; idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed non numquam aut concinnitate, aut constructione uerborum. Ita si numerus orationis quaeritur qui sit: omnis est, sed alius alio melior, atque aptior. si locus: in omni parte uerborum. si, unde ortus sit: ex aurium uoluptate. si componendorum ratio: dicetur alio loco; quia pertinet ad usum, quae pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit. si, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem. si, quando: semper. si, quo loco: in tota continuatione uerborum. si, quae res efficiat uoluptatem: eadem, quae in uersibus; quorum modum notat ars, sed aures ipsae tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quaesitum est, in toto ne circuitu in illo orationis, quem Graeci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus, an in principijs solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit:

Deinde,

Deinde, cum aliud uideatur esse numerus, aliud numerosum; quid intersit: Tum autem, in omnibus ne numeris aequabiliter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores: idq. quando, aut cur, quibusq. partibus, pluribus ne, an singulis, imparibus, an aequalibus, & quando aut istis, aut illis sit utendum; quaeq. inter se aptissime collocẽtur, et quo modo, an omnino nulla sit in eo genere distinctio; quodq. ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat; deq. eorum particulis, & tamquam incisionibus disserendum est: quaerendumque, utrum una species & longitudo sit earum, an ne plures; et, si plures, quo loco, aut quando, quodq. genere uti oporteat. Postremo, totius generis utilitas explicãda est: quae quidẽ patet latius: non ad unã enim rem aliquã, sed ad plures ancõmodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. Remotius igitur reliquis generibus, unum selegimus hoc, quod in caussis foroq. uersatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, id est in historia, et in eo quod appellamus ἐπιδειτικὸν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoq. more, illa circumscriptione, ambituque, ut tamquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutisq. sententijs. itaque posteaquam

est

est nata haec uel circumscriptio, uel comprehēsio, uel continuatio, uel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumq. a iudicijs, forensiq. certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumq. sententias. nam cum is est auditor, qui non uereatur, ne compositae orationis insidijs sua fides attentetur; gratiam quoque habet oratori, uoluptati aurium seruiēti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad caussas forenses, neque omnino repudiandum. si enim semper utare; cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. detrahit praeterea actionis dolorem; aufert humanum sensum actoris, tollit funditus ueritatem, & fidem. sed quoniam adhibenda nonnumquam est; primum uidendum est, quo loco; deinde, quam diu retinenda sit; tum, quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo de Siciliae laude diximus, aut in senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio; quae plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Saepe etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerose, & uolubiliter oratio. id nos fortasse non perfecimus, conati quidem saepissime sumus: quod plu-

rimis

rimis locis perorationes nostrae uoluisse nos, atque animo contendisse, declarant. id autem tum ualet, cum is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. non enim id agit, ut insidietur, & obseruet; sed iam fauet, processumq. uult; dicendiq. uim admirans, non inquirit quod reprehendat. Haec autem forma retinenda non diu est; nec dico in peroratione, quam ipse includit; sed in orationis reliquis partibus. nam cum sis ijs locis usus, quibus ostendi licere; transferenda tota dictio est ad illa, quae nescio cur, cum Graeci κέμματα, & κῶλα nominent; nos non recte incisa, & membra dicamus. neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina: sed cum uerba aut suauitatis, aut inopiae caussa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut cum id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut nouum facere uerbum, aut a simili mutuari. Quo autem pacto deceat incise, membratim ue dici, iam uidebimus. nunc, quot modis mutentur comprehensiones, conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus a primo tum incitatus breuitate pedum, tum proceritate tardius: cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus: e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus uocatur, cum duo extremi chorei sunt, id est e singulis longis, &

breuibus.

breuibus. explanandum est enim: quod ab aliјs ijdem pedes aliјs nominantur uocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis; sed in orationis numero nihil est tam uitiosum, quam si semper est idem. cadit autem per se ille praeclare: quo etiam satietas formidanda est magis, me stante, C. Carbo. C. F. tribunus pl. in concione dixit his uerbis: O Marce Druse: patrem appello. haec quidem duo binis pedibus incisim: de in membratim: Tu dicere solebas, sacram esse remp. haec item membra ternis: post ambitus: Quicunque eam uiolauissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas. dichoreus: nihil enim ad rem, extrema illa longa sit, an breuis. deinde: Patris dictum sapiens temeritas filij comprobauit. hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quaero, non ne id numerus effecerit? uerborum ordinem immuta, fac sic, Comprobauit filij temeritas: iam nihil erit: etsi, temeritas, ex tribus breuibus & longa est: quem Aristoteles, ut optimum, probat; a quo dissentio. At eadem uerba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. primum enim numerus agnoscitur, deinde satiat, postea, cognita facilitate, contemnitur. Sed sunt clausulae plures, quae numerose & iucunde cadant. nam & creticus, qui est e longa, & breui, & longa, & eius aequalis paeon, qui spatio par est, syllaba longior, quamcommodissime

me

me putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut e longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo; aut totidem breuibus, & longa, in quem optime cadere censent ueteres, ego non plane reijcio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus: etsi, quod est e longis duabus, hebetior uidetur, & tardior: habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus uero multo magis, & in membris: paucitatem enim pedum grauitatis suae tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem, saepe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est e breui, & longa; aut par choreus, qui habet tres breues, sed spatio par, non syllabis; aut etiam dactylus, qui est e longa, & duabus breuibus, si est proximus a postremo, parum uolubiliter peruenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. numquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed ijdem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia, postrema syllaba breuis, an longa sit, ne in uersu quidem refert. Quare etiam paeona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, uidit parum: quoniam nihil

ad rem eſt, poſtrema quam longa ſit. Iam paeon, quod plures habeat ſyllabas, quam tres, numerus a quibuſdam, non pes habetur. eſt quidem, ut inter omnes conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum, unus aptiſſimus orationi uel orienti, uel mediae: putant illi, etiam cadenti: quo loco mihi uidetur aptior creticus. Dochimus autem e quinque ſyllabis, breui, duabus longis, breui, longa, ut eſt hoc, Amicos tenes, quouis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur; iteratus, aut continuatus numerum apertum, & nimis inſignem facit. Hic igitur tot commutationibus, tamq. uarijs ſi utemur; nec deprehendetur manifeſto quid a nobis de induſtria fiat, & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolum numeroſa oratio, ſed & compoſitione fit, & genere, quod ante dictum eſt, concinnitatis: compoſitione, poteſt intelligi, cum ita ſtructa uerba ſunt, ut numerus non quaeſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe uideatur: ut apud Craſſum: Nam ubi lubido dominatur, innocentiae leue praeſidium eſt. Ordo enim uerborum efficit numerum ſine ulla aperta oratoris induſtria. itaque, ſi quae ueteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamq. eam aetatem) apte numeroſeq. dixerunt, ea non numero quaeſito, ſed uerborum collocatione ceciderunt. Formae uero quaedam ſunt orationis, in quibus ea concinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſario. nam cum aut par pari refertur, aut contrariũ

contrario opponitur, aut quae similiter cadut uerba uerbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerunque fit ut numerose cadat: quo de genere cum exemplis supra diximus: ut haec quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi: nec tamen haec ita sunt arcta, & astricta, ut ea, cum uelimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile uitium est: alterum nisi fit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non modo non frequenter, uerum etiam raro in ueris caussis, aut forensibus circumscripte numeroseq. dicendum est: sequi uidetur, ut uideamus quae sint illa, quae supra dixi, incisa, quae membra. haec enim in ueris caussis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio e quattuor fere partibus, quae membra dicimus, ut & aures impleat, & ne breuior sit, quam satis sit, neque longior. quamquam utrunque nonnumquã, uel potius saepe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut lõgius procedendum; ne breuitas defraudasse aures uideatur, ne ue longitudo obtudisse. sed habeo mediocritatis rationẽ: nec enim loquor de uersu; & est liberior aliquãto oratio. E quattuor igitur, quasi hexametrorum instar uersuũ quod sit, cõstat fere plena cõprehensio. His igitur singulis uersibus quasi nodi apparent continuationis, quos in anbitu cõiungimus.

gimus. Sin mēbratim uolumus dicere, insistimus: idq. cum opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos & saepe diiungimus. Sed nihil tā debet esse numerosum, quam hoc, quod minime apparet, & ualet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi: Missos faciant patronos, ipsi prodeant. Nisi interuallo dixisset, Ipsi prodeant; sensisset profecto effugisse senarium. omnino melius caderet, prodeant ipsi: sed de genere nunc disputo. Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quae κόμματα Graeci uocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa: ex duobus enim uersibus, id est membris, perfecta comprehensio est, & in spondeos cadit. & Crassus quidem sic plerunque dicebat; idq. ipse genus dicendi maxime probo. Sed quae incisum, aut membratim efferuntur, ea uel aptissime cadere debent, ut est apud me: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Haec incise dicta sunt quattuor: at mēbratim quae sequuntur duo: Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti. Deinde omnia, tamquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur. Depressam, caecam, iacentem domum pluris, quam te, & quam fortunas tuas aestimasti. dichoreo finitur. at dispondeo proximum illud. nam in iis, quibus ut pugiunculis uti oportet, breuitas facit ipsa liberiores pedes. saepe e-

nim

nim singulis utendum est, plerunque binis, & utrisque addi pedis pars potest: non fere ternis amplius. Incisim autem, & membratim tractata oratio in ueris caussis plurimum ualet, maximeq. his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut nostra in Corneliana secunda: O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda. Membratim adhuc, deinde caesim diximus, rursus membratim: Testes dare uolumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse breuior: Quem, quaeso, nostrum fefellit, ita uos esse facturos? Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire uerbis non numquam singulis, paullo alias pluribus: inter quas uarijs clausulis interponit se raro numerosa comprehensio: quam peruerse fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam uult, alterum pene Demosthenem saltat, incidens particulas. & is quidem non minus sententijs peccat, quam uerbis. ut non quaerat, quem appellet ineptum, qui illũ cognouerit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, ut, qui uellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, iudicaret. Et quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam quisquam ante nos; nunc de eius generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud, Brute, quod quidem tu minime omnium ignoras, pulchre, & oratorie dicere, nisi optimis sententijs uerbisq. lectissimis dicere. & nec sententia

ulla est, quae fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute: nec uerborum lumen appa ret, nisi diligenter collocatorum: & horum utrunque numerus illustrat; numerus autem (saepe enim hoc testandum est) non modo non poetice iunctus, uerum etiam fugiens illum, eiq. omnium dissimillimus: non quin ijdem sint numeri non modo oratorum, et poetarum, uerum omnino loquentiũ; denique etiam sonantium omnium, quae metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronunciatur, aut orationis, aut poematis simile uideatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet, & adhibere necesse est, si ornate uelis dicere; non solum quod ait Aristoteles, & Theophrastus, ne infinite feratur ut flumen oratio, quae non aut spiritu pronunciantis, aut interductu librarij, sed numero coacta debet insistere; uerum etiam, quod multo maiorem habent apta uim, quam soluta. ut enim athletas, nec multo secus gladiatores, uidemus nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehementer, in quo non motus hic habeat palaestram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit uenustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta; nec satis tecte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. itaque qualis eorũ motus, quos ἀπαλαίστους Graeci uocant, talis horum mihi uidetur oratio, qui

non

non claudunt numeris sententias: tantumq. abest, ut, quod ij, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, eneruetur oratio compositione uerborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec uis esse possit. sed magnam exercitationẽ res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ut uerba traijciamus aperte, quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio: quod se L. Coelius Antipater in prooemio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O uirum simplicem, qui nos nihil celat; sapientem, qui seruiendum necessitati putet. sed hic omnino rudis: nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur: nihil est enim necesse; &, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Laelio, ad quem scripsit, cui se purgat, ueniam petit, & utitur ea traiectione uerborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditq. sententias. apud alios autem, & Asiaticos maxime numero seruientes, inculcata reperias inania quaedam uerba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam, qui illo uitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis concidendisq. numeris in quoddam genus abiectum incidant Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, & Menecles, minime mea sententia contemnendi.

mendi. etsi enim a forma ueritatis, & ab Atticorum regula absunt: tamen hoc uitium compensant uel facultate, uel copia. sed apud eos uarietas non erat; quod omnia fere concludebantur uno modo. quae uitia qui fugerit, ut neque uerbum ita traijciat, ut id de industria factum intelligatur; neque, inferciens uerba, quasi rimas expleat; nec, minutos numeros sequens, concidat, delumbetq. sententias; nec sine ulla commutatione in eodem semper uersetur genere numerorum; is omnia fere uitia uitauerit. nam de laudibus multa diximus: quibus sunt alia perspicue uitia contraria. Quantum autem sit, apte dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione uerborum: corrumpatur enim tota res: ut haec nostra in Corneliana, & deinceps omnia: Neque me diuitiae mouent, quibus omnes Africanos, & Laelios multi uenalicij, mercatoresq. superarunt. Immutata paullulum, ut sit, Multi superarunt mercatores, uenalicijque: perierit tota res. Et quae sequuntur: Neque uestis, aut caelatum aurum, & argentum, quo nostros ueteres Marcellos, Maximosq. multi eunuchi e Syria, Aegyptoq. uicerunt. Verba permuta sic, ut sit, Vicerunt eunuchi e Syria, Aegyptoque. Adde tertium: Neque uero ornamenta ista uillarum, quibus L. Paullum, & L. Mummium, qui rebus his urbem Italiamq. omnem referserunt, ab

ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac ita, potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco: uides ne, ut, ordine uerborum paullum commutato, iisdem uerbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta? aut, si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, ordine uerborum paullum commutato, in quadrũ redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerat antea diffluens, ac solutum. Age, sume de Gracchi apud censores illud, Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare. Hoc modo dicere nemo unquam uoluit, nemoq. potuit, quin dixerit. qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. sed si quos magis delectant soluta, sequentur ea sane, modo sic, ut si quis Phidiae clypeum dissoluerit, collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorum operum uenustatem: ut in Thucydide orbem modo orationis desidero, ornameta comparent. isti autem cum dissoluunt orationem, in qua nec res, nec uerbum ullum est, nisi abiectum, non clypeum, sed, ut in prouerbio est, (etsi humilius dictum est, tamen si-

mile est) scopas, ut ita dicam, mihi uidentur dissoluere. atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideantur, aut scribant aliquid uel Isocrateo more, uel quo Aeschines aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione formidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiam ipse, eadem condicione qui uti uelit, ut aut dicat, aut scribat, utra uoles lingua, eo genere, quo ibi uolunt. facilius est enim apta dissoluere, quam dissipata connectere. Res autem se sic habent: (ut breuissime dicam, quod sentio) composite. & apte, sine sententijs, dicere, insania est: sententiose autem, sine uerborum & ordine, & modo, infantia, sed eiusmodi tamen infantia, ut, ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerunque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus, oportet, ita rebus excellat, ut ei turpe sit quidquam aut spectari, aut audiri libentius. Habes meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut sequere, si probaueris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuũ. in quo neque pugnabo tecum; neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui, unquam affirmabo esse uerius, quam tuum. potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias uideri. nec in hac modo re, quae ad uulgi assensum spectat & ad aurium uoluptatem, quae duo sunt ad indi-

candum leuissima, sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inueni, firmius quod tenerẽ, aut quo iudicium meum dirigerem, quam id, quod cunque mihi quamsimillimum ueri uideretur, cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem, uelim, si tibi ea, quae disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quam effici potuerit; aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi, uerecundia negandi scribendi me impudentiam suscepisse.

M. TVLLII. CICERONIS DE. OPTIMO. GENERE ORATORVM

ORATORVM *genera esse dicuntur tam quam poetarum. id secus est. nam alterum est multiplex. poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, quod magis est tractatum a Latinis, suum cuiusque est diuersum a reliquis. itaque & in tragoedia comicum uitiosum est, & in comoedia turpe tragicum: & in ceteris suus est cuiusque certus sonus, & quaedam intelligentibus nota uox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graues, aut copiosos, alios tenues, aut subtiles, aut breues, alios eis interie-*

ctos, & tamquam medios putet; de hominibus dicet aliquid; de re parum. in re enim, quod optimum sit, quaeritur: in homine dicitur, quod est. itaque licet dicere & Ennium summum epicum poetam, si cui ita uidetur, & Pacuuium tragicum, & Caecilium fortasse comicum. Oratorem genere non diuido: perfectum enim quaero. Vnum est autem genus perfecti: a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius, sed in eodem non sunt pares. optimus est enim orator qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere, debitum est; delectare, honorarium; permouere, necessarium. haec ut alius melius, quam alius, concedendum est: uerum id fit non genere, sed gradu. optimum quidem unum est, & proximum quod ei simillimum: ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. nam quoniam eloquentia constat ex uerbis, & sententijs; perficiendum est, ut pure, & emendate loquentes, quod est Latine uerborum praeterea & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur; in proprijs, ut aptissima eligamus; in translatis, ut, similitudinem secuti, uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. sunt enim docendi, acutae; delectandi, quasi argutae; commouendi, graues. Sed & uerborum est structura quaedam, duas res efficiens, numerum, &

leni-

lenitatem, & sententiae suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem: sed earum omnium rerum, ut aedificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. & appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit. at Maenander Homeri noluit: genus enim erat aliud. id non est in oratoribus: aut, etiamsi est, ut alius, grauitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra, alius acutiorem se, quam ornatiorem, uelit; etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo: siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum. Haec dixi, breuius equidem, quam res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus; id quale sit, quaerimus. est autem tale, quale floruit Athenis; ex quo Atticorum oratorum ipsa uis ignota est, nota gloria. nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos; alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est: in uerbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Haec uitauerunt fere omnes, qui aut Attici nu-

meran-

merantur, aut dicunt Attice: sed, quatenus ualuerunt, sani & sicci dumtaxat habeantur, sed ita, ut palestrice spatiari in xysto ut liceat, non ab Olympijs coronam petant. qui cum careant omni uitio, non sunt contenti quasi bona ualetudine; sed uires, lacertos, sanguinem quaerunt, quandam etiam suauitatem coloris eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quam eos, quorum uitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit: quod cum faciemus; (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimum. est enim multis in locis grandior: sed, quia & priuatas ille plerasque, & eas ipsas alijs, & paruarum rerum caussulas scripsit; uidetur esse ieiunior; quoniam se ipse consulto ad minutarum genera caussarum limauerat. quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit: habeatur sane orator, sed de minoribus. magno autem oratori etiam illo modo saepe dicendum est in tali genere caussarum. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summisse dicere, elate Lysias fortasse non possit. Sed, si eodem putat, exercitu in foro, & in omnibus templis, quae circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad unum iudicem diceremus; uim eloquentiae sua facultate, non rei natura, metiuntur. Quare, quoniam non nullorum sermo iam increbuit,

buit, partim se ipsos Attice dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus: satis enim his res ipsa respondet; cum aut non adhibeantur ad caussas, aut adhibiti derideantur: nam, si arrideantur, esset id ipsum Atticorum. sed, qui dici a nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur: si teretes aures habent, intelligensq. iudicium, tamquam ad picturam probandam adhibentur etiam inscij faciendi, cum aliqua solertia iudicandi. sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum, magnificumq. delectat: dicant se subtile quiddam, & politum uelle, graue, ornatumq. contemnere: id uero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Attice dicere. id est quasi sicce, & integre, & ample, & ornate, & copiose, cum eadem integritate, Atticorum est: quid dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? non enim iam quaerimus, quid sit Attice, sed quid optime dicere. ex quo intelligitur, quoniam Graecorum oratorum praestantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes; hunc si quis imitetur, eum & Attice dicturum, & optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit Attice dicere. Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus;

putaui

putaui mihi suscipiẽdum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. conuerti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Aeschinis. Demosthenisque: nec conuerti ut interpres, sed ut orator, sententijs iisdem, & earum formis tamquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non uerbum pro uerbo necesse habui reddere, sed genus omnium uerborum, uimq. seruaui. non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tamquam appendere. hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos uolunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exoritur Thucydides: eius enim quidam eloquentiam admirantur: id quidem recte, sed nihil ad eum oratorem, quem quaerimus. aliud est enim, explicare res gestas narrando; aliud, argumentando criminari, crimen ue dissoluere: aliud, narratione tenere auditorem; aliud, concitare. At loquitur pulchre: num melius, quam Plato? necesse tamen est oratori, quem quaerimus, controuersias explicare forenses, dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. quare si quis erit, qui se Thucydidio genere caussas in foro dicturum esse profiteatur; is abhorreat etiam a suspicione eius, quae uersatur in re ciuili & forensi: qui Thucydidem laudabit, ascribat suae nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem;

quem

quem diuinus auctor Plato suum, fere aequalem, admirabiliter in Phaedro laudari fecit a Socrate, quemq. omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamen hoc in numero non repono. non enim in acie uersatur, & ferro, sed quasi rudibus eius eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur, Aeschines, tamquam Aeserninus, ut ait Lucilius,

Non spurcus homo, sed doctus, & acer.

Cum Pacidiano hic componitur, & optimu' longe Post homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc: Verum melius Graeci. a quo quaeratur, ecquid possit ipse melius Latine? alterum, Quid istas potius legam, quam Graecas? Iidem Andriam, & Synephebos, nec minus Terentium, & Caecilium, quam Menandrum, legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant: sed tamen Ennium, & Pacuuium, & Attium potius, quam Eupipidem, & Sophoclem, legunt. Quod igitur est eorum in orationibus e Graeco conuersis fastidium, nullum cum sit in uersibus? Sed aggrediamur iam quod suscepimus; si prius exposuerimus, quae caussa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistra-

tu prius, quam rationes retulisset; & altera lex, eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere; quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosq. resedit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaq. donatio fieret in theatro, populo conuocato, qui locus non est concionis legitimae; atque ita praedicaretur, eum donari uirtutis ergo, beneuolentiaeque, quam erga populum Atheniensem haberet. hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut et, rationibus non relatis, corona donaretur, & ut in theatro; & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset; quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec bene meritus de ciuitate. Caussa ipsa abhorret illa quidem a formula consuetudinis nostrae. sed est magna: habet enim & legum interpraetationem satis acutam in utranque partē, & meritorum in remp. contentionem sane grauem. itaque caussa fuit Aeschini, quoniam ipse a Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, ut, ulciscendi inimici caussa, nomine Ctesiphontis iudicium fieret de factis, famaq. Demosthenis, non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod ciuis improbus, ut optimus, laudatus esset. Hanc multam Aeschines a Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed iudicium

factum est aliquot annis post, Alexandro iam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur e tota Graecia factus esse. quid enim aut tam uisendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum, in grauissima caussa, accurata, & inimicitijs incensa contentio? quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, uirtutibus utens illorum omnibus, id est sententijs, & earum figuris, & rerum ordine, uerba persequens eatenus, ut ea non abhorreant a more nostro; quae si e Graecis omnia conuersa non erunt, tamen, ut generis eiusdem sint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice uolunt dicere. Sed de nobis satis. aliquando enim Aeschinem ipsum Latine dicentem audiamus.

S C H O L I A
PAVLLI. MANVTII
IN. LIBROS. CICERONIS
DE. ORATORE

6: Qvis musicis &c.] *pro, arti musicae. sic enim ueteres libentius loquebantur, quod multorum obseruatione locorum intellige-re potuerim. infra, 34: Omnia fere, quae sunt conclu sa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fue runt: ut in musicis, numeri, & uoces, & modi; in geo metria lineamenta, formae, interualla. Et ad Atti-cum epist. 17. lib. 4. Ex quibus nullos puto te litte-ris, aut musicis eruditos exspectare. Tusc. v. Musico rum perstudiosum accepimus Dionysium, tragicum etiam poetam. Terentius in Eun. Fac periculum in musicis. sic, in grammaticis, pro in arte grammati-tica, 34:*

7: Eruditio libero digna] *ne quis hic putet, eru-ditionis nomine, ut alibi, doctrinam significari: nam eam inter illa, quae sunt oratori necessaria, primo lo co posuit, sic inquiens: Scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda est. Eruditio igitur ualet, hoc quidem in loco, prompta quaedam & expedita minime hebetis ingenij uis; qua qui carent, rudes ap pellantur, nec ita uidentur instituti, ut liberos de-*

cet: propterea dixit Cicero, Eruditio libero digna, nam qui liberaliter instituti non sunt, uel facetias ignorant prorsus, uel ijs ita abutuntur, ut in scurrilitatem prolabantur. potest igitur esse eruditio sine doctrina, sine eruditione uero doctrina non potest. & ut dissimilitudo intelligatur, coniunguntur interdum, ut Tusc. 2. de off. lib. 1. & in hoc libro infra, Doctus, atque eruditus.

8. Percepta, & cognita,] *haec Cicero solet coniungere, ordine mutato: quasi posset aliquid percipi, non cognosci; aut cognosci, non percipi. infra, 35: Quo facilius, inquit, percipi, cognosciq. ius ciuile possit. contra uero 37: Ad studium cognoscendae, percipiendaeq. uirtutis. & lib. 2. 52. Nihil mihi uidetur in Crassi, et Antonij sermone esse praeteritum, quod quisquam a summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. Et lib. 1. Acad. Cognitioni, & perceptioni praecurrere assertionem, approbationemq. turpe est.*

9. Ludorum Romanorum diebus] *quos dabat aedilis curulis M. Marcellus: de quo sic infra. Haec ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc aedilis cur. est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset. Dabantur autem & Romani ludi, & Megalenses ab aedilibus cur. scenici utrique, Romani in foro, mense Septembri per dies nouem, a pridie non. ad pridie idus: quod ex ue-*

tere

tere marmoreo lapide, in quo dierum ordo descriptus est, cognoscitur. & Crassus extremo ludorum Romanorum die Romam reuersus, mane idibus Sept. in senatum uenit: quod infra, in prooemio lib. 3. scriptum est. ex quo liquet, ultimum ludorum Romanorum diem fuisse pridie idus Sept. Megalenses autem in Palatio dabantur Aprili mense, per unum diem, pridie idus, de quo sic Liuius lib. 29. In aedem Victoriae, quae est in Palatio, pertulere deam pridie idus Apr. isque dies festus fuit. populus frequens dona deae in Palatio tulit: lectisterniumq. & ludi fuere, Megalesia appellata. & Cicero in oratione de harusp. resp. cum ait, hos ludos ante templum in Palatio datos, de templo loquitur non ipsius Matris magnae, sed Victoriae, cuius est in aede locatum simulacrum Matris magnae, e Phrygia aduectum. unum etiam Megalensium diem significat Cicero epist. 11. ad Coelium. lib. 2. cum ait: Ipsa dies me admonebat: scripsi enim haec ipsis Megalensibus. Quamquam fortasse licere non pridie idus, quo die ludos illos dari coeptos ex Liuio demonstraui, sed primum ludorum diem, id est pridie nonas, Cicero significauit: ut Megalenses per octo dies, itidem ut Romani, postremo dati sint, a pridie nonas ad pridie idus Aprili mense, ut dabantur Romani a pridie nonas ad prid. idus Septembri mense. quod utrunque ex lapide uetere iam nominato cognoscitur.

9: Quasi colligendi sui caussa,] *quasi*, dixit: ne

tales uiri in Tusculanum uenisse animi caussa puta rentur: uenerant enim, ut de rep. colloquerentur: itaque subiunxit paullo post: Hi primo die de temporibus illis, deq; uniuersa rep. quam ob caussam uenerant, multum inter se usque ad extremum tem pus diei collocuti sunt. Videbantur igitur uenisse in Tusculanum tres illi consulares, Scaeuola, Anto nius, Crassus, colligendi sui caussa: sed re uera uenerant, ut de reip. statu colloquerentur.

9 Venisse eodem, socer eius qui fuerat, Q. Mu cius dicebatur.] *si locus mendo uacat, placet haec distinctio: ut, Mucij filiam, Crassi, uxorem, iam perijsse ostendatur. alij sic interpungunt: Venissem eodem socer eius, qui fuerat Q. Mucius, dicebatur. quibus non assentior: nam illud, Qui fuerat Q. Mucius, ineptum, insulsumq; uideri non du bito. omnino mallem ita legi: Venisse eodem socer eius Q. Mucius dicebatur. non enim, cum in Tusculanum conuenere, uidetur, iam e uita excessisse Mucij filia: ut oportuerit a Cicerone scribi, So cer eius qui fuerat: & ipse Mucius infra, generum suum nominat Crassum, tamquam uiua filia. Assen tior, inquit, Crasso, ne aut de C. Laelij, soceri mei, aut deterius generi aut arte, aut gloriam detraham. Augent suspicionem antiqui libri: plerique enim habent, Socer eius qui fuisse: in nullo autem, Socer eius qui fuerat. Hic est autem Q. Mucius Q. F. Scaeuola, augur, gener C. Laelij, socer L. Crassi oratoris, iuris peritissimus, collega in consulatu L.*

Metelli

Metelli Dalmatici: de quo in Bruto sic: Mucius augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium. is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiae genere praestitit. Et infra ibidem: Q. Sceuola augur peritissimus iuris, idemq. patronus est habitus. De eodem in Laelio. Altero Q. Mucius Scaeuola, P. F. pontifex max. iuris peritorum eloquentissimus, collega L. Crassi oratoris in consulatu, is est, de quo infra in hoc libro, his uerbis: Potes igitur, inquit Crassus, oratores putare eos, quos multas horas exspectauit, cum in campum properaret, & ridens, & stomachans Scaeuola? Et paullo post: P. Crassum, illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & praecipue in hoc efferendum, & laudandum puto, quod cum P. Scaeuolae frater esset, solitus est ei persaepe dicere: neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset: quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus: neque se ante caussas amicorum tractare, atque agere coepisse, quam ius ciuile didicisset. Et infra sic idem Crassus: Q. Scaeuola, aequalis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaq. acutissimus, et oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus. Et in prooemio lib. 3. Collegae sui, pontificis max. sa n

guine simulacrum Vestae respersum esse non uidit. Et lib. 3. de nat. de. Temperantiae, prudentiaeq. specimen, ante simulacrum Vestae pontifex max. est Q. Scaeuola trucidatus. Idem in epitome Liuiana lib. 86.

2. Audiui summos homines, cum quaestor ex Macedonia uenissem Athenas florente Academia; quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebant.] *uidetur his uerbis uidisse Carneadem Crassus: idq. paullo post apertius ostenditur, in eo: Athenis diligentius legi cum Carneade Platonis Gorgiam. uerum ego, cum tempora ad rationem reuoco, antiquiorem inuenio Carneadem, quam ut eum uel L. Crassus, uel M. Antonius, qui & ipse, auditum a se Carneadem, infra dicit cognoscere potuerint. distat enim longissime Carneadis aetas ab eo anno, quo uel quaestor Crassus, uel proconsul Antonius Athenas uenit. perijt enim Carneades, ut ait Laertius, olympiadis* CLXII *anno quarto, idest circiter annum urbis conditae* DCXXIV. *Crassus autem, cum consul fuerit* DCLVIII, *quaestor esse potuit, legitimo magistratuum interuallo, anno urbis* DCL, *idest annis* XXVI *post obitum Carneadis. de Antonio idem dico: nam is proconsul in Ciliciam iuit, ut scripsit Obsequens, C. Mario* IIII, *et Q. Catulo cos. anno urbis* DCLI. *nam etsi praetor in eam prouinciā profectus est Antonius: proconsul tamen a Cicerone infra nominatur: quod nouum non est.* Quod si Carneades

non

non annis LXXXIII,*ut Laertius dixit, sed* XC *uixit; ut scripsit Cicero Academicorum priorum lib. 2; tamen ne sic quidem prope ad Crassi quaesturam accesserit, quippe qui Romam uenerit legatus Athenienſium uiuo Catone cēsorio, ut Plutarchus docet. praeterea, cum ipse Crassus lib. 3. dicat, affectum aetate Carneadem a Q. Metello Numidico adolescente auditum esse; Metellus autem aliquot annis ante Crassi quaesturam consul fuerit: hoc etiam argumento conijcitur, aetatem Carneadis ad Crassi quaesturam non esse perductam. sed placet ipsa Crassi uerba recitare: quibus indicat, non a se auditum esse Carneadem, cum eius auditorum testimonio utatur. Multos, inquit, Carneadis auditores cognoui Athenis, auctores tamen certissimos laudare possum, & socerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. clarissimum uirum, qui illum a se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Fortasse igitur memoriae uitio lapsus est Cicero noster: aut nos temporum rationem recte non tenemus.*

13: Vimq. omnem humanitatis] *humanitatis nomen pro ipso usurpauit humano genere. infra enim idem iterauit hoc modo: Num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus uel inflammandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quae de naturis humani ge*

neris, at moribus a philosophis explicantur?

4: Vel nostros decemuiros,] *cum dixerit, Vel Graeci Lycurgum, aut Solonem: apte responderet, Vel nostri decemuiros. sed ueteres aduersantur libri: itaque nihil muto: uerbum quidem, ante ponunt; quod sequitur, non respicit ad illud superius, Graeci: sed omnino subaudiendum est, nostri, uel simile aliquid.*

16: Cum ego praetor Rhodum uenissem,] *opinor Q. Mucium augurẽ ex praetura in Achaiam iuisse. nam Alter Q. Mucius Pontifex max, non Achaiã, sed Asiam rexit, ut legitur ep. 17. lib. 5. ad Att. hoc ut putem, adducor Ciceronis testimonio, qui lib. 1. de Fin. Albutium a Scaeuola praetore graece salutatum Athenis dicit. Athenas autem ad Achaicam administrationem pertinuisse, cognoscitur ex epistolis duabus, quarta, & duodecima lib. 4. fam. & duabus item libri 6. prima & quarta. Occurrit illud. extra Achaiam Rhodus est: quid igitur Mucius praetor Rhodum; cum neque occurrat illa insula nauigantibus Athenas; neque, ut eo ex prouincia proficiscatur, ei leges permitterent. excedere enim prouinciae finibus nemini per leges licebat. Opinor Mucium, absoluto Achaiae annuo imperio, Rhodum iuisse ante quam Romam rediret: quod leges non uetabant. iam enim definitum legibus annum Prouinciae praefuerat. sic Cicero, cum Ciliciae annum praefuisset, Rhodum, inquit, uolo puerorum caussa, ep. 7. lib. 6. ad Att.*

17: Cum Proconsul Ciliciam proficiscens Athenas uenissem,] *Proconsul, idest propraetor, dixit. nam in Ciliciam iniit ex praetura, quo anno et piratas deleuit, ut in epitome lib. 68. & apud Obsequentem scripum est. nec mirum appellari proconsulem, qui consulatum non gesserit. sic Q. Metellus Celer in epist. 1. lib. 5. fam. sic & Gellius lib. 1. de legibus, & C. Cosconius in interrogatione in Vatinium, & C. Considius in oratione pro Ligario, et L. Aemilius Paullus in Liuio lib. 37. praeterea C. Caninius Rebilus, & C. Sallustius Crispus, Allienus apud Hirtium in libro de bello Africano, & Caesar, & Augustus a Suetonio Proconsules dicuntur, consulatu tamen non gesto.*

19: Quibus dicere Carneades solebat,] *Hoc ad ea, quae proxime dicta sunt, non potest referri: ad illud, opinor, spectat, satis longe remotum: Disputabant contra diserti homines. ijs enim hoc dicere Carneades solebat.*

21: Vt in critionibus scribit solet] *duo ueteres Cardinalis Borromei libri habēt, Vt in cautionibus: duo Fului Vrsini, Vt in critionibus. quos sum secutus, ut minus mēdosos. opinor enim legendum, Vt in cretionibus. notissimum iurisconsultis uerbum est.*

31: Stomachans Scaeuola?] *Scaeuola pontifex max. collega L. Crassi, non augur, qui paullo post respondet, significatur.*

32: Antea uenissent.] *sic antiquus Borromei liber, & recte: quod sententia demonstrat. nam petitor*

eius

eius pecuniae, cuius nondum persoluendae dies aduenisset, cauebat sibi ea exceptione, Cuius pecuniae dies fuisset. quod si exceptione illa usus non esset; excludebatur, idest ius iterũ petendi non habebat; exceptione, ob exceptionẽ omissã priore petitione. excludebatur autem ob eã caussam, quod ea res in iudicium antea uenisset, nec ipse sibi, nõdum debitam pecuniam petens, exceptione legitima cauisset.

31 : [28] P. Crassum, illum diuitem,] *Fasti Capitolini huic Crasso, qui Mucianus fuit, cognomen Diuitis non addunt, sed alteri P. Crasso, qui et ipse pontifex max. fuit. in quo Ciceronem sequi malo: cui assentiri uidetur Gellius lib. 1. cap. 13. loquitur enim de Crasso iurisconsulto, qui fuit P. Scaeuolae frater. praeterea cum de superiore Crasso mentio fit, additur, ille uetus: cum de inferiore, ille dives. lib. 3. 140. Haec fuit P. Crassi, illius ueteris, haec Ti. Coruncanij sapientia.*

31 : P. Scaeuolae frater.] *non patruelis, aut consobrinus, uerum germanus: nam ex Mucia Scaeuolarum gente in Liciniam Crassorum adoptione transierat: itaque P. Licinius Crassus Mucianus uocabatur. Velleius lib. 2. Gellius lib. 1. cap. 13. Cicero Acad. lib. 2. Est autẽ hic P. Scaeuola pater Q. Scaeuolae pontificis max. collegae L. Crassi. 40. 45: qui & ipse pontifex max. fuit.*

32 : Cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hereditatem genere ad se redisse dicerent.] *mortuus erat Claudius quidam*

dam liberti filius; cuius hereditatem petebat omnes Claudij, sed diuerso iure, Claudij patricij iure gentis. propius autem stirpe attingimur, quam gente: nec necesse est, qui sunt eiusdem gentis, eiusdem quoque stirpis esse: at uero diuersarum stirpium homines eiusdem gentis eße poßunt. itaque non omnes Claudij sunt eiusdem stirpis: sunt enim Claudij Pulchri, & Claudij Nerones, utrique patricij, & Claudij Marcelli, plebeij. qui cum sint omnes Claudij, eiusdem sunt gentis, diuersarum tamen stirpium. iustior igitur Marcellorum petitio uidebatur. nam si seruus a Marcello aliquo liberatur, accipit nomen gentis, & Claudius uocatur, gentilisq. fit omnium Claudiorum: sed quoniam non ab omnibus Claudijs, uerum ab uno Claudio Marcello liberatur, ideo gente quidem omnes Claudios, stirpe autem solos Marcellos attingit. ut igitur libertus patroni, qui filios, aut propinquos nõ habuit, si is ĩtestato obijt, heres est: sic hereditas liberti, eius ue posterorum, eadem ratione patrono debetur. quod si patronus uita iam excessit; in eius iura gentiles succedunt, et omnes quidem, si una tantum familia est; sin plures familiae in eadem gente, ut Pulchri, Nerones, Marcelli in Claudia, tum non omnes gentiles, sed ea tantum familia hereditatem consequitur, ex qua patronus fuerat: ad eam enim libertus ille, eiusq. posteri stirpis, iure pertinent. Hic aliquis dixerit, libertos non proprie dici eorum gentiles, quorum in gente cum seruijssent, ab ijsdem postea liberati sunt. Quis hoc negat? ueruntamen,

quod

quod in eam gentem manumissione transiissent, patronorumq. non modo nomina, sed etiam, tamquam parentum filij, praenomina ipsa simul accepissent, eiusdem gentis & ipsi, & eorum posteri dicebantur. cuius generis multas familias Romae fuisse non dubito. nam priscis temporibus, ante Appij Caeci censoris aetatem, & aliquandiu post, tribus quasi gradibus ad ingenuitatem libertos peruenisse animaduerto. primũ enim liberti erant, qui aliquando seruierant: deinde ex his nati, libertini: tum ex libertinis ingenui. ingenuorum autem duo genera, prius, & posterius. prius appello, qui ex libertinis nascebãtur: posterius, qui ex ingenuis, libertinorum filijs. non enim a libertinis modo ingenui differebant: sed ipsorum quoque ingenuorum diuersa condicio erat: & quo longius a prima origine discedebant, eo meliora iura consequebantur. nam prioris generis ingenui non modo suffragium, ut eorum patres libertini, & aui etiam liberti, in tribu ferebant; sed & in tribu rustica; cum illi in quattuor tantum urbanis ferre soliti essent, quae ignobiliores; & in ordinem quoque publicorum scribarum adscribi poterant: ad honores autem, et magistratus aditũ non habebant. nam etsi Cn. Flauius scriba, qui dies fastos publicauit, patre libertino natus, aedilitatem curulem adeptus est: id tamen quam nouum, inusitatumq. fuerit, ex eo patet, quod plerique nobilium, indignatione commoti, anulos aureos, & Phaleras deposuere: ut apud Liuium lib. 9. & L. Pisonem annali tertio scriptum

ptum

ptum est. Addo illud: huic ingenuorum generi, qui libertinorum filij uocabantur, curia non patebat. ait enim Liuius lib. 9. de Appio censore: Senatum primus libertinorum filijs lectis inquinauerat: & postea quam eam lectionem nemo ratam habuit; humilibus per omnes tribus diuisis, forum, & campũ corrupit. non enim, si quis esset ingenuus, & patre libertino natus, id satis erat ad obtinendam ordinis amplissimi dignitatem: sed qui ita erat ingenuus, ut patre equite Romano natus esset, is in senatum legebatur. argumento sunt Suetonij uerba. Latum clauum, ait in Claudio, libertini filio tribuit, sed sub condicione si prius ab equite R. adoptatus esset. Horum autem ingenuorum filijs, quod posterius genus appellaui, si modo equestrem, senatoriumq. censum haberẽt, ascensus dabatur lectione censoria, equitibus uero, nondum a censore in senatum lectis, iure tamen magistratuum, quos nondum senatores interdum tamen consequebantur, aditus in curiam patebat. qui uero equites non essent; neque magistratum petendi ius habebant, & in senatum perquam raro legebantur. Haec propterea dixi, plane ut intelligatur illud, Ab liberti filio. potest enim aliquis mirari, cur Cicero nõ dixerit, Ab libertino: cum libertini libertorum filij fuerint. Hic distinguendum. aetate L. Crassi, qui haec loquitur apud Ciceronem, libertorum filij, non dicebantur libertini, sed libertinorum filij: erant enim ingenui: libertinorum autem nomen ad ipsos libertos attinebat. apud ueteres alia ratio fuerat: nã

libertorum filij libertini uocabantur: qui ingenui nõ erant. hoc intelliget, qui Suetonij uerba, quae sunt in Claudio, perpendet. Latum clauum, inquit, quamuis initio affirmaßet, non lecturum se senatorem, nisi ciuis Romani abnepotem, etiã libertini filio tribuit, sed sub condicione, si prius ab equite Romano adoptatus esset. ac sic quoque reprehensionem uerens, etiam Appium Caecum censorem, generis sui proauctorem, libertinorum filios in senatum allegisse docuit; ignarus, tẽporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. Cum dixit, Libertini filio tribuit: non dubito quin, liberti filio, significauerit. id ostendit subiungens: temporibus Appij libertinos dictos non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos, quibus uerbis indicat, mutatam consuetudinem, quae Appij temporibus fuerat, & libertinos aetate Claudij imperatoris dictos eos ipsos, qui manumitterentur: aetate uero Appij, eos, qui ex manumissis procreabãtur: qui, scribente Suetonio, ingenui erant: propterea enim dixit, habita ratione sui temporis: Ingenuos ex his procreatos. Idem Suetonius, Menam, qui Pompeio Magno seruierat, inter libertinos nominat in Augusto. Et in uita Seruij Nicanoris liberti: Satyram fecit, in qua libertinum se ostendit. Cicero etiam manifeste de libertis loquitur ep. 1. lib. 2. ad Att. cum ait An libertinis, atque etiam seruis seruiamus? nam liberti, & serui condicione proximi sunt. nihil interest

medium.

medium. & alibi libertum, & libertinum eundem uocat. Ad hanc & posteriores iurisconsulti consuetudinem respexere, ingenuum sic definientes: Ingenuus est, qui statim, ut natus est, liber est. Instit. de ingenu. & alibi. Dixit igitur Cicero: Ab liberti filio: idest, ab ingenuo, liberti, aut libertini filium. nam si, Ab libertino, dixisset, libertum, non liberti filium, significare uisus esset.

34: In grammaticis] *artem significat, non homines. sic proxime dixit, In Musicis, pro, in arte musica. quinque enim artium colligit exempla, cum ait: In musicis in geometria, in astrologia, in grammaticis, in ratione dicendi.*

36: Qui cum ingenio sibi auctore dignitate repeRissent; perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, ualerent.] *non placet, neque puto satis latine dici, Ingenio auctore. neque hic ingenium cum dignitate, sed cum auctoritate comparatur. itaque, nisi ueteres libri dissentirent, a quibus discedendum nõ arbitror, ita legerem: Qui cum ingenio sibi auctoritatem reperissent, perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, ualerent.*

40: P. Mucius] *pater Q. Mucij Scaeuolae, pontificis max. collegae L. Crassi in cõsulatu. hic est P. Scaeuola frater P. Crassi, de quo 31:*

41: Eripite nos ex miserijs] *uerba C. Crassi, ex oratione, qua legem Seruiliam suasit. uide 90. & 178: & in paradoxo v.*

Eorum,]

41 : Eorum,] *iudicum & accusatorum. uide 178:*

42 : Q. Mucius] *de pontifice max. loquitur, non de augure, qui huic sermoni intererat. dixisset enim, Hic Q. Mucius. 178 :*

46 : Deinde, quod sit plena delectationis.] *Coniunge cum illa parte: Quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant: deinde, quod sit plena delectationis. quorū alterum, quam sit facilis, ipse uideris: in altero, tibi remittunt omnes istam uoluptatem.*

47 : Paeanem, aut Munionem] *nisi fallor, hic potius de hymnis, quam de pedibus, ut putarunt non nulli, mentio fit. nam paean hymnus est, non pes: paeon autem pes, non hymnus. at hic non paeon, sed paean nominatur. quem esse hymnum, uel hic unus Homeri uersus indicat ἰλ. α.*

οἱ δὲ πανήμεροι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο
καλὸν ἀείδοντες παιήονα κοῦροι ἀχαιῶν.

praeterea uerbum, Citarimus, mihi quidem conuenire magis in hymnum, quam in pedem, uidetur. & Catullus:

„ *Dicite o Hymenaee hymen*
„ *Hymen o Hymenaee:*
„ *Vt lubentius audiens*
„ *Se citarier ad suum*
„ *Munus, huc aditum ferat. & Horat. Sat. 3.*
„ *- Si collibuisset; ab ouo*
„ *Vsque ad mala citaret, Io Bacche. - Assentior igitur uiro in primis erudito, & ingenioso, Hadria-*

no Turnebo; qui, pro Munionem, quod mendosum uidetur, arbitratur esse reponendum, Nomionem. Arcades enim νομιῶνα *uocabant Apollinem; quod eis dedisse leges putaretur, ut ait Cicero lib. 3. de nat. de. hinc hymni nomen, ut Paean, Apollini cantatus. Proclus etiam legendus* περὶ παγῳδίας.

50. Laelio:] *miror hunc Laelium, de quo antea nulla facta mentio est, sine praenomine nominari. non enim, significari C. Laelium, Q. Mucij auguris socerum, temporis ratio patitur: de quo iam, ut de mortuo, quater aut quinquies in hoc libro sermo habitus est.*

IN. LIBRVM. II. DE. ORAT.

SCHOLIA.

51. Multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor.] *sic puto Ciceronem scripsisse: uerbum enim, Fuisse ad illud propinquius retulit, Magna laude dicendi. sed, Ingenijs fuisse, non dicitur usitate. Si diceret, excellentibus ingenijs fuisse: ualde probarem.*

51. Alter non multum, alter nihil admodum scripti reliquisset;] *non multum scripti Crassus, nihil admodum reliquit Antonius. Crassi extabant haec, partes quaedam orationis, quam pro Licinia uirgine, annos* XXVII *natus, habuit:*

Nn oratio

oratio de colonia Narbonensi deducenda : oratio, qua suasit legem Seruiliam Caepionis, de iudicijs ab equestri ordine ad senatum transferendis, quam habuit anno aetatis XXXIV. *praeterea non oratio, sed orationis commentarium paullo plenius, pro Q. Caepione, contra Cn. Domitium collegam suum in censura. haec tantum extabant a Crasso scripta; quae nominantur in Bruto, 186. Ab Antonio autem nihil fere dicit relictum, quia reliquerat libellum unum de ratione dicendi, eumq. satis exilem : de quo 19: & 187. 224 :*

52 : Adolescens] *adolescentiam igitur Cicero perducit ad annum 34. nam eo anno Crassus orationem habuit, quae extabat, pro lege Seruilia.*

58 : Qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunae bona.] *putabam deesse, naturae : quia subiunguntur exempla non earum modo rerum, quae a fortuna, sed earum etiam, quae a natura proficiscuntur, generis, pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formae uirium, ingenij, ceterarumq. rerum, quae sunt aut corporis, aut extraneae. Pleraque pertinent ad naturam : & haec tamen fortunae bona uocauit. praeterea, cum dicat : Aut corporis, aut extraneae : quis non intelligit, ea, quae sunt corporis, naturae esse, non fortunae? extranea uero ne ipsa quidem fortunae sunt omnia. nam nobilitas generis, amicitiae, propinquitates, extranea sunt, quia nec ad animum, nec ad corpus pertinent :*

nent :

nent : fortunae tamen bona non esse . nemo uere di xerit. His de caussis mutilum esse locum opinabar : sed infra quoque, 111. *confundi fortunae & naturae bona animaduerti, proposito, tantum fortunae nomine. Perspicuum est, inquit, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiae, ceteraq. quae fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudẽ, quae deberi uirtuti uni putatur. sed tamen, quod ipsa uirtus in earum rerum usu, ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus haec sunt naturae, & fortunae bona. Primum dixit, Quae fortunae det, uni fortunae tribuens ea, quae proxime nominauerat, genus, formam, uires, opes, diuitias : quorum pars a natura est : deinde subiunxit, Haec naturae, & fortunae bona: quasi iam de utraque locutus esset. itaque nihil statuo : & aliorum industriae libenter locum relinquo.*

59: P. Mucium pontificem max.] *miror hunc putari eum Scaeuolam, quo magistro usus est Cicero in iure ciuili: ut in libro de amicitia scriptum est. nam is est Q. Mucius; qui & ipse pontifex max. fuit: hic autem P. Mucius, Q. Mucij pater proxime nominati, consul anno urbis* DCXX. *de quo in oratione pro domo, lib.* 2. *de leg. lib.* 1. *de nat. de. & epist,* 5. *lib.* 12. *ad Att.*

60: In philosophos uestros si quando incidi] *malim, In philosophos uero. quo uidetur accedere unus Borromaei Cardinalis antiquus liber,*

in quo est, In philosophos uero nostros.

67. Innumeri princeps] *meri principes, legit Nonius.*

69: Nonnulli praecipiunt, ut uerbum illud, quod caussam facit, lucide, breuiter uterque definiat.] *uerbum, Vterque, mihi non placet: ac malim ita legere: Dilucide, breuiterq. definiatur. in quo non nihil suffragantur ueteres libri. nam unus Borromaei sic habet: Dilucide, breuiterq. definiat. alter Fuluij Vrsini: Breuiter, dilucide utrunque definiat.*

76: Haec magna sunt.] *quis non uidet, hoc aut mendosum esse, aut perperam distinctum? mihi autem eo maior de mendo oritur suspicio, quia in altero Borromaei libro haec tria uerba, Haec magna sunt, non leguntur. quod si diuinare liceat; quod ego equidem mihi non assumo: hoc ordine locum restituerem. Vt sit cura, & cogitatione intentus; ut his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires; diligentia est. inter ingenium quidem &c.*

82. Vt boni uiri esse uideantur.] *sic libri scripti. uideamur, magis placeret.*

95: Aliter enim minime est liberale.] *omnes antiqui libri, Alterum minime est liberale. reposui olim, pro alterum, aliter enim. neque nunc sententiam muto. tria enim exponuntur ridiculi genera: quorum duo, primum, & tertium oratorum non sunt; medium ita licet, si furtim, & cursim usurpetur:*

petur: aliter illiberale est.

96: Socius Scauro stomachanti;] *antiqui libri omnes, Satius, non Socius. ex eo tamen, quod sequitur, legendum, Socius, putaui. ex eo enim L. Crassus consul in socios legem tulit, ut ab urbe Roma discederent, & in suas ciuitates redirent, quia moleste tulerat, principem senatus M. Aemilium Crassum a socio contumeliose tractatum. hac de lege Pedianus, & alij.*

97. Asellus] *opinor hunc esse Claudium Asellum, Aemiliani Scipionis inimicum, de quo sic Gellius lib. 3. cap. 4. In libris, quos de uita P. Scipionis Africani compositos legimus, scriptum esse animaduerti, P. Scipioni, Paulli filio, postquam de Poenis triumphauerat, censorq. fuerat, diem dictum esse ad populum a Claudio Asello trib. pl. cui equum in censura ademerat: eumq. cum esset reus, neque barbam desisse radi, neque non candida ueste uti, neque fuisse cultu solito reorum. Fortasse igitur, cum Scipio censor equum adimeret Asello; & ille quereretur, iniuriam sibi fieri, quoniam pro rep. diu militasset; respondit Scipio, Agas asellum. quod prouerbium in uiles homines, quorum opera esset inutilis, usurpari solebat. hoc scilicet Scipio significabat: diu eques militasti: nunc, adempto tibi equo, asellum agas. de hoc Asello ignominia leuato ab altero censore, L. Mummio, infra.*

98: Sub Nouis] *erant in foro tabernae nouae, & ueteres. Caesar orator agebat sub Veteribus. ex*

aduerso erat sub Nouis Marianum scutum Cimbricum. Varro lib. 5. Sub Nouis, dicta pars in foro aedificiorum. & Plinius lib. 35. cap. 4. hac ipsa de re sic. Hinc ille L. Crassi oratoris lepos, agentis sub Veteribus, cum testis compellatus instaret: Dic ergo Crasse, qualem me reris? Talem, inquit, ostendens in tabula pictum inficetissime Gallum exerentem linguam. Quo loco memoria lapsus Plinius Crassum nominauit pro Caesare. is enim ea recitat in hoc lib. 2. de orat.

101. Cum obiurgaret Albutium Granius,] *omnes antiqui libri, quos ego uiderim, Albius Granius. placet tamen, Albutium. is enim Q. Scaeuolam augurem de repetundis accusauit. in Bruto, 176. & lib. 1. de Fin.*

101. Cum eius tabulis] *unus Fuluij Vrsini liber, Cū, non habet. utroque modo recte.*

101: Lege Thoria,] *quae agrum publicum uectigali leuauerat, ut in Bruto.*

108: Decem uersiculis] *aut, uersiculis, dixit, pro uerbis; quod mihi nouum est: aut, uerbis, legendum, non uersiculis.*

108: Si sic consistitur aliquando,] *libri scripti omnes, Constituitur, pro Consistitur. magis tamen placet, Consistitur: quia sequitur, Percurritur: ut alterum alteri opponatur.*

111: Ferunt enim aures hominum,] *antea, Feriunt, non recte. ferunt, ex ingenio reposuerat Victorius, homo eruditus, beneque de litteris meritus.*

tus.

tus. sed quia significauit, locum a se, coniectura tantum, nulla ueterum librorum ope, restitutum: nos, ut eius opinio magis probetur, nec uocari iam in dubium possit, indicandum putauimus, in antiquis libris, uno Borromaei, altero Fuluij Vrsini libro diserte legi, Ferunt.

13: Hanc partem ingenij] *partem ingenij uocat memoriam. quod paullo ante significauit, in eo: Non sum tanto ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem, quam memoriae, malim. Et in Bruto, 197: Qui hac, inquit, parte animi, quae custos est ceterarum ingenij partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quia paullo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem.*

IN. LIBRVM. III. DE. ORAT. SCHOLIA.

15: Sic esse tum iudicatum,] *antiquius liber Fuluij Vrsini: Sic esse tum iudicatum audiui. quod probo. aut legendum: Sic est tum iudicatum.*

17. Crassum institit coercere.] *sic placet: quamquam libri ueteres omnes, instituit, non institit.*

17. Pro Pignore] *sic puto legendum, uel pro pignere, ut scribebant ueteres. antiqui tamē libri, Pro pugnare: quod plane mendosum est. in uno Borromaei libro abrasas uideo duas litteras, & repositas totidem, ut ex pignere factum sit pugnare. praete-*

rea in eodem libro separatum est illud, pro, a sequen tibus litteris. quo maior fit suspicio mutationis.

117. Caedenda,] *pignora mihi ablata: quae caedi, & secari dicebantur, cum in auctione uenderentur: unde sectio, & sectores.*

117. Auctoritatibus praescriptis] *antea, Perscriptis: ego, Praescriptis, reposui, ex antiquo Borromaei libro. quod sententia comprobat. nam in senatusconsultis praescribebantur nomina senatorũ, qui affuerant: quae auctoritates praescriptae dicebantur. uide epist. 2. lib. 5. fam. & interpretationem nostram.*

117. Exsilium generi] *hic est P. Scipio Nasica, a Dione lib. 40. nominatus, pater eius Scipionis, qui Pompeij Magni socer fuit. consulatum non gessit. huius pater, auus, & proauus paternus, in Bruto 196. nominatur. ijsdem autem alter Scipio temporibus exsulauit: sed is Lucius fuit, & consul cum Norbano, socer P. Sextij, pro quo extat Ciceronis oratio, ut ipsa oratio indicat. de eodem uide 118.*

117. Horum ipsorum,] *non omnium: nam Scaeuola augur, Crassi socer, interfectus non fuit: is autem Scaeuola, qui paullo post nominatur, non fuit socer Crassi, sed collega in consulatu, nec augur, sed pontifex max.*

118. P. Crassum] *a quibusdam uideo dubitari, quis hic fuerit P. Crassus. dubitationem tollit Asconius: ait enim eum fuisse patrem eius Crassi, qui aemulus potentiae Cn. Pompeij fuit.*

C. Car-

118 : C. Carbonis, inimicissimi hominis] *non est hic Carbo, ut non nulli putarunt, is, quem L. Crassus adolescentulus accusauit: nam ille, reus cum esset, ueneno sumpto, decessit, ut est in Bruto, 176. et in epist. 21. lib. 9. fam. sed est eius filius, quem eodem die cum Scaeuola pontifice max. et alijs nobilibus uiris praetor Damasippus occidit, ut ex epitome Liuiana, & Appiano cognoscitur. Fuit autem L. Crassi inimicissimus, quia patrem suum accusauerat. de hoc in Oratore sic: Me stante, C. Carbo, C. F. tribunus pl. in concione dixit his uerbis: O M. Druse: patrem appello: &c. Et in Bruto, 197: In eodem numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. Nec dubito, quin legendum sit Caius, non Cnaeus, in Valerio Max. lib. 3. cap. 7. ubi agit de L. Crasso. quo loco foedus error Valerij deprehenditur: qui eius Carbonis patrem in exsilium a L. Crasso missum putat: cum eum, ueneno sumpto, reum obijsse, Cicero dicat in Bruto, 176: & epist. 21. lib. 9. fam. in eodem, lib. 6. cap. 3. C. Carbo tribunus pl. legendum opinor, nõ Cn. Carbo. Qui uero hunc C. Carbonem a Crasso accusatum arbitrantur, in quo, ut ostendi, falluntur; ijdem in eo rursus peccant, quod eum putant a Cn. Pompeio necatum; nam is non fuit C. Carbo, quem accusauit Crassus, sed Cn. Carbo, qui ter consul fuit: ut docet Valerius Max. lib. 6. cap. 2. Appianus, Plutarchus, Velleius, epitome, alij.*

Nemo

125 : Nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset,ut, qui adessent, intelligerent quid dicerent; sed cō tempsit eum,qui minus,id facere potuisset.] *uidetur deesse,quo referatur uerbum,Contempsit. nā etsi, Nemo,antecessit: tamen repugnat sententiae, Nemo contempsit. affirmat enim Cicero in hoc posteriore membro, & ait eum esse contemptum, qui minus id facere potuisset. quo modo igitur hic modus expeditur? educta scilicet affirmatione ex uerbo, Nemo: in quo duplex inest uis, negandi, & affirmandi. negatio patet in eo, Nemo extulit eum uerbis. affirmatio autem, quia sequitur, Contempsit eum: nam subauditur, aliquis, quod elici necesse est ex Nemo. Sic Horatius Sat. 1. lib. 1.*
Qui fit, Maecenas, ut nemo, quam sibi sortem
Seu ratio dederit, seu fors obiecerit, illa
Contentus uiuat, laudet diuersa sequentes?
nam, laudet, affirmat, non negat: affirmatio autem non nisi ex antecedente uerbo, Nemo, exprimitur. Simile illud in Oratore, 256. Prima illa quaestio, sit ne ulla numerosa oratio: quibusdam enim non uidetur; quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus. Quo loco ex, Nihil, elicitur, aliquid: ut hoc dicatur: quia nihil insit certi in oratione, ut in uersibus aliquid inest certi.

125 : Qui idem ita moderantur,] *malim, Qui ijdem.*

126 : Verum enim oratori,] *uerum enim, pro uerū, aut uerum enimuero, dictum est. sic Terentius actu 2. Scena 1. Verū enim, quando bene promeruit, fiat.*

Nihil

132: Nihil enim curat aliud. atque uelocius puer addidicerat.] *mēdosum. aliter, & fortasse recte, in antiquo libro Fuluij Vrsini. nihil enim curat aliud, atque ea, quae uelocius puer addidicerat.*

133: Vt grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita.] *cum dicat, Admirabilis; cur sequatur, Polita? nam, quod admirabile est, continet omnes laudes. malim igitur, loco mutato; ita legi: Vt polita, ut admirabilis.*

136: Atque hactenus loquuntur] *Ciuilem omnē orationem in duo genera, unū tēporibus, locis, reis definitum alterū infinitū. Peripatetici, & Academici diuidebant. eā diuisionem nō modo cum loquerentur, uerum etiam cum instituerent, ostendebant. Hic dissentire cogor a uiro docto, beneq. de literis merito: qui putat uerbum, Rhetores, desiderari, ita leges id, quod sequitur: Rhetores etiam hoc instituendo diuisione utuntur. non enim hanc diuisionem Cicero, hactenus tributam Peripateticis, & Academicis philosophis, rursus eandem rhetoribus assignat: sed ait, eosdem philosophos, qua diuisione uterentur in sermone, eadem instituendo uti solere. id ex ijs quoque uerbis intelligitur. Atque hactenus loquuntur. trāsit enim ab eorum communi sermone ad institutionem; ut exercitationem differendi in utranque partem, quae apud antiquos oratorum fuerat, Peripateticorum, et Academicorum propriam esse demonstret. nam quo modo, a rhetoribus obtineri genus illud, quod est temporibus, locis, reis definitū, Crassus*

potest

potest dicere; cum supra rhetores non modo improbauerit, quos negauit docere quidquam posse, nisi ut adolescentes auderent; uerum etiam urbe eiectos a se censore ostenderit? itaque uerbum; Instituendo, non uideo qui referri ad rhetores possit, qui nulli tunc in urbe erant. Praeterea, qui potest haec instituentium rhetorum esse diuisio; cum supra dictũ sit, hanc exercitationem, oratoribus ereptam, duarum philosophiarum esse propriam? ut nullae iam rhetorum partes in hac facultate uideãtur esse. quo spectat illud quoque. item supra: Quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo & litigioso praediolo relicti sumus; & aliorum patroni nostra tenere, tueriq. non potuimus; ab ijs, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Et infra: Sumenda sunt nobis ab ijs ipsis, a quibus expilati sumus. Quare nihil omnino haec institutio, & exercitatio ad rhetores pertinet. nam si de possessione pulsi sunt, & suum patrimonium amiserunt; quo modo instituunt? Sed uidere mihi uideor, quid erroris caussam attulerit homini certe ingenioso, & diligenti. notauerat illud; Recuperare amissam possessionem: quod ad philosophos non attinere, qui possessionem nullam amiserant, intelligebat: in rhetores, quorum ius, & patrimonium philosophi occupauerant, optime cadere uidebatur. Verum ego contra sic arguo. Si rhetor, & orator, non idem est; quod uideri potest; cum alter instituat priuata diligentia,

ligentia, alter in foro caussas agat: non potest illud, de recuperanda possessione amissa, ad rhetores pertinere: non enim ipsi, sed oratores damnum illud fecerant. sin confunduntur interdum, quia finitimi sunt, & actione potius, quam scientia, dissimiles: cum subiungitur, alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant; & oratoris esse dicunt? quibus uerbis manifeste distinguitur a rhetore orator. nam si de rhetoribus Cicero loqueretur, non dixisset, Et oratoris esse dicunt: sed, Et suũ esse dicunt. Iam illa, quae sequuntur: Neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: aptius conferuntur in philosophos, quam in rhetores: ut accusentur ij, qui in alienum patrimonium irruperant. itaque subiungitur: Vt praeteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri: nam, Attentatum, eos indicat, qui alienam possessionem inuaserant; non eos, qui uersarentur in sua. Hoc igitur dicit Cicero, uel Craßus a Cicerone inductus: Etiam hac diuisione instituendo utuntur Peripatetici, & Academici, sed ita, ut alienam usurpare possessionem uideantur: quod qui faciunt, surculum defringunt: sic isti, non utranque diuisionis partem copiose tractant, sed unam quasi lacinia obtinent, alteram uix attingunt. non imitantur igitur eos, qui recuperare amissam possessionem iure, aut iudicio, ui denique conantur; sed eos potius, qui alienam inuadunt. nam qui recuperare amissam uolunt, non surculum defringunt,

sed

sed totam occupant uel iure, uel iudicio, uel ui denique: qui uero alienã usurpare, surculum tantum defringunt, ut aliquid sibi esse iuris in ea simulent. quo de genere formulae tunc exstabant in iure ciuili. Perspicuum iam existimo, quae sit Ciceronis sententia. locum etiam emendauimus, & pro, Vt denique, Vi denique, reposuimus, contra omnes & scriptos, & impressos libros. in quo non uereor ne mihi non assentiantur non modo iuris periti, sed quicunque etiam paullo solertius litteras colunt. iure enim, iudicio, ui possessio recuperatur.

136: Atque id ipsum lacinia] *his uerbis significat, Academicos ne illud quidem genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, plane cõplexos esse, sed quasi apprehensum lacinia, quae, Festo teste, uestimẽti pars est, obtinere. sequitur enim: Nunc apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam caussarum cognitio, exercitatioq. celebratur. Et illud, Etiam harum iam caussarum cognitio, ad laciniam spectat. uersari enim Philonem in aliena facultate, demonstratur: &, lacinia aliquem tenere, est, inuitum, & fugientem tenere. Plautus in Asinaria, actu 3. Lacrymantem lacinia tenet lacrymans.*

140: P. Crassi, illius ueteris] *non est hic P. Crassus, qui nominatur in prooemio libri 3. ut quidam scripsere. nam ille, mortuo L. Crasso, est interfectus: ut ipse locus indicat: hic autem L. Crassum aetate plurimum antecessit: itaque addit Cicero, Illius ueteris:*

ut

ut eum distinguat a posteriore P. Crasso, qui & ipse pontifex max. fuit. duos enim inuenio P. Crassos, utrunque pontificem max. prior consul fuit cum Scipione Africano maiore anno urbis 548. ut est in fastis Capitolinis. pontifex max. a Liuio nominatur, lib. 25. & 27. & 28. Cognomen Diuitis ei tribuunt lapides Capitolini: quod neque Liuij, neque cuiusquam testimonio comprobatur. & fortasse alterius P. Crassi, qui & ipse pontifex max. post aliquot annos fuit, cognomen deceptus est is, qui fastos composuit. nam Cicero cum de priore Crasso loquitur, addit, Illius ueteris: cum de posteriore, Illum Diuitem. uide lib. 1. 31: posterior autem Mucianus dictus est, de quo in libro de senectute mētio fit, quod ex gente Mucia transisset in Liciniam, adoptatus fortasse a superiore P. Crasso, uel eius filio.

140: Proaui generi mei Scipionis.] *Qui errarunt in P. Crassi notitia, ut proxime ostendi; ijdem in hoc Scipione turpiter lapsi sunt, arbitrati hunc esse Scipionem Africanum. quasi uero Africanum pontificem max. fuisse quisquam scripserit: (nam hic de tribus pontificibus est sermo) aut hic Scipio, Crassi gener, ab Africano originem ducere potuerit: est enim hic pater eius Scipionis, qui socer fuit Pompeij Magni: ut in Bruto 196. & in Dione lib. 40. plane cognoscitur. eius pater fuit Scipio ille, de quo in Bruto 180: auus autem is, qui Ti. Gracchum pontifex max. occidit, de quo 177. proauus Scipio Nasica Corculum. & ipse pontifex max, quem Crassus hic significat.*

ſignificat. Eundẽ pontificem max. Cato Maior nominat in libro de Senectute, his uerbis: De P. Licinij Craſſi, & pontificij, & ciuilis iuris ſtudio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus pont. max. factus eſt.

141 : Pythagoreus ille Lyſis] *alij legunt, Lyſias, rati hunc eſſe Lyſiam oratorem. cui Cicero ſupra, 121. ſubtilitatem tribuit, decepti fortaſſe conſenſu ueterum liberorum. nam in omnibus, quos uidi, legitur Lyſias. ego tamen, adductus hiſtoriae teſtimonio, non dubitaui, Lyſias delere, & Lyſis, reponere in noſtris libris. nam Lyſias orator Athenis uixit, & oratoria laude, non philoſophiâ, praeſtitit. Thebanum autem Epiminondam Cicero in Bruto 166. doctum quidem hominem indicat fuiſſe, eloquẽtiam tamen ei non tribuit. quo uidetur non ab oratore Lyſia, ſed a philoſopho Lyſide, Pythagorae diſcipulo, eruditus. idq. plane docet Dio Chryſoſtomus in oratione, quae inſcribitur,* παραίτησις ἀρχῆ ἐν βουλῆ, *ſic enim de Epaminonda.* ὃς οὐκ ἀπὸ ταυτομάτου τοσοῦτον ἴσχυσεν ἐν τοῖς ἕλλησι, καὶ τοσαύτην μεταβολὴν ἐποίησεν, ὥστε καταλῦσαι λακεδαιμονίους, τοσοῦτον χρόνον ἄρχοντας, ἀλλὰ λυσίδι ἐμιλήσας, τῷ πυθαγόρου μαθητῇ. *Patet igitur & Epaminondae magiſtrum, & Pythagorae diſcipulum Lyſidem fuiſſe. accedit locus Ciceronis, lib. 1. off. Thebanum, inquit, Epaminondam, Lyſis Pythagoreus, Syracuſium Dionem Plato erudijt. Eiuſdem Lyſidis extat ad Hipparchum epiſtola, edita cum ijs, quas ante*

me

me genitum e tenebris in lucem protulit Aldus pater meus.

44. Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:] *Ennij uersus. in duobus Fuluij Vrsini libris, Exanimato expectorat. unus Borromaei, Exanimato: alter, Exinanito. apud Nonium quoque, qui hunc uersum recitat, Exanimato. quod si probamus, eodem modo legendum erit infra, 156. & in Tusc. 4. praesertim cum, expectorare ex animo, non congruat: sed Attij locus in Phoenissis, cuius testimonio utitur Nonius, aduersari uidetur. Opibus, inquit, Omnibus desertum, abiectum, afflictum ex animo expectorat. quo in loco cum legi nullo modo possit, exanimato: suspicari interdum cogor, ita ueteres locutos, &, Ex animo, retinendum.*

141. Vt ille, sensus disertus indigenitalis.] *non caret mendo locus. unus Borromaei liber, Vt ille senius ut dij genitales. alter nihil differt ab impressis. unus Fuluij Vrsini, Vt ille Ennius ut dij genitales. alter, Vt ille sensus disertus uidi genitalis. librorum uarietatem ostendo: meam sententiam non dico, quia nondum reperi quod probarem.*

145. Viue Vlysses, dum licet:
Oculis postremum lumen radiatum rape. non dixit, cape, non pete: haberet enim moram sperantis diutius esse sese uicturum.] *sic in peruulgatis omnibus libris. ego sustuli, Sese, ut legatur, Diutius esse uicturum. non enim, Victurum,*

O o de

de ipso Aiace, cuius insanientis haec sunt uerba, poeta loquitur, sed de Vlysse. fortasse priorem uersum Cicero, ut nonnumquam solet, immutauit: nam lib. 2. Acad. integer uersus recitatur. Quid ille, qui,

„ Video, uideo te uiuum Vlysses: dum licet.

nonne etiam bis exclamauit se uidere, cum omnino non uideret? Nostram sententiam confirmant libri tres antiqui, unus Borromaei, duo Fuluij. est etiam in Fuluianis, aptum, pro aptatum: quod statim sequitur.

156: Quae, nemo est tam firmo ingenio. & tanta confidentia, Quin refugiat timido sanguen.] *& sententia uidetur postulare, Timido sanguine: & ita est in quattuor ueteribus libris, quibus nunc ad hanc emendationẽ utor. Sanguen tamen lib. 5. de Fin. legitur: & id agnoscunt Nonius, & Priscianus lib. 6. quod si, Sanguen, legatur; patebit, aut mendosum esse illud, Quae, aut abundare. in antiquo quidem? Borromaei libro coniungitur cum superiore uersu. hoc modo, Cruciatum, necemq. sed metri ratio repugnat.*

SCHOLIA. IN. BRVTVM

SCRIPTVS *hic liber post uictum Pharsalico proelio Pompeium, ante confectum Africanum bellum. nominatur enim infra, tamquam uiuus, P. Scipio, Pompeij socer, qui superatus a*

Caesare

Caesare in Africa sibi ipse necem consciuit. praeterea, cum de mortuis oratoribus hic mentio fiat, non omisisset Cicero M. Catonem, si iam obijsset. is autem se ipse interfecit Vticae, profligatis a Caesare Pompeianorum & regis Iubae copijs. omisit autem eum Cicero, ne Caesarem offenderet, contra quem eo tempore Cato bellum acerrime gerebat, tum reip. caussa, tum etiam ob ueteres inimicitias.

161. Impendijs,] *usuris. quod enim accedit ad sortem, impendium esse, Varro ait lib. IV. ut igitur sors augetur impendijs, ita munus Attici fructuosum ipsi Attico fore Cicero pollicetur: quandoquidem libros ad illum mittet, tamquam usurae nomine, pro eo, quod debeat. Huc pertinet illud ep. I. lib. VI. ad Att. impendium, & fenus recusabimus.*

165. Maior uis agnoscitur in Pisistrato. denique hunc proximo saeculo Themistocles insecutus est.] *mutaui distinctionem, &, puto, recte. non enim placet, Denique hunc: aptius uisum hoc modo: Maiorq. uis agnoscitur in Pisistrato denique. hunc proximo saeculo &c.*

167. Quis enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto,] *alterum, aut, desideratur: nec tamen corruptum locum suspicor: familiare enim Ciceroni, ut ipse sibi non respondeat in uerbis. itaque interdum, cum dixerit, primum, non subiungit, deinde: epist. 9. ad Coelium, lib. 2. & ep. 23. ad Gallum, lib. 7. eodem modo, cum hic subiuncturus esset, Aut M. Valerio; institutum orationis filum interru-*

pit, & dixit, Videmus item M. Valerium &c.

168 Additur orator Cornelius suauiloquenti
Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
Marci filius.

Ita placet hoc in loco uiri optimi, ac doctissimi, Octauij Pantagathi coniectura, ut eam in libro nostro, dissentientibus antiquis libris, scribere non dubitauerim. ac libri quidem antiqui, quos ego uiderim, sic: Cethegus Marcus studio collegam filius. Pãtagathus autem meus, historiam sequens, nec a uestigijs longe discedens ueterum exemplarium, ita olim, me adolescentulo, restituit: Cethegus Marcus, Tuditano collega, Marci filius. fortasse enim ex, Tudit. quod celeritatis caussa scriptum erat, factum est a describente librario, studio. nam ex, Collega M. filius, facilis lapsus in Collegam filius. porro M. Cethegum & Marci filium fuisse, & consulem cum P. Sempronio Tuditano, ex lapidibus Capitolinis, & historia, atque etiam ex ipso Cicerone constat: sequitur enim: At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo. Miror autem unde in libros quosdam, qui uulgo ueneunt, tanta labes irrepserit, ut pro, Cethegus Marcus Tuditano collega Marci filius, legatur, Cethegus Veturio collega Philoni. quod non modo a ueteribus libris, uerum etiam ab historia discrepat. non enim Veturium Cethegus hic, sed Tuditanum collegam habuit. Integri autem Ennij uersus, quos Cicero disiunctos recitat, hi sunt.

Addi-

Additur orator Cornelius suauiloquenti
Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega
Marci filius, dictus ollis popularibus olim,
Qui tum uiuebant olim, atque aeuum agebant,
Flos delibatus populi, suadaeq. medulla.

secundus uersus, a Pantagatho emendatus, habet spondeum in quincta sede: quod poetis usitatum: & Virgilius ipse lib. 2. Aen. Phrygia agmina circumspexit. in tertio uel est dactylus, Dictus o. ut Terentius quoque primam in, Ille, syllabam, corripuit: uel spondeus, abiectis duabus litteris, us, hoc modo, Dict' ol- quam sibi ueteres poetae licentiam assumpsere. in quarto ego reposui, Aeuum agebant, ex antiquo hominis bene docti, ingenioq. praestantis, Latini Latinij, Viterbiensis libro: cum quo Borromaei liber congruit. in peruulgatis, Aeuum agitabant. error manauit ex ignoratione ueteris licentiae, cum omitteretur collisio. est enim dactylus, Aeuum'a: & dixit Annalium x, ut ait Priscianus, idem Ennius, eadem licentia, & in eadem sede,
„ Insignita fere tum millia militum octo.

168. Flos delibatus populi] *ne quis hunc locum in dubium reuocet, & legendum putet, Illibatus, aut, Delibutus; in quo, propter breuitatem secundae syllabae, metri ratio repugnat; sciendum est, in duobus antiquis libris, Borromaei, & Latinij, legi, Delibatus: quod probat sententia: nam ut ex multis floribus delibatur is, qui specie, odoreq. excellit:*

 sic,

ſic, ut excellere in ciuitate Cethegum Ennius oſtenderet, non modo florem populi, ſed florem delibatum appellauit, eodem modo, florem hominum libare, pro, eos, qui praecipua laude excelluerant, nominare, dixit Plinius lib. 7. cap. 37.

168. Vt enim hominis ingenium, ſic ingenij ipſius lumen eloquentia:] *ſic in Borromaei libro, & apte, atque eleganter: quod aliter uiſum eſt imperitis: itaque uerbum addiderunt, quaſi deeſſet, legendumq. putarunt, Vt enim hominis decus ingenium: quod uitium e ſcriptis aliquot libris etiam in eos irrepſerat, qui typis aeneis impreſſi diuulgantur.*

168: Modo plane,] *in mendo, ſatis aperto, conſentiunt ueteres libri: nec ingenio quidquam licuit inuenire, quod probarem.*

168: Hercules] *in Oratore: Pomeridianas quadrigas, quam poſtmeridianas, libentius dixerim, & mehercule, quam mehercules. Bis tamen in Verrem, Mehercules, dixit, & in Catilinam, & pro Plancio. pro Amerino autem, Hercules.*

A plebe tranſitiones] *moneo lectorem, in antiquis omnibus, quos ego uiderim, libris legi, Ad plebem tranſitiones. poſtulare tamen ſententia uidetur, A plebe: quod ea, quae ſequuntur, declarant.*

169: Man. Tullio] *miror, hominem in Romanorum antiquitatum ſtudio uerſatum, qui hunc librum explanandum ſuſcepit, exiſtimaſſe, hunc eſſe M. Manlium Tullium Longum. nam ita coniungeren-*

tur

tur duarum gentium nomina. quis enim Manlios & Tullios ignorat? quod uero idem ait, a Dionysio quoque lib. 5. sic eum appellari: hoc quam sit falsum, intelliget qui graecam Dionysij historiam legerit. nam ea, quae conuertuntur, ita saepe a ueritate aberrant, ut lectorem in turpissimos errores inducant. Dionysius quidem, Manium Tullium cum Ser. Sulpicio consulem factum plane ostendit. & Manium praenomen esse, quod, M', scribebatur, ita notum iam est, ut docere pene p deat.

169: Anno decimo post exactos reges] *sic libri ueteres Borromaei & Latinij, & recte: sic enim postulat usus Latinae linguae. alijs, annos decem, magis placet quibus non assentior.*

169: Non nulla in ijs etiam inter ipsos similitudo.] *hic non Lysias, & Cato, ut alij putarunt, sed Lysias, & Timaeus: comparantur: ut ideo Syracusanus uideri fortasse possit Lysias, quod inter eius, Timaeiq. scripta est quaedam similitudo. Timaeus autem Siculus. nam, quod subiungit, Ille Graecus ab omni laude felicior; non distinguitur Graecus Lysias a Romano Catone, sed a Siculo Timaeo. nam et si graeca lingua Siculi uterentur; non tamen Graeci, sed Siculi dicebantur. & ep. 11. lib. 2. ad Q. fr. ubi Callisthenem & Philistum comparat, perspicue Siculum a Graeco distinguit.*

169: Hanc in Catone non nouerunt. quid enim? Hyperidae uolunt esse, & Lysiae.] *antiqui libri: Hanc in Catone non nouerunt quidem. Hype*

ridae etc. utrunque recte: sed malo, Quid enim? aut, Quod enim: ut haec legantur coniuncte: Quod enim Hyperidae uolunt esse, & Lysiae, laudo: sed cur nolunt Catonis?

170. Similis in pictura ratio est: in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quam quattuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus, at in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta sunt omnia.] *dissentit a Cicerone Plinius. nam libro 35. cap. 10. commemoratis operibus Apellis, haec subiungit: Legentes meminerint, omnia ea constare quattuor coloribus. idemq. confirmat eodem libro, cap. 7. Cicero igitur plus quam quattuor colores Apelli, Plinius quattuor tantum tribuit. nec de mendo suspicio est: sed uel memoriae uitium in alterutro, uel opinionum dissimilitudo ex ueterum annalium uarietate: ut multa saepe ab alijs aliter scripta animaduertimus. certiora tamen a Plinio narrari, cum de pictura proprie scriberet, quam a Cicerone, aliud agente, fortasse aliquis non iniuria crediderit.*

170. Cum neque musarum scopulos:] *deest finis uersus. antiquus Borromaei liber hoc subiungit: Neque dictl studiosus quisquam ante hunc. Latinij: Nec dicti studiosus quisquam erat ante hunc. utrocunque modo, remanet mendum, nec uidetur sine ueterum librorum ope tolli posse.*

173. In dicendo fortior, acriorq.] *ueteres libri pro,*

pro, Fortior, habent Adortor. quod etiam ante nos uiri docti animaduerterunt. omnino, Fortior, ad sententiam uidetur pertinere: quia sequitur, Acrior: nec tamen in hac plane coniectura conquiesco. Alij legunt, Ardentior: quod placeret, si dixisset Cicero, Acrior, ardentiorq. sic enim adderetur sententiae uis: uerum, Ardentior, acriorq. ideo mihi non probatur, quia posteriore uerbo minuitur quae potius est augenda sententia.

173: Quorum aliud dictare eodem a tempore solitus esset:] *sic & Borromei liber, & alij. legendũ fortasse, Quorum alij aliud.*

173: Male multatos] *cũ ita scriptum uideam in duobus, quibus utor, antiquis libris; caussae nihil uideo, cur locus mutetur, praesertim aperta sententia. Alij legunt, Mulcatos.*

183: Hoc uitium huic uni in bonum conuertebat:] *sic antiqui libri: sic etiam usus requirit latinae linguae. Caesar lib. 3. de bello ci. Detrimentũ in bonum uerteret. Liuius lib. 10. Auspicia in bonũ uerterunt. & lib. 39. Haec in perniciem adolescenti uerterunt. Virgilius lib. 3. Ge. Et totae solidam in glaciem uertere lacunae. similia quaedam notauit Gellius lib. 18. cap. 12. Antea mendose, Conuertebatur.*

191: Antimachum, clarum poetam, ferunt.] *Dubitare uidentur eruditi homines, quorum industriam ualde probo, utrum sit rectius, Clarium, an clarum: sed omnem dubitationem tollit Plutarchus*

chus in Lysandro : hunc enim Antimachum non Clarium, sed Colophonium nominat. praeterea duo ueteres libri, quos saepe appello, clarum, non Clarium, habent.

205 Quanaum obrussa] *sic antiqui libri nonnulli: alij, obrusa: quidam, obrussat. Puto legendum, Tamquam obrussa, ut obrussa sit aurum sincerum, & omni uacans uitio: quo uerbo usus est Seneca ep. 1. lib. 2. & Nat. Quaest. lib. 4. cap. 5. & apud Plinium lib. 33. cap. 3. in quibusdam antiquis libris legitur, Obrussam, non Obryzum, in eo loco: Auri experimento ignis est, ut simili colore rubeat, ignescatq. & ipsum obrussam uocant.*

212 Quid quasi nos aliud agimus?] *malim, Quid, quaeso, nos aliud agimus? eodemq. modo in Oratore legendum opinor: Quem, quaeso, nostrum fefellit, ita uos esse facturos? & epist. 1. lib. 5. ad Att. Quid, quaeso, istuc erat? & in epistola ad Hirtium, apud Nonium: Dicis, quid, quaeso, istuc intererat? in oratione autem pro Roscio Am. ita plane legitur: Quid, quaeso, istuc intererat? Verba sunt eadem, quae in epistola ad Hirtium: ut locus ex loco facile possit emendari.*

IN. ORATOREM. SCHOLIA

225 Horum singulorū generum quicunque uim singulis consecuti sunt.] *sic antiquus Borromaei liber, & recte, antea, Vim singulis. alij ueteres libri,*

bri, uim in singulis, non recte: quorsum enim addat, In singulis. cum dixerit iam, singulorum generum?

226. Negat in eo positas esse fortunas Graeciae, in hoc in eum, huc an illuc manum porrexerit.] *mendum patet. Graece sic apud Demosthenem:* πάνυ γὰρ παρὰ τοῦτ᾽, εἰ χόρας, γέγονε τὰ τῶν ἑλλήνων πράγματα, εἰ τουτὶ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τουτὶ διελέχθην ἐγὼ, ἢ δεῦρὶ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δεῦρὶ παρήνεγκα. *itaque & ex graecis uerbis, & auctoritate beati Ambrosii, qui libro emendato usus uidetur, ita legi potest: Negat in eo positas esse fortunas Graeciae, hoc, an illo uerbo usus sit, huc, an illuc manum porrexerit. Recitat hunc locū Ambrosius in Lucam lib. 2. cap. 2. tit. de natiuitate Saluatoris.*

233: Inter eos] *malim, Inter nos: id est, inter poetas, & oratores.*

235: Atque in hoc oratore dominabitur.] *Puto rectius: Atque in hoc orator dominabitur: uel, Atque hoc in oratore dominabitur. sic enim locutus est lib. 1. de orat. 14. Quod unum, inquit, in oratore dominatur.*

235: Aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo;] *quis ignorat, uerba translata à factis differre? itaque mihi magis placeret, sic: Aut translatum aliunde, ut mutuo. nam de factis uerbis mentio statim sequitur.*

243: Quid enim est aetas hominis, nisi cum memoria rerum ueterum, cum superiorum aetate contexitur?] *sic legitur in peruulgatis libris: uerum*

aliter

aliter in antiquis, & rectius, ut opinor: Quid enim eſt aetas hominis, niſi, memoria rerum ueterum, cum ſuperiorum aetate contexitur? quorum uerborum haec ſententia eſt: quod eſt aetas hominis, niſi cum ſuperiorum aetate cõtexitur? quo modo autem contexitur? memoria rerum ueterum.

247: Neſcio; cum docendo etiam] *antiquus Borromaei liber: Neſcio, cur cũ docendo. ſuſtuli, Cur: quia ſequitur, Cur nolis. alterutrum enim, Cur, uidetur abundare: et poſterius numeri cauſſa retineri malui.*

249: Quin uocales nolit coniungere.] *ſic Borromaei libri tres antiqui, ſic & unus Latinij. alijs placuit, Qui, pro Quin. mihi nõ modo ſcripti libri, ſed etiam ſententia perſuadet, Quin, legẽdũ eſſe, nõ Qui. dicit enim hoc: cum ſuauitas quaedã ſit in concurſu uocalium, quam ruſtici homines ignorant; neminẽ tamen eſſe tam ruſticum, quin uocales nolit coniungere. hoc autem inferiora illa confirmant: Nobis ne ſi cupiamus quidem diſtrahere uocales conceditur. ideſt: uocales diſiungere, uitato earum concurſu, non modo nemo uult, ſed nec permittitur, ſi quis uelit.*

250: In templis iſdem, probauit: at, iiſdem, erat uerius: nec tamen, eiſdem, opimius: male ſonabat, iiſdem.] *mendi ſuſpicionem parit antiquiorum librorum diſſenſio. nam tres Borromaei, & unus Latinij habent, In templis idem. ubi uero eſt in uulgatis, Eiſdem, in illis eſt, Iſdem: ubi Male ſonabat, ijſdem, in illis, Iſdem. ut hoc fortaſſe Cicero ſignificet: cum dicendum ſit, Templis ijſdem,*

uel

uel eisdem, uel saltem isdem, Ennium tamen dixisse, Templis idem, omnino contra consuetudinem, uerum suauitatis caussa.

251: Adiuncti uerbi primam litteram praepositio commutauit,] *corruptum locum putamus. idem sensit homo eruditus M. Antonius Maioragius: qui etiam corrigere hoc modo conatus est: Ad iuncti uerbi prima littera praepositionem commutauit. nos autem sic fortasse rectius: Ad iuncti uerbi primam litteram praepositio commutauit. ut hoc dicatur: ad primam iuncti uerbi litteram praepositio uit, pro, commutata est. Sic enim ueteres interdum loquebantur: & Gellius lib. 18. cap. 12. notat quaedam uerba, quae cum agere uideantur, patiuntur tamen: in quibus, mutant, pro mutantur, dictum a Varrone demonstrat. Cicero etiam in libro de claris orat. ita dixit: Hoc uitium huic uni in bonum conuertebat.*

252: Indocta consuetudo tam est artifex suauitatis:] *sic omnes antiqui libri, quos ipse uiderim: nec obscura sententia: quid tamen, si legatur pro, tam, tamen? ut consuetudo, quamuis indocta, artifex tamen suauitatis esse dicatur.*

257. Numerus autem nō modo depromebatur,] *sic placet, ut homini bene docto uisum est Petro Victorio. tres tamen Borromaei libri, & unus Latinij, Modo, habent non Domo. quod ideo dixi, ut studiosorum coniecturde locus esse possit.*

265. Incisim autē, & membratim tractata oratio]

sic

ſic antea: repoſui, Tracta: quod uerbum & ad ſententiam, & ad uſum latinae linguae aptius existimaui, idq. poſtea comprobarunt duo ueteres Borromaei libri. διῃρημένην ἑρμηνείαν uocat Demetrius rhetor, εἰς κῶλα λελυμένην: Ariſtoteles lib. 3. rhetor. εἰρομένην λέξιν: alterum genus κατεστραμμένην appellat, quae periodis conſtat. nec diſſentit alter ab altero. nam εἰρομένη λέξις eſt, non connexa, & uincta, ut alij interpretantur; ſed potius, ut opinor, pendens, & producta, cathenarum inſtar. ſic & Cicero eam nominauit lib. 3. de orat. Rudis, ait, & indocta illa ſine interuallis loquacitas perẽnis, & profluens. Et ibidem, paullò poſt: Continuata, ac producta uerborum continuatio. εἰρομένη igitur, quae pendet, nondum terminata: διῃρημένη, quae diſiungitur, & in membra diſſoluitur. haec enim diſſolutio productior, quia caret orbe illo, & ambitu orationis, εἰρομένην facit eſſe λέξιν, fine non inuento.

256: Quem, quaeſo, noſtrum feſellit,] *ſciat lector, in omnibus antiquis libris eſſe, Quaſi; à nobis autem, Quaeſo, repoſitum ex ingenio: uide locum, in Bruto, 212.*

265. Et nec ſententia ulla eſt,] *ſuſpicior, Et, abundare: non enim, Et nec, placet coniungi.*

265. Hanc igitur ſiue compoſitionem, ſiue perfectionem, ſiue numerum uocari placet, & adhibere neceſſe eſt] *Cum opinarer particulam, Et, induci oportere; ſuffragatus eſt opinioni meae unus Borromaei liber: itaque tum demum eam delere ſum auſus.*

ausus. est autem haec sententia: necesse est hanc adhibere siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet.

SCHOLIA. IN. LIBRVM. DE. OPTIMO GENERE. ORATORVM

Hic liber, Charisij testimonio, cui sane multum tribuo, (nam Pedianus in argumento orationis pro Milone, ita loquitur, ut non affirmet) Ciceronis est: multius tamen mihi uidetur. nam & suspectam habeo breuitatem nimiam: illa pars de conuersis duabus graecis orationibus, Demosthenis, & Aeschinis, nullam cum hoc libro societatem uidetur habere posse. aut enim prooemium hoc est, praepositum duabus illi orationibus; aut liber est de optimo genere oratorum. si prooemium: quorsum illa de graecis oratoribus? quae, si Charisio credimus, ad librum pertinent, sin liber est: unde illa de conuersione orationum? Praeterea, in parte, quae ad oratores pertinet, oratio significatur pro Milone habita, Cicerone iam senescente: at illas duas orationes non senior, sed adolescens potius conuertisse Cicero uidetur. ideoq. diuus Hieronimus non admodum in ea conuersione Ciceronis probauit industriam.

269: Sed ita, ut palestrice spatiari in xysto ut liceat,] *uel inferius, Vt, abundat, uel superius est pro tamquam.*

270. Si arrideantur,] *nouum, opinor, loquendi genus:*

genus : & malim , Arrideatur .

277 : Tamquam ad picturam probandam adhibentur] *rectius puto, Adhibeantur .*

270 : Id est quasi sicce , & integre] *destitutus ueterum librorum ope, quod affirmem, nihil habeo: placeret sic : Quia si sicce , & integre , &c. nam illud , Idest , natum uidetur ex Quasi , non necessarium e corrupto .*

F I N I S.

